

Татяна Илиева

ТЕРМИНОЛОГИЧНАТА ЛЕКСИКА В ЙОАН-ЕКЗАРХОВИЯ ПРЕВОД НА *DE FIDE ORTHODOXA*

София: П-ца „П.П. Славейков“, 2013, 406с. /ISBN 9789541880027/

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

СТАРОБЪЛГАРСКО-ГРЪЦКИ ТЕРМИНОЛОГИЧЕН РЕЧНИК-ИНДЕКС КЪМ ЙОАН-ЕКЗАРХОВИЯ ПРЕВОД НА „DE FIDE ORTHODOXA”

УКАЗАНИЯ ЗА ПОЛЗВАНЕ

Старобългарско-гръцкият терминологичен речник-индекс към Йоан-Екзарховия превод на „De fide orthodoxa” (нататък ЙоЕБТермР) е изграден върху образцовото критическо издание на Л. Садник към Богословието (нататък ЙоЕБ). Той представлява лексикографско пособие от смесен тип – преводно-тълковен и специален речник с енциклопедични елементи и индекс на словоупотребите. Съдържа 1758 речникови статии. Речникът включва само специалната терминологична лексика. Извън неговия обсег остават пълнозначните думи без специално значение, служебните думи и собствените имена. Думи от тези категории се привеждат само, ако участват в състава на терминологични съчетания.

В самостоятелни речникови статии се отделят:

- всички еднокоренни суфиксални образувания: сквърънъ и сквърънънъ, синовъство и синовьство, ъстъство и ъстъствнѣ и т.н.;
- наречията, образувани от прилагателни: неотълъжено, пльтьскы, прнкладъно, ъстъствънъ;
- думите с първа съставна част отрицанието не-, независимо дали имат или не съответствие без негация в паметника: невнднмъ, невѣдѣннѣ, неженъство, неъзданъ и пр.;
- омонимите: съпасъ1 и съпасъ2, съшьствнѣ1 и съшьствнѣ2, творнтвънъ1 и творнтвънъ2.

За една и съща терминологична единица се приемат:

- имперфективните и перфективни корелати на един глагол: ѡвнтн и ѡвмѡтн, нзмѣннтн и нзмѣнѡтн, рѡзѡумѣтн и рѡзѡумѣвѡтн;
- възвратните и невъзвратните форми на глаголите: възставнтн и възставнтн сѡ; прѣобразѡвѡтн (сѡ) и прѣобразнтн (сѡ), сътворнтн и сътворнтн сѡ, ѡвмѡтн (сѡ) и ѡвнтн (с-).

Речниковата статия се състои от следните елементи: заглавна дума; индикатор за фреквенция; гръцки съответствия с пълнен индекс на словоупотребите и разночетенията, засвидетелствани в славянската текстова традиция; тълковно-концептуална част с илюстративен материал; синоними; антоними; справочна част.

Като **заглавна лема** се взема основната форма на всяка дума, според както е фиксирана в Индекса на словоформите, изготвен от Р. Айцетмюлер към изданието на паметника. След заглавната дума в кръгли скоби се посочва **количеството словоупотреби** в текста. С цел да се регистрират всички особености на превода, се дава пълнен индекс на съответствията в грц. оригинал с точно означение на мястото, където се намират. Грц. съответствия се определят по паралелния грц. текст в изданието на Л. Садник. Те се дават също с възприетата за основна в лексикографската традиция на грц. език речникова форма.

Когато са повече от едно, грц. съответствия се привеждат в определена последователност. Първо се дава най-употребителното, а накрая – единичните и несъответстващите по смисъл или граматическа категория. Знакът Ø означава липса на грц. съответствие. В индекса се посочват всички места, където е засвидетелствано едно и също съответствие на стб. дума в гръцкия текст. Сигнатурата след всяко съответствие включва данни за листа и страницата (лице - а, опако - б). Ако има две или повече словоупотребии с една и съща сигнатура, броят им се маркира с индикация bis, ter, quater и т.н.:

вожнн (128), /тоѹ/ Θεοѹ (15а, 20а, 21б, 53а, 55abis, 57а, 61б, 62бbis, 63б, 164аб, 166с2, 194б, 205abis, 207а, 232абbis, 237аб, 252а quater, 252б, 291ater, 292б, 293аб, 294abis, 295а, 313б, 319бbis, 326а, 328а, 339бbis, 341б,); θεῖος (16аб, 17б,); αὐτοῦ (33б), Ø (227а).

Ако дадена дума в стб. превод във всичките си словоупотребии има едно и също грц. съответствие, това се отбелязва с индикация (passim): **анъгелъ** (35), ἀγγελός ‘*пратеник*’ (passim); **богородница** (11), Θεοτόκος (passim); **хлъвъ** (21), ἄρτος (passim).

Ако ли пък са налице само едно-две изключения, то те се привеждат с точен адрес, подир което се дава постоянното съответствие с индикация (rel.) Местата на словоупотребите в тези случаи могат да се видят по Индекса на словоформите, изготвен от Р. Айцетмюлер към критическото издание на ЙоЕБ: **върватн** (24), **γῆνόςκω** (37a), **πιστεύω** (rel.); **господьнъ** (41), **Θεοῦ** (304a), **Κυρίου** (rel.)

Ако срещу дадено грц. съответствие в издадения текст е наличен един термин, но в текстовата традиция се наблюдава неустановеност и терминологична вариативност, речникът илюстрира това с пълна ексцерпция и сигнала на материала. В подобни случаи към адресите в индекса са посочени наличните разночетения на съответните пасажи, които предлагат другите славянски преписи на паметника, залегнали в основата на критическото издание на Л. Садник. По този начин речникът служи като полезен синодсис на терминологичната лексика в цялата изследвана до този момент текстова традиция на ЙоЕБ в славянските литератури, внасяйки диахронен ракурс в нейното описание. Привеждат се само лексикалните варианти (т. нар. текстологически дублети) в основната им граматическа форма. Като индикации на отделните ръкописи се използват означенията, възприети в критическия апарат на изданието на Л. Садник. Разночетене към една от две и повече словоупотребите с обща сигнатура се отбелязва с арабска цифра в горния десен ъгъл на сигнатурата (73a¹, 73a², 73a³):

оупостась (43), **ὀπόστασις** (196] II нпостась, III съставъ, V съставъ оупостась, 40б, 46а] III съставъ, V съставъ оупостась, 51а] III, V съставъ, глоса в III нпостась, 53а] I, II, IV съставъ оупостась, III съставъ, 54б] III съставъ, V съставъ оупостась, 62аб, 64б, 68б¹] V съставъ оупостась, 68б²] III съставъ, 71а, 73а¹] V съставъ оупостась, III съставъ.....

Ако разночетенето се отнася до цялата писмена традиция, вместо да се изброяват означенията на отделните ръкописи за краткост се изписва rel.:

небесьскъ (5), **οὐράνιος** (100a] rel. небеснын, 127б] rel. небеснын), **ἐν οὐρανῶ** (129a] I-V небеснын).

Ако някой термин има постоянно грц. съответствие в издадения текст, а в текстовата традиция са установени единични случаи на терминологична вариативност, речникът илюстрира това с отделна посочка на съответната сигнатура след ремарката *passim*:

гръхъ (32), **ἁμαρτία** (*passim*, 243б] III съгръшениѣ; 317б] III съгръшениѣ)

При някои адреси се отбелязват интересни коментари на издателя към съответната терминологична употреба:

вещьствьнъ (2), **φυσικός** (54a] V ествѣнъ, което според Л. Садник е първоначалната версия. Срв. ЙоЕШ79с знаменна вещьствьныхъ /реконстр. ястьствьныхъ/ вещьни), **ὕλικός** (105a)

В края на индекса се посочват и словосъчетания, в които участва заглавната дума, съответстващи на една гръцка лексема:

творнтн (65), **ποιέω** (47б, 6bis, 68ater, 68б, 1816bis, 198abis, 3196bis] II-V сътворнтн), **κτίζω** (27б] I сътворнтн, 55б,), **πράττω** (140ater, 290a), **δημιουργέω** (90a] III сътворнтн), **ἐργάζομαι** (24б, 248a), **ἀπεργάζομαι** (137a), **ἐμποιέω** (187б), **ἐπιτελέομαι** (226a), **ἐκπληρόω** (242б] V жнвотворнтн) **катаσκευάζω** (314a] I створнтн)

◆ **своѣ творнтн, οἰκεῖομαι** (246a)

◆ **чюуда творнтн, θαυματοурγέω** (295б)

В отделни случаи грц. съответствия не отговарят или дори явно противоречат на стб. дума. Такива се съпровождат със специална забележка (!), и поправка или коментар от съставителя. В подобни случаи става дума било за неразбиране на оригинала от преводача, било за смесване поради омонимия или паронимия на две грц., респ. славянски, думи в процеса на превода или преписването:

отъпоустъ (1) в израза **безъ отъпоуста** (sic!) *вм.* **отъстоупъ, ἀδιαστάτως** (83б).

Когато грц. съответствия се отнасят към всички значения на стб. дума, те не се привеждат изрично в следващата концептуално-илюстративна част на речниковата статия. Когато обаче се отнасят към едно определено значение на стб. дума, се дават на съответното място в концептуално-илюстративната част на речниковата статия след знак „=“:

клатва (3), **ὄρκος** (976bis), **κατάρα** (263a)

1. *юрид.* Уверяване някого в истинността на нещо казано или извършено като обезпечаване срещу лъжесвидетелство, = **ὄρκος**: *клатвою оутвърждаѣмы завѣты* 976;

2. *св. ист.* Проклятие, лишаване от благословение и осъждане на бедствия, = **κατάρα**: *роднвъше с отъ адама подобьнн выхомъ къ немуу принуащше сѧ клатвъ н тьн* 263a

Всяка терминологична единица в речника се дава с всички значения, с които е засвидетелствана в паметника. С цел да се илюстрира семантичният развой на терминологизираните думи на първо място под ремарка *общоупотр.* се привеждат обикновените им употреби (ако има такива и ако се срещат в изследвания текст), и едва след това се отбелязват специалните. Думите се обясняват по принципите на двуезичните и тълковните речници: с един еквивалент от съвременния български език или с два и повече синонима, а където е необходимо и с кратко тълкувание на значението. На второ място в качеството му на производно се привежда терминологичното значение. Най-напред се указва терминологичната подсистема, към която принадлежи терминът, а след това се дава, придружен с дефиниция, терминологичният еквивалент в съвременната богословска терминология на български език с цел да се представи в диахрония развой на описвания лексикален пласт:

отъѣство (4), πατρότης (65б, 80а); πατριά (66а); πατρίς (258а)

1. *общоупотр.* Родина, отечество: нждеконьнаго ѡѣства нскоуше 258а; 2. *тринит.* Отчество – ипостасно свойство на Първото Лице на Пресв. Троица: не ѡтѣ насѣ кестъ пренесено кѣ блѣжноомоу бѣж(с)тѣоу отъѣства н ѣновѣства 65б

При многозначност в обиходната и специалната употреба на думата за прегледност информацията се разделя в два самостоятелни блока – на общоупотребимите и на терминологичните значения. Различните семантични нюанси в обиходната и специалната употреба на думите се отделят едно от друго със знак ||. Най-напред се поставя основното, прякото значение, а след това вторичните, преносните значения:

отѣлжунтн (13), χωρίζω (45а, 76б, 77б), ἀπαλλάττω (104б), διαίρέω (332с7), διακρίνω (92а), ἀφαιρόω (322бbis, 323а)

1. *общоупотр.* Отделям, отстранявам: ѡлѣуї ѡ женѣ 332с7 || лишавам: все вещьны мыслн ѡлѣуены 104б; 2. *култ.-рит.* Отделям за сакрална употреба, посвещавам, = ἀφαιρόω: нн соуббота бѣу ѡлѣуена 322б; всего жнтнѣ кѣ бѣу ѡлѣуѣюще 323а (англн, бел. Т. И.)

При нужда се дават и граматически пояснения, когато граматическото значение на думата има отношение към терминологичното:

сынѣ (124), υἱός (passim)

1. *тринит./христол. ед. ч.* Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Бога Отца: ~ бѣ жнѣаго 240б; 2. *сотириол. мн. ч.* Така се наричат изкупените по заслугите на Божия Син човеци, получили правото да бъдат чеда Божи и да наследят Небесното царство: сѣны бѣжн нарѣкъша са 292б

Ако дадена дума реализира терминологично значение само в определено словосъчетание или словосъчетания, то се привежда след индикация на терминологичната подсистема, към която принадлежи, и бележка „в изрази“:

кафолнкнн (1), грц. καθολικός (313а] I съборнѣ)

библ. В изрази кафолнкннѣ епнстолннѣ ‘съборно послание’

Освен съвременния терминологичен еквивалент и дефиницията в тълковно-концептуалната част, ако е необходимо, се привеждат и допълнителни сведения от различен характер: енциклопедични бележки, филологически отметки, разширено обяснение концепта на съответното понятие. Те се поместват с по-дребен шрифт в края на илюстративно-концептуалната част на речниковата статия. Със знак * се маркира към какво точно се отнасят:

архангѣлѣ (2) грц. ἀρχαγγέλος* (113б, 268а)

ангелол. Осмата от деветте ангелски степени: третѣа же (с. ѡтѣварѣ) же н послѣдѣна наутѣцн, архангѣлн н ангѣлн 113б.

* Терминът е новозаветен неологизъм, незасвидетелстван в класическия гръцки и еврейския езици.

Подобни коментари може да има към различните терминологични употреби на една дума. Тогава те се дават към всяко от значенията:

ѣднносѣщнѣ (б), ὁμοούσιος (passim)

онтол. Единосъщен, имащ едно същество с някого: 1. *тринит.* а) Определение на Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Отца и Дух Свети*: ѣднносѣщнѣ сѣнѣ н слово бѣжнѣ н бѣ сы въ ѣдѣрѣхѣ бѣу н ѡцѣу, нже ѣднносѣщнѣ... ѡцѣу н стѣмоуѣмоу дѣхѣу...225б (срв. още 229а)

* Този термин бил официално утвърден на Първия вселенски събор в Никея през 325г. в противовес на възникналите тринитарни ереси – ариани, аномеи (ἀνόμοιος, неподобен), етерусиани (ἐκ ἑτέρας οὐσίας, от друга същност), които учили, че Логосът има начало на Своето битие, защото не бил произлязъл от същността на Отца, а бил създаден от нищо по волята на Отца като първо Божие творение. ...

б) Определение на Св. Дух по отношение на Отца и Сина*: вѣроуемѣ въ ѣдннѣ дѣхѣ сѣтын ...нже сѣ ѡцѣмѣ н сѣмѣ покланѣемѣ н славнѣмѣ, ѣкоже ѣднносѣщнѣ н прнсно сы. 70а] V ѣдннѣ сѣщнѣ.

*Този термин съдържа официално приети на Втория вселенски събор, проведен в Константинопол през 381г., църковен концепт относно въпроса за равнопоставеността на Св. Дух с другите две Лица на Пресв. Троица.

2. *теол.* Определение на Троиединия Бог*: тронца ѣднносѣщнѣаѣа 235а; сѣтѣго бѣжѣства прѣбж(с)тѣвннн трн ѡпостасн, то тѣмѣ вѣщѣствѣють ѣднносѣщнѣн бо н нѣтворенн соутѣ 64б

*Същността Божия и отличителните ѣ свойства – неначинаемост на битието и Божеско достойнство – принадлежат еднакво и на трите ипостаси. Като обладаваща цялата пълнота на Божествената същност и всички присъщи ней свойства, всяка ипостас е Бог.

Терминологичните словосъчетания, субстантивирани прилагателни, адективираните причастия, адвербиализираните падежни форми и адвербиалните съчетания с особена терминологична употреба се дават на нов ред с ремарка ♦ след примерите към съответното значение, с което са свързани. На място се отбелязва и гръцкото им съответствие:

образѣ (7б), εἰκών (53а, 93б, ...300abis); τρόπος (63а, б, 64а, 65бbis, ...); τύπος (240а, 246б, 254бbis, ...); σχῆμα (69а, 117а, 188б, 192а); χαρακτήρ (53а, 62а, 233а, б); μορφή (78а, 225б, 355б); ἀντίτυπον (277а); ἐκτύπωμα (303б), χαρακτηριστικόν (73б); τό στήλη (297а); δοχεῖον (132с13] I, V капѣ)

♦ подобный образѣмѣ, σύμμορφος 297б

онтол. 1. Образ – съвършено пълно и точно сходство между две същности, явления и пр.: а) *тринит.*: снъ же н образъ отъун оупостасн 62а; б) *антропол.*: сътворн члѣка ... по своемуу образоу н подобьствоу 174а; в) *мистериол.*: образъ смьртн хъвы естъ хръщенне 240а

◆ пръвын образъ, πρωτότυπον 300а

2. Модус, начин – свойство, присъщо само на някои състояния на същността, преходно състояние на субстанцията, = τρόπος: ~ съществуоу 63а; ~ бытью 91а

3. Форма, външен вид: преобразоують сѧ ... нмъже хотѧть образъмъ 117а, срв. още 188б, 192а;

◆ безъ образа, ἀσχημάτιστος (91а, 94а] III без(з)образно срѣв(ч) безъ образа, V безъобразно, 177а). Вж. безъобразьнъ

4. *култ.-рит.* Изображение, икона: образъ нхъ (сѣтынхъ, бел. Т. И.) въставнмъ 277а

Илюстративни примери, както може да се види от приведените по-горе образци, се дават към всяка речникова статия и към всяко значение. При цитирането се спазва правописът според изданието на Л. Садник. Привеждат се един или няколко примера непосредствено или след бележка *срв. още* с изброяване местата в паметника, където думата е употребена в същото значение и аналогичен контекст:

тѣло (21), σῶμα (passim, 179а] V лѣто; 229б] I дѣло)

естеств./антропол. Тѣло*: мѣсто бо естъ комоужьдо тѣлесн того вѣтыє 147а, срв. още 179а, 181б, 182а; се оубо тѣло тѣлющеє н раздѣршає с, се въстанеть бестѣлѣннѧ 343б.

При определяне обема на примерите се изхожда от необходимостта контекстът да бъде достатъчен, за да се изтълкува значението и функцията на думата, влизаща в неговия състав. Където е възможно, примерите са съкратени, което е отбелязано с многоточие:

цѣсарство (1), грц. βασιλεία (212б)

етич. прен метафор. Царство Божие (Христово, небесно) – висше благо, състоящо се в съвършено и хармонично общение на духовните твари с Бога, с целия свят и един с друг: бѣ ... хоцеть ... въсѣмь спѣстн сѧ н цр(с)тво его полоучнтн 212б

За изясняване смисъла в някои случаи цитатът се допълва с дума или думи, които не са от цитираното изречение, а принадлежат към по-широкия контекст. Те се поставят в кръгли скоби с изрично отбелязване наместата на съставителя:

оученне (9), μάθημα (185а), μάθησις (43б] I, III отълоученне), λόγος (25а), διδασχῆ (302б), διδασκαλία (25а), τάξις (132с31] I оученненне), παράδοσις (17б] rel. прѣданне)

1. *общоупотр.* Учене, обучение: дшны (сластн, ск. Т. И.) соуть еанкоже еднннѧ соуть дша подобны къ себѣ еанкоже ѡ оученннхъ н вндѣнннхъ 185а

За да се получи представа за функционирането на думата в лексикалната система на произведението, след тълковно-иллюстративната част се посочват синонимите и антонимите на съответната лексема, които се срещат в ЙоЕБ, т. е. които принадлежат към неговия словен инвентар. По такъв начин ЙоЕБТермР приема и елементи на синонимен и антонимен речник. След знак ≡ се изреждат терминологичните дублети, след = позиционните синоними, а след ≠ антонимите. Ако синонимът, респ. антонимът, се отнася до всички значения, се поставя в края на цялата тълковно-иллюстративна част на речниковата статия, а ако се отнася само до едно от значенията на думата, той се привежда непосредствено след дефиницията и иллюстративния пример в края на съответната точка:

тѣлѣнъ (4), φθартός (69а] II, V тѣлѣнъ, III, VIII тѣлѣнѣнъ, 128а, 145а, 354а] III нстѣлѣнѣнъ)

онтол./космол. Тленен, който подлежи на тление – дифференцилен признак на одушевените материални субстанции: все оубо бытѣемь тѣлѣно естъ 128а

≡ тѣлѣнѣнъ

= смьртѣнъ

≠ бестѣлѣнъ, бес /нс/тѣлѣннѧ, бес тѣла, бестѣлн, нетѣлѣнъ

В основна речникова статия се дава доминиращият синоним – този с най-голяма честота и резистентност в текстовата традиция и историята на езика. Терминологичните му дублети се отнасят към него с препратка:

алъуба (2), νηστεία (323а, 325а)

Вж. пощенне: мѡсн м днннн пакы чѣтырьмн дѣсѧты алъубоу прѣбывѣ 323а

пощенне (1), νηστεία (325б)

Пост, въздържане от храна, пиене, лоши мисли и зли дела с цел нравствено очистване и духовно възвисяване.....

= алканне, алъуба, въздържанне

За да се добие представа за функционирането на терминологичните единици в лексикалната система на езика в синхронен план, е изготвен свод на данните, които ни дават за всяка една от тях основните лексикографски трудове по старобългарски език¹. Приведен е списък на всички консултирани паметници от съвременния на разглежданото произведение период, в които е засвидетелствана дадената лексикална единица, нейни дублети и синоними освен регистрираните в изследвания текст. Целта на този синопсис е да илюстрира присъствието, респ. отсъствието, на съответната лексикална единица в макросистемата на съвременния по отношение

¹ Всички думи са сравнени с речниците Микл, Срезн, СЯС и СС.

на ЙоЕБ стб език според съхранените в писмените паметници свидетелства, както и парадигматичните ѝ връзки с други думи на междутекстово равнище. Ако думата не е регистрирана в лексикографската традиция или е отбелязана единствено с пример от ЙоЕБ, това се означава с ∅.

БЕЖЕНСТВО (3), ἀγαμία (332с11, 335а, 336а)

Безбрачие – 1. *общоупотр.* Невстъпване в брак поради естествени причини или по лично решение; 2. *етич.* Доброволно невстъпване в брак заради следване на Исуса Христа и Неговите апостоли: беженство...ангельско естъ подрагъ 335а] III безбрачное бо чнстое жнтне англъскаго жнтна образъ естъ.

≡ НЕЖЕНСТВО

= ДЪВЪСТВО, ДЪВЕНЧЕСТВО, ЧНСТОТА, ЧНСТОСТЬ

≠ ЖЕНСТВО

∅

Срв. безбрачнне в Изб1073г., безбрачнне Догм

Ако е регистрирана, се привеждат паметниците, в които е засвидетелствана – на първо място КСП, а след това преславските, запазени в късни преписи, без да се означават точно местата на словоупотребите. Когато лексемата не е регистрирана в КСП и в Преславската традиция, но е засвидетелствана в късни паметници, които са вече извън обсега на вниманието ни, се отбелязва само речникът, който регистрира думата:

ХОДАТАН (1), μεσίτης (226б)

сотириол. Посредник, ходатай. С това наименование на Исус Христос се означава същността на Неговото трояко служение на Първосвещеник, Пророк и Цар (Учител, Пастир, Съдия*): ХОДАТАН БѢУ Н ЧЛОВѢКОМЪ БЫВАЕЪ 226б

*В качеството си на първосвещеник Исус Христос се явява посредник между Бога и хората. Който се застъпва за всички в молитвите Си и принася Себе си в жертва като откуп за греховете на света. Като Пророк посредническата му функция се състои във възвестяване на хората чрез благовестието волята на Небесния Отец, а като върховен Съдия – в изпълняване Божиите определения за човечеството.

Клоц Евх Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

Срв. нсходатан в Супр; нсходатанннкъ в Супр ГрНазХІв.; нсходатанствнъ в Догм

При наличието ѝ в преобладаващата част от консултираните паметници с фреквентност над 100 единици се дава само означение *често*. Отделно на нов ред след бележка срв. се привеждат незасвидетелствани в ЙоЕБ синонимни термини, като се отбелязват паметниците, където са регистрирани. Особено внимание е обърнато на съпоставката с дублиращия среднобългарски превод на Догматиката от ХІVв.:

АНГЕЛЪ (35), ἄγγελος 'пратеник' (passim)

ангелол. 1. Ангел – сътворено от Бога, по-висше от човека безплатно духовно същество: ангелъ оубо естъ соуцъство разумно, прнсношъствнъ самовластнъ бесплатнъ богоу слоужа, даръмъ въ естъствъ бесъмрътъе прнемъ 104б; 2. Последната от деветте ангелски степени: третъа же (sc. оутваръ) аже н послѣднѣа наутъцн, архангелн н ангелн 113б

Често

Срв. още въстъннкъ в Зогр Мар Супр

Така изготвеният комплекс лексикографски пособия представлява една малка енциклопедия на Догматиката на Йоан Дамаскин, построена върху подбора на главите от Йоан Екзарх и според старобългарския превод на Точното изложение на православната вяра. Той позволява наблюдения върху терминологичния пласт лексика в стб. език както в синхрония – на микроравнище (конкретния текст) и макроравнище (други съвременни текстове), така и в диахрония – по протежение на вековното писмено предание на изследвания паметник и на съхранената традиция от Кирило-Методиевата епоха през Преславския златен век и среднобългарския преводи от ХІV-тото столетие до наши дни. Той е свидетелство за богатството на българския език и културното му равнище през Средновековието.

СЪКРАЩЕНИЯ

НА НАЗВАНИЯТА НА СТАРОСЛАВЯНСКИТЕ РЪКОПИСИ ОТ СПРАВОЧНАТА ЧАСТ НА РЕЧНИКА

ГрНазХІв. – XIII слова на Грц. Богослов по ръкопис от ХІв., цит. по Срезн.

Догм – Weiher, E. *Die Dogmatik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung des 14. Jahrhunderts*. Herausgegeben unter Mitarbeit von F. Keller und H. Miklas. Freiburg i. Br., 1987 (= MLSDV. Fontes et dissertationes, 25), 60 + 841р.

Евх – Синайски евхологий, цит. по СС

Изб1073г. – *Симеонов сборник* (по Светославовия препис от 1073г.). Текста подготвиха Р. Павлова, Цв. Ралева, Ц. Досева; съпоставка с гръцкия текст П. Янева. Т. 1. Изследвания и текст. С. 1991; Т. 2. Речник-индекс. С., 1993г.

Клоц – Клоцов сборник, цит. по СС.

ПандАнтХІв. – Пандектите на Антиох, стб. ръкопис от ХІв., цит. по Срезн.

Супр – Северьянов, С. Супрасльская рукопись (Памятники старославянского языка II СтПб, 1904)

ДРУГИ СЪКРАЩЕНИЯ ОТ РЕЧНИКОВАТА СТАТИЯ

ангелол. – ангелология	космол. – космология	срв. – сравни
антропол. – антропология	метафор. – метафора	стб. – старобългарски
библ. – библеистика	мин. – минало	тв. п. – творителен падеж
вж. – виж	мн. ч. – множествено число	теол. – теология
грц. – гръцки	онтол. – онтология	тринит. – тринитарно богословие
ед. ч. – единствено число	прен. – преносно	христал. – христология
етич. – етика	сотириол. – сотириология	юр. – юридически термин

ИЗТОЧНИЦИ

- Библейская энциклопедия. Трудъ и издание Архимандрита Никифора. М. 1891г.
Библейски речник. С. 1994. Изд. Нов човек, 638 с.
Востоков, А. Словарь серковно-славянского языка. Петербург 1858-1861
Давидов, А. Речник - индекс на презвитер Козма. С., 1976, 375с.
Дюлгеро, Д., Цоневски Ил. Православно догматическо богословие. С., 1947г., 200с.
Дьяченко, Грц. Полный церковнославянский словарь. М. 1998г.
Коев, Т., Г. Бакалов. Въведение в християнството. С. 1992г., 207 с.
Коев, Т., Д. Киров. Кратка богословска енциклопедия. С. 1993г. 198 с.
Лескин - Leskien, A. Die Übersetzungskunst des Exarchen Johannes (AfslPh 25. Berlin 1903)
Микл. = Miklosich, Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum. Wien 1862-1865.
Полный православный богословский энциклопедический словарь. Изд. П.П. Сойкина 1992г.
Помазанский, о. М. Догматическое богословие. St. Herman of Alaska brotherhood press, 1992, 283 с.
Православен катехизис и Послание на източните патриарси за православната вяра. С. 1991г., 238с.
СА = Sadnik, L., Aitzetmüller R. Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. Heidelberg, 1955
Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073г.) т. 2. Речник-индекс. С. 1993г.
Славянски библейски конкорданс и енциклопедия. Д-р Ст. Банков 1987, 2011с.
Срезн. = И. И. Срезневский. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. I-III, СПб., 1893-1903
СС = Старославянский словарь (по рукописям X-XIVв.). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, М. 1999г.
СЯС = Slovník jazyka staroslověnkého, Praha, 1958 и сл., 1-20 сvezki
Творения иже во святыхъ отца нашего Іоанна Дамаскина Точное изложение православной веры. М. - Р. на Дону 1992, 446 с.
Филкова, П. - Старобългаризми и церковнославянизми в лексике русского литературного языка, т. I-III. СУ "Кл. Охридски", 1986
Философски речник под ред. на проф. М. Бъчваров, ст. н. с. М. Драганов и ст. н. с. Стою Стоев, С. 1977г.
Цоневски, Ил. Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели. С. 1986, 556с.
Ягич, В. Рассуждения южнославянской и русской старины о церковно-славянском языке. Петербург 1896 (= Исследования по русскому языку I).
Liddell H. G., R. Scott, A Greek-English Lexicon, I-II. Oxford 1925-1940.
Sadnik, L. Des Johannes von Damaskus Ἐκθησις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes, herausgegeben von Linda Sadnik. B.1, 2, 3. Wiesbaden – Freiburg I. Br., 1967-1983 (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. 5), S. 322 + 412 + 302.
Weiher, Studien = E. Weiher, Studien zur philosophischen Terminologie des Kirchenslavischen (=WSL IX, 1964, S. 147-175)
WSL = Die Welt der Slaven. Wiesbaden 1956ff
Zfsl Ph = Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig/Heidelberg 1924 ff

УСЛОВНИ СЪКРАЩЕНИЯ НА НАЗВАНИЯТА НА СТАРОСЛАВЯНСКИТЕ РЪКОПИСИ ОТ СПРАВОЧНАТА ЧАСТ

- Ас – Асеманиево евангелие, цит. по СС
Боян – Боянски палимпсест, цит. по СС
Гам – Хроника на Георги Амартол по ръкописи от XIV и XVв., цит. по Срезн.
ГрНазXIVв. – XIII слова на Грц. Богослов по ръкопис от XIVв., цит. по Срезн.
ГрНазТкXIVв. – XVI слова на Григорий Богослов с тълкования на Никита Ираклийски по ръкопис от XIVв., цит. по Срезн.
Евх – Синайски евологий, цит. по СС
Ен – Енински апостол, цит. по СС
ЕфрКрм – Ефремовска кормчая, написана ок. 1100г., цит. по Срезн.
Златостр. – Златоструй, стбг. ръкопис от XIVв., цит. по Срезн.
Зогр – Зографско евангелие, цит. по СС
Зогр-пал – Зографски палимпсест, цит. по СС

Зоґр-фраґм – Зоґрафски фрагменти, цит. по СС
 Изб1073г. – Изборник великаґо князя Святослава Ярославича написанѹй дьяк. Йоанном в 1073г. (MLS III, 1965), цит. по Срезн.
 ЙоЛеств. XII в. – Лествица на Йоан Синайски по ръкопис от XII в., цит. по Вост.
 Киев – Киевски листи, цит. по СС
 КирилЙерусОгл – Огласителни слова на Кирил Йерусалимски, цит. по Срезн.
 Клоц – Клоцов сборник, цит. по СС
 КозмаИнд – Християнска топография на Козма Индикоплов, цит. по Срезн.
 Мар – Маринско евангелие, цит. по СС
 Мин1096г. – Служебен миней по ръкопис от 1096г., цит. по Срезн.
 Мин1097г. – Служебен миней по ръкопис от 1097г., цит. по Срезн.
 МинЧет – Миней чети + указание за месеца, цит. по Срезн.
 Охр – Охридски глаголически листове, цит. по СС
 ПандАнтХІв. – Пандектите на Антиох, стбг. ръкопис от ХІв., цит. по Срезн
 Рил – Рилски листове, цит. по СС
 Сав – Савина книга, цит. по СС
 Сб1076г. – Светославов сборник от 1076г., цит. по Срезн.
 Син – Синайски псалтир, цит. по СС
 Син ПатХІв. – Синайски патерик, ръкопис от ХІв., цит. по Срезн.
 Служ – Синайски служебник, цит. по СС
 Супр – Северьянов, С. Супрасльскаґа рукопись (Памятники старославянскаґо языка II, Петербург 1904)
 Унд – Листове на Ундолски, цит. по СС
 Хил – Хилендарски листове, цит. по СС
 ЙоЕШ – Aitzetmüller, Das Hexameron des Exarchen Johannes, Graz 1958 ff

СЪКРАЩЕНИЯ

абстр. - абстрактно	мариол. – мариология	сег. вр – сегашно време
ангелол. – ангелология	метафор. – метафора	согириол. – согириология
антропол. – антропология	метоним. – метонимия	ср. р. – среден род
библ. – библиестика	мин. – минало	срв. – сравни
вж. – виж	мистериол. – мистериология	стбг. – старобългарски
възвр. – възвратен	мн. ч. – множествено число	староевр. – староеврейски
гносеол. – гносеология	нареч. – наречие	страд. – страдателен
грц. – гръцки	онтол. – онтология	субст. – субстантивирано
деят. - деятелен	прен. – преносно	събир. – събирателно
ед. ч. – единствено число	прич. – причастие	тв. п. – творителен падеж
есхатол. – есхатология	разночет. – разночетене	теол. – теология
етич. – етика	само ед. ч. – само един-ствено число	тринит. – тринитарно богословие
иконом. – икономия	само мн. ч. – само множест-вено	христол. – христология
конкр. - конкретно	число	юрид. - юридически термин
космол. – космология	св.- ист. – свещена история	
култ. - рит. – култ и ритуал	св. в. – свършен вид	

А

ΑΔΖ (1), Αιδης ‘място, лишено от светлина’ (251a)

св.-истор./есх. Ад, преизподня*: α,δ,ζ поплненъ 251a.

*Гръцката дума Αιδης превежда еврейската дума *шеол* ‘всепоглъщаща бездна’. В християнското учение под това название се разбира място, където пребивават душите на умрелите, в което смъртта владее над тях като над пленници след проклятието на грехопадналите праотци. Иисус Христос чрез кръстните си страдания разрушил силата на ада, властващ над цялото човечество.

Често

Срв. геона в Зогр Мар Ас Боян Супр; прѣнсподняа в Син Евх Клоц Супр; ГрНазХІв.

ΑΖΜΑ ΑΖΜΑΤΉΣΚΑΝΑ (1), Ἀίσμα αἰσμάτων (312a)

библ. Песен на песните*: вториа пѣтерница стнхнрѣския: нововы, псалтырь, падринна соломона, икленнастъ сего же, азма азматѣскаа тогждѣ 312a.

*Библейска учителна книга, причислена към Ветхозаветния канон. За неин автор се смята Соломон. Наименованието представлява синтактична калка на еврейския суперлатив и в буквален превод гласи ‘най-хубавата песен’ (Срв. още небо небеснои, вѣкъ вѣковъ богъ богъмъ, господъ господъмъ, цѣрь цѣремъ и пр.).

∅

Срв. пѣснь пѣсньмъ в Изб1073г.; Пѣснь пѣсннн в ГрНазХІв.

ΑΛΖΚΑΤΗ (1), νηστεύω (325б)

Вж. постнтн са: не н ан велнокѣ пощенне еже нмъ заповѣдано аще въ соубвотоу боудеть алыоуць? 325б.

= постнтн

Зогр Мар Ас Супр Сав Син Евх Остр Слѣпч Охр Парим

ΑΛΖΥΒΑ (2), νηστεία (323a, 325a)

Вж. пощенне: мосн м днннн пакы чѣтырьмн друоурыннн десѣты алыубоу прѣвывъ 323a Супр Изб1073г. ЗлатоострХІв.

Срв. още постъ в Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Рил

ΑΜΗΝ (1), *староевр.* amen ‘несъмнено, наистина, безспорно, да, така да бъде’

култ.-рит. Амин, заключителна формула при молитва, в потвърждение на истинността ѝ и с надежда тя да бъде чута: емоу же ннсоу соу хрнстоу слава чѣсть съ вѣзнауаальнынмъ отьцѣмъ н прѣсв- тынмъ доухомъ нынна н прнсно н въ вѣкы вѣкомъ, амннъ 14a

Често

Срв. още прѣво в Зогр Мар Ас Сав Остр ЗлатоострХІв. Мст СрбЕв

ΑΝΓΕΛΩ /ΑΓΓΕΛΩ/ (35), ἄγγελος ‘пратеник’ (passim)

ангел. 1. Ангел – сътворено от Бога, по-висше от човека безплтно духовно същество, надарено с

разум, свободна воля и голяма сила, винаги предстоящо пред Божия престол и прославящо Го. Чрез ангелите Бог явява Своята воля, превръщайки ги в оръдие за изпълнението ѝ: аныгелъ оубо есть соуцьство разоумно, прнсношьствьно самовластьно бесплътнъ богу слоужа, даръмъ въ естѣствѣ бесъмъртьѣ прнемъ 104б;

разоумное соуцьство съставн богъ ангелы, рекоу, н всѣа по небесн чнны тн бо явѣ разоумнааго н бесплътнаго соуць естѣства 172a

2. Последната от деветте ангелски степени: третиаа же (с. оутварѣ) аже н послѣднѣаа начатъчн, архангелн н ангелн 113б

Често

Срв. още вѣстьннкъ в Зогр Мар Супр

ΑΝΓΕΛΕΥΣΚΩ (9), ἀγγελικός (113б, 114б, 120a), τῶν ἀγγέλων (104a, 116б, 203a, 222б, 334б, 335a)

ангел. Който принадлежи или се отнася до ангел: аныгелскаа сна 113б, 114б, ἀγγελικῆ δύναμις, срв. още 120a; аныгелскын чннъ 203a

2. Ангелоподобен: аныгелскоиѣ жнтнѣ 335a

Често

ΑΝΤΙΧΡΗΣΤΩ (5), ἀντί ‘место, против’ + χριστός ‘помазаник’ (passim)

Антихрист –

а) *етич.* Всеки, който – отрича Иисуса Христа и не Го признава за Богочовек

б) *есх.* Определено лице, особено нечестив човек, който ще се появи преди Второто идване на Христа със сила и власт, ще противодейства на Христовото учение и с коварство ще увлече мнозина след себе си, стремейки се да унищожи християнството: всѣакъ бо оубо не повѣдаа н сына божна н бога прншедъша плътню н соуща бога съвръшена н уловѣка съвръшена съ прѣбытнемъ бога, соупостатъ есть хрнстоу. Обачѣ своеобразнъ н собынъ антнхрѣстъ глаголетъ са, н же въ коньць вѣка прндын.

≡ сѣпостатъ

Ап Супр

ΑΠΟΣΤΟΛΩ (42) ἀπόστολος ‘пратеник’ (passim)

1. *св.-ист.* Апостоли се наричат в тесен смисъл 12-те най-приближени ученици на Иисус Христос, а в широк освен тях и останалите седемдесет и двама Негови последователи, които Той изпратил да проповядват учението Му: все оубо еже есть прѣдано намъ законъмъ н пророкы н апостоы н евангелнсты прнемлемъ 16a || *прен. метафор.*: поучѣтѣмы прѣдтечуу ноана ако пророка н кръстнтѣла, апостола же н мѣченника 297б*

*В приведения контекст се натъкваме на метафорична (преносна) употреба на термина апостолъ към денотат,

който не принадлежи към кръга на Христовите ученици, на базата на функционално сходство

2. *мист.* Един от харизматическите дарове на Св. Дух: първоє апостоли, второє пророки, третнею пасторъхы 298а, срв. Кор 12:14

3. *библ. прен. метоним.* Апостол – една от богослужебните книги, която включва “Деяния апостолски” и посланията от Новия Завет: апостола прѣлагаа нзборъ 16

Често

Срв. още съвъ в Зогр Мар Сав Супр

АПОСТОЛЪСЪКЪ (3), τῶν ἀποστόλων (259а, 342а), ἀποστολικός (60а)

св.-истор. Който принадлежи или се отнася до апостол: ~ повѣданнѣ, τῶν ἀποστόλων κήρυγμα (342а) ~ое прѣданнѣ)

♦ апостольское прѣданнѣ 259а, ἡ παράδοσις τῶν ἀποστόλων – *гнос.* Един от изворите на християнското вероучение

♦ апостольската цръкы 60а, ἀποστολική Ἐκκλησία – *еклесиол.* Едно от определенията на Църквата в Никео-Цариградския символ като основание на Христа и Апостолите, получило от тях всичко необходимо за съществуването си и поддържащо със същите неразривно постоянно общение посредством учредената от тях непрекъсната приемствена йерархия, учение, свещенодействия и управление.

Често

АРЕН (2)* Арης

косм. Планетата Марс: седмъ бо планнтъ рѣша: слнце, луню, дню, ермню, арѣа, афродити н корона 1236

АРХАНГЕЛЪ (2) ἀρχάγγελος* (1136, 268а)

ангел. Осмата от деветте ангелски степени: третнаа же (с.с. оутваръ) аже н послѣднана начатъци, архангълн н англн 1136.

*Терминът е новозаветен неологизъм, незасвидетелстван в класическия гръцки и еврейския езици.

Ас Остр Евх Клоц Супр

АРХНЕПНСКОУПЪ (1)

еклесиол. Старши епископ*: велнкын бжнн архнепнскоупъ меѳоднн 2а

*Епископът е първата и най-висока степен на свещенослужение. Той има власт не само да извършва тайнствата, но и чрез ръкоположение да преподава благодатния дар и на други да ги извършват. Ако и всички епископи да са равни по власт, още Апостолските правила предвиждат за съхранение на единството в Църквата някои от епископите да получават правото на върховен надзор.

Ас Ен Клоц Супр

АРХННЕРЪН (1), ἀρχιερεύς (2746)

еклесиол. Първосвещеник, архийерей: та трапежа сню таннорю провѣрздоваше трапезоу, такоже н онъ ѳнстнтель нстовааго архнереа хрнста образъ бѣааше н подобѣе 2746

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Евх Клоц Супр

Срв. старѣвшнна жрѣвьскъ в СЗ (XIVв.)

АФРОДИТЬ (4), Ἀφροδίτη

косм. Планетата Венера: седмъ бо планнтъ рѣша: слнце, луню, дню, ермню, арѣа, афродити н корона 1236

= звѣзда заходьнана, дьнннца

Срв. прѣходьннца ЙоЕШ, КирийерусХШв., оутрѣнана звѣзда ЕфрКрм

Б

БЕЖЕНСТВО (3), ἀγαμία (332с11, 335а, 336а)

Безбрачие –

1. *обицоупотр.* Невстъпване в брак поради естествени причини или по лично решение

2. *етич.* Доброволно невстъпване в брак заради следване на Исуса Христа и Неговите апостоли: беженство...ангельско есть подрагъ 335а] III безбрачное во ѳнстое жнтне англъскаго жнтна образъ есть.

≡ неженство

= дѣвство, дѣвнчество, ѳнстота, ѳнстость

≠ женство

∅

Срв. безбрачнѣ Изб1073г., безбраченнѣ Догм

БЕЗ

БЕЗ БОЛѢЗНИ ἀνωδίνως, ВЖ. БОЛѢЗНЬ;

БЕЗ ВНИИ, ἀναίτιος ВЖ. ВНА;

БЕЗ ВРѢДА ἀπαθής, ἀπαθώς, ἀτρωτος ВЖ. ВРѢДЪ;

БЕЗ ГРѢХА ἀναμάρτητος ВЖ. ГРѢХЪ;

БЕ-З-АВНСТН ἀγαθός ВЖ. ЗАВНСТЪ;

БЕ-З-ЪЛОБИ ἄκακος ВЖ. ЗЪЛОБА;

БЕЗ НЗВРАТА ἀτρεπτος ἀτρέπτως ВЖ. НЗВРАТЪ;

БЕЗ НЗМѢНА, БЕЗ НЗМѢНЕННА, ἀναλλοίωτος ВЖ.

НЗМѢНЪ, НЗМѢНЕННѢ;

БЕЗ НСПЛОВА ἀρреустως ВЖ. НСПЛОВЪ;

БЕЗ НСТОКА ἀρρευστος, ἀρρευστως ВЖ. НСТОКЪ;

БЕС КОНЬЦА ἀτελεύτητος ἀτελευτήτως

ἀτελεύτητα ἄπειρος ВЖ. КОНЬЦЪ;

БЕС КОЛНЧЕСТВА ἄποσος, ВЖ. КОЛНЧЕСТВО;

БЕЗ ЛНЦА ἀχρωμάτιστος ВЖ. ЛНЦЕ;

БЕЗ ЛѢТА/ БЕЗЪ ЛѢТЪ ἄχρονος, ἀχρόνως ВЖ. ЛѢТО;

БЕЗ МТРЕ ἀμήτωρ ВЖ. МАТН;

БЕЗ НАЧАЛА ἀναρχος ВЖ. НАЧАЛО;

БЕЗ НАЧАТЪКА ἀναρχος ВЖ. НАЧАТЪКЪ;

БЕЗ ОБРАЗА ἀσχημάτιστος, ВЖ. ОБРАЗЪ;

БЕЗ ОБАТНА ἀπερίληπτος ОБАТНѢ, ВЖ. ОБАТНѢ;

БЕЗ ОТЪЛПЧЕННА ἀχωρίστος, ВЖ. ОТЪЛПЧЕННѢ; БЕЗ

ОТЪПОУСТА sic!, ВМ. ОТЪСТОУПА, ἀδιαστάτως ВЖ.

ОТЪСТЖПЪ;

БЕЗ ОТЬЦА ἀπάτωρ, ВЖ. ОТЬЦЪ; БЕС ПЛЪТН

ἀσώματος, ВЖ. ПЛЪТЪ;

БЕС ПОСТНГА ἀκαταλήπτως, ВЖ. ПОСТНГЪ;

БЕС ПРНМѢСА συναφείας ἄνευ, ВЖ. ПРНМѢСЪ;

БЕЗ РАЗДРѢШЕННА ἀδιάλυτος, ВЖ. РАЗДРѢШЕННѢ;

БЕЗ РАЗЛНЧЕСТВА ἀπαραλλάκτως, ВЖ. РАЗЛНЧЕСТВО;

без расхода ἀδιαστάτως, вж. расходъ;
без рождства ἀγέννητος, вж. рождство;
бе скѣдства, вж. скѣдство;
вестрастн ἀπαθής, ἀπαθώς, вж. страсть;
бе съвѣковпа ἀσυνδύαствов, вж. съвѣковпъ;
бесъврѣшенна ἀτελής, вж. съврѣшенне;
бе смъртн ἀθάνατος, вж. смъртъ;
без размѣса, бесзмѣса ἀσυγχύτως, вж. размѣсъ,
сзмѣсъ;
бе състава σύστασις, ὑπόστασις, вж. съставъ;
бе съмене ἀσπόρος, вж. съма;
бес тѣла ἀφθόρος, вж. тѣла;
бес тѣлѣнна, безъ нстѣлѣнна ἄφθαρτος, вж.
тѣлѣнне, нстѣлѣнне;
без оупостасн ἀνυπόστατος, вж. оупостасъ;
без оустава ἀόριστος вж. оуставъ;
бес оувѣства ἀνεπαίσθητος, вж. оувѣство;
бес ѳастн ἄμοιρος, вж. ѳастъ

БЕЗАКОНЬНЪ (4), τῆς ἀνομίας (339a] II-V
безаконна, 342б); ἀνομος (336б, 340a).

етич. 1. Който не спазва закона, който върши
дела против Божия закон: ѳловѣкъ безаконный
339a и 342б;

2. Присъщ на безаконник: безаконната дѣла
336б

≠ законьнъ

Син Клоц Супр Рил Парим Пс Догм

БЕЗБЛАЖНЬНЪ (2), ἀδιστακτος (272б] III
несѣмнѣнъ)

етич. Неизкусим, който не се поддава на
съблазни и изкушения: безблажна вѣра 272б

Вж. още блажнъ и нскоусънъ

≡ ненскоусънъ

≠ блажнънъ

НиконПанд; ПролXIVв.; ПандАнтXIв.

БЕЗБЛАЖНЬНЪ adv., (1) ἀσφαλῶς (244a] I
безблажна)

етич. Без изкушение: подобають же всею снаю
безблажнѣ съблажстн са самѣмъ ѳнстомъ ѿ
сквѣрнъ дѣлаъ 244a

≡ без блажна

БЕЗВЕЩЬСТВЬНЪ (4), ἄυλος (104a] III
невещьствьнъ, 105a] II, IV, V безвещьнъ, 105б] I, II,
IV, V безвещьнъ, 172a] I-V безвещьнъ).

Нематериален –

а) *теол.* В абсолютен смисъл свойство на
Божествената природа: ѳдно по нстнѣ
безвещьствьно божество 105a, срв. 172a;

б) *ангел.* В относителен смисъл свойство на
духовните твари – ангелите: аньгѣлъ ...
бесплѣтнъ же ... н безвещьствьнъ, еанкоже къ намъ
прележащее 105a, срв. 104a.

≠ вѣщьствьнъ

∅

Срв. безвещьнъ в Супр; неувещьствьнъ в Догм

БЕЗВННЬНЪ (4), ἀναίτιος (51б, 83б, 326a); οὐκ
αἴτιος (85a)

1. *тринит.* Безусловно съществуващ (ипостасно
свойство на Бога Отца): отъць без наѳала се же
естъ безвннѣнъ 83б.

≡ без внны, невннѣнъ

= безнаѳальнъ

≠ вннѣнъ1, внновѣнъ, повннѣнъ

2. *юрид./етич.* Невинен: нъ н скотъ аще въ преровъ
въпадетъ въ соуботоу нже нзвѣчетъ, безвннѣнъ, а
презрѣвын ѳсоужденъ 326a.

= без грѣха

≠ вннѣнъ2

Супр Парим

БЕЗВРѢДЪ (1), ἀπάθεια (166a)

етич. Безстрастие, неподвластност на
отрицателни душевни эмоции*: нага бѣста,
адамъ же н евъга, не стыдѣшете себе. тацѣмъ бо
безъ вреда намъ велѣше быти бѣ – безврѣда бо
доконьѣнаго се естъ 166a.

≠ врѣдъ, страсть

∅

* Терминът ἀπάθεια е едно от основните понятия на
стоицизма, където означава ‘безметежно състояние на
духа’, ‘липса на эмоции, както положителни, така и
отрицателни’, ‘душевно спокойствие, ненарушено от
каквото и да е външно въздействие’, ‘равновесие’,
състояние, при което чувствата не пречат на дейността на
разума (Heune, Epikt. 12, 29; Sext. Emp. 10, 224). У Й. Екзарх
терминът е употребен в значение ‘безстрастие’,
‘неподвластност на страстите, мислени като отрицателни
душевни състояния и нравствени недѣзи’

Срв. безврѣдне у ЙоЛествXIIв.; вестрастнѣ в Евх Супр
Изб1073г. Догм

Leskien 61; Sadnik, ZfsIph, 30, 243 ff

БЕЗВѢРЬСТВО (2) ἀπιστία (271a, 355б] V
бесмрътьство)

етич. Невѣрие, лична форма на отричане на
Бога, един от смъртните грехове: боудеть оубо
нже вѣроу достоннѣ прннмють наставленне (sic! –
бел. Т. И., чети оставленне) грѣховъ н въ жнзнь
въѳноую н въ съблѣденне доушн же н плѣтн, а нже
безвѣрьствьмъ недостоннѣ прнемлють въ томленне н
моуѣнене ...271a

≠ вѣра

∅

Срв. безвѣрнѣ в Евх.; невѣрнѣ в Зогр Мар Ас Сав Супр Догм;
невѣрьствнѣ в Зогр Мар Ас Сав Супр Боян Ен; невѣрьство в
Зогр Мар Ас Хил Супр; невѣрованнѣ в СЗ (XIVв.)

БЕЗДОУШЬНЪ (7) ἄψυχος (passim, 129б] II, IV
недоушьнъ)

косм. Неодушевен

♦ *субст. n* бездоушьноѣ – Неодушевен обект:
трѣбѣ естъ вѣдѣтн, ꙗко ѳловѣкъ н бездоушьнынъ
объществуѣтъ н бесловесьнынъ прнемлетъ жнвотъ
н словесьнынъ прнѣа разоумъ 180б

≠ доушьнъ

Супр Слеч Шиш Изб1073г. Догм

БЕЗМЫСЛЕНЪ (2), *субст. n sg* БЕЗМЫСЛЕНОЕ
ἄλογον (183abis)

антроп. Неразумната част на душата:
РАЗДѢЛАЮТЬ ЖЕ СЯ СЛЫ ДШНЫНА ВЪ МЫСЛЕНО Н
БЕЗМЫСЛЕНО 183а.

= БЕСЛОВЕСЕНЪ, БЕЗОУМАН, НЕРАЗУМУМЕНЪ

≠ МЫСЛЕНЪ

∅

Срв. несъмысленъ в Лк24:25 Зогр Мар; Пс48:13 Син; Пс48:
21 Син; Клоц Супр Изб1073г. Мин1097г. ГрНазХІв. Догм

БЕЗМѢРЕНЪ (1), ἄπειρος (19а)

теол. Неизмерим, безграничен, дифференциален
признак на Божествената природа*: а ѿкоже естъ
БОГЪ ... БЕЗМѢРЕНЪ... Н ВЪМЪ НСПОВѢДАЕМЪ 19а

*Понятието ἄπειρος е въведено от Анаксимандър за означаване на безграничната, неопределена, безкачествена материя, намираща се във вечно движение. Цялото многообразие на нещата, всички светове според древногръцкия философ са възникнали чрез отделяне от апейрона на противоположностите (горещо и студено, мокро и сухо) и тяхната борба. Понятието апейрон е важно постижение на античния материализъм в Срв. с представите за тъждествеността на материята с конкретното вещество (вода, въздух). В питагореизма апейронът, безформеното, безграничното начало, заедно с неговата противоположност – “границата”, е основа на всичко съществуващо. Както се вижда от приведените концепти, в християнството понятието ἄπειρος губи първоначалния си материалистически смисъл и придобива съвсем ново значение. Тук то изразява идеята за безкрайно съвършенство на Божествения Дух, Неговото превъзходство над цялото съществуващо и мислимо битие, несъизмеримостта Му със света. Безкрайното в този мироглед означава съвършена форма на битие, липса на ограничения в Божиите съвършенства. С други думи като ἄπειρος се определя абсолютността на Субективното битие, неговото вътрешно нравствено съвършенство, а не съвокупността, физическата сборност и универсалност на обективно съществуващото.

Супр Слеч Шиш ГрНазХІв.

= НККоеюже мѣрою знаемъ

Срв. без мѣры в Супр, Изб1073г. ГрНазХІ в.

БЕЗНАУ-ЛЕНЪ (7), ἄναρχος (33б] I, II, IV, V
БЕЗНАУАТКА, срв. също 18б, 86б, 89а, 225б);
ἀνάρχος (335б); ἀνάιτιος (71б] V БЕЗВННЕНЪ).

Безначален –

1. *теол.* Общо свойство на Божествената
природа, което принадлежи в еднаква степен и
на трите Ипостаси по същество и ги
характеризира като изконно битие: аще оубо
нетворено то БЕЗНАУАЛНО 86б.

≡ БЕЗ НАУАЛА, БЕЗНАУАТЪУЕНЪ, БЕЗ НАУАТЪКА

≠ ПОДЪЛЪТЪНЪ

2. *тринит.* Лично свойство на Първото Лице на
Пресветата Троица, което го характеризира като
необусловено от никаква предхождаща го и

външна Нему причина: отъць бо БЕЗНАУАЛЕНЪ 71б
(срв. още 14а, 33б, 86б, 89а, 335а).

= БЕЗВННЕНЪ, БЕЗ ВННЫ, НЕВННЕНЪ

≠ ВННЕНЪ, ВННОВЕНЪ

Евх Супр ГрНазХІв., Изб1073г., ЗлатострХІв., ЕфрКрм
Догм

БЕЗНАУ-ТЪУЕНЪ (1), ἀναρχος (107а] *rel.*
БЕЗНАУАЛЕНЪ)

теол. Безначален – дифференциален признак на
Божествената природа: СВѢТОВЕ ВЪТОРН
РАЗУМУЕНННН ЧННН, ОТЪ ПРѢВЪГО Н БЕЗНАУАТЪУЕНАГО
ВСѢМЪ СВѢТА ОСВѢЩЕННЕ НМОУЩЕ 107а

≡ БЕЗ НАУАЛА, БЕЗНАУАЛЕНЪ, БЕЗ НАУАТЪКА;

≠ ПОДЪЛЪТЪНЪ

∅

БЕЗОБРАЗЕНЪ (2), ἀσχημάτιστος (178а, 302а)

теол. Който няма външна форма, образ
(свойство на Божествената природа). Като чист
дух, лишен от всякаква материалност, Бог не
притежава и външна форма. Той е безобразен:
НЕВНДНМАГО Н БЕСПЪТЪНАГО Н НЕНСПНСАНААГО Н
БЕЗЪОБРАЗЕНААГО БОГА КТО МОЖЕТЪ СЪТВОРНТИ ПОДРАГЪ
302а;

◆ *субст. n sg* БЕЗОБРАЗНОЕ – безвидно същество,
дифференциален признак на духовните същества:
БЕСПЪТЪНА ЖЕ Н НЕВНДННН БЕЗЪОБРАЗНА НА ДЪВОЕ
РАЗУМУЕВАЕМЪ: ОВО СОУЩЕСТВОМЪ, А ДРОУГОЕ
БЛАГОДАТЪЕМЪ... 178а

≡ НЕОБРАЗЕНЪ, БЕЗ ОБРАЗА

≠ ОБРАЗЪ НМЫ

Изб1073г. Догм. Срв. нн въображенъ ЗлатострХІв.

БЕЗОУМАН* (1), ἄλογος (161а] II, IV БЕЗОУМА)

етич. Безразсъден, вж. БЕЗОУМНЕ: БЕЗОУМАЕ
ХОТЪННЕ 161а

≡ БЕЗОУМЕНЪ

* За образуването БЕЗОУМАН срещу ἄλογος срв. също 197б
нзлнхн срещу περὶ τὸς, бел. Л. Садник

Супр

БЕЗОУМНЕ (1), ἀνοια (144б)

етич. Безразсъдство, липса на здрав разум –
немощ на човешкия разсъдък, причинена от
извращаването на ума вследствие
грехопадението на прародителите: омраунтъ же
сѧ слънще н луна, нже тварьмъ покланяють сѧ, а
не творьцю, БЕЗОУМНЕ НХЪ являюще, наказюще
ѧкоже нзвратьнн соуть...

≡ БЕЗОУМСТВО, НЕСЪМЫШЛЕННЕ

Зогр Мар Син Евх Клоц Супр Парим Изб1073г. Догм

БЕЗОУМЕНЪ (2) ἄφρων (24а, 100б)

етич. Нездравомислещ, безразсъден: рече
БЕЗОУМЕНЪ ВЪ СРЪДЪЦН СВОЕМЪ: НЪСТЬ БОГА 24а.

≡ БЕЗОУМАН, НЕСЪМЫСЛЪ

Зогр Мар Ас Син Евх Клоц Супр Парим Изб1073г.

Срв. БЕЗОУМАЕ в Зогр Мар Сав Супр Догм

БЕЗОУМСТВО (1) ἀφροσύνη (24a, II, IV
βεζουμнѣ)
етич. Вж. βεζουμнѣ: нхъже βεζουμство ἀβλάα
Δῆδъ рече: рече βεζουμнъ въ срѣдѣцн своѣмъ: нѣсть
бога 24a
∅

БЕЗЛОБНЫ (1) ἀκέραιος ‘несмесен, чист,
неповреден, незасегнат’ (233a)
антроп./етич. У когото няма злоба – благодатно
състояние на първоздания човек: образн соутъ
BOЖЬСТВНУМУУ естествоу: беспечальное Н
БЕЗВЪРЪТНОЕ Н БЕЗЛОБНОЕ ...233a
≡ БЕЗЛОБЫ
≠ ЗЪЛЪ
Супр Ен Слпч Охр Догм
Срв. безлобнъ в Хил; незлобнъ в Син Евх Супр; безлобн в
Супр

БЕСКВРЪНЫ (2), ἀμόλυντος (286a),
ἀναίμακτος (274б)

1. *мар.* Неосвернен физически или душевно:
въплътити сн н въуловѣити ѡтъ ѹнстнхъ ен Н
БЕСКВРЪНЫХЪ ПЛЪТН Н КРЪВНН 286a;

≡ нескврънавъ, нескврънынъ

= ѹнстъ

≠ скврънъ, скврънынъ

2. *мист.* В израза бескврънната трѣба 274б, θυσία
ἀναίμακτος – безкръвна жертва, евхаристия.

≡ бескръвната трѣба

Евх Ен Супр. 362, I прнносити бескврънному трѣбу

БЕСКОНЫЦАН (1)

Вж. бесконьунъ: бесконьцан свѣтъ 2a

∅

БЕСКОНЫУАННЕ (1), ἀτελεύτητον, τό (102a)

онт. Безконечност: вѣчната же жнзнь н вѣчната
моука бесконьуанне боудѡщаго явлаетъ 102a

= вѣкъ

∅

Срв. бесконьунѣ в ГрНазХІв.

БЕСКОНЫУНЫ (3), ἀτελεύτητος (49a), ἄπειρος
(226a), ἀδάπανος (309б)

теол. Безкраен, дифференциален признак на
Божествената природа и на Нейните
проявления*: бесконьунное цр(с)тво, 49a,
бесконьунната сна, ἄπειρος δύναμις 226a,
благодать бесконьуна, χάρις ἀδάπανος

≡ бес конца, бесконьцан, бес коньуанна

= безмѣрнъ, вѣчунъ

≠ коньунъ

*Свойството безкрайност, приложено към Божеството,
характеризира:

— Неговата пространствена индетерминираност. Бог
съществува вън от пространствените граници. Той е
неизмерим и стои над всяка крайна пространственост, така
че пространството не може да го ограничава;

— Неговата времева индетерминираност. Бог съществува
вън от границите на времето: Той е вечен, т. е. няма нито
начало, нито край;

— липсата на ограничения в Божиите съвършенства.

Категориите безкрайно и крайно са били познати още в
античната философия (Анаксимандър). Ако обаче в
християнската мирогледна система безкрайното
характеризира трансцендентната действителност, а
крайното – иманентната реалност, у древногръцкия
материалист те изразяват неразделно свързани помежду си
противоположни страни на обективния свят. Безкрайното
означава безграничната, неопределена, безкачествена
материя, намираща се във вечно движение. То
характеризира:

— съществуването на света в пространството като отворена
материална система;

— съществуването на света във времето като несътворена
и неунищожима материя;

— количествената неизчерпаемост на материята,
безкрайното многообразие на нейните форми на битие.

Супр Ен Догм

БЕСКРЪВНЫ (1), ἀναίμακτος (274б)

мист. В израза бескръвната трѣба, θυσία
ἀναίμακτος ‘безкръвна жертва’ тайнството
Евхаристия.

≡ бескръвната трѣба

Супр Служ

Срв. неокръвляеннъ в Догм

БЕСЛОВЕСНЫ (11), ἄλογος (passim)

антроп./ косм. Безсловесен, лишен от
способност за словесно общуване,
дифференциален признак на одушевените
същества: бесловесната частъ доушн 184a;

◆ *субст. n sg* бесловесное – безсловесно
същество: бесловесната не соутъ самавластна 202a

= безмыслнъ

≠ словеснъ, словнъ

Супр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

БЕСПЪТНЫ (18), ἀσώματος (19a, 30б, 33a,
59a, 48a, 86б, 89a, 104a, 105ater, 105б, 106б,
172abis, 177a, 301б, 334б)

Бесплътен –

а) *теол.* Свойство, принадлежащо в абсолютна
степен на Божествената природа. Като чист Дух
Бог е лишен от всякаква материалност. Той е
бесплътен, невеществен: едно по нстннъ
безвещствъно божество естъ н бесплътно || *прен.*
метоним. бесплътната бжствоу дѣтельность 93б,
ἄυλοι ἐνέργειαι

б) Свойство, принадлежащо в относителна
степен на духовните твари:

– *ангел.* Дифференциален признак на ангелската
природа: 105a аньгелъ ...бесплътнъ же глѣтъ сн н
безвещствнъ, елкоже къ намъ прележащее;

– *антроп.* Свойство на човешката душа: 105a
доуша оубо естъ соущество жнво, проста н
бесплътна 177a

≡ БЕС ПЛЪТН

= БЕЗВЕЩЬСТВЪНЪ

≠ ПЛЪТЪНЪ, ПЛЪТЪСКЪ

Ен Евх Супр ГрНазХІв. ЗлатострХІв. Догм

Срв. бестълесънъ у ГрНазХІв. Догм; бес тълесе/бес тълъ СЗ (ХІVв.)

БЕСТРАСТЪНЪ (1), ἀπαθής (220a)

христол. Неподлежащ на страдания, свойство на Божествената природа на Исуса Христа: страстънъ бысть, бестрастънъ бывъ 220a.

≡ бе страстн, без врѣда, непрнмънъ, не прнемлаан

≠ страстънъ, врѣдъ прнемлаан, прнмънъ

Евх Супр Служ Изб1073г. Догм

Срв. невръждѣнъ и нестрастънъ в Догм

БЕСТЪЛЪННЕ (5), ἀφθαρσία (219a, 241a, 271б, 355б] *I* безънстълънно, *V* безънстълънне); τὸ ἀφθαρτον (233a)

Нетление –

а) *антроп.* Възприето по благодат свойство на първосъздадената, непоразена още от греха, човешка природа въ бестълънне сега (ср. чловѣка, бел. Т. И.) сътворн 233a, срв. още 219a, 241a, 355б;

б) *сотир.* Свойство на обновената след изкупителната жертва на Исуса Христа човешка природа: вѣроуощнмъ бысть жнзнь н вѣтълънне въ прннатѣе 271a.

≡ бестълъ, нетълъ, нетълънне, нетълъное

≠ тълъ, тълънне

Супр Изб1073г.

Срв. още бестълство у ЙоЛествХІв.

БЕСТЪЛЪ (3), ἀφθαρσία (219б); τὸ ἀφθαρτον (219a, 233б] *III*, *V* бестълънне)

сотир. Вж. бестълънне: свонмъ вбщѣннемъ възвѣде н (ср. чловѣка, бел. Т. И.) в бестълъ 233б. ∅

БЕСТЪЛАН (1) ἀφθαρτίζομαι

сотир. Който притежава свойството нетленност, вж. бестълънне: възстанемъ же оубо пакы дшамъ вшъдъшнмъ въ плътн, бестълъщемъ сѧ н съвлекощемъ тълъ 357б

БЕСЪМЪРТНЕ (2) ἀθανασία (354a] *I*, *II*, *IV*, *V* бесъмъртство), τὸ ἀθάνατον (105a)

Безсмъртие –

а) *ангел.* Благодатно свойство на ангелската природа: аньгелъ...даръмъ въ естствѣ бесъмъртне прнемъ 105a

б) *сотир.* Свойство на обновената след Христовата изкупителна жертва човешка природа: подоба...съмъртнюоумоу семоу овлещи сѧ въ бесъмъртне 354a.

= бестълънне, бестълъ, нетълъ, нетълънне, нетълъное

≠ съмъртство, тълъ, тълънне

Клоц Супр Евх Изб1073г. Догм

Срв. още бесъмъртство в Евх

БЕСЪМЪРТЪНЪ (8), ἀθάνατος (passim)

Безсмъртен –

а) *теол.* Свойство, принадлежащо в абсолютна степен на Божествената природа: вѣроумемъ въ едннъ бѣ...бесъмъртна 48a;

б) Свойство, принадлежащо в относителна степен на духовните твари:

– *ангел.* Диференциален признак на безплътните духове: (ср. аньгелъ) бесъмъртнъ не естствемъ, нъ благодатемъ 106a

– *антроп.* Диференциален признак на човешката душа: душа оубо естъ бесъмъртна 177a, срв. още 175a

≡ бе съмъртн

= бестълан

≠ съмъртнъ

Ен. Евх Клоц Супр Рил Изб1073г. ЕфрКрм СЗ (ХІVв.)

Догм

Срв. още несъмъртнъ в Евх Клоц

БЕЧУВЪСТВЪНЪ (1), ἀναισθητος (129a)

косм. Комуто не принадлежи свойството сетивност, безчувствен, диференциален признак на неодушевените същности: бездоушнн бо соутъ (ср. нѣса и свѣтълъннкы, бел. Т. И.) н бечувъствънн 129a

≡ безъ чувства

≠ чувствънъ

Супр

Срв. бечувъствънъ в Догм

БЛАГОВОЛАНТН (1), εὐδοκέω (213б)

иконом. Проявявам добра воля, любов, разположение. С това понятие се означава актът на изпълненото с доброжелателство отношение на Бога към творението: аже въ насъ добраа пръвнцѣю хоцѣтъ н благоволнтъ 213б

≡ благонзволнтн

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр Парим Догм

БЛАГОВОЛЪНЪ (2), τῆς ἀρετῆς (345б); ἐνάρετος (312б)

етич. Отнасящ се до добродетелта: благоволнъ трочъдъ 345б

≡ благонзволнъ, добротнъ

ПандАнтХІ в. ЙоЛествХІв.

Срв. добродѣтелнъ в Догм

БЛАГОВОЛСТВО (4), εὐδοκία (92б] *III* благоволенне, 213a); ἀρετή (235б, 335a)

Вж. благоволенне

1. *иконом.*: пръвое прѣдъгрѣдые хотѣнне н благоволенне ѿ него (ср. бога) сы 213a;

2. *етич.*: н въ благоволенствѣхъ соутъ боленства н хоуждѣства 335a.

≡ благоволенне, благонзволенне, нзволенне

ГрНазХІв. ЙоЛествХІв.

БЛАГОВОЛЕННЕ (4) εὐδοκία (207бbis); ἀρετή (237a, 325a] *II-V* благодатн)

1. *иконом.* Благоволение – проява в отношението към творението на едно от необходимите свойства на Божията воля – нейната благост, състояща се в това, че волята Божия в своите стремежи и действия се ръководи от представите за най-висшето добро; те съвпадат с вътрешния нравствен закон на Божията съвършена природа: промышляла ъва по бл̄говоленню, ова по съмъщению ... 207б;

2. *етич.* Добродетел, вж. доброта: нзвнратн бл̄говоленне 237а.

= бл̄говожество, бл̄гонозволюенне, нзволюенне
Зогр Мар Сав Ас Син Евх Супр Рил ЙоЛествХІв. Догм
Срв. доброволенне в ГрНазХІв., доброволествие в ЙоЛествХІв., добронзволюенне в ЙоЛествХІв.

БЛАГОВѢСТІИ (3), εὐαγγελίζομαι (227б, 248а, 285б)

св.ист. Благовестя, съобщавам добра новина: ан̄гль...благовѣста гл̄аше: ραδουη σα 227б

Зогр Мар Ас Сав Син Клоц Супр Парим Изб1073г.

Срв. бл̄говѣствовати в Догм

БЛАГОВѢЩЕННЕ (1), Εὐαγγέλιον (235б)

Блага вест, благовестие – първите четири книги от Новия Завет, написани от апостолите Матей, Марк, Лука и Йоан, в които се разказва за раждането, живота и дейността на Исуса Христа, Неговата кръсна смърт, Възкресението и Възнесението Му: По всен земан бл̄говѣщенне бл̄говѣденню повѣда са 235б

= евангеліе

Супр ПандАнтХІв. ГрНазХІв. Изб1073г.

Срв. бл̄говѣзвѣщенне в ГрНазХІв.; бл̄говѣсть в Догм

БЛАГОДАТНЕ (12), ἀγαθότης (238а); χάρις (rel.)

иконом. Вж. благодать: родъ доуховьныннмъ бл̄годатнемъ пльть грѣховноюу ѡмывающн 242б; нензглаголаное бл̄годатне 238а.

♦ *Instr.* благодатнѣмъ, κατὰ χάριν по благодат: бесъмьртнъ [нѣ] естъствъмъ нъ бл̄годатѣмъ 106б, срв. още 111б

= бл̄годатнѣ, даръмъ

≠ ієстъствъмъ, ієстъствнѣ, φυσικῶς, вж. ієстъство, ієстъствнѣ

≠ сѣщъствомъ, οὐσιωδῶς (44а), вж. соущъство

∅

БЛАГОДАТЬ (15), χάρις (155б, 178б, 208б, 216а, 238а, 309б, 327б] I бл̄годѣтнѣ, 332с14); ἀγαθότης (214б, 319бbis); ἀρετή (215б, 237б)

иконом. Благодат*: благодать прнати 155б, χάριν προσλαμβάνω – Възприемам Божията благодат; съвратити са ѿ бл̄годати 215б, ἐκ τῆς ἀρετῆς ἐκκλίνω – отстъпвам, отпадам от благодатта

* Дар от Бога, подаван на човека безвъзмездно, единствено по Божия милост, без каквито и да било заслуги от страна на човека. Като естествено присъщо свойство на Бога,

благодатта се изразява в особена сила, която Той дарява на падналия човек, за да извърши тя в душата му присъщите ѱ спасителни действия.

= бл̄годатнѣ, бл̄годатнѣо

= даръ

♦ *Instr.* бл̄годатнѣ, χάριτι – по благодат

♦ подъ бл̄годатнѣ 327б, ὑπὸ χάριν – под благодатта

≠ подъ законъмъ, подъзаконънѣ

Мар Остр Супр Хил Изб1073г.

Срв. подаренне СЗ (ХІVв.); подарне в СЗ (ХІVв.)

ГрНазХІVв.; дарованне в Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм;

БЛАГОДАТНЪ (6), ἀγαθός (224аб, 249а, 250а, 314б)

иконом. Благодатен, изпълнен с благодат: съсоудъ...въ дѣло бл̄годатнѣо оуготовленъ 314б;

♦ *субст. n sg* бл̄годатнѣо, τὸ ἀγαθόν (224аб); χάρις (238а) – вж. благодать: б̄жнѣ бл̄годатнѣо 224а; възъмъшемъ намъ бл̄годатныннмъ тожде

дѣшн нензглаголанаго дѣльма бл̄годѣтна 238а, χάριν λαμβάνων.

Мар Остр Зогр Хил

БЛАГОДѢНСТВО (1) ἀρετή *етич.* Вършене на добро, благодеяние, добрина: не нѡждѣю ведъи въ бл̄годѣнство ... нъ кротостю 237а

БЛАГОДѢНЦЪ (1), εὐεργέτης (175б] II-V бл̄годавьць)

иконом. Благодетел, определение на Бога в отношението му спрямо творението: славнть бл̄годѣнца 175б

= добродавьць

≠ зълодѣн

∅

Срв. бл̄годѣтель в Супр Зогр Клоц ГрНазХІв. Догм

БЛАГОДѢТНѢ (1) μετ' εὐχαριστίας 212а

иконом. С благодарност: напастн, нже бл̄годѣтнѣ прнемлѣтъ, на спласъ ведоуть 212а

∅

Срв. бл̄годарно в Догм

БЛАГОДѢАННЕ (4), εὐεργεσία (320а); τὸ ἀγαθόν (358а] III бл̄готворенне); ἀγιοσύνη (341а); ἀρετή (215б)

етич. Вършене на добро, благодеяние, добрина: нже соуть бл̄годѣанна сътворнан възнѣають акы слнще 358а.

= добродѣнство

Супр Евх ГрНазХІв. ЗлатострХІв. Догм

БЛАГОДѢАТИ (1), εὐεργετέω (213б)

иконом. Върша благодеяния. С този глагол се означава проявлението на Бога като благодетел в отношението Му към творението: б̄ ѱ всен тварн н всю тварью бл̄годѣа 213б

Син Евх Супр Изб1073г. Догм

БЛАГОНЗВОЛНТИ (1), εὐδοκέω (103а)

Вж. БЛАГОВОЛНТИ: прѣбл҃гын бѣ ...прѣбольшею бл҃готою бл҃гонзволн быти етера 103а
Зогр Мар Ас Сав, Син Евх

БЛАГОНЗВОЛНЪ (1), ἐνάρετος (307а)

Вж. БЛАГОВОЛНЪ: дѣло бл҃гонзвольно 307а
Супр.

БЛАГОНЗВОЛЕННЕ (2), εὐδοκία (225а, 285б)

иконом. Вж. БЛАГОВОЛСТВО: прна сѣна бж҃на ...ѿ...ѿа бл҃гонзволена н дѣнства ст҃го д҃ха 285б
Супр

БЛАГОСЛОВИТИ (3), εὐλογέω (126б, 256а] I

БЛАГОСЛОВЕСТИТИ)
култ.рит. Благославям – правя определен вѣншен знак, чрез който преподавам благодат: наковъ бл҃гословн сѣна 256а
Често

БЛАГОСЛОВЕННЕ (1), εὐλογία (263б)

култ.рит. Благословение – вѣншен знак, чрез който се преподава благодат: благословенне прна 263б
≠ КЛАТВА
Супр Евх Ен ГрНазХІв. Догм

БЛАГОСТЬ (6), ἀγαθότης (37б, 79а] III, II, IV

БЛАГОДАТЬ, 204б, 212б); ἀγαθόν τό (116а, 203а)
1. *теол.* Свойство на Бога да преподава на творението присъщото Му по природа благо в степен, в която то (творението) може да го възприеме: вѣуноіе прна тне бл҃гостн его 204а
2. *етич.* Добродетел: благодать свѣтъ естѣ разумьнын 116а.

≡ БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТНІЕ, БЛАГОТА, БЛАЖСТВО
≠ ЗЪЛО, ЗЪЛОБА, ЗЪЛЪ
Син Евх Супр Ап СЗ (XIVв.) Догм

Срв. благостынн в Догм

БЛАГОСТЬНЪ (2), ἀγαθός (206б] III

БЛАГОСТЬНО, 233а)
Вж. БЛАГЪ: сы бл҃гостьнъ промышлаетъ 206б
Син

БЛАГОТА (2), ἀγαθότης (103а] III

БЛАГОСТЬ, V БЛАГОДАТЬ, 319а] II-V БЛАГОДАТЬ)
Вж. БЛАГОСТЬ /1/: бѣ бл҃готою отъ небытыа вѣ бытнє а прѣводнтъ 319а
МинЧетАпр. ПатерXIVв. СЗ (XIVв.)

БЛАГЪ (16), ἀγαθός (passim, 225а] I-IV

БЛАГОДАТНЫН, V БЛАГОДАТНЫН)
1. *теол.* Благ, определение на Бога по отношение към творението, вж. БЛАГОСТЬ: едннъ бѣ естѣ естѣствьмь бл҃гын

≡ БЛАГОДАТНЪ, БЛАГОСТЬНЪ, МНОСОРЪДЪ

2. *субст. n sg* благо, ἀγαθόν, τό *n sg*
етич. Най-общо понятие за означаване на положителна ценност, предмет или явление, което задоволява определена човешка потребност, отговаря на интересите, целите и

стрежежите на хората. В зависимост от това, какви потребности се задоволяват, благата биват материални и духовни: сътворен бл҃гаа 350б, срв. още 45б, 184б

≡ Добро, БЛАГОДАТНОІЕ, БЛАГОСТЬ, БЛАЖЕНСТВО, БЛАГОСТЬНОІЕ, БЛАГОДѢЯНИЕ
Често

БЛАЖИНИ (2), μακαριότης (218а] III

БЛАГОДАТЬ); ἀγαθότης (259б] III-V бл҃гнн)
Вж. БЛАЖИНИСТВО
а) *теол.* бл҃жнын н всебл҃жнын н прѣбл҃жнын бѣ н всь сы бл҃гынн 259б;
б) *етич.* прнсносоуцою прннметъ бл҃гынню 218а
Супр ЙоЛествХІв. МинЧетАпр ЗлатострХІв.

БЛАЖЕНЪ (12), ἀγαθός (91б); μακάριος (rel., 15а] II, V

БЖ(С)ТВЕ(Н)НЫН)
Блажен –
а) *теол.* Този, Който обладава върховното благо – атрибут на Бога: не ѿ насъ естѣ пренесено къ бл҃жноому бж҃ствоу отъуства н снѣвства 65б
б) *агиол.* Този, който е възприел по благодат в някаква относителна степен Божие блаженство – определение на светиите: Бл҃женъ естѣ нже кротъкыхъ зьмлю прннметъ 162б.
Често

Срв. блаженънъ в Догм

БЛАЖЕНСТВО (10), μακαριότης (271б] I

БЛ҃ЖНЮ) μακαρισμός (303а] I, II, IV бл҃жннє); ἀγαθότης (38а] II, IV, V БЖ(С)ТВО, III нлн блаженство нлн БЖ(С)ТВО, 48б, за значението срв. 38а бел. 9, Л. Садник; 79а, 103б, 260а); τὸ ἀγαθόν (259б, Л. Садник смята, че в подложката е стояло първоначално ἀγαθότης, а не τὸ ἀγαθόν, 260б)
Блаженство –

а) *теол.* У Бога то се състои в това, че Той, обладавайки висшите съвършенства на разума и волята, чувствува благо от съгласуваните действия на всички сили и свойства на Своята безкрайна природа: бѣ ... не рачн еднному быти бл҃женствому, рекъше своему естѣствоу, ннкымже не прнемлемоу;
б) *етич.* При човека блаженството се явява вътрешно удовлетворение от изпълнението на нравствения закон. Изпълнявайки своето високо духовно-нравствено назначение, религиозният човек изпитва вътрешно равновесие и доволство при своята, съобразена с Божия закон, записан в сърцето му, деятелност, като осъзнава нейния дълбок смисъл и огромно значение: вѣровавъше полочуннмь блаженство гнє:
= БЛАГИНН, ДОБРИНН

Супр Догм

Срв. блаженнє в ПандАнтХІв. МинЧетАпр; блаженствєннє в АпХІІв.

БЛАЖИТИ (2), μακαρίζω (3446), ἀγαθύνω (2576)

Облажавам, признавам някого за собладател на върховното благо: още нѣсть вѣстанна, то блажнмъ звѣрна польскааго нже беспечальное нмать жнтне 3446

Зогр Мар Ас Сав Клоц Супр ПатСинХІв. Догм
Срв. облажати в Чис24:17 по ръкопис от ХІVв.

БЛАЖЬСТВО (1) ἀγαθότης (79a)
теол. Качество на благ, вж. благъ: блажства тождество 79a

БЛАЖИТИ (1), διστάζω (2726)
етич. възвр. Поддавам се на изкушение, вж. блазнъ: вероуемъ не блазнаще са 2726
= нскоуцити, съблазнити
Супр Зогр Мар Ас Остр Ап Евх ГрНазХІв.
Срв. скандалсати в Мар Зогр; съблажнати в Зогр Мар Ас Ен ЗогрПал

БЛАЖИ (1)
етич. Съблазн, изкушение – испытание, при което се разкриват истинските свойства на човешката душа: без блазна съказати 3426, II-V съблазна, ἁσφαλίζω,
= нскоусъ, нскоушене
Евх Супр Изб1073г. ПандАнтХІв.
Срв. блазна в Супр; блаженне в ГрНазХІв.; блажня в ЕфрСир съблазнъ в Зогр Мар Ас Сав Унд Син Евх Супр Рил; съблаженне в Мин1097г. ПандАнтХІв.; съблаженне (Срезн), съблазнъ в СтихирХІв. С3 (ХІVв.); сканъдалъ в Мар Син

БЛАЖИ (2), σφαλερός (137a), ἐπισφαλής (1696)
етич. Съблазителен – който води към грях, предизвиква съблазн, вж. блазнъ: адамѹ блажньо то бѣше 1696
Супр Изб1073г. ГАМ

БЛАНЖИ (1), δίδυμος (138a)
естеств. Близнак, зодиакално съзвездие
Срв. бланжньць Срезн Догм; дндумъ Изб1073г. ЙоЕШ

БЛЮДО (1), В израза ѱко н блюдо, κωνοειδής (162a)
естеств. Плосък, определение на формата на земната повърхност
≠ обьлъ

БЛЪДЪ (3), порνεΐα (3366, 3406, 341a)
етич. Блудство, незаконна сексуална връзка между мъж и жена, които не са свързани с брачен съюз – грях против седмата Божия заповед. Осъжда се едновременно като физическа и духовна сквернота: доѿро женнтво блѹда ϱадн 3366.
≡ блѹдство
= скверна
Евх Супр Хил Изб1073г. С3 (ХІVв.) Догм

БЛЪДНИКЪ (1), πόρνος (334a)
етич. Който върши блудства, вж. блѹдъ.
= блѹдѣн
Супр Изб1073 ПандАнтХІв. Догм

БЛЪДНИ (1), πόρνος (337a, II-V блѹдникъ)
етич. Коуто е свойствено да върши блудства, вж. блѹдъ: блѹднынмъ ... соуднтъ бѣ 337a
Евх Супр Парим Слепч Шиш ГрНазХІв.

БЛЪДСТВО (1), λαγνεΐα (1866)
Вж. блѹдъ: въ сладостѣхъ... дѹруга не ноудьны нн естѣвны, ѱкоже естѣ пыанство н блѹдство... 1866
Срезн ГрНазХІVв. ГАМ
Срв. блѹдение в Супр С3 (ХІVв.); блѹдничество в Супр

БОГОВѢДЕНИЕ (2), θεογνωΐα (2346, 2356)
БѹговѢдѣние, в първоначалната версия – богѹвѢдѣние, I богѢдѣе, II, III, IV, V богѢдѣние)
гнос. Познание за Бога*: въ бѹговѢдѣние ны позвавъ 2346,
≡ ѹвѢдѣние бога 246] I, V ѹвѢдѣние; бога ѹвѢдѣние 235a] II, III, IV богѹвѢдѣние, V богѹвѢдѣние
*Християнската църква учи, че богопознанието е относително. Ограниченият човешки разум не може да вникне в тайната на Божеството – какво е То по същество. Но Бог не е оставил човек в свършено неведение за Себе Си. Всичко, което е полезно и необходимо като богопознание за нас, доколкото можем да го възприемем, Той ни е открил в творенията Си, чрез закона и пророците, и чрез Боговъплъщението.
∅

Срв. богопознание в Супр.; къ богѹ познание в Супр; богѹразумне в Евх, Супр Изб1073г. Догм; богѹразумѣние в Изб1073г. Догм; ϱѹзумъ божнн в Клоц С3 (ХІVв.); познание божне в С3 (ХІVв.)

БОГОДЪХОВИ (2), θεόπνευστος (3226)
библ. Боговдъхновен – определение, с което се означава особеното свръхестествено въздействие на Св. Дух върху писателите на Божественото Откровение. Също така свойство на Писанието, по силата на което то се възприема като истинно и непогрешимо слово Божие, а не като лично творение на священите писатели*: богѹдохѹвное писанне 3226.

= богѹдохѹшьнъ; богомъдохѹвьнъ 3066] V богѹдохѹвьнъ, II, IV богѹдохѹвѣнъ

*Терминът богѹдохѹвьнъ изразява концепта за мистико-религиозния характер на творческия акт у священописателите, според който те достигат до истината не по рационално-логически път, а единствено по вдъхновение свие, т.е. посредством мисъл, подсказана на човека отгоре, във вид на божествено внушение. Вдъхновението е двустранен процес. Духовната сила, мъдрост и прозрение се изпращат от Бога, за да извършва човек полезни за хората и угодни за Бога дела.

Вдъхновението е Божи дар, който човек може да приеме или да отхвърли

Шиш

Срв. богодъхновенъ в Ен ПандАнтХІв.; богодъхнѣнъ в ПандАнтХІв.; богодъшѣнъ в Изб1073г.; въдъхновенъ в Изб1073г.; богомъ въдъшѣнъ /Срезн/; богодъхновенѣнъ в Догм

БОГОДОУШЬНЪ (1), θεόπνευστος (322б)

Вж. богодоуховѣнъ: писанне богодоушьно 322б

Ø

БОГОНОСНЪ (2), θεόφορος (168б) III
богносѣнъ, 308б, II, IV, V богноснѣнъ)

агиол. Богоносен, който носи Бога, т.е. пребивава в тайнствено вътрешно единение с Него: богноснѣнн бѣн 168б.

≡ богносѣнъ, богносѣць

Супр Изб1073г. ПандАнтХІв.

Срв. бога носѣ Евх

БОГОНОСЪНЪ (1), θεόφορος (298б)

агиол. Вж. богноснѣнъ: преподобѣннѣ бѣца наша, богносѣннѣнѣ постаѣнѣнѣ сѣ... 298б

Супр ЗлатострХІв. Догм

БОГОНОСЪЦЪ (2), θεηγόρος (300а), θεόφορος (287а)

1. *агиол.* Вж. богноснѣнъ: богносѣць васнѣнн 300а;
2. *христол.*: не богносѣць члкъ, нъ бѣ въплъщѣнъ 287а

Ас Остр Супр Охр Слепч Шиш Изб1073г.

БОГОРОДНИЦА (11) Θεοτόκος (passim)

христол. Почетно наименование на Пресв. Дева Мария, като майка на Богочовека, с което се подчертава, че Иисус Христос е въплътен Бог, а не просто боговдъхновен човек, в противовес на христологическите ереси, които отричат боговъплъщението и приемат Мария за човекородица*: въ нстннѣнѣ богородница; како оубо не бѣца, ѣкоже бѣ въплъщѣнѣ сѣ отъ сѣбѣ рѣдн 288а ≡ бѣжнѣ матн

* Срещу употребата на този термин се обявил особено остро Несторий, изхождайки от църковно-полемически и философско-догматически съображения:

— от църковно-полемически поради това, че този термин не се среща никъде в Свещеното Писание, за него не споменават и отците на Никейския събор и че арианите го употребяват, отричайки двете природи в Иисуса Христа;

— от философско-догматически поради това, че той е неточен. В буквален смисъл означава, или че от Дева Мария се родило и получило Своето битие самото Божество, или че Иисус Христос по Своята божествена природа се родил от Дева Мария.

И едното и другото било неправилно. Понеже Дева Мария е родила не Божеството, а човека Христос, по-правилно било да се нарича човекородица, ἀνθρωποτόκος или христородица Χριστότοκος. Понеже Роденият от нея е храм на Божеството, можела да бъде наричана Богоприемница, Несторий не изключвал съвсем

употребата на термина ‘Богородица’ по отношение на св. Дева Мария, макар да считал, че онтологически той е приложим единствено и изключително само към Бога Отца. Той допускал употребата му в литургически, но не и в догматически смисъл. На Несториевото становище се противопоставил св. Кирил Александрийски. Спорът между двамата и присъединилите се към църковни водачи бил отнесен към компетенцията на Вселенски събор – трети по ред, проведен през 431г. в Ефес под главенството на византийския император Теодосий II 408-450г.). На този събор била утвърдена употребата на термина ‘Богородица’ като напълно православен по своето съдържание. Св. Дева Мария е носила божественото Дете в своята утроба. Син Божи е понесъл заради човечите рождение от жена и е сукал от майчини гърди. Той е бил човек, роден като нас. Той е храм, носещ в Себе си живия Логос. Св. Дева Мария е носила физически свързания по плът Бог Слово. Тъй като въплътителото се Слово не е престанало да бъде Бог, то тя с право се нарича Богородица. Точният текст на вероопределението на Третия вселенски събор за св. Богородица гласи: “...ние изповядваме, че светата Дева е Богородица, защото Бог Слово се е въплътил и въчовечил и в самото зачатие съединил със Себе Си възприетия от нея храм.”

Ас Сав Унд Ен Служ

Срв. богороднѣннѣнѣ в СтихрХІв.; богорожаннѣнѣ в Мин109бг., богоматн в ГАМ, МинПразнХІв. Догм; рѣднѣннѣнѣ бѣца ПатСинХІв.; рѣднѣннѣнѣ бѣжнѣ Мин109бг.; бѣжнѣ рѣжаннѣ Мин1097г.

БОГОСЛОВЕСТВЕНЕ (1), θεολογία (18а) II, IV, V
бѣгословеснѣ, III бѣгословнѣ) Богословие, учение за Бога и богочитанието изобщо, в тесен смисъл учение за Пресветата Троица: нн всѣ несть глѣно н о бѣгословестнн н о члвкострѣнствѣ 18а.

Охр

Срв. богословеннѣнѣ в Супр ГрНазХІв.; богословнѣ в Слепч Изб1073г. ПандАнтХІв. НиконПанд Догм; богословесѣство в ГрНазХІв.; богословесеннѣнѣ (Срезн.)

БОГОСЛОВЕСЪНЪ (3), θεολογικός *superl.* (112а);
θεῖος (156б, II, IV богословѣннѣнѣ)

1. Богословѣннѣнѣ, който се занимава с богословие: богословесѣннѣнѣ днѣннѣннѣ 112а; богословесѣннѣнѣ давнѣнѣ 156б; 2. Богословски, който се отнася до богословието: *субст. n pl* всѣ богословесѣннѣнѣ*, θεολογία (112б, I, III богословѣннѣнѣ)

* Според Л. Садник тази употреба на ср. р. мн. ч. от прилагателното богослов[е]ннѣнѣ в превода на ЙоЕБ може да се обясни с изпускане на писанѣнѣ (γραφή. Бодянский отбелязва в S. 114 елипса от седем букви от писанѣнѣ.

≡ богословѣннѣнѣ

ЕфрКрм Догм

БОГОСЛОВЪЦЪ (4), θεολόγος (113б) III
богословъ), θεηγόρος (173а)

Богослов, наименование на църковни писатели, допринесли особено за развитието на теологията: богословѣць гннгофъ 113б

Ас Сав Остр Ен ПандАнтХІв. Изб1073г.
Срв. богословъ в Ен Слепч; богоглаголнъ в Догм

БОГОУВЪДЪВННЕ (1), θεοῦ ὁμολογία (235а)
Вж. богоуѣдѣнне
∅

БОГОУВЛЕННЕ (1), θεοφανία (222б, III явленне)
св. ист. Явяване на Божеството в сетивни
образи: образнымн богоувленин 222б
= явленне
Ас Остр Охр Слепч Шиш Евх Супр Догм

БОГЪ (347), θεός (passim)
1. *теол. sg* Бог, сврѣхестественно лично
Същество, което притежава разум, воля и
чувства, и въздейства по тайнствен начин върху
всички материални и духовни процеси, вкл. и
върху личния и общественя живот на
хората, Творец на небето и земята и
Промислител на вселената, абсолютна пълнота
на битието и най-висша ценност. Всичко, което
става в света, е осъществяване на Божията
всемъдрост. Този концепт за Божеството, който
признава “личността” за първична реалност и
архетип на цялото духовно творение, се
отличава от пантеистическите възгледи,
представящи Бога като безлично начало, което
не се намира извън пределите на природата, а е
тъждественно с нея. Така, като разтваря бога в
природата, пантеизмът отхвърля
сврѣхприродното начало: єдннъ єсть бѣ рєкѣше
сѣшьство єднно 19б
= божество
често

♦ богъ богъмъ ‘бог на боговете’ – синтактична
калка на еврейския суперлатив, в буквален
превод, = най-великият бог (срв. още небо
небесное, вѣкѣ вѣковѣ, господѣ господьмъ, црѣ
црѣмъ и пр.), вж. и Пс83:8 Син

♦ w богъ, катафатикѣс (35б) –
гнос. Катафатически, посредством катафазис,
положително богопознание*. = о немъ (бѣъ, бел.
Т. И.), прн немъ 35а, б

Съгласно църковното учение за относителността на
богопознанието са възможни две насоки на мисълта при
съставянето на общо понятие за Бога – метод на
отрицанието (апофазис) и метод на аналогията (катафазис).
Катафазисът си служи със сравнения от областта на
достъпното за човешкото познание творение при описание
и дефиниране на Божията същност. Той основава
възможността за положително познание на Бога върху
учението за образа Божий в творението, в частност у
човека, и изгражда гносиса за трансцендентния Бог върху
опосредствани заключения относно последните от
действието Му в света. Според катафатическото богословие
Бог притежава всички положителни качества и свойства на
човешката природа в абсолютна степен. Ето защо
положителните определения на Бога са предимно
елативни. Съгласно обективно-идеалистическия

християнски мироглед те разкриват притежание във висша
степен на позитивни качества, които тварите възприемат в
по-ниска, относителна степен като бледо отражение на
Божията съвършенства.

2. *pl* Езически божества: боги смѣшны н
кощѣны цѣуждѣла 310а
= капнице

3. *прен. метафор.*: не єтнн лн моужн бѣн н
господѣ н цѣрн 291б, вж. и Йо10:34 *Зогр Мар Ас*

БОГЪ-ОТЬЦЪ (1), θεολάτωρ (347б)
св.-ист. Богоотец – наименование на св. цар
Давид към чието коляно възхождат
родословията на праведния Йосиф и на пресв.
Богородица богъ-отъць дѣдѣ 347б
Често

Срв. боготъць в Догм

БОЖНН (128), /τοῦ/ Θεοῦ (15а, 20а, 21б, 35б,
40а, 41б, 43аб, 47б, 52а, 53а, 55abis, 57а, 61б,
62бbis, 63б, 70а, 93а, 94а, 117а, 128а, 130а,
148аб, 163б, 164аб, 166с2, 194б, 205abis, 207а,
210б, 211а, 212а, 216б, 222а, 224б, 225б, 226а,
228б, 229аб, 231б, 232абbis, 237аб, 242б, 248а,
249аб, 252а quater, 252б, 263а, 265б, 269б, 270а,
284а, 285б, 286а, 287а, 291ater, 292б, 293аб,
294abis, 295а, 297а, 300а, 316а, 313б, 319бbis,
326а, 328а, 333б, 337б, 338б, 339бbis, 341б, 347а,
350б, 355а, 356а); θεῖος (16аб, 17б, 44аб, 47а,
92а, 110б, 125б, 126а, 132б, 142б, 154а, 157б,
169а, 235а, 330б); αὐτοῦ (33б), ∅ (227а)

Принадлежащ или отнасящ се до Бога: бѣжемъ
повелѣнемъ въ то время съставляють сѣ н пакы сѣ
расыпають 142б; домъ божнн 284а; блгодатъ
божнн 319б; црѣквѣ божнн 339б, 341б

♦ *субст. n sg*: все бѣжнє выше єстьства н словесе
єсть 249б, та тоῦ θεοῦ

♦ сынъ божнн, υἱὸς τοῦ Θεοῦ – а) *христол. sg*
Терминът *Син Божи* указва, че Богочовекът
Иисус Христос е именно възплътеното Второ
Лице на Пресв. Троица, идентичен с Бога Слово,
единосъщен на Отца, единороден Божи Син
(Йо1:18; 3:16), чрез Когото Бог Отец проявил
Своята божественост, равен на Бога (Фил. 2:6):
сего радн снъ бѣжнн снъ ѣлвѣъ боудеть, да
прєбываеть сонство непоступнмо. Снъ бо сы бѣжнн
снъ ѣлвѣъ высть, възплъщъ сѣ отъ єтъя дѣвы 232а
б) *сотир. pl* сны бѣжнн – така се наричат
изкупените по заслугите на Божия Син човечи,
получили правото да бъдат чедѣ Божии по
благодат и да наследят Небесното царство 292б
≡ ѣадо бѣжнє (251б, 291а, 327а)

бѣжнн мѣтн, θεομήτηρ (304а); θεοῦ μήτηρ (297а)
мар. Вж. Богородица

♦ слово бѣжнє, Λόγος τοῦ Θεοῦ

1. *тринит. sg t* Второто Лице на Пресветата
Троица, вж. слово: слово бѣжнє єсть жнво н
дѣнствьно 265б, срв. 270а; бѣжє слово вы(с) пѣтн

оупостась 229б; добръ же о хъ, бжне слово н преоудрость н снаа 237б

2. Дума, реч: бжнемь словъмь оупъвавшѣ 330б
мн. ч. аще бжнемь словесемь окамененне не даеъ вѣрватн... 356а

◆ дхъ бжнн (47а, 70б)

тринит. Вж. дхъ стын

◆ пльть н крзьв божна – *мист.* Хляба и виното в тайнството Евхаристия след тяхното пресъществяване 269б

◆ страхъ божнн, вж. страхъ

≡ божьскъ, божьствьнъ, господьнъ

Често

БОЖНН (4), θεός (70б¹] III обожаа, V бгъ бытн; 70б²] *rel.* вбожатн, 176abis)

соти. Въздигам в божеско достоинство: бжнн дхъ...божа, а не божнмъ 70б

≡ обожнтн

МинЧетАпр

БОЖЬСКЪ (2), τῆς θεότητος (20б, 221а] III бжественъ, V бжественьскъ)

Свойствен или отнасящ се до Божеството: бъ съвршенъ естъ коупно н члѣвкъ съвршенъ ѿ двю естъствоу, бж(с)ка н члѣвска.

≡ божнн, божьствьнъ, господьнъ

Супр Изб1073г. СЗ (XIVв.)

БОЖЬСТВО (42), τὸ θεῖον (14б, 15а, 33а, 33б, 34б, 37б, 86б, 91б, 94а, 105б, 112а, 120а, 128а, 176б, 302а); θεότης (21а, 64б, 80б, 90а, 93б, 50б, 64б, 65б, 80б, 82а, 82бbis, 224а, 229а, 231б, 235а, 269а, 273б, 274abis, 277б)

1. *теол.* Божествена природа: въ дъвв естъствоу ...бж(с)твоу риекоу н члѣвкъствоу 21а;

2. Вж. богъ: незданое божьство слоужьбоу прнемлетъ 235а

Служ Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

БОЖЬСТВЬНЪ (8б), τῆς θεότητος (231а, 239б); θεῖος (*rel.*)

1. *теол.* Божествен – свойствен или отнасящ се до Божеството: не преложнъ божьствьнааго своего естъства 231а;

2. Свят, свещен: божьствьное пнсанне (14); 3. *библ.* Определение, което се дава на библейските писатели, за да означат тяхната боговдъхновеност и богоотдаденост, а също и за да изрази достопочитаемостта им в очите на вярващите божьствьнын дѣдъ (156а, 169б] III блаженын), божьствьнын аплъ 240а, божьствьнын даннаъ (349а)

≡ божьскъ, божнн, господьнъ; = сватъ

Евх Клоц Супр Хил Рил Изб1073г.

БОЛЪСТВО (3), ἐπιτάσις (335а); ὑπερέχων (110а] III велнчьство); κρείτον (334б] II, IV вольство, V добровольство)

онт. Понятие за количествени съотношения между еднородни обекти, характеризиращи

сътворените същини – превъзходство, първенство, преднина: въ благовольствъхъ сущь болъства н хоуж(д)ьства 335а; болъство чнновное, 110а

≠ хоуждъство

Изб1073г. Догм

БОЛЪЗНЬ (7) В израза без болъзнн ἀνωδίνως (287а)

мар. С този термин се означава начинът на Христовото раждане без болка: без болъзнн мнмо законъ ражняющн 287а

БОЛЪЗНЬ (4), φόβος (8б, 184б, 323а, 327б)

етич. Страх божи, богобоязн – съзнаване неузнаваемостта на Божието вечно битие, сила и светост и на нашата сътвореност, слабост и греховност; респект пред Божието величие: работающѣ гѣоу болазнью 327б.

= страхъ

Супр Ен Син Парим Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

БРАКЪ (3), γάμος (250б, 332с10, 336б)

Вж. женнтва

Зогр Мар Ас Охр Сав Ен Евх Супр Остр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

БРАТЪ (8), ἀδελφός (*passim*)

1. *общоупотр.* Брат – синовете на един баща и/или една майка по отношение към другите им деца: къстатннъ фнлософъ ... архнепнскоупъ мефоднн, братъ его 2а

2. *етич.* В религиозен смисъл братя и сестри се наричат всички хора, като произлезли от общи прародители – Адам и Ева. Още Мойсеевият закон забранява на юдеите да хранят злоба към сънародниците си, считайки ги всички за братя, и повелявал любов към ближния като към самия себе си. В духа на Новия Завет братя се наричат и лица в тясно духовно общение помежду си, каквото имат истинските Христови последователи. Те се явяват братя един на друг и в качеството си на Божии чеда и сънаследници на Царството Божие: ѿ роукоу всакого члѣка брата сего въпрошоу дшюу сего 346а.

Често

БЪИТН

PtcPraesAct m сын, ὁ ὢν (87б, 88а)

теол. Съществуващият – едно от Божиите имена, изразяващо самобитността, на Божието Същество: сын посъла ма 88а;

Изб1073г.; Ап

◆ прнсно сын, ἄϊδιος (19а] I прнсно соущнн, прнсносщченъ, 37б); ἀεὶ ὢν (40б, 41а, 57а); συναϊδιος (70а] III прнсносоущннъ сын); μένων ἀεὶ (62а); сын прнсно, ὢν ἀεὶ (113б)

теол. Вечно съществуващият – определение на Бога, разкриващо вечността и неизменността на Неговото Същество

≡ прнсносщченъ

◆ въ своен оупостасн /оупостасно/ сын, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει /ἐνυπόστατον/ ὑπάρχων (71a] V в се съставно оупостасно III все съставно в своем составе); по оупостасн сын, καθ' ὑπόστασιν (45a] II, VIII по оустасн, III по съставоу, V в съставѣ); ω σοβѣ бытн, καθ' ἑαυτὸν ὑφιστάναи (41б);

онт. Който има самостояно битие, в противовес на акцидентно съществуващото.

≠ без оупостасн, несъставънъ

◆ съде сын мнръ, ὁ παρὼν κόσμος (101б, I в. мнръ вѣкъ)

косм. Настоящият свят, в противовес на бъдещия, който ще настъпи след Второто пришествие;

◆ *PtcPraesAct n* сакє τὰ ὄντα (26б, 34а, б, 49б, 50а, 204б, 205а, б, 219б)

онт. Съществуващите неща, обективното битие в неговата целокупност: тъ же нстоуѣннкъ естъ бытѣю соуѣннмъ 50а; все сакє 49б, τὰ πάντα] *Vat. 491 τὰ ὄντα*

Супр

БЪИТНЕ (49), τὸ εἶναι (25б, 26а, 50а, 52б, 55а, 57аб, 58а, 65а, 71б, 88а, 103б, 104а, 119а, 178а, 200б, 223а, 231а, 238а, 249б, 250а, 260ater); γένεσις (50б, 141б, 195а, 200б, 204а, 217abis, 227а, 311б, 332б); τὸ γενέσθαι (53б); ὑπαρξις (63б, 80а, 91а, 171а, 346а)

онт. Битие: I. Най-общо и абстрактно понятие, означаващо съществуването на нещата изобщо в цялото многообразие на техните връзки и взаимодействия: надъ всѣмъ бытѣемъ сы 34б

◆ ѿ небытна въ бытнє прѣвестн, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν (29б въ бытнє нзвестн, 52б ѿ нещѣства въ бытнє прѣвестн, 55а, 57а, 57б въ бытнє прѣвестн, 58а, 103б, 104а, 119а, 155б нз небытѣа нзвестн, 200б ѿ небытна въ бытнє прѣтн, 249б, 250б, 260а, 319а ѿ небытна въ бытнє прѣводнѣтн)

косм. Извиквам в съществуване, сътворявам от нищото.

= сѣщѣство₁

≠ небытнє, нещѣство

Евх Супр ЙоЕШ Догм

Срв. бышѣство АтАлекс

2. Възникване, създаване, мислено като процес, = γένεσις, τὸ γενέσθαι: прѣвое бо зданнє бытѣе са глѣть, а не рождѣство 217а Киев Евх Клоц Супр Парим Изб1073г. СЗ (XIVв.)

◆ всен тварн бытнє, космогенєи́а ‘мироздание’ 120б, срв. мнръскоє бытнє Догм

3. Битийност – едно от свойствата на тварното битие, философска категория, изразяваща способността на нещата и явленията да се изменят – тяхното непрекъснато преминаване в нещо друго. Битийността като единство на битието и небитието изразява всеобщата абстрактна форма на възникването, порождането, съществуването на

всевъможните неща и явления. Противопоставя се на понятието сѣщѣство, сѣщнє/ οὐσία в значението му ‘завършена форма на битие’, ‘сѣщина’.

4. Живот: на добро бытнє улѣкоу 223а

5. *библ. прен. метоним.* Първата книга от Мойсеевото Петокижие 311а

Срв. бытннскѣа кѣннгѣ в *ГрНазXIVв.*, родѣство в *Изб1073г.*

БЪСОВЪСКЪ (3), τῶν δαιμόνων (235а, 301б); δαιμονιώδης (249б)

ангел. Свойствен или отнасящ се до бесовете: ѿпадѣ бѣсовската сѣужѣа, 235а; бѣсовскоє вѣдѣннє 249б

Супр Сав Изб1073г. Догм

Срв. бѣсовнѣнъ в Догм

БЪСЪ (15), δαίμων (passim)

ангел. Демон, бяс. Така се наричат злите духове, които служат на дявола и заедно с него съставляват царството на тъмнината, чиято глава е сатаната: дыаволоу н бѣсомъ емоу оготовленъ естъ огнь неоугаснмън н моука вѣрнаа 118а

Често

Срв. дѣмонъ в Евх Син

В

ВЕАНЧЪСТВО (8), μέγεθος (130а, 175бbis, 188б, 189а, 192а); μεγαλειον (16а, 44б] I велнчнє)

1. *онт.* Големина, величина, количествена характеристика на материалните субстанции: чоуѣство естъ слоуѣ глѣ(с)мъ н тѣпѣтѣмъ сы чоуѣнтельно, роуоумѣетъ же нхъ тѣностъ н тѣажѣсть ...н велнчѣство 189а;

2. *аксиол. прен. метафор.* Величие: велнчѣство естѣства бѣнна 16а

≡ велнчнє

≠ чоуѣдѣство, малѣство

Супр Ен Киев Син Слепч Охр ГрНазXIV. Изб1073г.

ВЕТЪХЪ (28), παλαιός

св.-ист. Вж. завѣтъ: ~ завѣтъ 264б

Срв. ветѣхън законъ Клоц; ветѣхънѣ кѣннгѣ Супр; ветѣхоє пнсаннє Изб1073г.; палеѣа в ГАм, ПалXIV НиконПанд

ВЕЩЬ (28), στοιχείον (31а, 121б, 130б, 148а, 155а, 179abis, 179б, 180аб, 326б); ὕλη (57б, 119а, 188а, 200б, 219б, 220аб, 254б, 255б, 303бbis, 321б, 322а); σῶμα (122а)

InstrSg вещнѣ, πράγματι (76бbis)

косм. I. Элемент, всяка от първичните съставки на материята, от комбинацията на които се образува цялото многообразие на предметите на материалния свят*: всѣко же тѣло ѿ чѣтырь вещнн състонтъ са 179а.

≡ веѣство, стѣхнє

*Учението за четирите елемента на природата е наследено от материалистическата философия на Емпедокъл (ок. 483-23 пр. Хр.)

ГрНазХІв.

2. Материя, сътворената сетивно възприемаема реалност в противовес на духовната ноуменална действителност*: (γλκζ, бел. Т. И.) посередоу же бѣмъ н вещьн сѣа бывъ 219б

* Концептът за сътворената и подчинена на духовното начало материя противопоставя християнския възглед на съществуващите материалистически и дуалистически учения, които възприемат материята като самостоятелно начало, източник на всичко сетивно и грубо в света (гностици)

Супр ГрНазХІв.

◆ /не/оуготованнаѣ ≠ готова вещь, ὕλη /προ/υποκειμένη (119а, 200б, 57б) – първична материя, недиференцирана праматерия в противовес на нейните многообразни конкретни форми.

3. Част от материалния свят, имаща относително самостоятелно и устойчиво съществуване, материална субстанция, тяло, предмет: лъгъкына вещьн 122а Γὰ κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ τῶν σωμάτων.

= тѣло

вещь /1/ Евх ба 3; Догм

ВЕЩЬНЪ (5), ὑλικός (104б, 358а] III вещьствънъ), τῆς ὕλης (178аб), πραγματικός (81а] III вещью)

косм. Свойствен на или отнасящ се до материята, материален, веществен: (англы) всеа вещьныа мыслн ѿлугъенн 104б.

≡ вещьствънъ

≠ безвещьствънъ

Супр Слепч Изб1073г. Догм

ВЕЩЬСТВО (1), στοιχείον (122а] I-V вещь)

Вж. вещь /1/: лъгъуае н горѣ градын вещьство огнн 122а

Супр ГрНазХІв.

ВЕЩЬСТВЪНЪ (2), φυσικός (54а] V еѣтвенъ, което според Л. Садник е първоначалната версия - срв. ЙоЕШ79с знаменна вещьствъныхъ /реконстр. ѣстьствъныхъ/ вещьнн), ὑλικός (105а) косм. Свойствен на или отнасящ се до материята, материален: немощно бо бѣ рещн без вещьствънаго рождства соуща 54а

≡ вещьнъ

≠ безвещьствънъ

ГрНазХІв. Догм

Срв. съставънъ (Срезн)

ВНДОВЪНЪ (4), θεωρητικός

гнос. Умозрителен: словесънаго бо ово еѣтъ вндовъно, а другоѣ дѣнствъно, да вндовъноѣ по оумоу ѣакоже соутъ соущьства, дѣнствъноѣ же съвѣтоуан... 201а

≠ дѣнствънъ

ВНДЪ (19), εἶδος* (64б, 105а] III вндъ образъ, 211а, 223а, 246б, 247б, 302а), ὄρασις** (181а, 188б, 192б), ὄψις (191б, 193а), θεωρία*** (167бbis, 103а, 307а, 217б)

1. *онт.* Вид – категория, изразяваща отношението между обемите на понятията, особеното (специфичното) в границите на общото при еднородни обекти: а оставленню внда еѣта дѣва 211а, вж. и Изб1073г.: Вндъ же ѣеѣтъ подѣннаѣмоѣ подѣ ро дѣ.

2. *гнос.* Зрение (сетиво): вндъ по правынмъ чрѣтамъ внднтъ 193а

3. *гнос. прен.* Съзерцание, боговдѣхновено, неопосредено от логическото мислене и сетивния опит, мислено (ноуменално) възприемане на трансцендентното като форма на сврѣхразумно мистично познание: свонмъ вндъмъ съслажаа сѣа н веселоуа 217б.

≡ вндѣннѣ /4./

Супр Изб1073г. Догм

* За възможността εἶδος да се превежда посредством вндъ или образъ вж. Weiher, Studien 158, 161;

** За употребата на стб. вндъ в значение на ὄρασις Срв. Weiher, Studien 163;

*** За превода на θεωρία посредством вндъ Срв. Weiher, Studien 158

ВНДЫЦЪ (2), ἐπόπτης (175а)

антроп. Съзерцател: сътвори н оубо бѣ ѿлка ... вндыцѣ внднмѣн тварн 175°

Срв. съмотритель в Мин1097г.; внднтель в ГрНазХІв.; вндовъннѣ в ГрНазХІВв.; вндѣтель в ГрНазХІв.

ВНДѣННѣ (10), ὄρασις (94а), θεωρία (166б, 166с1б, 168а, 169а, 185а), γνῶσις (110б)

гнос. 1. Зрение, способност за виждане, едно от петте сетива (*активна семантика*): слѣпынмъ вндѣннѣ 9а;

≡ вндъ

2. Видимостта, външността на нещата (*пасивна семантика*): наше - вленѣе н вндѣннѣ анцьмъ бываѣтъ 9ба, ἐμφανεία

≡ внднмоѣ

3. Знание: ѣавѣ же ѣеѣтъ - ко большнн меньшннмъ подають свѣтъ н вндѣннѣ 110б. Този превод вероятно се дължи на паронимията между вндѣннѣ и вѣдѣннѣ. Пример за обратна замяна: оун бо оубо божн н вѣцѣ н вѣдѣннѣ вѣсемоу творенью вндѣ-цоуоу снлоу н не оутѣаѣе с- 94а;

4. *прен.* Съзерцание: дѣшны- (сладоостнн) соутъ... ѣанкоже ѿ оуѣеннхъ н вндѣннхъ 185а; н тѣмъ едннѣмъ слаж(д)ьшнмъ ввоцѣмъ вндѣннѣ(м) его пнташѣ сѣа ѣако н англѣ дѣроугын 167а, срв. също 166б, 169а

≡ вндъ /3./

Срв. высокъ разоумъ, даалннн разоумъ, божнн разоумъ, вндѣннѣ н разоумъ в СЗ (ХІVв.)

5. Видение, откровение, един от чудесните способности, посредством които Бог благоволява да открива и съобщава волята Си на пророците. Човек получава видение в будно състояние, изпадайки в екзалтация под особеното въздействие на Св. Дух

Зогр Мар Ас Син Евх Супр Парим ГрНазХІв. Догм

ВНДЪТН (68), ὁράω (78б, 89б, 108бbis, 111б, 116а, 129б, 193а, 146с8, 209а, 273б, 297а, 345а, 348б, 300б, 302б, 303б, 332с3, 353аб, 358abis), καθοράω (42а, 169а, 320б), βλέπω (117б, 290б, 315б), θεάομαι (258б, 342б, 356б), θεωρέω (39а, 44б, 76бbis, 78б), οἶδα (76б, 313б)

PtcPraesAct внд-н, ἐποπτικός (94а)

1. *обицоупотр.* Виждам, възприемам чрез зрението: оун ѝакоже не вндътн н оушн ѝакоже не слышатн;

2. *гнос. прен.* Съзерцавам, възприемам умозрително трансцендентното: тоу бо иже обьще то н правьдою сѧ внднтъ за неже прнсно ксть н тождьство соущьства н дѣтельства н хотѣнна н нравоу едннодоушство 78б

3. *PtcPraesPass* внднмъ (29), αἰσθητός (120а, 164а, 166с 9, 11, 171бbis); ὁρατός (48б, 103бbis, 119аб, 131а, 163а, 173аб 175abis, 252б, 259б), ὁρώμενος (297а, 358abis); θεωρούμενος (39а, 44б), θεωρητός (77б)

♦ *PtcPraesPass* н внднмоѣ εἶδος (74бbis), вж. вндъ

гнос. Видим, дифференциален признак на материалния свят, означаващ неговата сетивна възприемаемост: вьсего зданьѧ внднмаго н невнднмаго 48б.

≠ невнднмъ

Често

ВННА (18), αἰτία (71б, 82б, 83а, 169б, 194а, 200а, 203а б, 213а, 214б, 220а, 321б), αἴτιον τό (6бб] V вновьноѣ, 67а, 80а), αἴτιος (196а)

1. *онт.* Причина, необходима връзка между нещата, при която едното обуславя, поражда другото: самъ же /богъ отьць, бел. Т. И./ ксть науаа н внна бытью 71б.

≠ внованнѣ, вньство

♦ прьваѧ внна, прѡтъη αἰτία – първопричина. Всичко, което съществува, има източник, причина на своето битие вѧн от себе си. Всеки предмет по произход и съществуване е обусловен от други предмети, а цялото ограничено битие чрез веригата на условните причини има последно достатъчно основание и причина за своето съществуване в Този, Който единствено има истинско битие и съществува безусловно: 82б, 83а;

♦ безъ внны, ἀναίτιος (83б)

тринит. Индетерминиран, причинно обусловен – дифференциален признак на

първото Лице на Пресв. Троица: едннъ снъ снъ н без науаа, се же ксть не без внны, отъ оца бо 83б

≡ безвнннъ /1/, невннннъ;

= безнау- лннъ, без нау- ла

≠ вннннъ /1/, вновьннъ /1/

2. *етич.* Вина. От религиозно-нравствено гледище вината се ражда чрез греха и е негова последица. Грехът обременява с тягстно чувство за нарушение на Божиите заповеди човешкото съзнание, което изисква личността да понесе нравствена отговорност за извършените престъпления и да страда от съда на наказващата съвест. Всеки стремеж за непризнаване собствената вина, за освобождаване без страдание от нейното бреме, предизвиква възмущение в обществото.

♦ безъ внны, ἀναίτιος (32ба)

етич. Освободен от вина, невинен: не н лн нерен н левгнтн дѣлѧмъ скнннн расказаютъ соуботоу, тн без внны соутъ 32ба

≡ безвнннъ /2/

Зогр Мар Ас Сав Остр Боян Евх Клоц Супр ГрНазХІв. Догм

ВННОВАННѣ (1), αἴτιον τό (142а)

Вж. внна /1/: не внованнѣ знаменнѧ н творнтво въздоушньое творнмо снѧцемъ н лоуноу н звѣздамн ... 142а

∅

Срв. вноватн в Изб1073г. и ГАМ

ВННОВЪНЪ (8), αἴτιος (170а, 194б, 141б, 313а, 316а, 317а); αἰτιατός (80а)

онт. Който причинява, обуславя – определение на Бога като първопричина на всичко, вж. внна: нѣсть злѧ вновьнъ бѣ 313а.

≡ вннннъ /1/

♦ вновьноѣ *субст. n sg*, τὸ αἰτιατόν (80а)

онт. Обусловеност, зависимост: по вннѣ же н вновьноу н свършѣнню н оупостасн 80а

Супр Изб1073г. Догм

ВННЪННКЪ (2), αἴτιος (295а); αἰτία (51б);

Причинител 1. *онт.* Наименование на Бога като първопричина на всичко, вж. още внна /1/: жнзнн внннннкъ 295а;

2. *тринит.* Дифференциален признак на Първото Лице на Пресв. Троица по отношение на другите две: едннъ оць всемоу науатъкъ н внннннкъ 51б.

Супр

Срв. вновьнннъ в Догм

ВННЪНЪ (4), αἴτιος (146сб] V вновьннъ); αἰτιατός (90б); αἰτία (50б, 66б] II, VIII вновьннъ, III внна + глоса вннннъ)

1. *онт.* Който е причина, първопричина: всѣмъ добръннмъ вннннъ 50б.

≡ вновьннъ /1/

2. *тринит. субст. n sg* внннннѣ – причинно обусловено, характеристика на Второто и

Третото Лице на Пресв. Троица по отношение към Бога Отца: разлѡуѣнѣ же ѡць н снъ н сѣын дхъ, н невнньное н внньное н нерожьствьное н рожьствьное н нсходьное 90б, τὸ αἰτιατόν.

≡ повнньнъ

≠ невнньное

Супр Изб1073г. ГрНазХІв.

ВННЬСТВО (1), τὸ αἴτιον (81a)

Вж. внна /1/: въ єдннѡ внньство снѡ н дхѡу възноснмома 81a

∅

Срв єдннѡвнньство /Срезн/

ВЛАДЫКА (14), Δεσπότης (144a, 216б, 248б, 293a, 294a, 304a, 314a, 315a, 323a), ἐξουσιαστής (19б), ἀρχὼν (160a, 161a)

1. *общоупотр.* Управник, владетел: нже въ бѣм поставленъ владыка 161a

2. *теол.* Владика, Господ – наименование на Бога като властелин над цялото творение: нстоуьннкы намъ спсєннна влдѣка хъ мощн стѣхъ дастъ 294a

Често

ВЛАДЫЧЬНЬ (1) δεσποτικός

теол. Който се отнася до владыка: влдѣчнємъ повелѣньемъ 149a

Догм

ВЛАСТЬ (19), ἐξουσία (50б, 76a, 79аб, 106a, 113a, 116б, 173б, 176б, 202б, 260б, 291a, 313б, 327a, 132с 1, 5); ἀρχή (49бbis, 216б)

1. *общоупотр.* Власт, господство: ѡ власть датн 291a, 327a; власть прннатн 260б

2. *ангел. прен. метоним.* pl t Шестата ангелска степен: въторага же ѡутваръ гдѣстн н снльннн властн 113a;

Супр Слепч Шиш

3. *етич.* В изрѡза своєю властью 203a, αὐτεξουσίως – чрез самоопределение, без вѣншна принуда, по своя воля.

Често

ВЛГЪКЪ (2), ὑγρός (155б, 192a)

субст. n sg влгъко

естеств. Влажното – физическо свойство: подълежнмо же єсть постазанню ... влгъко 192a

ХронЙоМал

ВОДА (89), ὕδωρ (passim)

косм. 1. Един от градивните елементи на материята: како во прѡтнвѣнага єстьства, огнѣ, рекоу, н воды, въздѡухѣ же н землѣ, въ єдннѡу тваръ наконьуатн 28a; 2. Световен океан: въ науалѡ ѡубѡ вода плаваше по всєн землѣ прєждє же сѣтворн бѣ твѣрдъ, разлѡуѣага посрєдѣ воды, ѣже врѣхоу твѣрдн, н воды, ѣже подѣ твѣрдню... 149a; 3. *pl* воды ‘воден бассейн’: ѡлѣкоу влдѣкоу бо н бѣ поставн всѣмъ нже на землѣ н въ водахъ 160a

4. В изрѡза рожьство водою 264a – *мист.* Тайнството кръщение.

Често

ВОДЪЛѢАН (1), ὑδροχόος (138б] II-V
водѡлѣан)

естеств. Водолей, зодиакално съзвездие.

∅

Срв. водѡлѣнцъ Изб1073г. ДПК; водѡлѣн Догм; ндрѡухѡн ЙоЕШ; ѡдрнхоосъ Изб1073г.; ѡдрнхъ ДПК

ВОЛЯ (5), προαίρεσις (26б, 115б), θέλημα (110б)

Воля – съзнателна целеустременост на личността към изпълнение на едни или други действия, една от основните изяви на духовната природа –

1. *теол.* Като духовно Същество Бог обладава по аналогия с човешкия дух, сътворен по образ Божий, ум, воля и чувства. Божията воля е автономна. Тя има вътрешна основоположба в Самия Бог, Който Сам за Себе Си е законодатель и има Свои собствени вътрешни самоопределения. Божията воля също така е свята, защото в своите стремежи и действия се ръководи само от представите за най-висшето добро, които съвпадат с вътрешния нравствен закон на Божията съвършена природа. Тя е и всемогъща, понеже във властта ѝ е да извършва всичко, което не противоречи на Божията природа: бж(с)твѣнага воля 110б

2. *етич.* Вж. нзборъ: англъ рекоу н дѣша н бѣсы, по волн своєн добропрнѣтн любо добра отънтн 26б; самовластѣнага воля 115б, αὐτεξουσίως προαίρεσις;

≡ воленнє, нзволюеннє, хотѣннє

= нзборъ

Често

♦ по своєн волн 314б, ἐκουσίως; волю 264a, ἐκούσιος ‘по свободната си воля’

= самохотѣю

Срв. своєнъ воленъ (Срезн); самохотѣнъ в Супр; самохотѣно в ГАМ.; самовольно в Мин1097г.;

ВОЛЕВРАТЬНЪ (1), ἐθελότρεπτος (105б] III
єдва прєлагемъ)

етич. С изменчива воля, характеристика на сътворените същности: (англъ) єсть ѡубѡ єстьство ... хотѣннємъ нзвратнѡ єже сѣ речєть волеватѣно 105б.

≡ хотѡвратѣнъ, хотѣннємъ нзмѣнѣа с- 26a, хотѣннємъ нзвратнѣ

∅

ВОЛЕННЄ (1), αἵρεσις (201б)

Вж. воля 12/

ПандАнтХІв. Догм

ВРАГЪ (5), ἐχθρός (97a, 220б, 224a, 284б),
δυσμενής (328a)

Враг, противник, в съчетанието със спасень въргъ 220б – едно от наименованията на сатаната, срв. още 224а, 284б
Често

ВРЪДЪ (21), βλάβη (187б, 275а] III недѣлгъ н върѣдъ), πάθος (182б, 210а, 292а] III страсть)

1. *естеств.* Телесен ущърб, физическо страдание: естѣственн соуть вредн н алуь н жажданн 182а

2. *етич. прен.* Душевен недѣлгъ, афект*: добры же сладостн трѣбѣ естѣ мнѣтн, аже не соуть съ печальнн, нн поканднн творятъ нн нномоу вредоу роднтельнын.

= страсть, прнкатннѣ

≠ безвръдъ

* Този пренос възниква на базата на античното схващане, че афектът е повреда на душата.

♦ без вреда (14), ἀπαθής (16б] III бестрастьнъ, 31а] III бестрастн 48а] III бестрастьнъ, 56а] III бестрастьнъ 58а, 59а, 166а); ἀπαθώς (58б, 60б] III бестрастьно, 62а] III бестрастьно); ἀτρωτός (288а); ∅ (354б)

1. *онт.* Неподлежащ на външно въздействие*: въроуемъ оубо въ едннъ бѣ, въ едннъ наугатъкъ, без наугала, нездана, не бывающа, не гибляуща н бесъмъртна, вѣчна, недовѣдома, не въ оуставѣ, неопнсана, многоснальна, проста, несложна, бесплътна, нестоуьна, без вреда, неозвратна, неозмѣнна, невндна 48а.

≠ върѣдъ прѣемлан 31а, παθητός (срв. още 56а прннмннкъ вреда] III прѣатенъ страстн)

* В обективно-идеалистическите философски системи духът се възприема като творческо активно начало (ποιητικός, ἐνεργός) в противовес на инертната и пасивна материя (παθητικόν). В качеството си на действен субект Бог е по необходимост ἀπαθής 'неподлежащ на външно въздействие' (Срв. Арист. Тол. 6, 10, 2; Μετά τὰ φυσ. 1, 9, 19 Περί ψυχ. 1, 4, 15; 3, 5, 2; Plut. 2, 765А; Heyne Epict. 12, 2 D)

ГрНазХІв.

2. *етич.* Неподвластен на душевни страсти: добродавыць богъ сы всемѣ доброу давыць естѣ, не завнстн, нн зълн ннкоенже повннынъ сы. далече бо естѣ бжнѣ естѣства зълъ всака. того бо едннн естѣство бжннѣ без вреда н безавнстї, 16б; нага баста, адамъ же н евъга, не стыдѣшете себе. тацѣмъ бо без вреда намъ велѣше бытн бѣ 166а;

3. *мар.* Дифференциален признак на свръхестественото раждане на Исуса Христа от девица, при което не се накрънява приснодевството на св. Богородица: такоже н роднвъ сна сега дѣнчѣство съхранн без вреда едннъ прошьдъ ю заклученоу съблюдъ ю 288а;

4. *есх.* Дифференциален признак на възкресеното човешко тяло, което не подлежи на физически страдания: възстанеть тѣло дѣховно неозвратно, без вреда 354б

≡ бе страстн, бестрастьнъ, непрннмннъ, не прнемлан

Евх Супр Парим ГрНазХІв., ЗлатострХІв., Изб1073г.
Срв. невръждѣнъ и нестрастьнъ в Догм Sadnik, ZfslPh.30, 243ff.

ВРЪМ- (6), ὥρα (133б), καιρός (132с32, 142б, 187а, 349а, 43а)

онт. Време, една от основните форми на съществуване на материята заедно с пространството:

а) безотносително време, = χρόνος: во времена ... н в лѣта 132с32, вж. още 133б;

б) определен период от време: бжѣемъ повелѣнѣемъ въ то время съставл- ють сна 142б, срв. още 43а;

в) субективно възприемаемо време – удобно време, подходящ момент, = καιρός : клоуѣнмоѣ връм- 187а] I подобьное)

= годъ

≠ вѣчностъ

Често

ВЪДОУШЕВЕНЪ (1) ἐψυχομένος

косм. Одушевен, който притежава душа – свойство на живата материя: плътъ въдоушевенъ 229б

= доушьнъ

≠ бездоушьнъ

ВЪЗВРАТЪ (9), τροπή (132с33, 133а, 134а, б, 135abis, 136а, 137а)

Сезон: възвратъ жятвнъ, есннъ, змннн, весннъ.

ВЪЗВНЖЕНЕ (2), ἔπαρσις (175б)

μετεώρισμα 332с *сотир.* Възвншаване, въздигане на човешката природа в делото на спасението до ангелско достойнство: ѳкъ свѣдетельствова са възвнжене 332с

Догм

ВЪЗДРЪЖАНЕ (2), παρθενία (186б); εὐκράτεια (337а)

етич. Лишаване от плътски удоволствия с цел нравствено очистване и духовно възвншаване: добро женнтва нмъже нѣсть въздръжанна 337а

= пощеннѣ, алканнѣ, алуьба

Супр Догм

Срв. оудръжаннѣ в Евх Супр Сб1076г. ПандАнтХІв.

ВЪЗДОУХОВЪ (2), τοῦ ἀέρος (132а, 146с16)

косм. Отнасящ се до въздуха: ѳ мѣсто въздоухово естѣ 146с16.

≡ въздоушьнъ

Догм

ВЪЗДОУХЪ (33), πνεῦμα (42б] V доухъ), ἠήρ (rel.)

1. *косм.* Един от гравитните елементи на материята: въздоухъ естѣ стнхїе тонко н легко же н тѣпло 146с5;

2. *естеств.* Дѣх, дихание: нже естѣ въ насъ въздоухъ 42б

Евх Супр Апост Служ ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

ВЪЗДОУШЬНЪ (3), τοῦ ἀέρος (42б, 127а, 142а)
Вж. въздоушовъ: творитво въздоушьное 142а
Супр Догм

ВЪЗНТН (5), ἀναφουτάω (21б),
ἀναλαμβάνομαι (269б), ἐπιβαίνω (257б),
ἀνατέλλω (227б)

христол./ св.-ист. 1. Възнасям се*: възпонтѣ гѣн,
въсьдъшюуѣ на нѣо нѣоу 257б

= възноснтн сѧ

≠ сѣнтн, сѣхѣнтн

*Църквата учи, че Господ Иисус Христос се възнесъл на небето с човечеството Си, защото с Божеството Си Той винаги е пребивавал и пребивава на небесата. Актът на възнасянето не се разбира като отдалечаване на Иисус Христос в космическото пространство или като оттегляне в някакво друго място, защото “небе” не означава място. Това е по-скоро метафизично отдалечаване от света. “Небето” в случая е божественото, надестественото, свръхтварното битие – това е самата Св. Троица в Нейната слава.

2. Възхождам (за произход): ѿ нѣды възнде гѣ 227б

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Изб1073г. Догм

ВЪЗНАШАТН (1) ἀναλαμβάνομαι
христол./ св.-ист. 1. Възнасям се, вж. възнтн:
възноснмъ къ възстоку възношааше сѧ 258б

ВЪЗНЕСТН (1) ἀναφέρομαι
христол./ св.-ист. Вж. възнтн: възноснмъ къ
възстоку възношааше сѧ 258б

ВЪЗНОСНТН /с-/ (3), ἀναλαμβάνω (258б);
ἀναφέρομαι (81б, 258б)

PtcPraesPass. възноснмъ, ἀναφερής (130б)
косм. Въздигам се, издигам се нагоре:
Ѡгнь...вещь...възноснмъ естъ проунихъ 130б

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Син Евх Клоц Супр

Срв. възатн, възнатн в Догм

◆ горѣ възноснмъ, ἀνωφερής – *естеств.*
Издигащ се нагоре, лек, летлив

Срв. горъноснъ в Догм

ВЪКОУСЪ (4), γεῦσις (passim)
естеств. 1. Вкус, едно от петте сетива: Ḃ
Ѡувство възкоусъ естъ 190а;

2. Вкусване: прѣжде възкоуса нага бѣста адамъ же
н евъга, не стыдѣшете себе 166а

≡ възкоушеннѣ, окоусѣ

Супр

ВЪКОУШЕННѣ (1), γεῦσις (191а)
Вж. възкоусъ: снхъ (сладоствн, брндостн,
кысѣльства, оцьѣства, трѣпостн, горестн, сладоствн,
тоукоствн, сопѣльства, ск. Т. И.) во естъ възкоушеннѣ
сѣвѣдѣтнѣ 191а

Евх Супр Хил Шиш ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

ВЪМЪСТЪ (1), περιχώρησις*, circumincesso
(81б)

тринит. Взаимно проникване на Божествените
Лица, съпребиваването им една в друга:
сѣвъкоуплаю(т) во сѧ...не ѧкоже нзмѣснтн сѧ нъ
ѧкоже дрѣжатн сѧ самѣмъ сѣбѣ н самн в сѣбѣ
въмѣстъ нмоутъ 81б

*Този термин св. Йоан Дамаскин заимства от св. Григорий
Богослов, който го използва в христологичен аспект за
означаване тясното съединение на двете естества на
Господа Иисуса Христа.

∅

Срв. възмѣщеннѣ Догм

ВЪННМАТН (5), εἰσέλκομαι (42б); προσέχω
(207а); μετέχω* (70ббис] III прѣнматн)

онт. Възприемам: възнмаемъ, а не възнмаѧ 70б]
III прѣнмаемъ, а не прѣемлаѧ, (определение на Св.
Дух).

* Л. Садник счита, че не може да се приеме за авторски
преводът на μετέχω с възнматн тъй като Йоан Екзарх с
този глагол обикновено предава грц. προσέχω.

= прнатн

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр Рил Остр Изб1073г.
ПатСинХІв. Догм

ВЪПЛЪТНТН С- (7), σαρκόομαι (passim)
христол. med. t Въплъщавам се*: бес прнмѣса
въплѣтнтн сѧ 336а

≡ оплѣтнтн

* За второто Лице на Пресв. Троица – приемам човешка
плѣт в ипостасно съединение неслитно, неизменно,
неразделно и неразлъчно на свършеното Божеско
естество със свършената човешка природа. Словото
станало подобен на нас човек, съединявайки се не с
отделна човешка личност, но възприе-майки човешкото
естество ведно с божествената Си природа, като по този
начин го осветило.

Евх Супр Киев Изб1073г. СЗ (XIVв.) Догм

Срв. възплѣцатн сѧ в Догм; въ плѣтъ Ѡдѣтн сѧ
(Срезн)

ВЪПЛЪЩЕННѣ (3), σάρκωσις (92б, 227б, 262б)
христол. Въплъщение*: свонмъ же рожѣствомъ,
рѣкъше възплѣщеннемъ 262б

≡ Ѡплѣщеннѣ

*Първият важен момент от изкупителното дело на Иисус
Христос, състоящ се в ипостасното съединение неслитно,
неизменно, неразделно и неразлъчно на свършеното
Божеско естество със свършената човешка природа в
лицето на Иисус Христос, което означава, че в случая не се
касае за просто и моментно общуване между божеството и
човечеството, каквото е налице при боговдъхновение, а за
постоянно и неразривно единство на двете природи в една
личност – личността на Богочовека. Словото става плѣт,
т.е. подобен на нас човек, възприемайки в единство със
своята Божествена ипостас човешката природа, която
получава своето битие и своя център на съществуване в
нея (в божествената ипостас, ск. Т. И.). Този концепт се
противопоставя на редица еретически учения, които по

един или друг начин отричат факта на боговъплъщението (докети и маркионити, според които тялото на Христа е недействително, призрачно; монархиани, смятали Иисус Христос за обикновен човек и пр.).

Евх Супр Изб1073г., ПандАнтХІв. СЗ (XIVв.) Догм

ВЪСАДНТН (7), φυτεύω (164б, 235а, 256а, 257б] III насаднтн, 284а, 306б] III засаднтн, 331а)

1. *общоупотр.* Засаждам: въсадн бѣ породоу въ єдомѣ 257б.

2. *гнос. прен. метафор.* Влагам знание*: бѣ оувѣдѣнне въсадн сѣ 235а (срв. още 331а чнстота ...нспрѣва въсадн сѣ въ кєстѣствѣ ѱлѣѣствѣ).

* С този термин се означава априорното знание, т.е. това, което не зависи от опита, а е изначално присъщо на човешкото мислене. Този термин стои в тясна връзка с теорията за вродените идеи, всеобщо присъщи на целия човешки род, заета от Платон

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр Изб1073г. Догм

ВЪСКРЪСЕННЕ (16), ἀνάστασις (passim) *христол./ св.-истор./ есх.* Възкресение, ставане от мъртвите, отново оживяване*: общенє възкръсенне 289б

≡ възкрѣшенне; = възтанне, възтанѣ

*В христологията това е един от най-важните моменти от изкупителното дело на Иисус Христос, а в библейската история – най-великото събитие в живота на човечеството, свързан с освобождението му от робството на сатаната. Възкресението се представя като наново съединяване на душата с тялото, което възкръсва духовно и безсмъртно

Ас Сав Евх Клоц Супр Хил Парим Служ СЗ (XIVв.) Догм

ВЪСКРЪСНѢТН (3), ἀνίστημι (302б, 348а), ἐγείρω (352б)

христол./ есх. Възкръсвам, ставам от мъртвите, оживявам: ходн же по земан н сѣ ѱлѣкы пожнне, ѳоудотворн прннѣ, распѣ сѣ, възкръсе, възнде н въсе се по нстннѣ бы(с) 302б

= възстатн

Често

ВЪСКРЪШЕННЕ (5), ἀνάστασις (234б] III възкръсенне, 235б] III, IV възкръсенне, 253б] II-V възкръсенне, 350б] II, III, IV възкръсенне, 353б] II-V възкръсенне)

Вж. възкръсенне: наудало бывѣ нашего възкрѣшенна 234б

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр Рил Остр Изб1073г.

ВЪСПАРѢ (3), ἀτμός *естеств.* Изпарение: обонанне ...єсть ѳоунтєльно н прннмьно възпарѣмь 189б

Срв. възпарєнне в Догм

ВЪСТАВНТН (12), ἐγείρω (281а, 297а, 330б, 332с 13, 351а¹] II, III, V възкръснтн, 351а², 351б); ἀνίστημι (283а, 347а, 356а); ἐπανάσταμι (341а)

1. *общоупотр.* Поставям в изправено положение, издигам, изправлям: образъ нхѣ възставнмѣ 297а || *прен.* Възстановявам: възставнтн сѣма 281а, 283а, 330б || *мед. t* Въставам, вдигам се срещу нкг, противопоставям се: възставнтн сѣ н соупротнвнтн сѣ 341а;

2. *св.-ист.* Възкресявам: кто мѣтвѣа воставн? 332с 13, срв. 330б, 332с 13, 351а¹, 351а², 351б

Евх Супр Изб1073г. Догм

Срв. възкрѣснтн СЗ (XIVв.)

ВЪСТАННЕ (18), ἀνάστασις (passim) 1. *общоупотр.* Ставане, изправяне: възтанне бо кєстѣ възторє падѣшааго станне 343а; лежнцнхѣ възтанне 253а

2. Вж. възкръсенне: сѣвѣдѣтельствоуетъ же н вжѣтвнне пнсанне, ѣко кєстѣ плѣтѣмь възтанне 346б; възтанне соужденню 350б

Зогр Мар Ас Сав Боян Клоц Супр Изб1073г. Догм

ВЪСТАНѢ (6), ἀνάστασις (343а] II-V възтанне, 343б] II-V възтанне, 345б] II-V възтанне, 350а] II-V възтанне, 350а] I-V възтанѣ, 351а, (*вер. първоначално възтанѣ, бел. Л. С.*)

Вж. възкръсенне: възкръсенне же глѣще плѣтнн рѣхомѣ възтанѣ 343а

∅

ВЪСТАНЪНЪ (1), ἀναστάσεως (329а] III възкрєсьннѣ)

Който се отнася до възкресението: възтанънн днь 329а ‘ден неделя’*.

*За възпоменаване на Христовото възкресение първият ден от седмицата е наречен възкрєсен – празник, установен от св. апостоли вм. ветхозаветната събота (Деян.20:7; Откр1:10).

Евх

ВЪСТАТН (18), ἀνίστημι (21б, 254б, 329б, 343бbis, 353а, 357б), ἐγείρω (297б, 348а, 352а, 6bis, 354а), ἐξεγείρω (349б, 350а), τυραννέω (320б); ἐπανάστημι (161а)

1. *общоупотр.* а) Появявам се: нн въ рожденн жєнѣствѣ болнн їодана възтанєть 297б б) Въставам, противопоставям се: єтерѣ богатѣство н славоу отѣ князѣ прннмѣ възтанєть на добро сѣтворѣшааго князѣ 320б (срв. още 161а)

2. *христол./ есх. прен. метафор.* Възкръсвам, ставам от мъртвите, оживявам: възтанємѣ же оубо пакы дѣшамѣ възшѣдѣшннмѣ въ плѣтн 357б

= възкръснѣтн

Често

Срв. възстатн в Догм

ВЪСТОКЪ (26), ἀνατολή *естеств.* Изгрев: сѣдѣнн възтокѣ/ възходѣ 133а, б, 134б, 135б

ВЪСХОДѢ (7), ἀναγωγή (170а), ἐπάνοδος (216а, 251б), ἀνατολή (257а)

1. *естеств.* Вж. възтокъ

2. *мист.*: на пръвояю добрыню оуправн сѧ възходъ 251б

Догм

ВЪСХОТЪТН (7), (ἐ)θέλω (57б, 206abis, 202б, 265б, 266а), ὀρέγομαι (202а)

етич. Проявявам съзнателна целеустременост към изпълнение на едни или други действия (акт, присъщ на личните същества): все ѧанкоже възхотѣ бѣ сътвори 265б

Зогр Мар Ас Сав Охр Боян Син Киев Евх Клоц Супр Остр Изб1073г. Сб1076г. Догм

ВЪСЪВЪТН (1), ἐγκατασπείρω (23б] II во(z)сї-тн)

гнос. прен. метафор. Влагам знание*: въз ѧстѣствѣ възсѣ-но нашѣмъ вѣдѣннѣ -ко естѣ бѣ 23б

≡ вѣсѧднѣтн

*С този термин се означава априорното знание, т.е. това, което не зависи от опыта, а е изначално присъщо на човешкото мислене. Този термин стои в тясна връзка с учението за вродените идеи, присъщи на целия човешки род и дадени му от Всевишния Отец (Срв. още ΠΛΟΥΤ. НЮ. 1061В).

Зогр Мар Ас Сав Унд Супр Остр Изб1073г. Догм

ВЪТОРЪИН (25), δεύτερος

1. *мист.* В израза възтороѣ рождѣство 262а, δευτέρα γέννεσις – духовно новораждане в тайнството кръщение
≠ възторѧ смъртъ – духовна смърт (задгробната вечна мъка)

Срв. породѣство и порождѣство в Супр; бана пакыбытннскаѧ Мин109бг.; бана пакыбытнѧ ЕфрКрм

2. *библ.* В израза възторѧ законъ, δευτερονόμιον (311б) – Второзаконие, последната книга от Мойсеевото петокнижие Срв. възторозаконнѣ в Изб1073г., дѣвтерѣномнѧ в ЕфрКрм

ВЪОУПОСТАСЪНЪ (2), ἐνυπόστατος (53а] V съставно възупостасъно, III сънпостасъноѣ, 252а)

онт. Личен, ипостасен, комуто е присъщо частно субстанциално битие:

а) *тринит.* Диференциален признак на Лицата на Пресв. Троица, означаващ Тяхното самостоятелно субстанциално битие в противовес на тринитарните лъжеучения: слово възупостасъно 53а;

б) *христол.* В христологията терминът възупостасънъ означава субстанциалното съединение на Божествената и човешката природа в Лицето на Исуса Христа.

≡ оупостасънъ, въз оупостасн, въз своѧн оупостасн /оупостасъно/ сын; в своѧм составѣ сын; по оупостасн сын, в съставѣ сын

≠ без оупостасн, несъставънъ, бѣ състава

∅

Срв. възсъставънъ в Догм

Podskalsky, WdSl 15, 156f.

ВЪУЛОВЪУНТН С- (4), ἐνανθρωπέομαι (231б, 232а,б), ἀνθρωπίζομαι (286а)

христол. (за Второто Лице на Пресв. Троица) Въчовечавам се, възприемам човешката природа; възлѣвѣн же сѧ снѣ бѣжнн да егоже дѣлѣма сътвори ѣлѣка пакы дасть емоу 232б.

Супр Изб1073г.

Срв. възловѣченнѣ в Изб1073г.

ВЪШЕ (15) ὑπερ ὑτέρ

1. *общоупотр.* ѧкоже възше съказахомъ 68б; 122б, 164а, 332с

2. *теол.* В следните изрази, определения на Бога:

а) възше съвършенна 74а, ὑπερτελής = Догм, вж. и възшнн съвършенна 39б, надсвършен

б) възше насъ 18б, над човешката природа в) възше вѣдѣннѧ 34б, над познавателните възможности на човека

г) възше сѣщѣства, ὑπερ οὐσίαν (34б), ὑπερούσιος (49б) сврѣхсѣщностен

3. *мар.* В израза възше естѣства, ὑπερ φύσιν ‘сврѣхестествено: Все ѧанкоже сътвори бѣ сѣго дѣлѧ дѣнствомъ сътвори, тако н нына дѣховьномъ дѣнствомъ възше естѣства дѣлаеть 267б. Вж. също 268б

ВЪШЪНЪ (1) ὑψιστος

теол. Всевишен, Който стои над всичко в света – свойство на Бога: бѧ възшънѧго 229а

Догм

Срв. възшънъ в ПсТкХІв.

ВЪСЕБЛАЖЕНЪ (1), πανάγαθος (259б] II, III прѣблжѣнъ)

теол. Всеблажен – свойство на Бога, състоящо се в това, че Бог, обладавайки висшите съвършенства на разума и волята, чувствува благо от съгласуваните действия на всички сили и свойства на Своята безкрайна природа, ще рече, че той е същество любящо върховното благо и обладаваще го.

∅

Срв. възблагъ и възблжѣнъ в Догм

ВЪСЕВЪДЪЦЪ (1), παντελόπτης (19б] II, III, IV възсѣвѣдѣцъ, V всему вндѣцъ)

теол. Всевиждащ (всезнаещ), свойство на Бога, характеризиращо Го като Същество, което обладава абсолютно знание за намиращата се вън от Него даденост.

= възсѣвѣдын

Ирм1250 г. Догм

ВЪСЕГОУБ-Н, ὀλοθρεύων (253а)

ангел. Определение на сатаната: да не прѣкоснеть сѧ насъ всегоубѧн 253а

ВЪСЕМОУЦЪ (1), παντοδύναμος (236а)

Вж. всемоуцънъ: всемоуцаѧ снѧ 236а

Супр Киев, Евх Догм

ВЪСЕСНОЩЬНЪ (8), παντοδύναμος (19a] III, V
въсеснленъ; 28б, 44a] III въсеснльнъ, 70б] III
въсеснленъ, V въсеснленъ мощьнъ, 249a, 250a, 267a,
270a)

теол. Всеомощь, свойство на Божията воля,
състоящо се в силата ѝ да извърши всичко, което
не противоречи на Неговата природа: вѣнн дхъ
... въсеснощьнъ 70б

≡ въсесомы, мѣногоснльнъ

Догм

Срв. въсесоман ТриодХШв.; вѣзмѣрьноснльнъ,
вѣсунснльноснльнъ и вѣсеснльнъ в Догм

ВЪСЕСВ-ТЪ (1), πανάγιος (52a)

теол. Всесвет, свойство на Бога, състоящо се в
това, че в Своите стремежи и действия Бог се
ръководи само от представите за най-висшето
благо; те съвпадат с вътрешния нравствен закон
на Божията свършена природа вѣсесватын дхъ
52a.

Догм

ВЪСАУЪСКЪ (2), καθολικός (60б), παντοίος
(308a)

1. *общоупотр.* Всякакъв: вѣсауъскыа птнцы
308a

2. *еклесиол.* Вселенски – определение на
Христовата Църква, характеризиращо я като
институция, неограничена по място, време или
народ, а приемаща в себе си повярвалите в
Христа от всички места, времена и народи:
оучнтъ оубо вѣсауъската н апостольскаа црѣкы стѣла
60б

Супр

ВЪДЪННІЕ (12), γνῶσις (23a] I вндѣннѣ, 34б
ter, 94бbis, 110б, 165abis, 249б, 309a)

гнос. 1. Знание, изначално вложена от Твореца в
човешкото мислене понятийна даденост или
усвояване обективните истини в резултат на
съзнателна мисловна дейност и на
индивидуално познавателно усилие: вѣ естѣствѣ
...нашемъ вѣдѣннѣ ако естѣ бѣ 23б

2. Способност на разумните същества да
постигат същината на нещата. В знанието се
концентрира и кристализира духовната сила на
човека: всако выше вѣдѣннѣ, то н выше соущѣства
естѣ, н вѣспнать пакѣ нже выше соущѣства, то н выше
вѣдѣннѣ естѣ 34б

≡ познаниѣ, рѣзоумъ, рѣзоумѣннѣ, вѣдѣтн

= вндѣннѣ

≠ невѣдѣннѣ, недовѣдѣннѣ, недостнжѣство

◆ дръво вѣдѣннѣ

св.-ист. Дръво на познанието

≡ дръво вѣдѣтн добро н зѣло

Супр Изб1073г. Догм

Срв. знаниѣ в Зогр Мар Ас Сав Син

ВЪДЪТН (91), οἶδα (15ater, 61a, 64a, 93a] II,
IV, V вндѣтн, 109б, 110a, 117a, 118a, 129a, 137a,
159б, 179a, 182a, 212аб, 216б, 243б, 268б, 280б,
281a, 285a, 291б, 293б, 295a, 303a, 313б, 321б,
332бbis, 334б, 358a) γινώσκω (16б, 18a] I, V
вндѣтн, 19б, 80a, 85a] II, V вндѣтн, 91бbis, 118б,
143б, 146б] I, V вндѣтн, 165a, 171a, 180a, 183a,
184б, 192б, 193a, 199б, 202б, 210б, 212a, 214аб,
270a, 321б, 334б, 335a, 337a ἐπίσταμαι (105a),
ἐπιγινώσκω (15a] I свѣдѣтн), ∅ (72б)

Inf. вѣдѣтн, γνῶσις (15б, 167б)

вѣдомо да бодѣтъ / естѣ, ἴστέον (65б, 289a,
317a)

вѣдѣтн (естѣ), ἴστέον (310a, 316б)

гнос. Притежавам изначално вложени от
Твореца в човешкото мислене понятийни данни
или усвоявам в резултат на съзнателна мисловна
дейност и на индивидуално познавателно
усилие обективните истини: вѣ естѣствѣ данъ
рѣзоумъ вѣдѣтн ако естѣ бѣ 15б.

Наблюденията върху ЙоЕБ показаха, че
терминологичният глагол вѣдѣтн се
употребява:

1) в контексти, означаващи абсолютното Божие
всезнание, независимо от пространство-времето
(15a, 17a, 50б, 105a, 110a, 199б, 207б, 216б, 321б,
332б);

2) с отрицание (109б, 117a, 270a, 303a);

3) в модалния израз трѣбѣ естѣ вѣдѣтн (118б,
143б, 179a, 182a, 183a);

4) за догматически установено знание (15б, 16б,
19б);

5) в гномични съждения (15a, 118a, 137a, 243a).

≡ знатн, познатн, познаватн, рѣзоумѣтн,

рѣзоумѣватн

= вѣроватн

Често

◆ вѣсе вѣдын 17a, 50б, πάντα εἰδώς

теол. Всезнаещ – свойство на Бога,
заключаващо се в свършеното и пълно знание
на всичко, което е било, е и ще бѣде

◆ *PtcPraesPass* вѣдомоъ, γνῶστός (17б, 18abis,
207б)

гнос. Познаваме, до чиято същност може да се
стигне в резултат на съзнателна мисловна
дейност и на индивидуално познавателно
усилие: мыслн наша н дѣла н грѣдоущаа тѣмь
ѣдннѣмь вѣдомоа 207б (срв. още 17б, 18a).

= довѣдомоъ, довѣдынъ, домыслнмъ, достнжнмъ

≠ невѣдомоъ, непостнжнмъ, недостнжнмъ,

недостнгомъ, ненсѣднмъ

Срв. вѣднмъ в ГрНазХІв.

ВЪКЪ (47), αἶών* (passim)

онт. 1. Век, дълъг времеви отрязък, едно от
понятията за време като основна форма на
съществуване на материята наред с
пространството;

2. Трансцендентна извънвременна вечност. Още св. Йоан Дамаскин е отбелязал многозначността на думата: *требъ е оубо вѣдѣти ꙗко вѣчнѣе нма многоименно естѣ много бо нарече: вѣкъ бо речеъ са н когѡждо члѣка жнтѣе; речеъ са пакы вѣкъ тысящн лѣтъ вѣкъ єдинъ; пакы глѣтъ са вѣкъ все сѣ жнтѣе н пакы прѣдан вѣкъ, нже по вѣскрєсеннн бес коньца бѡудѣтъ* 99a

нынѣшннн вѣкъ; вѣкъ прѣходан вѣкъ вѣчннн, вѣцн вѣчннн 102a

*Гръцката дума αἰών (αἰεὶ ὄν ‘вечно съществуващ’) е един от основните термини в гностицизма, където означава еманация, изтечение от божеството. Всички еони са разположени в класове под формата на символически числа и образуват пълнотата на духовния живот. В зависимост от времето на изтичане на еоните те се делят на по-съвършени и по-малко съвършени. Към първите спадат изтеклите (еманиралите) по-рано, а към вторите тези от по-късно време. Последният еон като най-слаб сам паднал в материята. Като разумно начало той се стреми да внесе порядък в нейния хаос, превръщайки се в Демийург (творец на видимия свят) и негова душа. Бог изпратил най-висшия еон Христос да освободи духовното начало от веригите на материята. Той се съединил при кръщението с човека Исус, живял с него и го напуснал при страданията му.

= бесконьчаннн

Често

ВѢРА (23), πίστις (passim)
гнос./етич. Признаване истинността на нещо, без да са налице доказателства на разума за него*: *вѣра же ꙗсть немногѡпытнѣе прѣнѣтъ* 250b.
≠ безвѣрство

*Вярата е своего рода алогизъм, отрицание на логическото мислене като средство за достигане на истината. То може да обясни само явленията, фактите, вторичните (естествени) причини на нещата, но не е в състояние да разкрие първата (свръхестествената) причина на битието. “Свръхопитната реалност” се постига чрез средствата на ирационалното, на вярата като мистическа интуиция. По думите на ап. Павел вярата е увереност в съществуването на невидимото като на видимо. Вярата се счита за една от трите главни християнски добродетели, защото тя е свободно признаване истинността на всичко, съобщено ни в Откровението. Основание на вярата е тайнствената връзка на душата с Бога и изобщо с истината (Йоан 5:6). Вярата е своеобразна априорна предпоставка на знанието, която без доказателства изначално признава Бога за действително съществуващ и с това определя цялата понататъшна познавателна дейност.

Често

ВѢРОВАТИ (24), γινώσκω (37a), πιστεύω (rel.)

гнос./етич. Признавам истинността на нещо, без да са налице доказателства на разума за него: *вѣроуемъ оубо въ єдинъ бѣ* 47b

Често

Срв. вѣрѣ нмѣти в СЗ (XIVв.)

ВѢЧЫНЪ (25), τὸν αἰώνων (101b, 102a), αἰώνιος (rel.)

Терминът **вѣчынъ** има двойко значение. Употребен в значение на диференциален признак на несътворената природа, той маркира нейната темпорална индетерминираност, т. е. съществуване извън границите на времето, без начало и без край, една и съща, тъждествена на Себе Си, постоянно пребиваваща в едно неизменно настояще, лишено от крайните точки на започване и свършек. Приложен към обективната действителност, същият термин означава безкрайно продължаващ във времето. С една дума може да се употребява, отнесен към трансцендентното или към иманентното: *бѣ вѣчннн н прѣждѣвѣчннн* 101a

≡ безъ лѣта, безъ лѣтъ; прѣносѣщннъ. прѣносѣ

≠ подъ лѣтѣмъ, подъ лѣтѣнъ

◆ *жнзнъ вѣчннн* (223b, 238b, 271a, 272a, 309b)

вж. *жнзнъ: нсповѣдаемъ же єдинн крѣщеннє на оставленнє грѣхѡмъ н въ жнзнъ вѣчннн* 238b

≡ жнтнє вѣчннн

Често

Г

ГЛАГОЛАТИ, *PtcPraetPass* глаголанъ (2), ῥητός (17b, 18a)

гнос. Изречим, който може да бъде изказан, вж. неоглаголанъ

≠ нензглаголанъ, нензглаголемъ

Често

Срв. глаголемъ и нзглаголемъ в Догм

ГЛАДОСТЬ (1), λειότης (189a)

естеств. Гладкост, физическо свойство на телата: *разѡумѣтъ же нхъ тѣнѡстѣ н тѣжестѣ, гладѡстѣ н малѣствѡ н вєанчѣствѡ* 189a

НиконПанд ПандАнтXIV. Догм

ГЛАДЪКЪ (3), λείος (189a, 192a, 250a)

общоупотр. Гладък: *обрѣщѣтъ все гладъко н равъно н поуръ прѣвѣ* 250a

◆ *n sg абстр.* гладъкоє

естеств. Гладкото – физическо свойство на телата: *обыщѣ же посазанъю н вндѡу грѡуднѡє н гладъкоє* 192a

Зогр Мар Ас Сав Парим ГрНазXIV. Догм

ГЛѢНЪ (2) φλέγμα

естеств. Слиз – една от телесните течности: *глѣнъ прѣмѣшаѣ са водѣ* 179b

Догм

ГЛѢБОСТЬ (2), βάθος

онт. Дълбочина – пространствен параметър, характеристика на материалните обекти: *плѣтъ єсть на трѡє растоѡщн, рѣкѣше ажє нмѣтъ длѣгѡстѣ н шнрѡстѣ н глѣбѡстѣ, єже єсть тѣлѣстннѣ* 78a

= ГЛЪБНА
Догм

ГНЪВЪ (8), θυμός (181a, 184a, 220б, 327б, 328a); ὀργή (318a, 18б, 97б)

1. *етич.* Гняв, ярост: ЛЮБЪВЪ ѿ БѦ ... ГНЪВЪ ѿ СПЪНААГО... врага 220б; ГНЪВЪ НА БЖНА врагы 328a. Божият гняв е катафатически израз на крайното отвращение и негодувание на Господа против деянията на нечестивите: ГНЪВЪ ЖЕ Н ЯРОСТЬ ОТЪ ЗЪАН ... НЕВОНЪ Н МЫ СОПРОТНВНАА НЗВОЛЕНАГО НЕ ЛЮБАЩЕ ГНЪВАЕМЪ СА 97б, срв. 18б.

2. *естеств.* Дразнимост, свойство на животинските организми: 181a = яроість

*Силно, афектно състояние на духа против ближния, което съобразно подбудите, целите и степента си може да бъде (вж. 220б) или да не бъде (вж. 328a) греховно.

Често

ГОДЪ (6), καιρός (279a, 287a, 349abis), χρόνος (289б)

онт. 1. В Свещеното Писание **каирѳ** е едно от понятията за време и назовава ‘благоприятното време, подходящият момент, определеният от Бога час на изкуплението’ (Мк1:15; Гал4:4; Лк19:44; ПКорб:2)*: въ прежеоуставьнын годъ ѿ двѣдъскааго прозѣбе корене 279a] III в прежеоуставьнына лѣта н врѣмена; а еже “даже” н оуставьнааго года оуставьнаа знаменаеть 289б; въ годъ тѣ спасоуться людне твои 349a

* Терминът **каирѳ** в древногръцката философия означава преживяна криза в границите на определено време, през което човекът е призван (длъжен е) да вземе решение и да действа. С този термин се означава субективно възприемаемото време за разлика от лѣто грц. **χρόνος** – понятието за обективно съществуващото и реално протичащо време. **каирѳ** е израз на Божията суверенност, на свободното разпореждане на Бога с времето и на човешките свободни, съгласувани с Божия промисъл, действия.

2. Определеното, установеното от Бога време в природните цикли: преже прншьствнѣа годоу болѣннѣа ... родн отрокъ 287a

въ добръ годъ, εὐκαιρος (159a] II, IV доброгодъ, V доброходъ, III доброоугодънъ)

= врѣма

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Парим Изб1073г. ЙоЛествХПв. ЙоЕШ ГрНазХІв. Догм

ГОСПОДЪ (81), Κύριος (passim)

1. *теол.* Едно от наименованията на Бога, качествяващо Го като Господар на цялото творение*: невоиъ господованьнмъ речееть са 90a

*Евреите до такава степен считали за священо и тайнствено името на Бог Йехова, че се бояли да го произнасят и в книгите си го заменяли с Адонаи, т.е. Господар, Владика. Името Йехова произнасяли само свещениците и първосвещениците в храма. След смъртта

на Симон Праведни († 292г. пр. Хр.) наименованието Йехова било заменено и в богослужебната му употреба от името Адонаи. LXX (ок. 271г. пр. Хр.) последователно заменят навсякъде Йехова с Κύριος – Господ. Така, въведено почти 300г. пр. Хр., това наименование било осветено посредством постоянната му употреба в Новия Завет от Самия Иисус Христос и апостолите, като собствено име на истинния Бог, принадлежащо само Нему.

♦ **господъ господьмъ 291б** – синтактична калка на еврейския суперлатив и в буквален превод гласи ‘господар на господарите’, ‘най-велик господар’ (срв. още небо небесноѳ, вѣкъ вѣковъ, богъ богъмъ, црѣь црѣемъ, пѣсьнъ пѣсьнъмъ и пр.)

2. *агиол. прен.:* не стнн ан моужн бѣн н господьѣ н ц(ѣ)рн 291б

Често

ГОСПОДЪНЪ (41), Θεοῦ (304a), Κυρίου (rel.)

теол. Отнасящ се до или принадлежащ на Господа, Господен: Гѣне прншьствнѣе 299a

Често

ГОСПОДЪСКЪ (2)

Вж. господьство /2/

Евх Клоц Супр

ГОСПОДСТВО (2), κυριότης (51a, 83a] III властельство)

1. *тринит.* Власт, господство – свойство на Божеството, качествяващо Го като Господар на творението: господьствоу тожьство 83a;

2. *ангел. pl t* Господства, название на първата ангелска степен във втория чин на безплътните сили според небесната йерархия на св. Дионисий Ареопагит: въторѣа оутварѣ гдѣстн н снѣннн властн 113a] III гдѣства. Според Л. Садник тук се касае за по-стара повреда. Тя предлага първоначална версия **господьствнн (н) снѣз н властнн**, Т.2, с.17, бел.113a-b 11)

Супр Охр Слепч Шиш Служ ГрНазХІв. Догм

ГОСПОДСТВОНЪ (1), κύριος (69б)

тринит. Комуто принадлежи свойството господство: въроуѣемъ н въ єдннъ дхъ стѣи, гѣствьнын 69б

Ø

ГОСПОЖДА (4), κυρία (283бbis, 288a), δέσποινα (299б)

мар. Владичица, почетно наименование на св. Богородица

Ас Син Супр ГрНазХІв. Догм

ГРЪХОВЪНЪ (3), τῆς ἀμαρτίας (242б] I грѣшьнъ, 262б, 328a)

етич. Греховен, отнасящ се до греха: свонмъ же рожьствомъ... свободн еСТЬСТВО грѣховноѳ 262б

Ен Евх Супр Хил Изб1073г. Сб1076г. Догм

ГРЪХЪ (32), ἀμαρτία (passim, 243б] III съгрѣшеннѣ; 317б III съгрѣшеннѣ)

етич. Съзнателно или несъзнателно погазване на нравствения закон (нарушаване на Божията воля): оставление грѣховъ 265а, 271а

Често

Срв. грѣхопаданне и грѣхъпаданне (Срезн.)

♦ без грѣха, ἀναμάρτητος ‘непричастен на грѣха’ (176а, 223б) – 1. *антроп.* Определение на човека преди отпадането му от Божията благодат вследствие грехопадението: сътворен н его (ср. члѣка, бел. Т. И.) кестъство без грѣха н хотѣнне самовластно, без грѣха же, рекоу, не ꙗкоже не прнемлющюу грѣха ... нъ не кестъствъмь съгрѣшенъа нмы 176а

2. *христол.* Определение на Исуса Христа, подобен във всичко на нас, човеците, освен в грѣха – против христологическите ереси, според които Христос е обикновен човек: понеже грѣхомъ съмъртъ въ мнрѣ въннде ... подобяше же ꙗмоу же хотѣши нздържатн то без грѣха быти, а не съмъртн грѣхъмь повннъа 223б)

≡ прѣгрѣшенне, съгрѣшенне, прѣстѣплѣние прѣстѣплѣенне

ГРѢШЬНИКЪ (2), ἀμαρτωλός (345а] III грѣшьнъ)

етич. Извършител на грѣх, нарушител на свет закон: молнтн бѣ за мѣа грѣшьника 11б

Често

ГРѢШЬНЪ (2), ἀμαρτωλός (102а, 358а] I, III, V грѣшьникъ)

етич. Комуто е присъщ грѣхът, *субст.* грѣшник: антхръстѣ, н нечѣстннвнн н грѣшьннн въ огнь вѣчънын 358а

= грѣшьникъ

≠ без грѣха

Зопр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр Рил СЗ (XIVв.) Догм

ГОУБЛЕННЕ (1), μείωσις (27а)

онт. Унищожение, едно от свойствата на тварното битие: а проуаа по рожьствоу н тѣлѣнью, растенью же н гоубленню н въ творнвнын прѣлогъ н въ мѣстнне шѣствне 27а

Новг. I л. 6926 г. /по ак. препис/ (Срезн.)

Д

ДАЛСТВО (1), διάστημα (132сб] III растоанне)

онт. Времеви параметър продължителност: дальство ношн 132с б

Изб1073г.

ДАРОВЪНЪ (1), χάριτος 107б

иконом./мист. Който се отнася до благодат. Вж. даръ: аѣглн ... по чѣстн сѣновънѣн н чннноу свѣтъ даровънын прнемлюще 107б

ДАРЪ (14), χάρις (24бbis] III, V дарованне, 25а, 105а, 109а] III дарованне, 175б, 243б, 246б,

257а, 269а, 307б*); χάρισμα (25а); δωρεά (290а)

иконом./мист. Благодат, особена Божия сила, която Бог дарява на човека, за да извърши тя в душата му присъщите ѝ действия: даръ стѣо дѣха прннмъше 25а; даръ дѣховънын 244а, 257а, 269а; прѣстѣствннъ даръ 290а

= благодать, благодатне, благодатьное

♦ даромъ, χάριτι (24б, 59б, 105а, 109а, 175б) – по благодат, вж. благодатне: аныгелъ ... даръмь въ естѣствѣ бесъмъртые прнемъ 105а.

≡ дарованне, благодатне, благодатне

≠ кестъствъмь, кестъствннъ

≠ сѣщствомъ

Зопр Мар Ас Сав Ен Син Киев Служ Евх Клоц Супр ГрНазХІв. Догм

Срв. дарованне в Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм; подаренне СЗ (XIVв.); подарне в СЗ (XIVв.) ГрНазXIVв.

Јагіс Ар. II 14

ДЕБЕЛЬСТВО (4), παχύτης (passsim)

естеств. Дебелина, физическо свойство: протнноу вещьнннмоу дѣбельствоу 178аб

Супр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ДНА (3), Ζεύς, Διός

косм. Планетата Юпитер: седемь бо планнтъ рѣша: слнце, луню, дню, ермню, арѣа, афроднтн н крона 123б

Догм

ДНАВОЛЪ (6), διάβολος ‘клеветник’ (passsim)

ангел. Духовно лично същество от висок ранг, но напълно зависимо от Бога, Негов противник, предводител на последвалите го в бунта срещу Бога ангели (по-късно демони), наречен *дявол* поради своето коварство и стремез да прелъстява хората и да им внушава лъжливи мисли и зли желаня: ѿ дѣволаѣ еже сѣа нареуеть свѣднтель лн клеветннкъ н бѣсѣхъ 114б

≡ сотона, клеветннкъ, свѣднтель непрназнъ

Често

ДНАКЪ (1), в израза прѣвын ~, πρωτοδιάκονος

еклесиол. Дякон, църковна длъжност: прѣвын дѣакъ хѣвъ 298б

Срв. служнтель в Догм, днаконъ в ЕфрКрм НиконПанд ЗлатострХІв.

ДЛЪГОСТЬ (2), μήκος

онт. Дължина – пространствен параметър, характеристика на материалните обекти: плътъ естѣ на трое растоѣцн, рекъше аже нматъ длъгость н шнрость н глѣбость, еже естѣ тѣлѣстнна 78а

Догм

Срв. дългота в Догм

ДОБРО (31), τὸ ἀγαθόν (16б, 50б, 115а, 115б, 116б, 163а, 170а, 171а, 176б, 184б, 185abis, 210а, 214б, 215аб, 253а, 261а, 319б), τὸ καλόν (26б,

27а, 115б, 165а, 167б, 168б, 170а, 171а, 176б, 315б), ἀρετή (140б), τὸ εὐσεβές (43б)

етич. Добро, основна морално-етическа категория, чрез която се изразява нравствената оценка на поведението на човека*: Дрѣво вѣдѣти Добро и зъло 165а

ненавнѣан добра, μισόκαλος 221а

≠ зъло

*Под добро се разбира съзнателното осъществяване на нравствените ценности в живота, изпълняването на своя дълг и назначение. Християнският мироглед разглежда тази категория метафизически, търсейки вечните и неизменните основи на доброто в Божиата воля и абсолютния Дух. Критерий на доброто е нравственият закон, вложен от Твореца във всяко разумно същество и независещ от усло-вията, в които човек живее.

Ев Пс Евх Клоц Супр Рил Апост Парим ГрНазХІв. СЗ (XIVв.)

ДОБРОВОЛЬСТВО (1), ἀρετή (316а)

Вж. благоволение: зъло ... еже соупротнвнво естъ добровольствоу 316а

КирилЙерусХІІв. ГрНазХІв.

ДОБРОДАВЬЦЬ (1), ἀγαθός

иконом. Благодетел, определение на Бога в отношението му спрямо творението: добродавьць бѣ сын, всѣмоу доброу давьць 16б

Срв. бл҃годавьць (Срезн) и бл҃годатель в НиконПанд СтихХІІв.

ДОБРОДАРСТВЕНЕ (1), εὐχαριστία

иконом. Вж. благодать: кто ... въ лѣпоту добродарствна (творьца) дондѣть дающаго толнко добро 163а

Срв. благодареннѣ в Догм

ДОБРОТА (17), ἀρετή (177а, 182а, 208а, 210а, 213б, 214а] III добродѣтель, 215abis] II, IV добро, III добродѣтель, 219а, 223б] III добродѣтель, 284а, 307а, 332с14, 346а); κάλλος, τό (130а, 164б)

1. *етич.* Добродетел*: всакон бо добротѣ оувѣтъ и зъли всен ѿвращенне всѣмъ овращемъ 307а.

= добро нзволѣннѣ, благовольство, благоволеннѣ, нзборъ, нзборъ добрын, благодать, благодѣланнѣ, добро, добровольство

≠ зъль

* Трайно разположение на човека към извършване на добри дела, съзнателно и целенасочено правене на добро. В християнската етика всяка нравствена сила се разглежда като получена от Бога и почиваща в Него. Така тази естествена склонност на човека към извършване на добро придобива под въздействието на Божиата благодат свръхестествени измерения. В основата на човешките взаимоотношения християнската етика поставя любовта, за разлика от философската етика, за която основополагаща в човешките взаимоотношения е справедливостта, признавана разбира се и от християнството, но разтваряна в любовта. Християнската

етика възприема четирите главни добродетели на античната етика (мъдрост, мъжество, въздържание и справедливост) и трите богословски (вяра, надежда и любов).

Срв. добродѣтель в Догм

2. *естет.* Красота, изящество, великолепиe: нѣса повѣдають славоу бжню ... нхъже доброу расмотраше творьца такоже хытрокозньца наставнмъ 130а

Син Клоц Супр ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

Срв. добродѣтели в Мин1097г. МинПутХІв. ГАм; добродѣтельство в Мин1096г. ЙоЛествХІVв.; добродѣланнѣ в ГрНазХІв. ПандАнтХІв.; добронравнѣ в ПатСинХІв. МинЧетФевр; добротъ в ПандАнтХІв. МинЧетФевр МинЧетАпр; добра дѣтель в ГрНазХІв.; добрын нравъ в ПсТК СЗ (XIVв.) ГрНазХІв.

ДОБРОТЪНЪ (7), κάλλιστος (155а, 205а, 306б, 307б, 310а), τῆς ἀρετῆς (199б), ἐνάρετος (234а)

1. *етич.* Добродетелен: добротънаа и злаа дѣла 199б;

= благовольнъ, благонзвольнъ

2. *естет.* Прекрасен: добротъна же естъ вещь вода 155а.

ЗлатострХІІв. ЙоЛествХІVв. Догм

Срв. добродѣтельнъ в Догм

ДОБРОУЧЪСТНЕ (2), εὐσεβεία (182б] III благоуѣстнѣ 237б] III благоуѣстнѣ)

етич. Набожност, религиозност, богобоязливост, изпълнение на религиозните и църковните установления, истинско богопочитание. Под благочестие в Стария Завет се разбират главно добри отношения между хора, изразяващи се в зачитане достойнството и честта на другите. В Свещеното Писание на Новия Завет и в светоотеческата литература благочестие означава деен християнски добродетелен живот според възвишените евангелски истини: осовнѣ же дшн доброуѣстнѣ н разумѣ-ннѣ 182б

Супр ГрНазХІв.

ДОБРЪИНН (1), μακαριότης (251а] I, III, V добротата)

Вж. блаженство: на прьвоую добрыню възходъ 251а ПандАнтХІв.; МинЧетМайХІІв.

ДОВѢДЪНЪ (1) С отрицание нн довьдънъ, ἄγνωστος (63а] III довьдомъ)

гнос. Познаваем: ннъ вбразь соущьствоу...недостнжнъ же нн довьдънъ 63а

= довьдомъ, домыслнмъ, достнжнмъ

≠ невѣдомъ, непостнжнмъ, недостнжнмъ, недостнгомъ, ненсѣднмъ

∅

ДОЛОУПЕРНЪ (1), καταφερέης (148а)

естеств. Който се спуска ниско, физическо свойство на водата: вода естѣ стѣхне мокро и стѣхне, тажко и долѣхне 148а
Срв. долѣхнѣ и долѣхнѣ в Догм

ДОМЫСЛАНТИ (3), φέρω (17а); ἐννοέω (327а)
гнос. Осмыслям, разбирам, опознавам: нашѣ оумѣ не можашѣ домысланти 17а; бѣ ... естѣ соущѣствѣмъ нли естѣствѣмъ недѣдовѣдомъ нли домысланмъ 30б

= вѣдѣти, знати, познавати, разоумѣвати
♦ *Отрицание* нли + *PtcPraesPass* домысланмъ, ἄγνωστος (30б) II, III, IV недѣдовѣдомъ = невѣдомъ, непостнжнмъ, недѣдовѣдомъ, недѣдовѣдомъ, неслѣднмъ
≠ доведѣдомъ, доведѣднъ, додѣдовѣдомъ
Зогр Мар Ас Остр Изб1073г.; ЙоЕШ ГАМ.

ДОСТНЖНТИ (3), φαίνομαι (259а) καταλαμβάνω (212а)

1. Идвам до, достигаю: такоже мѣнни нздѣеть ѿ вѣстока и достнжнеть до запада 259а
2. *гнос. прен.* Умопостигам: нли оумѣмъ могуще достнжнѣти 212а

ДОСТНЖНМЪ (1), κατάληπτος (35а) III постнжнмъ)

Вж. доведѣднъ: недѣдовѣдомо бо божѣство и недѣдовѣдомъ. ти то едннѣ юмѣ достнжнѣмъ недѣдовѣдннѣ недѣдовѣдомъ 35а.
= доведѣдомъ, доведѣднъ, домысланмъ;
≠ невѣдомъ, непостнжнмъ, недѣдовѣдомъ, недѣдовѣдомъ, неслѣднмъ
Срв. постнжнъ в Догм

ДРЕВЬННИ (2), παλαίος
св.-ист. древннн адамъ 24ба – първнй чѣвек, когото Бог сѣздал от прѣст.
≠ новнн адамъ
Срв. дрѣвнъ в Догм

ДРЪЖАВА (1), παντοκράτορικός (70б) II, IV, VIII всемѣ держатель, V всемоу держитель, III вседержнтеленъ, А всемоу дрѣжавнъ *иконом.* Вседержнтел, определение на Бога, Който дрѣжи вснчко в Своята власт, вснчко управлява, вснчко рѣководн. Със Своята всемогѣща воля Той поддрѣжа сѣществунето на света, действовунето на природннѣ закони и порядѣка във вселената: бжнн дрѣхъ ... всемоу дрѣжава 70б
Зогр Мар Ен Снн Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ГАМ

ДРЪВО (24), ξύλον
св.-ист. В словѣсѣчетаннята:
♦ дрѣво жнвѣтноѣ 253б, ~ жнзннѣноѣ 25ба, ~ жнзнн 167а, ~ жнзнн вѣчннѣноѣ 253б – дрѣвѣно на жнвѣта;
♦ дрѣво вѣдѣноѣ 217б, ~ вѣдѣннѣноѣ 165а; ~ вѣдѣтн доврѣно и зѣло; ~ разоумѣннѣноѣ доврѣно и

непрнзннѣноѣ 170а – дрѣвѣно на познѣване на доврѣно и зѣло.

ДОУХОВЪНЪ (26), τοῦ πνεύματος (42б, 46а) III доуха, 242б, 244а, 246б, 267б, 269а] III даръ стѣго доуха), πνευματικός (263б, 321б, 322а, 328б, 329б, 330б, 333б, 354б) I доушннъ, II, III, IV доушннѣнъ)

Своѣствен на нли отнасящ се до духа: пѣтнѣ дрѣховнѣно 296б; благодѣать дрѣховнѣна 332с13;
а) *мист.* даръ дрѣховннн 244а, 246б, 269а – харнзматнчнѣно спѣсобност;
б) *хрнстол.* дрѣховннн адамъ 263б πνευματικός – нанменѣвание на Господѣ Иисуса Хрнста като врѣстановнтел на пърѣвѣзданѣта чѣвѣшка прнрода. в) *есх.* тѣло дрѣховнѣно: вѣстанѣть тѣло дрѣховнѣно 354б

♦ *субст. n pl* дрѣховннѣна (с. дрѣла, бел. Т. И.): сѣдмнн оубѣ дрѣнѣ прѣздѣновѣннѣ дрѣвѣтн ѣ плѣтннннѣ, а дрѣховннннѣ прнлѣжѣтн 330б
Чѣсто

ДОУХЪ (133), πνοή (44а) I дыханнѣ), πνεῦμα (rel.)

1. *теол.* Дух, днференцнѣален прнзнѣк на Божѣственѣна прнрода. Бог е Дух, ще рѣче Сѣщество жнво, лнчно, Кѣто нма вѣтрѣшен жнвѣт, обѣладава рѣзум и свобѣда, самѣсѣзнѣннѣ, воля и чѣвѣства в абѣсолютнѣ стѣпен, сврѣхрѣзумно, познѣвано неѣспѣредно, ннтунтнвно

2. *трнннт.* sg t В сѣчетаннѣно дрѣухъ стѣтн – Трѣтѣно Лнѣ на Прѣсв. Трѣнцѣ: вѣрѣоумѣмъ и вѣ едннѣ дрѣхъ стѣтн, гѣстѣвннн жнвѣтѣврѣннн 69б
≡ дрѣхъ бжнн

3. *ангѣл.* Днференцнѣален прнзнѣк на бѣзплѣтннѣ тѣварн: по своѣмоу вѣрѣзоу сѣтворнѣвъ та естѣство бѣсплѣтно, такоже и дрѣхъ нли огнѣ бѣзвѣщѣствннъ 104а

4. *антроп.* Най-рѣзумнѣта чѣст на душѣта, рѣзпрѣстрѣна по цѣлоѣ тѣло, бѣзплѣтноѣ и бѣзсмѣртнѣо актнвно начѣло на чѣвѣшкѣта прнрода, сѣтворѣна по Божнѣ образ и подѣбнѣ: по подѣвѣью нашѣго дрѣха 44а
≡ доуша

5. *естѣств.* Днханнѣ, дрѣх: не доуха (πνοήν) бѣзѣ оупѣстѣсн рѣзоумѣванѣмъ 44а; гѣщѣть бо сѣна мокрѣоѣ и соухѣоѣ, и доухъ 182б
≡ дыханнѣ
Чѣсто

ДОУША (53), πνεῦμα (15а); ψυχή (rel.)

1. *антроп.* Бѣзплѣтноѣ и бѣзсмѣртнѣо актнвно начѣло на чѣвѣшкѣта прнрода, кѣто сѣществѣва самѣостѣятѣлно, незѣвнсснѣно от тѣлоѣто в отвѣдннѣ свѣт*: дрѣша оубѣ естѣ соущѣство жнво, прѣста и бѣсплѣтноѣ и плѣтннннѣ оубѣ по своѣмоу естѣствѣноу, невѣдннѣна 177а

*Свѣщенѣно Пнсаннѣ учн, чѣ, сѣтворѣваѣкн първнѣ чѣвек Адам от прѣст, Бог вѣдѣхнѣл в неѣо жнзнѣно днханнѣ, т.е.

душа (Бг1:26, 27), което означава, че душата била създадена като нещо отделно, самостоятелно и отлично от материалния свят, нещо, което притежава съвършенства, родеещи го с духовните същества, в противовес на животинската душа, сътворена от началата на материята. След смъртта на човека душата се връща при Бога, Който я е дал (Екл13:7). Особени свойства на човешката душа, сътворена по Божий образ и подобие са простотата, невеществеността, разумността, самоопределението и словесността.

♦ ДΟΥШН ОУСПЪШЪНЪ *етич.* душеполезен, ψυχοφελής 306б

Срв. ДУШЕПОЛЪЗЪНЪ в Догм 2. *естеств. прен. метоним.* Жива твар: пръвоє оубо водѣ повелѣ бѣ нзвестн дшю жнвоу, нмъже быти хоташе водоу Често

ДОУШЕВЪНЪ (3), τῆς ψυχῆς (188a] I ДУШЪНЪ; 346б] II-IV ДУШЪНЪ); ψυχικός (155б)

антроп. Който се отнася до или принадлежи на душата: ѳоувѣство ꙗсть снаа дшѣвѣнаа 188a

≡ ДУШЪНЪ
= ДУХОВЪНЪ

Евх Супр Апост Служ

ДОУШЪНЪ (18), ἔμψυχος (129б] III ДУШЕВЪНЪ; 230б] III, V ДУШЕВЪНЪ 294a, 297a); ἔμψυχομένος (77a] III ОДШЕВЪНЪ V ВЪДШЕНЪ, 129a] III ОДОУШЕВЪНЪ); ψυχικός (185a] II-V ДУШЕВЪНЪ, 249аб, 333б] III ДУХОВЪНЪ, V ДУШЕВЪНЪ); τῆς ψυχῆς (183a] II-V ДУШЕВЪНЪ, 218a] I-V ДУШЕВЪНЪ)

1. *косм.* Одушевен, който притежава душа – свойство на живата материя, = ἔμψυχος, ἔμψυχομένος: къждо плѣтъ єсть дшѣна 77a; ≠ бездоушънъ

Срв. ОДОУШЕВЪНЪНЪ в Догм

2. *антроп.* Отнасящ се до душата, = ψυχικός, τῆς ψυχῆς, вж. ДУШЕВЪНЪ: раздѣлають же са снаа дшѣнаа въ мыслѣно н безмыслѣно 183a Супр Изб1073г. СЗ (XIVв.)

ДОУШЪСТВО, (1) πνοή *естеств. прен. метоним.* Жива твар: дшѣства же всего сѣдрѣжнтѣла 47a] III, V ДЫХАННЪ

Срв. ДЫХАННЪ в Догм

ДЪНЪНЦА, (1) Ἐωσφόρος *косм.* Зорница: афроднтѣ же глѣють нже овъгда днѣннца, овъгда заходѣнаа 123б

Срв. прѣходѣннца в ЙоЕШ КирилѣрусХІв.; оутрѣна звѣзда ЕфрКрм; днѣннцѣнаа звѣзда Мин1097г., МинПутХІв.

ДЪНСТВО (20), συνεργία (20a, 285б); ἐνέργεια (44a, 50б, 76a, 79б, 81a, 89a, 91б, 92a, 159a, 166с7, 313б)

1. *онт.* Действие специфичен само за личните същества начин на съзнателно отношение към външния свят, ἐνέργεια : ꙗдннодоушѣство н самы

в себѣ соутѣ оупостасн н тождѣство нхѣ хотѣнью же н дѣнствоу н снаѣ н властн н постѣпоу 76a; добро дѣнство, ἐνέργεια (294б] II, IV, V ДОБРОДѣНСТВА; III БЛАГОДѣАННЪ)

*Действието е акт, при който личността влияе по един или друг начин на околната действителност, като прави себе си деен субект, а повлияното – обект на своето действие. Действията са свойствените наклонности на естеството на личните същества, чрез които се разкрива качеството на тяхната природа. В действието личността не влиза в просто взаимодействие с външния свят като част от него редом с други негови части. Чрез него тя се проявява като сила, която съзнателно изменя и преобразува действителността съобразно своята природа.

2. Съдействие: дѣнствѣмъ стѣо дѣха 20a, συνεργία τοῦ παναγίου Πνεύματος

≡ ДѣТЕЛСТВО, ДѣААННЪ, ДѣАННЪ, ДѣА

Супр. Изб1073г. Догм

Срв. дѣнствѣнѣ в Догм

ДѣНСТВОАТН (4), ἐνεργέω (162, 315б)

PtcPraesAct дѣнствоуан, ἐνεργητικός (21a); ἐνεργός (91б)

онт. Комуто е присъща активността (действеността) – диференциален признак на личните същества /вж. дѣнство/: дѣнствоуѣще ꙗстьство 21a; дѣнствоуѣще бѣжство 91б

≡ ДѣНСТВЪНЪ, ДѣТЕЛСТВЪНЪ
≠ прнмънъ, (врѣдѣ) прнмѣлан

Супр Догм

ДѣНСТВЪНЪ (9), ἐνεργός (44a, 45б), ἐνεργής (265б, 270a), πρακτικός (201ater, 201б)

1. *онт.* Активен, диференциален признак на духовните същности. В обективно-идеалистическите философски системи духът се възприема като творческо активно начало (ποιητικός, ἐνεργός) в противовес на инертната и пасивна материя (παθητικόν): слово бѣжнѣ ꙗсть жнво н дѣнствѣно 265a; соущѣство...дѣнствѣно н всемощѣно (за Св. Дух, ск. Т.И.) 44б

2. *гнос.* Практически, действен: словесѣнаго бо ово єсть вндовѣно, а дроугое дѣнствѣно, да вндовѣное по оумоу ꙗкоже соутѣ соущѣства, дѣнствѣное же сѣвѣтоуан... 201a

≡ ДѣНСТВОУАН, ДѣТЕЛСТВЪНЪ

≠ вндовѣнъ

Супр Слѣпч Шиш Изб1073г. Догм

Срв. дѣнствѣнѣнъ н дѣнѣнѣнъ в Догм

ДѣТЕЛСТВО (3), ἐνέργεια (79a] III дѣнство, 93б] III дѣнство, 96б] III сѣздатѣлство)

Вж. дѣнство: бѣжствѣ дѣтелѣства 93б; тождѣство соущѣства н дѣтелѣства н хотѣнѣна н правоу 79a

Срв. дѣтелѣствѣнѣ ГАМ; дѣнѣнѣство КирилѣрусХІв.

ДѣТЕЛСТВЪНЪ (1), ἐνεργός (177б] I-V ДѣНСТ-ВЪНЪ)

Вж. дѣйствиѣ: дѣла хотѣщии же и дѣтельностьна.
∅

ДѢЯНИЕ (5), πράξις

1. Вж. дѣство /1/

Догм

2. *библ. pl* Наименование на книга от новозаветния канон: а новаго завѣта евангелна дѣ, матфенно, марѣково, лугунно, ноаново; дѣянна стѣхъ аплѣ лугкою же евангелнстѣмъ и кафолнкна епнстолна: нѣковла еднна, петровѣ дѣѣ, ноановѣ три, ноудова вднна, павлова апла епнстолна дѣ. явленне ноаново евангелста. ЙоЕБЗ13а

Срв. Дѣянна апостолѣ, Дѣянна аплска, Дѣянна

Е

ЕВАНГЕЛИСТЪ (6), εὐαγγελιστής (passim)
'благовестител'

библ. Евангелисти били наричани тези от апостолите и техните сътрудници в Християнската църква, които не само устно проповядвали благата вест, но я засвидетелствали и писмено, а именно: Матей, Марк, Лука и Йоан. Първият и последният били измежду 12-те, а вторият и третият от 70-те: дѣянна стѣхъ аплѣ лугкою же евангелнстѣмъ 313а, срв. още 16а, 280а, 281а;

2. В древната Църква евангелисти били наричани и други сътрудници на апостолите и техните приемници, служещи на делото на евангелската проповед, макар и да не са оставили писмени свидетелства. По данни от апостол Павловите послания служението на евангелист в Апостолската църква е заемало високо положение, поставяно непосредствено след апостолите и пророците, редом с пастирите и църковните учители. В този смисъл евангелист означава изобщо разпространител на благата вест: евангел(с)ти и аплн и пасторск глѣша и оучителе 306б

Ас Сав Служ Евх Клоц Супр Остр Мин1096

Срв. благовѣстникъ в ПандАнтХІв.; благовѣстѣць (Срезн)

ЕВАНГЕЛІЕ (12), εὐαγγέλιον 'блага вест' (37а, 117а, 166б, 281а-б] в *А* *обяснителна глоса* към евангеліе писаніе, 291б, 313а, 338а, 340а, 350а, 353а)

1. Блага вест – така се нарича известието за изкупителното дело на Исуса Христа: подоба же оубо повѣдатн сѣ евангелію въ всѣхъ языцѣхъ 338а;

2. *библ.* Всяка от четирите книги на евангелистите Матей, Марк, Лука и Йоан, в които се благовести за Божеството на Господа Исуса Христа, за Неговото пришествие тук на земята, за живота и делата Му, за спасителното Му учение и накрая за кръстната Му смърт, славното Му възкресение и възнесение на

небето: новаго завѣта евангелна дѣ, матфенно, марѣково, лугунно, ноаново 313а;

3. Четириевангелие: послонхъ же достонно чнстое евангеліе 353а

= благовѣщенне, писаніе, хѣѣ законъ (вж. законъ) Често

Срв. евангелна и евангелнско писаніе в Супр; благовѣствованіе в Слѣпч ГрНазХІв.; благовѣстне и евангеліе в Изб1073г; Тетроевангеліе, Тетроевангело, Евангеліе тетрѣ (Срезн); благовѣзѣ-щенне в ГрНазХІв.; благовѣсть в Догм

ЕВАНГЕЛЬСКЪ (1), τοῦ εὐαγγελίου (303б)

библ. Отнасящ се до Евангелието: не вѣщн евангелстѣн, нн кръстѣнѣн вѣщн поклонѣемъ сѣ 303б

Супр Клоц Слѣпч Шиш

Срв. евангелнскъ в Супр

ЕГОКЕРЪ (1), Αἰγοκέρωσ (138б)

косм. Козирог, зодиакално съзвездие

ГрНазХІв. ЙоЕШ Изб1073г. ДПК

Срв. козорожѣць в ДПК; козьльрогъ в Изб1073г. козорогъ Догм (Срезн)

ЕКАНСНАСТЪ (1), Ἐκκλησιαστής (312а)

библ. Старозаветна учителна книга, за чийто автор се приема Соломон: вѣторѣа патернѣна стнхнрѣския: нововы, псалътырь, парнмна соломонна, еканснастѣ сего же, азма азматѣскаа тождѣ 312а.

Срв. Съборникъ в Изб1073г., Църквннкъ в ПандАнтХІв. Догм

ЕКСАРХЪ (1), ∅

еклесиол. Църковна длѣжност: прологъ сътворенъ ноаномъ презвнтеромъ ексархомъ 1а

ЕЛѢН (ЕЛЕН) (2), ἔλαιον (241а, 248а] Гмасло)

култ.-риту. Дървено масло, маслиново олио*: елѣн въ кръщеніе прннмлетъ сѣ помазаніе помннаа н помазаннкы ны творѣа...248а

*Елят в чист вид или като съставка на различни благовония заема важно място в култовата практика както на евреите, така и на християните. Символ е на радост, затова да бѣде помазан някой с елей, означавало да му се пожелае радост и щастие, да му се окаже внимание и почит. Специално осветен елей се използва при тайнството Миропомазване.

≡ дръвѣано масло

Срв. олѣн в Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх ГАм, масло дръвнне ЙоЛествХІв.; дръвѣаномаслане ЙоЛествХІв.; масло дръвѣаное ЕфрКрм СЗ (XIVB.)

ЕПНСТОЛН (4), ἐπιστολή (305б, 313а, бbis)

библ. Послание. Някои от посланията на светите апостоли до поместните църкви са включени в канона на Новия Завет като боговдѣхновено и душеспасително четиво: глѣтѣ апостолѣ въ епнстоланн, ѣже къ рѣмомъ 313б

≡ посланіе

Ап Догм

Срв. посланна апостольската, епистолин апостольския, посыланна, апальската писмена

ЕΠΝΟΥСΗΝΗΖ (1), ἐπιούσιος (276a] I, V епнoуcнoнъ) насъщен, жизнено необходим *мист.* Наименование на евхаристийния хляб*: съ хлѣвъ кѣтъ наугатъкъ прндoущнaгo хлѣба, нже кѣтъ прнсносоуцьнын, епнoуcннъ 276a

* Това определение е заето от Господнята молитва, в която вярващите измолват ежедневно необходимата за поддържане живота на човека храна. Хлябът на безкръвната жертва е наречен така, защото чрез него се подхранва не само тялото, но и душата. Според думите на св. Кирил Йерусалимски (cat. 5 Myst.) той не се изхвърля през червата както обикновено, но прониква цялото същество на причастяващия се за полза на тялото и душата. Без него животът в бъдещия век е немислим и невъзможен. Същото говорят и св. Иринея (lib.V,c.2), св. Григорий Нисийски (orat.cat.c.37), св. Кирил Александрийски (lib IV in Joan.; lib. X) и др.

∅

Срв. насъщнъ Остр Догм; надъневнъ Срезн; бытънъ ЕвХVв.

ЕРЕСЬ (1), αἵρεσις (46a] III нзбрaнiе ересъ) 'избор, отделяне, разделяне, секта'.

гнос. Лъжеучение, ерес*: тако кѣтъствннiймъ кѣдннствъзмъ многобожнаа прѣлѣсть погыбаеть, а словесънынмъ доуховнынмъ прнпaтiемъ жндoвcкo сѣтрѣблаетъ сa нзволеннѣ, вбою бо нзборoу ересню прѣбывають трѣбованноѣ 46a

= нзборъ

*Думата *ерес* има разни значения, но почти винаги с пейоративна отсянка. Като библио-истор. термин тя означава 'религиозна партия', напр. фарисеите и садукееите в Юдея. В последствие започва да се употребява и за означаване на религиозните партии в Християнското общество, а оттам и за назоваване на всяко произволно извращение на вероизповедните истини. Като гносеологически термин *ерес* означава учение, противоречащо на Божествената истина, преподавана и запазвана в Църквата. Ерес възниква тогава, когато хората примесват към учението на вярата собствени мнения.

Супр Ап Служ ЕфрКрм Догм

Срв. ереса в ЕфрКрм

ЕРЕТЬЧЪСКЪ (1), αἱρετικῶν (278a)

догмат. Който се отнася до или принадлежи на еретик: всею снлою оубо блудъмъ сa не прнпмaтн прнпaтiя еретнъска 278a

Супр Мин1096г. Мин1097г. Догм

ЕРМН(СЪ) (2), Ерμής (123б, 132с 19] I арѣа, III арнс, V арафро(Δ)т)

косм. Планетата Меркурий

Изб1073г. Догм

ЕТЕРЪ/ ЕТНРЪ (4), αἰθήρ (122a, 123a] I ефнръ, 131a, 149б)

косм. Етер, един от градивните елементи на материята. Понятието за етер възникнало още у

античните философи. У тях етерът е праматерия и го отъждествявали с пространството: доуѣзнн же рѣша мнра сѣго огнь по въздоухомъ, кѣже нарѣчoутъ етера 131a

∅

ЕТЕРЪСКЪ (1), αἰθέρος (149a] I-V ефнръскъ)

косм. Отнасящ се до етер: етеръскоѣ теплотъноѣ нждъженнѣ

∅

Ж

ЖЕННТВА (5), γάμος (passim)

мист. Брак – свързване на мъж и жена в съпругески отношения: добро женнтва нмъже нѣтъ въздръжанна 337a

≡ жененнѣ, женнтво, женство, бракъ

≠ беженство

Ап Изб1073г. ПатСинХIв. ГрНазХIв. ЗлатострХIв. ЕфрКрм

Срв. женнтвнѣ в ЕфрКрм

ЖЕННТВО* (1), γάμος (336б] II-V женнтва)

Вж. женнтва: добро женнтво блoуда радн 336б

* За образуването посредством суфикс -тво срв. още творнтво

∅

ЖЕНСТВО₁ (3), τὸ θήλυ (60a, 332a, 332с2)

антроп. Женски пол – комплекс от физически, психически и духовни характеристики, които определят цялостния облик на жената: мoуѣство н женство 332a, (срв. още 60a, 332с2)

Евх Догм

Срв. женъскъ полъ в Мт19:4 Мар Ас Догм; женъскъ родъ Супр

ЖЕНСТВО₂ (1), γάμος (335б)

Вж. женнтва: неженство женства чъстънъѣ 335б

∅

ЖЕНЕННѣ (3), γάμος (109a, 334б, 337a] III женнтва)

Вж. женнтва: чъстъно жененнѣ 337a

Песен на песните 3:11 по ръкопис от XV в. (Срезн.)

ЖНВОТВОРНЪЗ (1), ζωοποιός (276б] III

жнвотворъць)

Вж. жнвотворънъ: дъхъ ~ 276б

Супр Догм

ЖНВОТВОРЪНЪЗ (4), ζωοποιός (69б] III

жнвотворнѣ, 254a] II, IV, V жнводарънъ, 276б] III жнвотворан)

Животворен, който вдъхва живот: жнвотворънын гробъ 254a;

тринит. Определение на Третото Лице на Пресв. Троица*: дъхъ сътын ~ 69б

≡ жнвотворнѣ, жнвотънъ

*Едно от проявленията на Св. Дух в света е Неговата животворност. Заедно с Отца и Сина Дух Свети дава живот

на всички твари. При създаването на първоматерията, от която сетне се образувала цялата вселена, Дух Божи се носел над водата (Бт1:2), т.е. над безкрайната материя, като я оживотворявал. Той и след това не преставал да действа в света като животворяща сила (Пс103:30). Но действията на Св. Дух имат за обект предимно хората. Той не само им дава възможност да съществуват, но ги подпомага да разбират доброто, да го желаят и да вършат дела угодни на Бога и водещи към спасение и вечен живот. Супр Мин1097г. Догм

Срв. жнвотворѣн в Ас Ен Евх Супр Рил; жнзньнъ в Супр; жнвотдр(ов)ънъ в Мин1096г.; жнвотоснъ в Мин1096г.; жнвотоснъ в Мин1096г.

ЖНВОТЪ₁ (3), ζωή (50abis, 171a, 350б) I жнзнь)

1. *онт.* Животът като биологично съществуване*: тѣже нсточъннкъ естъ бытѣю сѣщннмъ, жнвотцннмъ жнвотъ 50a; вѣскрѣщеннѣ жнвота 350б;

* Според християнската светогледна система в основата на живота стои действието на душата – нематериална жизнена сила, която направлява инертната материя.

2. Човешкото поприще: жнвотъ плодъмъ прнноснтн 171a

= жнзнь, жнтнѣ

Често

ЖНВОТЪ₂ (17), ζῶον (77a] III жнвотно, 119б] III жнвотно, 154б, 159a, 160б, 175б] II жнтн, 180аб, 188a] III жнвотно, 191a, 195a, 196б] V жнвотно, 216a, 260a, 266a); ζῳδιον (137б, 138б); ∅ (343б) *косм.* Живо същество, животно*: нѣсть бо нн жнвотъ нн садъ вѣ немѣже дѣнства нѣсть 159a

≡ жнвотъноѣ, звѣрь

* Според средновековните представи животните са одушевени твари, притежаващи низша смъртна душа с основните ѝ проявления: витална сила, сетивност и нагон. Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ЙоЕШ ЕфрКрм

ЖНВОТЪНЪ (8), ζωής (164б, 167с7); ζῳων (64a, 158a, 179a); ζωτικος (183б); ζωποιος (298a)

1. Който се отнася до живота, = ζωής: дрѣво жнвотъноѣ 164б, срв. още 166с7;

♦ *субст. n* жнвотъноѣ, = ζωτικόν – жизнена сила, виталност: естъ сѣ жнвотъноѣ, еже н тѣпѣмо сѣа зоветь н сѣменьноѣ, рекъше родъноѣ је н садовноѣ, еже пнтѣа нарнѣтъ сѣа тожде 183б

2. Който притежава признака жизненост:

субст. n жнвотъноѣ, вж. жнвотъ₂

3. Който се отнася до животно, животински: вѣсего внда жнвотънаго прѣвын сѣставъ нерожденъ естъ, нъ не несѣтворенъ 64a; всѣкы роды жнвотъныа 158a; жнвотъныа тѣлесѣ 179a

≡ звѣрьнъ, звѣрьскъ

Срв. звѣрьннъ в Евх Супр Мин1097г. ГАм; звѣрьннъ в Супр; звѣрьннъскъ в Супр.

4. Вж. жнвотворѣнъ: смъртъ жнвотънаа 298a

Зогр Мар Ас Ен Син Евх Супр ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

ЖНДОСТЬ (1) ὑρόν, τό

естеств. Течност: нно елнкоже жндостъмн сѣвѣкоуплѣаеъ сѣ н рѣствѣраеъ сѣ 32a

ЖНЗНЬ (28), ζωή (passim)

онт. 1. Животът като нравствена ценност*: жнзнь бо естъ бѣ 293б; нсточаа жнзнь 171a; бѣглотънаа жнзнь 163б

* Според християнската светогледна система животът е най-висшето благо, с което Бог е дарил одушевените същества. Ако обаче животът на останалите твари е отдаден в служба на човека и всячески му принадлежи, то животът на човека в качеството му на образ Божий притежава особено висока стойност. Той има най-вече нравствен смисъл. Негова висша цел трябва да бъде богоуподобяването като осъществяване на изначалния замисъл на Твореца за предназначението на човека

2. В израза вѣуьнаа жнзнь, ζωή ἁώνιος (37a, 102a, 223б, 238б, 271a, 309б)

а) *есх.* Животът в отвѣдния свят*: вѣуьнаа же н жнзнь н вѣуьнаа мѣрка бесконѣуанна бѣдоуѣаго ꙗвѣаеъ 102a

* Животът в отвѣдния свят като божествен в основата си е извън времето, т. е. включен е във вечността. Човек получава вечния живот чрез Христа, ще рече, вярващите, които любят Бога и изпълняват заповедите Му, ще придобият вечно блаженство в отвѣдния свят, докато невярващите и незаконниците ще бъдат предадени на вечна смърт. Тук понятията *живот* и *смърт* се покриват с представата за пребъждане в или извън Божието присъствие.

б) *сотир.* Животът в благодатното общение с Църквата*: нсповѣдаемъ еднно кръщенѣ на оставленнѣ грѣхомъ н вѣ жнзнь вѣуьноую 238a, (срв. още 37a, 223б)

≡ жнтнѣ вѣуьно

≠ мѣка вѣуьна. Срв. и вѣторѣа смъртъ (Срезн)

* Доколкото основното условие за вечния живот – общението с Бога, е налице за вярващите и в този тук живот на земята, временният и задгробният живот неразрывно се съединяват в представата за вечен живот. Това е вторият възглед за вечния живот като живот съвършен, християнски, който по думите на Климент Александрийски започва от самото кръщение.

♦ св.-ист. дрѣво жнзнн 167a

≡ дрѣво жнтнѣ вѣуьнаго, дрѣво жнвотъноѣ

3. Вж. жнвотъ₂: окаяноую влѣкы жнзнь 218б

= жнвотъ₂, жнтнѣ

Често

ЖНЗНЬНЪ (5)

Който се отнася до живота, вж. жнзнь:

св.-ист. дрѣво жнзньноѣ 256a

ЖНТНѣ (32), ζωή (70a] III жнвотъ, 99a, 102a, 166с8, 167a, 234б, 236a, 242б, 253б, 260б, 323a, 349б); βιος (99б, 176a, 221б, 223аб, 244a, 250б, 299a², 322б, 344бbis, 345a] V вѣкъ), ἐνδιαίτημα (164б), πολιτεία (234a, 299a¹), πολιτευμα (334б, 355a); καταγωγήιον (281a)

онт. 1. Животът като низ от събития, начин на живот, жизнено поприще, = *ἐνδιαίτημα, πολιτεία, πολιτεία*. Достойно жтне нже по образу *бжню* 164б; *днглское жтне* 334а; *схъ вьсѣхъ* (сѣтынхъ, бел. Т. II) жтне *подражанмъ* 299а; *добротное жтне* 234а; *подвнзано жтне* 221б

◆ *нзынѣшьное жтне*: въ *нзынѣшьннѣмъ жтнн* 345а] *V вѣкъ*

≡ *се жтне* (99б, 176а)

≠ *жтне вѣуно, жзнь вѣуна, вѣкъ градощнн*

2. Вж. *жвотъ* 1/1: *бжнн дхъ ... нстоуьнкъ жтню* 70а

3. Вж. *жзнь* 1/2/

жтне вѣуно 349б (срв. 253б)

≡ *жзнь вѣуна*

◆ *дрѣво жтна вѣунаго* 253б

Вж. *дрѣво жтнн*

4. Родословие, = *καταγωγήιον*: *показавъ оубо еѣнглстъ нснфова жтне* 281а

= *жзнь, жвотъ*

Често

Z

ЗАВНСТЬ (3), *φθόνος* (16б, 17а, 220б)

етич. Завист, вид отрицателна емоция*: *завнстю оубо сотоннноу ѿпадѣ члкъ* 220б.

* Завистта е един от греховете против десетата Божия заповед. Тя представлява голяма духовна мъка, породена от успехите и радостите на ближните.

Зогр Мар Ас Сав Киев Евх Супр Син ЕфрКрм ГрНазХІв.

◆ *беззавнстн* (1), *ἀγαθός* (17а] *III беззавнстнъ*)

етич. Коумто завистта е чужда, независтлив: *єднно ествство бжне без вреда ї беззавнстн* 17а

Догм

Срв. *беззавнстнъ* в Евх Мин1097 г; *беззавнданнъ* в Евх; *не завндан* в Супр

ЗАВѢТЪ (16), *διαθήκη* (264аб, 265б, 305б, 310а, 313а), *ἐντολή* (218б, 219б)

1. *св.-ист.* Съюз, договор между Бога и човеците, = *διαθήκη*: *завѣтомъ положитн, воцотетѣω* (336а); *завѣты датн, διατίθεμαι* (255а)

◆ *ветхын/ новын завѣтъ* (22б, 23абис, 264аб, 265б, 305б, 310а, 313а) – Стар и Нов завет*: *стл-пнсанна...ветхын н новын завѣтъ рекоу* 23а

*Старият Завет (древният договор) на Бога с човеците се състоял в обещанието за Божествен Спасител и подготовката за Негово приемане посредством навременни пророчества, откровения и предобрази. Новият Завет (договор) се състои в това, че Бог действително дарува на човеците Божествен Спасител, Своя Единороден Син, Господ Исус Христос.

Срв. *ветхын законъ* Клоц; *ветхынѣ къннгы* Супр; *ветхоче пнсаннѣ* Изб1073г.

2. Заповед, наредба, = *ἐντολή*: *сблѡуденнѣ завѣта* 219ббис;

Често

ЗАКОНЪ (34), *νόμος* (16абис, 186б, 198б, 217б, 223а, 243абис, 246а, 280б, 281б, 283а, 286аб, 295а, 306аб, 322б, 323аб, 325а, 328ббис, 329абис, 329б, 333а), *θεσμός* (173а, 287а), *θέσις* (263а)

Закон 1. *юрид.* Обичайно закрепена или писмено кодифицирана морална норма, изискваща формално външно изпълнение на заповядана постъпка, независимо от волята на изпълнителя: *законъ же баше не възнматн племеню* 280б; ≠ *беззаконнѣ*

◆ *чресъ законъ, паранѡмосъ* (281а)

≠ по *законю, κατά νόμον* ◆ *законъ давнн* 325а *ὁ τὸν νόμον δεδωκώς* – *теол.* Бог като върховен законодател.

2. *онт./косм.* Закономерност, необходима и устойчива връзка между явления и свойства на обектите в природата, повтарящи се съществени отношения в мирозданието: *законъ ражающннмъ (са), νόμος κηίσεως* (286а, 287а) *θεσμός γεννήσεως* (287а): *сн новааго адама породн, законъмъ ражающннмъ са рѡдѣща н чресъ ествство рождествоу* 286а, срв. още 287а;

◆ *мар.* мнмо *законъ* 287а *ὕπερ θεσμόν* – *преко, противнн на естествения закон*

◆ *законьмъ* 263а *θέσει* съобразно закона, по закон

3. *библ.* Сборно наименование на Старозаветните законоположителни книги (Мойсеевото Петокнижие): въ *законъ* всѣкъ *мьртвѣмъ са пркосоъ нечнстъ баше* 295а; *законъ же н прѣцн* 306б; *мосѡвовъ законъ* 328а; *законъ-положеннѣ, воцотетѣω* (311а] *I-V законю* *положеннѣ*)

= *законьнѣ къннгы*

Срв. *законоположеннѣ* в Изб1073г. *Догм, завѣтнѣнѣ къннгы* в Fl.461Ez16:8, *пѣтокъннжнѣ* в Петокнижие XVв.

◆ *вторын законъ, δευτερονόμιον* (311б) – *библ.* Второзаконие, последната книга от Мойсеевото петокнижие;

◆ *хѣвъ законъ**: *се дхѡвьнынмъ намъ велнтъ хѣвъ законъ, н нже сѣхрднатъ, мнмо вышьннн мосѡва закона быша* 328б –

* Така се нарича в противовес на Мойсеевия закон Евангелието, което е Христовата проповед за правилата на християнската нравственост. Ако старозаветният закон има преди всичко юридически смисъл, новозаветният се явява понятие от областта на этиката. Този закон принадлежи априорно на човешката духовно-нравствена същност. Той е неизменен и всеобщ, валиден за всички хора през всички времена, а не само за един народ в определена историческа епоха. Това е вътрешният Божи закон – свидетелството на съвестта, а Божите заповеди, дадени на Мойсей са външният. Външният закон е даден поради неизпълнението на вътрешния.

Законовите норми (ветхозаветни и новозаветни) имат свръхприроден и свръхсоциален характер. Те са богоустановени. Ако Бог е автономен (αὐτόνομος), т.е. като абсолютно Същество, независимо от нищо външно, е законодател Сам на Себе Си, то творението, напротив, е хетерономно (ἑτερόνομος), което ще рече, че е повинно на Божия закон.

Често

ЗАПРЪЩЕННЕ (1), ἐπιτιμία (321a)

Запрещение, епитимия: βῶν повелѣвшоу чнстн се (соубеотоу, ск. Т. И.) ... съ тажъкы запрѣщеннн о престоупленнн 321a

Зогр Мар Син Евх Супр ГрНазХІв. ЕфрКрм Догм
Срв. епнтнмннн (Срезн)

ЗАХОДЪННА (1) В израза заходънаа (sc. звѣзда), ἔσπερον

косм. Вечерница: αφροδнтъ же глѣуть нже овѣгда днѣннца, овѣгда заходънаа 123б

Срв. прѣходъннца в ЙоЕШ КирилЙерус; вѣчерннца в Догм

ЗВѢЗДА (22), ἀστήρ (124a, 132c4, 7, 9¹, 29, 125a, 137b^{bis}, 139a, 142ab); ἄστρον (125б, 126б, 143a, 146с 12, 149б); οὐτός (141б); ♂ (132с 9²)

косм. Светещо небесно тяло, звезда: слнце же н луна н съ звѣздамн на твърдн соуть 149б

♦ вѣ звѣздъ, ἀναστρος (120б): ~ кроугъ
Ев Пс Евх Супр Парим Ап Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ЗВѢЗДЪНЪ (3), τῶν ἀστέρων (140a); τῶν ἄστρον (143б)

косм. Отнасящ се до звездите: звѣздънын чннъ 143б, звѣздънын поносъ 140a;

ГрНазХІв. Сб1076г.

♦ звѣздъноіе чнсма 139б, ἀστρολογία

Срв. звѣздочѣтенне у ЧХр; звѣздословне у ГАм; астрологна Изб1073г.; астрологна УстКрм; астрономна ГрНазХІв.; звѣздословне в Догм

Лескин 58; Л. Садник 139б, бел.13

ЗЕМЛЯ (88), γῆ (passim)

1. *обицоупотр.* Прѣст, земля: Все въ добръ годъ требовано емоу сътвори еже на твърдн н на землн н въ водахъ 159б;

2. *косм.* Видимият или веществен, материален свят в противовес на духовния свят на безплътните сили: нбо лн н землю азъ исплъню глѣть гъ 31б;

3. *косм.* Един от градивните елементи на материята: земля едннъ ѿ чѣтырь стѣхнн ест 155б.

Често

ЗНЖДНТЕЛЬ (1), ποιητής (104a) I зъдѣтель

аньгльскъ знжднтель 104a

Догм

ЗНАМЕННЕ (15), σημεῖον

култ.-рпт. знаменне кръста, σημεῖον τοῦ σταυροῦ 256a 'кръстен знак'

ЗНАТИ (7), γινώσκω (228б, 267б в сексуален смисъл), γνωρίζω (48б, 51a, 76a); σημαίνω (63б)

гнос. Вж. вѣдѣти: едннъ бѣ знаіемъ 76a;

♦ *PtcPraesAct* не знаан 323a, ἀγνώμων

Срв. невѣж(д)а в ЙоЛествХІв.; неδουμѣан ГрНазХІв.; неразумнѣ в Догм

ЗОДНН (4), ζώδιον (passim)

косм. Зодиакално съзвездие*: глѣуть же вѣ зоднн еже соуть жнвотн звѣздамн сълѣжнмн на нѣсн, соупротнвнноіе шѣствѣ нмоуце н къ слнцоу, н къ луноу н къ дроугынмъ патн плантъ.

* Зодиактъ е известен още от дълбока древност на халдеите и египтяните. Наблюдавайки слънцето, луната и периода на поява на различните звезди и съзвездия, древните астрономи разделили астрономическите карти на небесните полукълба на 12 части, наречени от грците *зодиак*. Всяка от тях съответствала на дванадесетте месеца на годината и имала собствено название. /За названията на отделните зодиакални съзвездия вж. отделните рубрики./

ЙоЕШХVІІ в. (Срезн)

ЗЛО (26), κακία (140б^{bis}, 215б^{bis}, 223a] III зълъ, 316a); τὸ κακόν (111б, 115б¹] III злоба, 115б², 116a] III злоба, 116б, 167б, 170б, 184б, 185a, 213б, 219a, 241б, 313б, 316a^{bis}, 319б); τὸ πονηρόν (165a, 171a)

етич. Зло, морално-етическа категория, изразяваща нравствената оценка на поведението на човека*: пръвнн ѿстоупннкъ ѿ добра въ зло 115б] III въ зловоу (срв. 116аб)

≠ добро

* В християнската етика злото се счита за доброволно отхвърляне и противопоставяне на абсолютното добро, Бога. То няма битие и не е вечна противоположност на Бога (гностико-манихейски дуализъм), а е допускана от Бога възможност за съществата със свободна воля да избират доброто или съзнателно и целенасочено да му противодействат. Злото в онтологичен и ценностен план може да бъде разглеждано само в корелация с доброто.

Често

ЗЛОБА (4), πονηρία (341б] II, IV, V золь), κακία П18a, 23б)

етич. Злоба – душевно състояние, разположение на ума и волята на личността към злото поради духовна немощ, незнание и заслепение или поради страст да се причинява зло: непрназннна злоба на ѿлчѣско іествство н въ велнкѣ е погыбѣль въведе 24a

≡ зълъ, зъло

≠ доброта благота благость благовољство благоволенне блгонзволенне

Зогр Мар Сав Син Киев Евх Клоц Супр Хил Рил Ап Парим ЕфрКрм ГрНазХІв. Догм

Срв. зълбнне в Ис53:4 Григ; Мин1097г. ГАм.; зълбѣ в Супр. Изб1073г. ГрНазХІв.

◆ беззловы, ἄκακος (1746] III без лояквѣства беззловы): сѣтворн оубо бѣ ѿлѣка беззловы Вж. беззловьнѣ Супр ЙоЛествХШв.

ЗЛАЪ (23), κακός (116б, 213б, 316б, 319аб, 320а); τῆς κακίας (199б, 316б); πονηρός (210б) *етич.* Който се противопоставя на доброто по свободната си воля, мотивирано и целенасочено: англѣскаго 8во соущѣ естѣства злн выша нзволеньемъ самохотѣю ѿ добра въ зло сѣкранюша сѣ 116б

Често
◆ испрѣва зълъ, ἀρχέκακος (160б, 221б) – определение на сатаната.
Срв. зълондудальнѣ н нудалозълвьнѣ в Догм

ЗЛЪ (19), κακία (97б] V зълъ, III зълъба, 115а, 203б] III грѣхъ, 214а, 223а, 233а] III зълъба, 233б] I зло, III зълъба, 247б, 307а, 318а] III зълъба, 320а, 335а, 346а); τὸ κακόν (16б, 253а] III зълъба, 317а] III зълъба); φθόνος (16абis) *етич.* Порок, трайно разположение на човека към извършване на зли дела, съзнателно и целенасочено правене на зло. Склонността към зло, превърнала се след грехопадението във втора природа на човека, е порок, вж. още зълъба: далече бо естѣ бжннѣ естѣства зълъ всѣка 16б

≡ зълъба, зълъ
≠ доброта, доброта, благость, благоволенство, благоволенне, благоизволенне
Киев Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ЗлатострХІв.

ЗЪДАННІЕ (15), κτίσις (55б, 57а, 119а, 163а] V, III, I созѣданнѣ, II, IV знаннѣ); κτίσμα (19б, 48б, 76б] III созѣданнѣ, 119б, 170б); τὸ κτιστόν (10ба); τὸ κτίσειν (56б); πλάσμα (63б); πλάσις (217а); πλαστούργημα (335а); οἰκοδομή (129б)
1. *общоупотр.* Сграда, здание: ѿкоже н намъ наоукъ глѣтн: сѣбѣра сѣ градъ, не зѣданнѣ хотѣше мнѣтн, нъ живюущага въ градѣ 129б
2. *косм.* Божият творчески акт: сын простъ н несъложенъ нѣсть прннмѣннкъ вреда нн нстока нн въ ражданнн, нн въ зѣданнн 56б, срв. още 217а
3. Творение, сѣтвореното от Бога: та бо кѣста (Адам и Ева, ск. Т. И.) дѣвѣствынаѣ, а не женнтвныѣ зѣданнѣ 335а; виднмоѣ / невиднмоѣ ~ (48б, 119б)

◆ всѣ зѣданнѣ – всемир, целокупното творение (sg 19б, 48б, 10ба, 170б; pl 76б): всѣ бо зѣданнѣ нзвратѣно естѣ 10ба
≡ тварь, оутварь, мнръ, сѣтворѣннѣ, творѣннѣ, зѣданнѣ
Зогр Мар Ас Остр Син Супр Ап Изб1073г. ГрНазХІв. Мин1096г. Догм
Срв. сѣзнданнѣ в ГрНазХІв.; сѣзѣданнѣ Догм

ЗЪДАТН (10), κτίζω (55б, 56а, 108б] III сѣзѣдатн 285б, 316а); διαπλάσσω (184а)

1. *общоупотр.* Изграждам: естѣ сѣ животъное, еже н тѣпаемо сѣ зовѣть н сѣменьное, рекъше родъное је н сѣдовъное, еже пнтѣѣ нарнчѣть сѣ тожде же естѣ н знждѣть плѣть 183б

2. *косм.* (за Бога) Творя, сѣздавам от нищото, извиквам от небитие в битие: зѣданнѣ же н сѣтвореннѣ же нзвнмоу а не ѿ соущѣства творащѣаго н знждоущѣа бытн... 55б

= творнтн, сѣтворнтн, сѣзѣдатн, нзъ небытѣѣ въ бытѣѣ прѣвестн

Зогр Мар Ас Остр Син Супр Ап Догм
◆ *PtcPraesPass* зѣданъ, κτιστός (256bis, 27б] V сѣзѣданъ 10ба) – Сѣтворен, дифференциален признак на обективно съществуващото: все соущѣство нлн зѣдано естѣ нлн нездано 25б
Срв. зѣданнѣ н сѣзѣданнѣ в Догм
◆ *субст. sg* зѣданнѣ, κτίσμα – творение: 108б
≠ незѣданъ, несѣзѣданъ, нетворѣнѣ, несѣтворѣнѣ

ЗЪДНТЕЛЪ (2), **ЗНЖДНТЕЛЪ** (1), ποιητής (104а] I зѣдѣтель 261а); κτίστης (285б)
косм. Вж. творѣць: зѣднтелъ н народотворѣць рода нашего оутрѣвомнлостню своєю подобнѣъ сѣ намъ всѣмъ бывѣ ѿакъ без грѣха н прнмѣн сѣ къ нашѣмоу естѣствоу 261аб;
Евх Клоц Супр ПатСинХІв.
Срв. зѣдателъ н сѣзѣдателъ в Догм

Н

НДОЛЬСКЪ (1), εἰδώλων (235а)
култ.-рел. Отнасящ се до идол: крады н трѣбнща ндольскаѣ 235а
Евх Клоц

НЗБРННВЪ (1), προαιρετικός (45а] III сѣборнѣ; IV, II сѣборнѣ; V нзбранноурнѣ; VIII соборнѣ)
етич. Комуто е свойствена съзнателната целеустременост към изпълнение на едни или други действия, който притежава свободна воля, сиреч право на избор дали да се съобразява с Божия закон или не, вж. нзборъ: снал нзборнѣ 45а
≡ нзборнѣ
ПалХІVв.
Срв. пронзволнтелънѣ в Догм

НЗБОРНВЪ (1), προαιρετικός (44а] III соворнѣ; V нзволнѣ)
Вж. нзборнѣ: соущѣство нзборнѣ
∅
Срв. пронзволнтелънѣ в Догм

НЗБОРЪ (7), αἵρεσις (46а] III нзбраннѣ ерѣсь 199а), ἐκλογή (219а] II, III, IV нзволнѣ), ἄρετή (219б, 232б)
1. *етич.* Избор. С този термин се означава относително свободната воля на духовните твари, в частност на човека*: творнтѣ бо сего

НЗБОРЪ ОУМЪ НАШЪ Н СЪ ЕСТЬ ВЪУАЛО ДЪЛОУ 199а, ВЖ. ОЩЕ ВОЛА.

◆ НЗБОРЪ ДОБРЪ, ἀρετή – добродетел: сътвори н бо н (улка) по образюу своемуу разумна н самовластна н по подобьствуу, се же есть НЗБОРЪ ДОБРЪИМН СВЪРЪШНА, ИЕЛНКОЖЕ МОЩНО УЛОВЪУСКОУ ЕСТЬСТВУ 232б

*За разлика от абсолютна свободна Божия воля, която е напълно автономна, ще рече съвършено независима от всякакво външно въздействие и намираща своето основание в Самия Субект на волеизлиянието, волята на човека е ограничена от нравствения закон, вменен му изначално от Бога. Тя е свободна дотолкова, доколкото може да се съобразява или не с този закон. Истинската свобода на човешката воля е постижима единствено в правилния избор, в съответствие с Божията воля. Погрешният избор, противопоставящ се на Божията воля, довежда човека до зависимост от силите на злото.

2. Вж. ересь: шбоу бо нзворуу ересню пребывають требованое 46а

≡ нзбранние; = нзволение, хотѣние, воля СЯС Срезн Догм

НЗБЪРАННЕ (2), γνώμη (320а] хотѣние н нзбранние); αἵρεσις (199б)

Вж. нзборъ /1/: требъ есть вѣдѣти, такоже нзбъранне дѣлъ прсно въ насъ есть 190б
Зогр Мар Супр Слечч Шиш

НЗВЕСТН (10), **НЗВОДНТН** (7), ἐξάγω (36б, 154аб] I нзвестн 158а, 266бbis); παράγω (29б] III прнвестн 52б; 155а, 300а); ἄγω (41б); προάγω (55б, 56б); διεξάγω (29б); πηγάω (294б); ἀνίημι (153а)

1. *общоупотр.* Извеждам: азъ гѣ бѣ твон нзведын та ѿ земля игоупьтскана 36б, ἐξάγω;

2. *косм. прен.* В израза нзъ небытыя/ ѿ несоушьства нзвестн 155а, = παράγω ‘извиквам от небитие, създавам от нищо’, срв. още 29б] III прнвестн, 52б

◆ *субст. sg n* нзводнмо, παραγωγόν τὸ – *онт.* производно: нконнаа чѣсть къ прьвоуоуому шбразюу престоупають. пьрвын же шбразъ есть шбразьствоуемое, ѿ негоже нзводнмо бодеть 300а

3. *естеств.* Произвеждам (за земята, водата и пр.): рождѣство бо есть еже ѿ соушьства раждающаго са нзвестн рождѣное подобно соушьствьмъ 55б, проάγω Вж. още 56б, 154аб, 158а, 266б

4. *PtcPraesAct* нзводан, προβολεύς 52а – *тринит.* Определение на Бога Отца по отношение на Св. Дух*: нзводна всесѣтго дѣха 52а. *Този термин се избягва от повечето отци на Църквата като твърде телесно, физическо изображение на взаимоотношенията между Лицата на пресв. Троица и защото е бил в употреба у гностиците за означаване еманацията на соните (св. Атанасий Александрийски, блаж Йероним). Св. Григорий Богослов обаче го използва, като

нарича Отца προβολεύς, а Св. Дух προβολή, προβλημα лат. prolatio, emissio.

Срв. прѣдѣложникъ в Догм

Зогр Мар Ас Сав Боян Син Евх Супр Рил Догм

НЗВОЛЕННЕ (19), προαίρεσις (116б, 176б, 195а, 201а, 260а, 292б, 314а, 319бbis, 320а] III пронзволение, 340б), αἵρεσις (210б); εὐδοκία (20а); δόγμα (46а)

1. Вж. воля, нзборъ, = προαίρεσις, αἵρεσις: английскаго оубо соуще ества злн быша нзволеньемъ 116б;

◆ Добро нзволение, ἀρετή (174б, 182б, 183abis, 304а] II, IV доборнзволение), срв. ЙоЕШ 203d11, 151b12

≡ добрын нзборъ;

2. Вж. благоволение, = εὐδοκία: слово бѣже ... нашего спасенна радн нзволеньемъ оубмъ н дѣнствьмъ сѣтго дѣха... ѿ сѣгн мрѣна ... родин са (20а);

= благоволение, благоволение, доборволение

3. Ересь, вж. нзборъ: жндовско нзволение 46а, = δόγμα

*Срв. ЙоЕШ 262с12 където нзволение превежда δόγματα и 262с23 бѣ нзволн ὁ θεὸς ἐδόξασεν, както и употребата на нзволение независимо от гръцката подложка в значение ‘мнение’ ‘предположение’ в 115а19 126а17 и др. - бел. Л. Садник към 46а.

Супр Хил Ап Парим ГрНазХив. Изб1073г. Сб1076г.

ПандАнтХив. Мин1097г. Догм

Срв. пронзволение в Догм

Leskien 62

НЗВРАТНВЪ (1), τρεπτός (105б] III преложьнъ)

Вж. нзвратьнъ: есть оубо ество ... хотѣнемъ нзвратнво 105б

∅

Срв. прѣвратьнъ и прѣмѣнънъ в Догм

НЗВРАТЪ (8), τροπή (25б] III преложение, V нзвращение, 26а III преложение, V нзвращение, 54б] III превращение, V превратен нзвратъ, според Л. Садник резултат от недоразбрана глоса, 56б] III превращение, 200б)

онт. Изменение, изменчивост*: егоже бо бытие ѿ нзврата науаша, то то н нзвратуу повннъно есть 26а

* Най-обща форма на тварното битие, състояща се в преминаването от едно състояние в друго (непостоянство на качествената определеност) и обусловена от пространствено-времевата детерминираност на сътворените същности. Противопоставя се на неизменяемостта на Бога – свойството, по силата на което Той винаги пребивава един и същ и по същност, и по сила, и по съвършенство (вж. ннзвратьнъ).

= прѣлогъ, прѣложение, нзмѣнъ, нзмѣненне, прѣвратъ

◆ без нзврата, ἀτρέπτος (56а); ἀτρέπτως (226б) Който не подлежи на изменение: а) *теол.* Дифференциален признак на несътворената

природа: ω εδνномъ ...безъ нзврата ...сущоу б̄оу 56а;

б) *христол.* Начинът на съпребиваване на Божествената и човешката природи в лицето на Исуса Христа: слово плътъ безъ нзврата бысть 226б.

≡ нензвратънъ, нензмънънъ, безъ нзмъна, безъ нзмъненна;

≠ нзвратънъ, нзмънънъ, съвратънъ, прѣложънъ
Срезн

НЗВРАТЪНЪ (11), τρεπτός (256] III преложънъ; 106а¹, 106а²] III преложънъ, 145ater] III преложънъ, 177а, 200аб)

онт. Изменчив, който подлежи на изменение: аще оубо ієсть зѣдано то нзвратъно 25б

≡ нзвратънъ, съвратънъ, нзмънънъ, прѣложънъ

≠ нензвратънъ, нензмънънъ, безъ нзмъна, безъ нзмъненна

КирилійерусХІв.

Срв. прѣвратънъ и прѣмънънъ в Догм

НЗВРАЦАТН С- (1), τρέπομαι (26б) *pass. онт.* Търпя изменение: нъ н аглы нзвращающа сѧ н нзмънающа сѧ 26б

≡ нзмънѣтн сѧ/нзмънѣтн сѧ, съвращатн сѧ, прѣложѣтн сѧ

КирилійерусХІв.

НЗЛНВЪ (5), χυμός

естеств. Сок, течност: Ⲁ ϣουβϣτω β̄коуъс̄...ϣουμομ̄ ρ̄екъше нзлнвомъ прннмьно 190б = ϣουμ̄ъ

Догм

НЗМЪВЕННЕ (1), ἐπίκλυσις

култ-риту./мист. Измиване – акт на ритуално очистване: водоу же на порождѣннѣ н нзмъвеннѣ 241б

= мытнѣ

Срв. омъвеннѣ ГрНазХІв., омываннѣ Сб1076г., оумываннѣ /Срезн/; нзмывеннѣ Догм

НЗМЪНѢТН С- (2), **НЗМЪНѢТН С-** (3), ἀλλάττω (128б), μετασχηματίζω (112а), ἀλλοιόω (26аб)

онт. Вж. нзвращатн сѧ: аглы ... нзмънающа сѧ 26б

ЕфрКрм ЗлатострХІв.

Срв. нзмъноватн сѧ в Супр Син КирилійерусХІв. Мин1096г. ПатСинХІв. Догм; прѣмънѣтн в Догм

НЗМЪНЪ (3), ἀλλοιόωσις (201а)

1.Вж. нзвратъ: безъдоушънаѧ оубо н бесловесънаѧ съвращають сѧ ... плътънынн нзмъны 201а

♦ безъ нзмъна, ἀναλλοιόωσις (56а] V безъ нзмъненна; 231а] III безъ нзмъненна)

Неизменен:

а) *теол.* Дифференциален признак на несътворената природа: безъ нзмъна ... н прнсно ієдннакоу сущоу б̄оу 56а;

б) *христол.* Неизменно – начинът на съпребиваване на божествената и човешката природа в лицето на Исуса Христа – възплъщаването и възчовечаването на Словото не променя Божествената Му природа. То приема в Своята ипостас в единство с нея човешка природа от пресв. Дева Мария, но без да образува чрез това ново смесено естество:

съвзкоупль сѧ оупостаснѣ безъ рѣзмъса нн безъ нзмъна н неразкоупъна

≡ нензмънънъ, безъ нзмъненна

= нензвратънъ, безъ нзврата, непреложънъ

≠ нзвратънъ, нзвратънъ нзмънънъ

∅

НЗМЪНЪНЪ, (1) ἀλλοιωτός

косм. Изменяем, дифференциален признак на сътворената природа: слънъце н лѣна ... нзвратънн соутъ н нзмънънн 145а

НЗМЪНѢННЕ (1) вж. нзвратъ

В израза безъ нзмъненна, ἀναλλοιώτος (33б)

теол. Дифференциален признак на несътворената природа: н то нѣсть съказанъоу соущьствоу бжню, акже н несътворенъ н безначальнъ н безъ нзмъненна 33б

Син Евх Супр Слепч Служ Догм

НЗНОСНМЪ в израза слово нзносномо λόγος профорикός (46б, 107б] III ~ нзносномо)

Произносимо слово, присъщо за човека което е материално-сетивно възприемаемо, за разлика от чистата ноуменална словесност на безплътните твари, които се съобщават помежду си непосредствено (бесрѣдства, ἀμεσως): вѣ словесе нзноснамоу подающе рѣзоумы своѧ самн въ себѣ н съвѣты 107б

Догм

Срв. нзносънъ в Догм

НКОНА/ НКОНА (9), εἰκών (68б] III подобнѣ, 233б, 297abis, 299б, 300б, 303а, б, 305а)

култ-риту. Изображение, икона*: ω нконахъ, се же естъ о образъхъ 299б || *прен. метафор.:* н мы нконы н образы нхъ добротъныннн подражаннн боудемъ 297а

= образъ, образованнѣ,

*Иконата е изображение на нещо, което действително съществува и съществува отделно от нея. Иконата не е и не може да бъде единосъщна или тъждествена със своя първообраз. По своята същност тя е различна от него. Ако тя по нищо не се отличава от първообраза, не би била икона, а самият първообраз. Едно е иконата, а друго – първообразът. Който отъждествява иконата с изобразеното на нея, я отъждествява с идол, а иконопочитанието – с идолопоклонство. Иконопочитанието се основава на твърдата вяра в истинското, а не призрачно боговъплъщение на Бога Слово в личността на Исус Христос, която е изобразима. Материалният образ ни възвежда към нематериалния Бог. Концептът на термина

икона е определен на VII вселенски събор (Никея, 787г.), свикан по повод иконоборската ерес. Син Изб1073г. ЕфрКрм Догм

ИКОΝΗΝЪ (3) τῆς εἰκόνοϛ (300a, 304б), τῶν εἰκόνων (302a)

култ.-рит. В словосъчетанията иконьнага ъсть (300a) и иконьное ътение (304б), τῆς εἰκόνοϛ τιμῆ – иконопочитание, благоговейно отношение към иконите като свещени изображения.

= иконьное тръбованне 302a

ИМАРМЕНН (3), εἰμαρμένη (194бbis, 196б)

онт. Съдба, fatum – понятие, изразяващо религиозно-идеалистическата представа за една свръхестествена сила, която предопределя всички събития в живота на човека.

≡ марменн

Срв. имарменна КирилЙерусХПв. ГАМ НиконПанд; марьмвна Догм

ИНОУ– ДЗИН (6), μονογενῆς (14a, 52abis, 60б] V едннорудын, III еднноруднын, 61б] V едннорудын, III еднноруднын, 308б)

Вж. едннорудъ: снъ бжнн ннорудын 61б, (срв. още 14a, 60б, 308б)

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр СЗ (XIVв.)

ИНСКОУПНТН (1), ἐξαγοράζω (327a) ‘откупувам’ христол. Думата *изкупувам някого* означава ‘да купя свободата му на определена цена’. Цената, плащана за свободата, се нарича откуп или изкупление. Според християнското вероучение всички грешници се намират в робство на греха и поради това под игото на осъждението. Господ Иисус Христос чрез кръстната Си смърт изкупил всички люде от греха, проклятието и смъртта: посъла бѣ снъ своего едннорудьнаго... да подъзаконьна нскоупнтъ 327a

Евх Клоц Супр Ап Парим СинПатХІв.

ИНСКОУСЪ (1), πείρα (21б)

Вж. нскоушенне: сьмъртн н гробом нскоусъ прннатъ 21б

≡ нскоушенне; = блазнъ, съблазнъ

Супр ГрНазХІв. ГАМ ПандАнтХІв.

ИНСКОУШЕННЕ (1), δοκιμή ‘проба, проверка, изследване на качеството и истинността’ (напр. на метал, на човешко достойнство и т.н.)

етич. Изкушение*: древо въдѣнню ...нскоушенне ...члвѣкъскомъ послушанню н ослушанню 165a

≡ нскоусъ

= блазнъ, съблазнъ

*Такова стечение на обстоятелствата, гранична ситуация, в която съществува реална опасност човек да изгуби вяра или да падне в тежък грях. Изкушенията произтичат от плътта, от света, от другите хора или от дявола. Бог ги допуска за очистване и изпитване на людете Си, защото чрез тях се разкриват истинските свойства на човешката

душа – добри и лоши. Изкушенията са средство за нравствено усъвършенстване и затова християнинът трябва с готовност да ги очаква, но не сам да ги търси и предизвиква.

Зогр Мар Ас Боян Син Евх Супр Мин1096г. Мин1097г. ЙоЕШ ЕфрКрм ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

ИСПЛОВЪ (1), в израза без исплова ὑπερέστωϛ (60б)

тринит. Вж. нстокъ, безъ нстока: ...снъ, ѿ него роднвъша снъ без лѣтъ н без исплова н без вреда...

60б

∅

ИСПОВѢДАННЕ (2), ὁμολογία (239a, 240б)

Изповедание, вж. исповѣдатн /2/: еже въ оцѣ н снѣ н стѣн дхъ исповѣданне 239a

Ен Син Евх Клоц Супр

ИСПОВѢДАТН (7), ἐξηγεομαι (14б); ὁμολογέω (19б, 43a, 85б, 238б, 190б, 194a)

1. *общоупотр.* Разказвам, изявявам, обявявам: нъ мождене прнходѣть жнлы плоскы, исповѣдають къ болюшомому бывшею юутѣе н прннатѣе 190б; снъ сын въ ядрѣхъ оуннхъ, тѣ исповѣда ѿ немъ 14б

2. *агиол.* Безбоязнено открито признавам с думи и дела известни религиозни принципи: исповѣдаемъ еднно крѣщенне на оставленне грѣхомъ жнзнь въчьноую 238б;

3. *мист.* Изповядвам се, открито признавам греховете си и се разкайвам за тях: послабнтѣ бѣ къ томому въ сквьрно дѣло въпаствн, јакоже паденнемъ въ възпомннанне прнтн своенъ немощн н сьмѣрнтн снъ н прншьдѣ исповѣсть снъ гѣн 210б

≡ повѣдатн

Зогр Мар Ас Боян Ен Син Евх Клоц Супр Хил

Срв. сповѣдатн в Супр

ИСТЕЧЕННЕ (2), ῥεῦσιϛ (182a] II источенне, 182б)

естеств. Отделяне, изтичане. Под изтичания се имат предвид определени телесни функции на одушевените твари, свързвани винаги с представата за нечистота и обложени по Юдейския закон с всякакви запрещения и изисквания за ритуално очистване, срв. още испловъ: своје естѣ тѣломъ тѣчью прерѣзъ истеченне н преложенне 182a.

≡ нстокъ, испловъ

Догм

ИСТННА (26), ἀλήθεια (338б); по истннѣ, ѳνωϛ (164б, 172a, 213б, 220б, 283б, 288a, 343a); ἀληθῶϛ (168б, 253б, 277б, 297a, 302б); τῷ ὄντι (170б); κατ' ἀλήθειαν (302a, б); τῇ ἀλήθειᾳ (316б); σαφέστατα (256a); въ истннѣ, ἀλήθειαν (279б); ἀληθῶϛ (279a, 288a)

гнос. Истина – вярно, правилно отражение на действителността, съвкупност от представи, в

които няма противоречия*: да οσαυδα - ть сѧ всн, нже не вѣрoвaшa нстннѣ, нъ нзвoльшє вѣ нєпρaвѣднє 338б

*Източник на истината според християнските схващания е вярата в Бога, а нейна цел – единението с Него, защото Той е “пътят, истината и животът” (Иоан, 14:6). В този смисъл истината в това мировъзрение добива нравствени измерения.

Често

Срв. ρъснoтa в Син

НСТННЪНЪ (9), ἀληθής (185б, 250a, 272abis, 336a); ἀληθινός (52бbis, 235a); τῆς ἀληθείας (127a)

1. *онт.* Истински, действителен: єдннѣ бѣ нстннънын 235a, срв. oще 52б

2. *гнос.* Истинен, правилно отразяващ действителността: нстнннoмoу словєсн нсказa 127a

≡ нстoвѣн; нстѣ

≠ мьннмѣ, лъжѣ, вѣ лжн, сѣстaвнѣ

Често

Срв. ρъснoтнвѣн в Син Киев

НСТОВЪН (12), ἀληθινός (37a, 274б] II,IV,V нстын; III нстннънын); ἀληθής (341б] I нстннънын, III нстoвѣствoмѣ); ὁ ὄντως (171a, 185a); τῆς ἀληθείας (338б] *rel.* нстннънѣ); ὁ αὐτός (41a] III самьн); γνήσιος (309б] III нстннънын)

Вж. нстннънѣ: сє єсть вѣчѣнaя жнзнь да вѣрoуѣтъ тєбѣ нстoвoгo бѣ 37a

НСТОКЪ (8), ῥευσίς (56a] III нстoцaннє, 60a, 182a), ἔξαλμα (79a)

1. *oбщoуoтp.* Източник: єдннѣ нстoкѣ шѣствнѣ 79a

2. *тpинит.* В израза без нстoкa, ἄρρευστος (56a] III без нстoцaннѣ, 58бbis), ἄρρευστός (62a) Без отдєлѣнє, вѣтрєшнo, oпpeдєлєннє нa рaждaнєтo кaтo лнчнo свoйствo нa Втoрoтo лнцє нa Прєсв. Трoицѣ*. ≡ нстєчєннє, нстoчєннє

* Раждането на Сина Божи се отличава от обикновеното раждане на живите същества по това, че то става без отдєлѣнє нa Рaждaємѣя oт Рaждaщѣя – нa Снa oт Oтцa: Единородният Син Божи винаги пребъдва в недрата на Отца (Иоан 1:18). Отец е в Него и Той в Отца (Иоан 10:38). Този термин се налага в противовес на гностическата концепция, според която Словото се явява като висш еон, еманация, изтечение от Божеството. Тази концепция е наследена от неоплатонизма. Според това учение световният процес започва от непостижимото и неизразимо божествено първоединно начало, което се излива навън – отначало като световен ум, след това като душа на света, по-нататък като единични души, единични тела, вкл. до материята, вж. oще вѣкѣ.

Срезн Догм

Срв. нстѣкaннє в Дoгм

НСТОУЪНЪ (2), ῥευστός (69a 220a)

кoсм. Текущ, т.е. пребиваващ в непрекъснато движение, неустановен на едно място, атрибут на материята в античните философски системи. Същото значение терминът запазва и в християнската теология*: твoрєнoє вo н слoжнoє, нстoчѣнoє, нзвpятнoє н oпнcанoє б9a; нстoчѣнoє рoждѣствo 220a

≠ нєнстoчѣнѣ, бєз нстoкa, бєз нстєчєннѣ, бєз нстoцaннѣ, бєз нсплoвa

*(Плат. Крат. 402a, 411c, 439c, Θεαιт. 181a, 182c ; Арист. Аποсп. 201, Π. οὐρ. 3, 1, 8 Μετὰ τὰ φυσ. 3, 5 18; 12, 9, 21, Секст Емп.).

СЯС Срезн Догм

Срв. нстѣкaнънѣ в Дoгм

НСТЪ (2), ἀληθής (244б)

Вж. нстннънѣ: нстaнѣ вѣрa 244б.

Сав Супр Ап

НСХОДНТН (13), ἐκπορεύομαι (63a, 65б, 70a, 71a, 84б, 151б); προέρχομαι (41a, 44б, 67aб); ἀναδίδομαι (153б); ἀνάγομαι (153б); ∅ (85б)

1. *oбщoуoтp.* ѣкo ρѣкa нсxoднтѣ нс пoрoдѣ 151б;

2. *тpинит.* Изхождам, проява на личното свойство на Дух Св. н дѣхъ єтън ѿ oца нсxoднтѣ 63a

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Син Евх Клоц Супр Рил Изб1073г. ГрНазХІв.

НСХОДЪ (8) διέξοδος (306б); ἐκπόρευσις (20a, 66a, 72a] III нсxoждєннє, 80a¹] III нсxoждєннє, 80a²); ἔξοδος (288б] III нсxoждєннє, 311б)

1. *oбщoуoтp.* Извор: дoубѣ вѣ нсxoдѣхѣ вoдѣннѣхѣ вѣсaждєнѣ 306б;

2. *тpинит.* Изхождане, личното свойство на Св. Дух, по което Той се отличава от Отца и Сина*: д єтън дѣхъ н тѣжє oтѣ oца, нѣ нє рoждѣствoмѣ, нѣ нсxoдѣмѣ 72a, ἐκπόρευσις

≡ нсxoждєннє, нсxoдѣствo

*Вечното ипостасно изхождение на Св. Дух е от единия Отец като Източник и Начало на Божеството. Всякакво участие на Сина във вечното изхождение на Св. Дух се изключва от Православната Църква, която прави същностна разлика между вечното изхождение на Духа от Отца и временното Му изпращане в света чрез Сина.

3. *библ. прен. метоним.* Старозаветна книга, в която се описва излизането на евреите от Египет, Ἐξοδος (311б);

4. *естеств.* Вж. нстєчєннє: рoждѣствo oбѣчѣннѣ рaждaющнмѣ сѧ нсxoдѣмѣ 288б, ἔξοδος

= нстoкѣ, нстєчєннє, нсплoвѣ

Зогр Мар Син Евх Супр

НСХОДЪНЪ (4), ἐκπορευτός (65a, 90б); τῆς ἐκπορεύσεως (65б] III нсxoжєннѣ); ἐκβατικός (318б)

1. *онт.* Причинен, = ἐκβατικός, ἐκβατικῶς: глѣть жє сѧ сн нсxoдѣнa, нмнжє снцє нзндoуѣтѣ oрoуднѣ 318б

2. *тринит*. Комуто е присъщо личното свойство изхождане, определение на Третото Лице на Пресв. Троица: єдннъ же дхъ стын нсходьнъ бѣа || който се отнася до изхождането: образъ нсходьнын 65б
Супр ГрНазХІв. Догм

НСХОДЬНЪ (2), *adv.*, ἐκπορευτῶς (84a); ἐκβατικῶς (317a)

1. *онт.*: вбыуан пнсанню, іетеры нсходьнъ хотаще рещи внословынъ глѣти 317a

2. *тринит*. Чрез изхождане: єдннъ дхъ стын нзддын же отъ ѿца не сыновьскы же, нъ нсходьнъ 84a

НСХОДЬСТВО (2), ἐκπόρευσις (63a, 73a] III нсхожденіе)

Вж. нсходъ /2/: н дхъ ѿ ѿца нсходнтъ нъ не рожьствьмъ нъ нсходьствьмъ 63a

≡ нсходъ, нсхожденіе

∅

НСХОЖДЕНІЕ (2), ἐκπόρευσις (72a,б)

Вж. нсходъ /2/: разднчьство рожьства н нсхоженіа 72a

Син Супр Догм

НЕРЪН (2), ἱερεὺς (285a, 325б)

култ.-рит. Свещеник, лице към храма, което учи, священодейства и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: не н лн нерен н левгнтн дѣламъ скнннн расказаютъ соуботѣу 325б

≡ сватнтель, чнстнтель, попъ

Срв. свѣщеннкъ в Евх Ас Мин1097г. Догм; жьрьць в Супр

К

КАНОНЪ (1), κανὼν (313a] I правленіе) – права тояга, която служи за опора, за измерване на разстояния или за прекарване на права линия; прен. ръководна норма, правило.

еклесиол. Канон, правило на вярата, установено от апостолите или от църковните отци от ранния християнски период*: каноны стынхъ ап(о)лъ 313a

*Каноните са предписания, отнасящи се до църковния строй, до църковното управление, до задълженията на църковната йерархия, свещенослужителите и миряните, норми, регулиращи църковния живот и дисциплина, произтичащи от нравствените основи на евангелското и апостолското учение. Канонът, подобно на закона в гражданското право, има същата задължителна стойност в църковната юрисдикция.

СЯС Срезн

Срв. правнѣ в Супр Рил ЕфрКрм Догм; правленіе в Супр Ен; оуправленіе в Супр

КАПНЦЕ (3), τὸ γλυπτόν (301a] III ндолъ, 301б] III образованіе, еже соуть ндолы)

култ.-рит. Идол, изображение на твар, пред която се кланят и ѿ служат наместо Бог: кланѣтн са капнцѣмъ 301a;

Супр ГАм ЕфрКрм ГрНазХІв.

Срв. коумнрѣ в Супр ГрНазХІв СЗ (XIVв.); ндолъ в Супр Син Евх Мин1096г.

◆ капнцѣмъ слоужнтель, εἰδωλολάτρης 334a

Срв. капнцеслоужннкъ у ЙоЛествХІVв.; коумнромъ слоугоуан в Супр; коумнрослоужнтель и коумнрослоужннкъ в Христ; ндолослоужнтель в Рил Догм; ндолослоужннкъ в ЕфрКрм; ндоложрьць в Слепч и Христ; ндололатрѣ в Шиш; ндолотрѣвьннкъ в Слепч и Шиш; капнцѣмъ слоуженіе в Супр; капнцеслоуженіе в ГрНазХІв ЙоЛествХІVв.

КАРКНЪ (1), κάρκινος 138a

косм. Рак, зодиакално съзвездие

Евх Изб1073г. ЙоЕШ ДПК ПатСинХІв. ЙоЛествХІV

Срв. ракъ в Изб1073г. ЙоЕШ Догм

КАЧЬСТВО (1), ποιότης (61б)

онт. Качество*: огнь творнтво качьство бо еСТЬСТВОНО ѿгню 61б /Л. Садник допуска възможността качьство да е било глоса към термина творнтво, вж. бел. 5/

≡ прѣтворѣ, творнтво

*Съществена определеност на предмета, по силата на която той е даденият, а не някой друг предмет и се отличава от другите предмети. Качеството на предмета не се свежда до отделните негови свойства. То е свързано с предмета като цяло, обхваща го напълно и е неделимо от него. Затова понятието качество се свързва с битието на предмета.

ЙоЕШ Изб1073г. Догм

КАЯНІЕ (1), μετάνοια (106б)

етич./ мист. Покаяние – искрено и сърдечно страдание поради сторените грехове, придружено с твърдо намерение за поправление: не прннма н каянна небонъ бесплѣтно еСТЬ 106б

≡ покаянніе

Супр. Зогр Парим ЙоЛествХІVв.

Срв. каязнь в Супр Сб1076г ГрНазХІв. ПатСинХІв. ТриодПостХІІІ-ХІVв.; показанъ в Супр Изб1073г.; раскаянніе в ГрНазХІв.

КА-ФАНКНЪ* (1), καθολικός (313a] I съборнь)

библ. В съчетанието ка-фанкна епнстолна 'съборно послание' – жанр, наследен от античната литература, който още през апостолско време се утвърждава като една от основните форми за изложение на християнското вероучение в средновековната книжнина. За разлика от писмата, които са предназначени за отделни лица, съборните послания са адресирани до цялата или определена поместна църква.

≡ съборнь.

* Терминът *καφολικόν* е типичен за Кирило-Методиевата лексика. Преводното му съответствие *съборънь* е характерно за Супр и останалата преславска книжнина. Евх Служ КирилЙерусХШв. ГАМ
Срв. *Послание съборное, Кънигы съборныя, Кънигы отъ събора*

КНВОТЪ (2), *κιβωτός* (313а, 326а)
св. истор. Ковчег на Завета, продълговата дървена кутия, общита със злато, направена по Божие повеление на планината Синай и предназначена да съхранява скрижалите с десетте Божии заповеди.

Син Супр Парим ГрНазХІв. Догм
Срв. *ковъегъ в Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Парим Слеч Шиш Догм; скрннѣ в Евр9:4 Ен*

КЛАНИАННЕ, (1) *προσκύνησις*
култ.-рит. Поклонение, вж. *покланѣннѣ: о кланѣ-ннн на въстокъ 256б*

КЛЕВЕТЪНИКЪ (1), *διάβολος* (114б)
етич. Клеветник, едно от наименованията на сатаната*.

≡ *СОТОНА ДНАВОЛЪ СЪВАДНТѢЛЬ НЕПРНѢЗНЬ*
*Клеветникът като разпространител на лъжливи слухове за престъпленията на дадено лице с цел подкопаване на репутацията му съгрешава в две отношения. Първо той е виновен за лъжесвидетелство, тъй като напълно съзнателно изопачава истината; второ, клеветникът е длъжен да поеме вината за ущърба, който е нанесъл на оклеветения. По същество клеветата се явява израз на недостиг на любов към ближния, дори съдържа в себе си ненавист, приравняваща човека към убийците. Същевременно тя е рожба на завистта и гордотта, стремящи се към унижаване на ближния. Затова и сатаната е наречен така поради своето коварство и стремж да прелъсти хората и да им внуши лъжливи мисли и зли желаня, с цел да ги лиши от великото им назначение и да ги отдалечи от обещаното спасение.

Клоц Син Слеч Шиш ГрНазХІв. ЗлатострХШв.

КА-ТВА (3), *ὄρκος* (97бbis), *κατάρα* (263а)
1. *юрид.* Уверяване някого в истинността на нещо казано или извършено като обезпечаване срещу лъжесвидетелство, = *ѳркосъ: кѣтвѣоу ѳтвѣръждѣѣмы завѣты 97б*;
2. *св.-ист.* Проклятие, лишаване от благословение и осъждане на бедствия, *κατάρα*. При грехопадението на първия човек Бог го проклет заради непослушанието му: *роднѣгъше сѣ отъ адама подобнн выхомъ къ немѳу прнѳащѣше сѣ кѣтвѣ н тѣлн 263а*
≠ *благословѣннѣ*

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Парим ГрНазХІв. ЕфрКрм Догм
Срв. *прнсага в Клоц Евх ГрНазХІв.*

КОЛНУСТВО (1), *βεσ колнѣства ѳлпосος* (91а)
онт. Количество, такава определеност на вещта, благодарение на която тя може да бъде

разделена на еднородни части, а тези части да се съберат в едно. Еднородността на частите или предметите е отличителен белег на количеството: *ѳша ...естъ н бес колнѣства 91а*
Изб1073г. ЕфрКрм ГрНазХІв. Догм
Срв. *колнѣствнѣ в СЯС; бесколнѣствнѣ в Догм*

КОМАРА (1), В израза *ѳко н комарѳу, ѳмисѳаіріос* (125а)
естеств. Сводест, с форма на полусфера, определение на небето
Срв. *камара в Догм*

КОНЫЦЪ (26), *τέλος* (45б, 148а, 223б, 320б, 332б); *συντέλεια* (337б); *ѳкров* (190б, 252а), *пѣрасъ* (176а)

онт. 1. Пространствена детерминанта – край, предел, граница: *рода многа еѳже коньць недовѣдомъ ѳлѣкомъ 148б*
коньць ѳззыка 190б

2. Времева детерминанта – край, завършек на протичането на времето, последен момент в последователността на съществуването на сменящите се едни други явления в обективната действителност: *антѳхрнстъ ... нже въ коньць вѣка прндѣн 337б*

≡ *коньѳаннѣ, съконьѳаннѣ, коньѳнна*

◆ *коньць вѣка*

есх. Свършек на света: *антѳхрнстъ ... нже въ коньць вѣка прндѣн 337б*

Срв. *съконьѳаннѣ вѣка/ вѣкоу Остр ЮрЕв; съконьѳаннѣ мнра сего, съконьѳаннѣ вѣсего мнра (Срезн); съконьѳаннѣ в Сб107бг. МинПутХІв. ПандАнтХІв.; послѣдѣннн дѣнь/ послѣдѣннн дѣнн в Остр ГрНазХІв.; послѣдѣннаѳа лѣта (Срезн)*

◆ *бес коньца, ѳтелеѳтѳтос* (18б] *III* *бесконеѳенъ, 37б, 58б] III* *бесконеѳенъ 59а, 59б, 88а, 99б, 128а] III* *бесконеѳенъ); ѳтелеѳтѳтѳс* (59б); *ѳтелеѳтѳта* (247б); *ѳпейрос* (30б, 32б, 88а)

а) *теол.* Свойство на несътворената природа, произтичащо от темпоралната ѳ индетеминираност: *без наѳатъка н без лѣта н бес коньца н прнсно ѳдннакоу соѳѳѳу (бѳѳ, ск. Т. И.) 59а*
б) *тринит.* С този термин се означава непостижимият за човешкия разум начин на извънвременно и вечно раждане на Бога Слово от Отца: *раждаѣтъ ѳубѳ прнсно сын бѣ свое слово ... без наѳатъка н без коньца*

в) *есх.* В изразите *без коньца жнтн 293б, ѳс τέλος ζήν] III* *до смѣртн, = жнзнь вѣѳъннаѳа, и моѳѳнтн без коньца 247б* – Животът в отвѣдния свят като божествен в основата си е извън времето, т. е. включен е във вечността. Човек получава живот безконечен чрез Христа, ще рече, вярващите, които любят Бога и изпълняват заповедите Му, ще придобият вечно блаженство в отвѣдния свят, докато невярващите и незаконниците ще бъдат предадени на вечна смѣрт. Тук понятията *живот* и *смѣрт* се

покриват с представата за пребъждане в или извън Божието присъствие.

≡ бесконъуьнъ, бесконъцан, бес конъуанна

≠ конъуьнъ

Догм

3. Завършеност, съвършенство, най-висша степен, краен предел на възможно постижима пълнота: конъцъ тαννοуьмоу 176a – висше тайнство, върховна тайна

♦ до конъца, τελείως (21a); τέλειος (21aб)

христол. В христологията терминът означава пълнотата на Божествената и човешката природи в Лицето на Господа Иисуса Христа: до конъца нмъщема (дъвоу естествоу, бжъствоу рекоу н улъествоу, ск. Т. И.) 21a

оставаенне до конъца 211a – съвършено изоставяне, богоотхвърленост

≡ конъуьнъ, = съвършенъ

Често

КОНЪУЬНЪ (5), τέλειος (211б), ἄκρος (136бbis, 302a)

1. *онт.* Пределен, краен, който изпълва определените му от Твореца граници. С този термин се означава признакът на възможно постижимата относителна завършеност на обективно съществуващото:

а) *естеств.* премоудръ творителъ оумыслн да не ѿ конъуьнаго стодъенства нан мокроты нан теплоты нан соухоты къ конъуьнуоумоу сюпротнвъю прндоуше творитвоу къ лютоу възпадець нзю 136б;

б) *етич.* несъмышленна оубо конъуьнааго н бесуьстна еже образоватн бжъство 302a

≡ до конъца

≠ бесконъуьнъ, бесконъцан, бес конъуанна, безмърнъ

Рил Изб1073г. ЕфрКрм ГрНазХІв. Догм

КОЦОУНА (1), μῦθος (310a] IV конуьна)

Измислен разказ, мит*: коцоуны цоуддѣа пьсомъ повръзъмъ 310a, срв. още коцоуноватн 288б, μυθολογέω – баснослова, съчинявам митове

*Митовете са възникнали у езическите народи повествования, фантастичните образи на които (богове, легендарни герои, събития и т.н.) били опит да се обясни свръхестественото от небогосветеното съзнание. По необходимост митовете са изопачено отражение на истината, защото са плод на падналия човешки ум. В такъв смисъл те се противопоставят на λόγος – истинното Божие слово.

Изб1073г. Сб1076 ГрНазХІв. ПатСинХІв. ЗлатострХІв. ЙоЛествХІв. ХронЙоМал ЙоЕШ

Срв. баснь, баснословаатн в Догм

КРАСА (4), κάλλος (164a); τέρψις (158б] II-V красота; 159a] II-V красота); τεῖπνον (218б] III, V красота)

естет. Красота, естетическа и религиозно-нравствена ценност: плътнына красы 218б

= доброта, лъбота

Супр Изб1073г. Сб1076г. ЗлатострХІв. ГАМ

Срв. красота в Евх Син Супр ГрНазХІв. ГАМ Догм

КРНТН (1), κριταί

библ. Книга Съдии: Прнмъшаеьт са Роуфъ съ Крнтъмъ н ѹтоуьтса въ еврехъ еднны къннгы ЙоЕБ310б

КРОНЪ (3), Κρόνος

косм. Планетата Сатурн: седмъ бо планнтъ рѣша: слнце, луню, дню, ермню, ареа, афроднтн н کرونا 123б

КРОТОСТЬ (2), πραότης (237a); бескротостн, ἀνήμερος (223a] II, IV бескоростн)

етич. Кротост, християнска добродетел: кротостю н тръпънемъ 237a

Ас Ен Син Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ЗлатострХІв. ПандАнтХІв. Догм

КРОТЪКЪ (2), πρῶος (162б); εὐμενής (95a)

етич. Кроткъ: блжнъ кестъ нже кроткъынхъ землю прннметъ 162б

≠ бескротостн (223a)

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр Хил Рил Остр ГрНазХІв.

ПандАнтХІв. Догм

КРЪВЪ (31), αἷμα

1. *естеств.* Кръв – една от телесните течности: кръвъ растн 133a

2. *мист.* В израза плъть н кръвъ божна – виното в тайнството Евхаристия след тяхното пресъществяване 269б

КРЪСТНТН (29), βαπτίζω (passim)

мист. Извършвам тайнството кръщение, вж. кръщение: кръстаще а, рекын, въ нма оцѣа н сѣа, н стго дѣа

Често

КРЪСТНТЕЛЪ (2), βαπτίστης (246a, 297б)

св.-истор. Прозвище на Йоан, син на свещеника Захария и Елисавета, последния от старозаветните пророци и предтеча на Иисуса Христа, подготвил почвата за възприемане на евангелската проповед посредством проповядване и извършване на покаяно кръщение: ноанъ кръстнтель 297б

Зогр Мар Ас Сав Ен Служ Евх Остр ГрНазХІв. Догм

КРЪСТОЗНАМЕНАНЪ, (1) ∅

култ-рит. Който има кръстен печат: просфора бо са речеьт еанньскы прнносъ хлѣвоу кръстознаменаноу, нже мольбаамн ѹнтнтеля н прнходъмъ стго доуха осцѣаеьт са 277a

КРЪСТЪ (18), σταυρός (passim); Χριστός (255a)

1. *св.-истор.* Кръст*: сега ѹстънааго кръста прежепреобразова древо жнзньное 256a;

*Във времето на Иисуса Христа кръстът е оръдие за наказание, познато и в римските провинции. Прилагало се

към най-тежко провинилите се престъпници като особено позорна смърт. След разпятието на Исуса Христа Кръстът станал символ на Новия Завет, символ на победата над смъртта.

κρ(с)τοῦ πρῆκλαδъ, Χριστοῦ σύμβολον (255a)

Често

Срв. распонъ в Евх; пропаало в КирилйерусХПв.; распона (Срезн), распало ЙоЕБ

КРЪЩЕННЕ (25), βάπτισμα (passim)

мист. Първото от седемте тайнства, чрез което повярваляят в Исуса Христа става член на Неговата църква. Кръщението е тайнство, в което вярващият чрез трикратно потапяне във вода и произнасяне името на Отца и Сина и Св. Дух се очиства от първородния и личните грехове, възражда се за нов, праведен и свят живот в единение с Бога: кръстнмъ же сѧ н мы съвършеноѧ г҃не кръщенне 246а

≡ хръщенне

Зогр Мар Ас Сав Боян ЗогрПал Ен Евх Клоц Супр Хил СЗ (XIVв.)

Срв. кръстъ във Фрайз.І 20 (СЯС). Вж. още погрѡуъ и погрѡуженне (Срезн)

КРЪГЪ (7), κύκλος

косм. Форма на небето, земята и планетите: кръгъмъ все обздръжѧтн нбсн обьлоу же соущѡ 121б

♦ ве звѣздъ кръгъ, ѧнастрос (120б)

♦ кръгъмъ носнмъ, κυκλοφορικός: ~ о шьствне – въртене, кръговрат

КРЪЧУННА (3), χολή

естеств. Жлъч – една от телесните течности. Бива два вида: кръчунна чръна, χολή μέλαινα 135а, 179б росаѧ кръчунна χολή ζανθή 134а ЕфрСирХПв. ПалXIVв. КозмаИнд ЙоЛествXIVв. Догм

КЪНИГЪ (23), τὰ Βιβλία

библ. Книги, общо наименование на св. Писание = писанне, слово

КЪСЪАЛСТВО (1), ὀξύτης (191а] III кнслостъ)

естеств. Киселост – физическо свойство

≡ оцьтъство

МетПатXVIв. Догм

Λ

ЛНЦЕ* (9), πρόσωπον (96abis, 156б, 241а, 305а, 348а); χρῶμα (188б)

1. *общоупотр.* Лице, образ, лик, външен вид: чѡетъ же зракъ по първоѡу словесн масть, рекъше лнце 188б; Самъ рнзоу къ бжствноѡуѡуѡу своѡѡу лнцоу прнложнѡвъ въобразѡва рнзоу своѡѡу образѡванне 305а; лнце землн 348а;

♦ без лнца, ἄχρωμάτιστος (146с2, 7): въздѡухъ ...стѡхне ... без лнца

2. *гнос. катафат. прен. метафор.:* лнце же (ѧвляѡетъ) дѡлѡмъ показанне н ѧвленне ѡѡѡу (Ѣѡѡ)

96а, срв. още ѡ лнца творѡча 156б; ѡ лнца г҃на 241а.

*В ЙоЕБ не е засвидетелствана нито една употреба на ЛНЦЕ в онтологичното му значение ‘личност, особа, човек, ипостас’, мислена като съвкупност от несъществени, случайни свойства, акциденции, отделяща се посредством своите действия и свойства от едноприродните си – индивид; битийна форма на духа, индивидуалност, извършваща теоретико-познавателни актове, самоопределяща се към ценностите и осъществяваща ги в живота си. Не е регистрирано също и като тринитарен термин, синоним на ѡпѡстасъ, избягван вероятно поради заложеното двусмислие в семантиката му.

Често

ЛНЦЕТВОРНТИ (1), προσωποποιεῖν (129а)

библ. Олицетворявам – изобразителен прийом в Свещеното Писание, при който посредством веществени и сетивни образи се изобразява безплътното Божество, със сравнения и символи, съответстващи на нашата груба материална природа: вѡстъ во писанне н лнцѡтворнтн 129а

ЗлатострХПв. Догм

ЛУНА (26) σελήνη

косм. Луна: седмъ во планнтъ рѡша: сл҃нце, луню, дню, ермню, дреа, афроднтн н корона 123б

ЛУЧАН (3), τύχη (194б, 196б), σύμπτωμα (195а)

онт. Стечение, съвпадение, вж. още сълоуѧн: ѡ бываѡщннхъ вѡстѡхъ нлн бѧ глѡтъ внновьѧна соуѡѧ нлн ноужда нлн марменн нлн ѡстѡство нлн луѡѧн нлн самѡбытѡе 194б

≡ сълоуѧн, съшьствне

Изб1073г.

Weiber Studien 167

ЛЪВЪ (1) λέων

косм. Лъв – зодиакално съзвездие.

ЙоЕШ Изб1073г. Догм

ЛЪГЪКЪ (8), κοῦφος

естеств. Лек, физическо свойство: огнь ...лъгъкъ н горъ възноснмъ 130б

Догм

ЛЪНОСТЪ (5), ἀμελεία (18б] III къснѡнне), ῥαθυμία (320abis)

етич. Лениост, мързел, безделие*: без лѡностн, ѡкѡнос (209б)

≡ лѡнненне

*Нравствен порок, грях против осмата Божия заповед (“Не кради”). Пилеснето на времето без плодотворен труд, чрез който се добива лично усъвършенстване, в християнската етика се възприема като кражба от себе си и от другите на онова добро, което би било извършено при разумно използване на времето.

Евх Супр Рил ГрНазXIV. ЗлатострХПв. Догм

ΛΕΤΟ (37), χρόνος (38a, 54a, 596bis, 66б, 77б, 83б, 84abis, 996bis, 100abis, 102б, 107abis, 286б, 327a, б, 330a), ἔτος (99a, 102б, 103a), ἐνιαυτός (132с 32, 137a)

онт. Това е един от термините за означаване на обективно съществуващото и реално протичащо време за разлика от субективно възприемаемото време годъ, калрós

1. Времеви отрязък, определян съобразно движението на земята около слънцето – година, лето, = ἔτος, ἐνιαυτός: дньмн н ношьмн лѣто үнстн сж 102б; слнце възвраты творнтъ н тьмн лѣто сътворяеть 137a; речеться н пакы вѣкъ не лѣто нн лѣтоу часть какъ слъзньцю несочую сж н текочую үбтомо, рѣкъше дньмн н ношьмн съставнмо 99б; мѣстомъ разнó соуть н лѣтымъ разнчынн соуть (*сътворените състави, бел. Т. II.*) 77б;

2. = врѣм-, χρόνος ‘текущото време’: вѣстостьно же ꙗко седмьное үнсма все прнсоущьнааго лѣта ꙗвляеть 330a, πάντα τὸν παρόντα χρόνον; не авлаемъ его (ѡца, ск. Т.И.) соуща преже сѣа лѣтымъ нлн кестьвзмъ 66б; не въ лѣто раждаеть ѣъ, нже лѣта вышнее кестьство нмы н соущьство 59б

♦ безъ лѣта, ἄχρονος (52б, 58a, 59a, ἀχρόνος (58б, 62a, 65a] III безлѣтнъ, 83a)

безъ лѣтъ, ἀχρόνος (60a] II, IV безъ лѣта, V, III безлѣтнъ)

Извънвременен –

а) *теол.* Темпорално индетерминиран, дифференциален признак на Божествената природа: ѣъ безъ лѣта сын 58a (59a, 83a] III безлѣтнъ);

б) *тринит.* Дифференциален признак на раждането на Второто Лице на Пресв. Троица: ꙗдннъ же сѣъ рожденъ ѿ отьча бо соущьства безъ начатъка н безъ лѣта родн сж 65a (срв. още 52б, 58б, 60б, 62a)

≡ безлѣтенъ, надъ лѣтымъ 107a ὑπὲρ χρόνου ≠ подъ лѣты 84a] V подлѣтенъ; подъ лѣтымъ 107a; по лѣтымъ соущьство 100a, ὑπὸ χρόνου ‘времево индетерминиран’

Срв. подлѣтнъ в Догм

Често

ΛΥΒΟΔΎΗ (1), μοιχός (337a] III прѣлюбодѣн)
етич. Прелюбодеец, който извършва прелюбодееяние (обвързан в брачен съюз да има плътско общение с други лица): блочдѣнынмъ же н любодѣемъ соуднтъ ѣъ 337a

= блѣдѣннкъ

Зогр Мар Клоц

Срв. любодѣнцъ в Супр ЕфрКрм; любодѣнца в Зогр Мар Сав Ас Евх Супр Ен Парим Остр Мин109бг. ПандАнтХІв.; прѣлюбодѣн в Зогр Мар Ас Сав Син

ΛΥΒΟΠΛΎΤΗΝΣ (1), φιλόσαρκος (321б)

етич. Привързан към материалното: вѣдын ѣъ дебелое же н лювоплатъное н къ вѣцн въсе прѣклонно 321б

∅

Срв. плѣтолюбнъ в Супр Сб107бг; плѣтолюбнъ в УстКрм ЙоСхол Догм

ΛΥΒΟΣΛΑΣΤΗΝΣ (1), φιλήδονος, (330б] III лювоплатънъ)

етич. Сластолюбив, привързан към плътските удоволствия

∅

Срв. любосластнъ в Сб107бг. ПандАнтХІв. Догм; сластолюбнъ в ПандАнтХІв.; сластолюбнъ в УстКрм.

ΛΥΒΟΥΛΟΒΎΥΣΚΣ (1), φιλόανθρωπος (143a] II, III, IV, V үлѣколюбнъ)

теол. Човеколюбив, определение на Бога. Спрямо творението Бог изявява Себе Си като Същество всеблаго и любящо. Обладавайки върховното благо, Той желае, щото и другите да участват в него и да го споделят. Неговата любов е неограничена. Тя се простира върху цялото мироздание с всички намиращи се в него същества. Бог се грижи за живота и нуждите на всяко свое създание, независимо колко малко и нищожно е то. Но особена благод Божията проява към човека. Висша проява на Божията любов е делото на изкуплението на падналото човечество: гнѣ насъ дѣльма плѣтью лювоуловѣуьско н сѣсноѣ рождьство 143a

∅

Срв. уловѣколюбнъ в Супр и уловѣколюбствнъ в Супр; лювоуловѣуьнъ в ГрНазХІв.; уловѣколюбнъ в ЕфрКрм

ΛΥΒΣΤВО (1), σχέσις (219б] III люблѣннѣ)

антроп. Наклонност, предразположение, влечение, по необходимост произтичащо от природата на съществата, а не свободно, осъзнато и целенасочено отношение на привързаност на едно същество към друго: естѣствноѣ любьство 219б

= любы

∅

Срв. люблѣннѣ в Супр ПандАнтХІв.

ΛΥΒΣΙ (9), ἀγάπη (299a, 333б, 338б), σχέσις (87б, 89б), πόθος (273abis, 323a), ἔφεσις (220б)

1. *общоупотр.* Привързаност, наклонност: любвь къ вѣцн 220б

= любьство

2. *етич.* Любов, свободно от външна принуда влечение на едно същество към друго за взаимно възпълване. Любовта заема първо място в йерархията на християнските добродетели. Тя е основно начало на нравствеността и най-висша добродетел: снхъ всѣхъ (сѣнхъ, ск. Т. И.) сѣмотрьше жнтѣе подражаннмъ вѣроу, любвь, надежду 299a.

*Гръцката дума ἀγάπη в класическия език означава ‘разсъдъчно-моралистична любов’. По-късно тя била сублимирана като термин в християнското богословие, означаващ божествената, вселенската любов, която Исус

Христос чрез учението и изкупителното Си дело откри на света. А γάλη се използва също за означаване на човешката любов към Бога, която човек проявява посредством Божия образ в себе си и чрез съдействието на естествената благодат. Думата γάλη се употребява в Свещеното Писание и за означаване едновременно на любов към ближните и към себе си. Любовта е зачитане личността и достойнството на всеки човек, приемане на другия за свой брат. Изобщо понятието γάλη е много широко по съдържание и обхват; с него се обозначава християнската любов в нейната пълнота. Като едно от основните понятия в християнската ценностна система то бива заето в стбг. език с целия си спектър от значения.

Често

Срв. възлюбление ПандАнтХІв.

М

ΜΑΖΑΤΗ (3), χρίω

мист. Извършвам тайнството миропомазване: τῷδε βῆσθη ἡ помаζαση ἡ μαζη, мажан ъко бѣ 2876

= помазати

Догм

Срв. помазвати в Догм; похризмти в МинЧетФевр

ΜΑΡΜΕΝΗ – Вж. ΗΜΑΡΜΕΝΗ

ΜΑΣΛΟ (2), ἔλαιον (269a¹ 269a²) III к маслож мнро, II, IV, V олѣн маслож

култ.-риту. Елей, дървено масло, вж. елѣн: маслъмь дрѣванынмь помазати 269а

Зогр Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. КирилЙерусХІв.

Срв. масть Пс62:6 Син

ΜΑΤΗ (5)

матн бѣжна, θεομήτηρ (304а); θεοῦ μήτηρ (297а)

1. *мар.* Вж. Богородца

2. *тринит.* без мѣре ἀμήτωρ – С този термин се означава начинът на предвечното раждане на Божието слово без участието на женски пол.

Догм

Срв. безматеренъ ГрНазХІв.; безматеренъ (Срезн)

ΜΗΛΟΣΡΔΔ (2), ἀγαθός (89б), εὐσπλαγχνος (241б)

теол. Милосърден, диференциален признак на Божеството и Неговите проявления. Бог не “страда”, но Той е милосърден. Неговото милосърдие се изразява в безвъзмездното даряване на необходимото за живота на цялото творение. Бог не презира нищо и никого от Своите създания, дори и най-нищожните, но към всички проявява любов и грижа. Божието милосърдие не се примирява с греха и злото в света. Негова висша проява е промишлението за спасението на падналото човечество.

≡ мнлосрѣдѣнъ

= мнлостнѣвъ

Зогр Мар Ас Евх Супр Рил

Срв. добросрѣдъ в ПандАнтХІв.; благооутрѣбнъ в Догм

ΜΗΛΟΣΡΔΔΝΖ (1), σπλάγγνα (302а)

Вж. мнлосрѣдѣ: бѣ мнлосрѣдѣноу млѣстнѣ своєю 302а, ὁ θεὸς διὰ σπλάγγνα ελέους αὐτοῦ 302а

Зогр Евх

Срв. мнлосрѣдѣ в Догм

ΜΗΛΟΣΡΔΔΣΤΒΟ (1), σπλάγγνα (20а)

теол. Милосърдие, свойство на Божиите чувства. Милосърдието се изразява в безвъзмездно помагане на хората и даряване на необходимото за живота на нуждаещите се, вж. мнлосрѣдѣ

= мнлостъ

ГрНазХІв.

Срв. мнлосрѣдѣнѣ в Зогр Мар Евх ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

Догм; мнлосрѣдѣствнѣ в Христ ГрНазХІв.

ΜΗΛΟΣΤНѢВЪ (1), συμπαθής (222а)

юрид. прен. теол. Милостив, който проявява милост към осъдения (помилова го) и опрощава полагаемото му се наказание, оправдавайки го и отменяйки присъдата му, без да му вменява вина за сторените грехове, като сменя от него нравствената отговорност за извършените престъпления, определение на Бога като Съдия.

= мнлосрѣдѣ, мнлосрѣдѣнъ

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Киев Супр Ап Парим ГрНазХІв.

ПандАнтХІв. Догм

Срв. мнлостнѣвнъ у ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм;

мнлостнѣвъ у ГрНазХІв.

ΜΗΛΟΣΤЪ (5), ἔλεος (248б, 297а, 302а)

юрид. Милост, вж. мнлостнѣвъ: мл(с)тъ прн-ти отъ бѣ нашего 14а

= мнлосрѣдѣство, благога, благостъ, благодатъ, благодатнѣ

Често

Срв. бѣгостнн в Син Супр Евх Изб1073г. ГрНазХІв.

ПандАнтХІв. ЕфрКрм; мнлостнн в Зогр Мар Ас Сав Син

Евх Супр Рил ГрНазХІв. ЕфрКрм Догм; мнлованнѣ в

ПандАнтХІв. ЕфрКрм СЗ (XIVв.); помнлованнѣ в СЗ

(XIVв.); ѿедрота в ГрНазХІв. Сб1076г.; дара в Зогр Мар Ас

Сав Ен Син Киев Служ Евх Клоц Супр

ΜΗΛЪСТВО, (1) ἐξιλεωτικόν, τό

теол. Милосърдие, вж. мнлосрѣдѣство: оушн же н слоуха мнлъство емоу н нашнхъ молъбѣ прннатѣ (разоумѣваннѣ) 94б

ΜΗΜΟ (9) ὑπέρ

1. *общоупотр.* 16б, 49б, 60а

2. В терминологични словосъчетания:

а) *теол.* мнмо същѣства 50а ὑπὲρ οὐσίας;

б) *христол.* мнмо естѣство 286б ὑπὲρ φύσιν;

в) *мар.* мнмо законъ 287а ὑπὲρ θεσμών – против естествения закон.

МНРЪ (15), κόσμος* (100аб, 101б] I вѣкъ, 169а, 175а, 206а, 223а, 259б, 275б, 331б); κτίσις (144а)

G sg мнрѧ, космо́с (131а)

* По сведения от античността терминът **κόσμος** е въведен от питагорейците (Στοβ. Екл. Φυσ. 1.22; Πлат. Τιμ. 27А 28А 29А 32С; Арист. П. οὐρ. 1 10 10; Арист. Μετέωρα 1 2 2)

косм. I. Сътвореният свят, мислен с хармонията и принципите, заложен в него от Твореца (често в съчетание с думи като състоятн сѧ, съставъ, означаващи организирането, съчетаването в едно стройно цяло на отделните елементи, влагането на порядък и уредба в разпиления хаос): съставъ мнрѧ сега 100б, срв. още хоцетъ състоятн сѧ мнроу семоу н стоятъ 206а; внднмъ н уочемъ мнрѧ 259б] II-V внднмъ н невнднмъ мнрѧ; отъ творенна мнроу 169а

◆ всъ мнрѧ, παγκόσμιον 332с8 – целокупното мироздание

= всѧ тварь, всѧ зѣданнѧ

◆ съ (съдѧ сын) мнрѧ, ὁ παρὸν κόσμος Настоящият, тук и сега съществуващият свят, в противовес на бъдещия (ὁ ἐρχόμενος), на новото небе и новата земя, които ще се появят след всеобщото възкресение: 100а,б, 131а, 206а, въ мнрѧ семь тъмнѣмъ 1б – противопоставяне в ценностен план

≡ се жнтне

≠ вѣкъ градѡуцинн, жнтнѧ вѣуьно, жнзнь вѣуьна

2. Светът на хората: грѣхомъ смърть въ мнрѧ вѣнндѧ 223а

≡ свѣтъ: свѣтъ прнѧтъ дѣлъ свонхъ мьздѡу 2а

|| *прен. метоним.* Грешен свят: да не въ градѡуцинн вѣкъ съ мнрѧмъ осѡуднмъ сѧ 275а

≡ оутварь, = тварь, творѧеннѧ, зѣданнѧ

Често

Срв. свѣтъ в Зогр Мар Евх Клоц; Ап ПандАнтХІв.

МОКРОТА (6), ὑγρότης (135а, 136б, 139б, 146с9), τὸ ὑγρόν (136а, 190а)

естеств. Влажност, физическо свойство: есеннын възвратъ ... по средъ же нмы стоудень н теплоты соухоты н же мокроты 135а

Изб1073г. Догм

Срв. влага в Зогр Мар Ас Евх Супр

МОКРОТЪНЪ, (1) ὑγρός

естеств. Влажен, физическо свойство: съставленне аще нѧн водьно есть нѧн земьлно, рекъше мокротьно нѧн соухѡ 189а

МОКРЪ (7), ὑγρός (133аб, 136а, 148а, 179аб, 182б)

естеств. Влажен, физическо свойство: въздоухъ мокръ н теплъ 179а

≡ мокротънъ, = влѣгъкъ

Супр. Изб1073г. ЙоЕШ Догм

МОЛНТВА (4), εὐχή (333б), προσευχή (337а), ἔντευξις (296а)

култ.-риту. Молитва*: егда прнзываете ма, азъ же не прнзърю къ молнтвѧ вашен нн послушаю 5а; молнтвоу прнноснтн, προσευχήν προσάγειν 337а] I, V прнводнтн; молнтвы твоѧнтн, ἔντευξις ποιείσθαι 296а] II, IV молнтвѧ вѧнка молнтва, μεγάλη εὐχή 333б ‘велик оброк’

*Духовен акт на общуване на човека с Бога, изразяващ се във възнасяне ума и сърцето към Всевишния и съпровождан от благоговейни думи и съответни действия. Беседа, разговор на човека с Бога.

≡ моляба, моленнѧ

Често

Срв. еухн в Супр; просѧ в СЯС; Естир5:7-8 по ръкопис от XIVв. (Срезн.), прошеннѧ в Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр Изб1073г. Сб1076г. ПандАнтХІв.

МОЛНТВЪНЪ (1), παράκλητος (70б] III мнлостнвенъ)

тринит. Молитвен – определение на Св. Дух: млтвѧнъ ѧкоже всѣхъ моленна прѧемла 70б

Супр Евх Ном Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ПатСинХІв.

Срв. параклтъ в Зогр Мар Ас Ном Остр УстКрм ЙоСхол; оутѣшнкъ в Йо14:16 Сав; прнзвѧтель н пнзвѧтель в Бес; оутѣшнтѧ в Изб1073г. ЕфрКрм ПрезвКозма

МОЛНТН (4), δέομαι (297а)

1. *общоупотр.* доукъ урьнорнзъць ... велѧ мн н мола прѧложнтн оучнтѧльскаѧ съказанна 3б, срв. 11б¹

2. *култ.-риту.* Моля, отправям молитва към Бога (вж. молнтва): молнтѧ бѧ за мѧ грѣшннка 11б

≡ проснтн, молнтѧ прнноснтн, молнтвы твоѧнтн

Често

Срв. молнтвоѧтн в Супр, молнтѧ дѣѧтн, моляѧ твоѧнтн в Супр, моляѧ дѣѧтн в Служ Супр Рил; моляѧ прнноснтн в Супр

МОЛЬБА (4), δέησις (94б), ἔντευξις (242а), εὐχή (283б]III молнтва); ∅ (277а)

Вж. молнтва: просфѡрѧ во сѧ речетъ елннськы прнносъ хлѣвоу крѣстознаменѧноу, нже молябамн ѧнстнтѧла н прнходѧмъ стѧо духа осѣщаеть сѧ 277а

Догм

МОЛЕННѧ (1), παράκλησις (70б)

Вж. молнтва: моленна прнѧтн 70б

Догм

МОЦН (4), λείψανα (291abis, 294а, б)

агиол. Нетленни останки на Божии светии, почитани като светини*: ѿ мѡуѧеннѣскынхъ моцнн моуѧоу добровѡнѡу нзнтн 294б

*Догматическо основание почитанието към мощите на светиите намира в библейското учение за съчастието на тялото като храм на Св. Дух в безсмъртието заедно с

душата. То се базира основно на чудесата, извършвани при посредството на мощите.

Ас Остр Супр Ен Охр Слечч Шиш Изб1073г. ПатСинХІв. ЕфрКрм

Срв. останци в Син Супр остатци в Супр

МОЦЬ (10), τὸ ἐφικτόν (16a] III, V снла, 111б] III снла), δύναμις (50б] III снла, V снла, моць); ἰσχύς (78a, 96б, 116б] III снла), τὸ δυνατόν (174б); ∅ (88аб, 89a] III моць н снла)

1. *общоупотр.* Възможност, способност: видяще б̄ протнвоу моцн своен 111б

2. *теол.* Всемогъщество, свойство на Божията природа да извърши всичко, което е угодно на Божията благодат и воля. В това понятие следователно се влага нравствен, а не физически смисъл: всю тварьъ моцью своєю съдръжнтъ б̄ъ 88б = снла

Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ЗлатострХІв.

МРЪТВОСТЬ (1), νέκρωσις (221б)

антроп. Смъртност, свойство на одушевените твари, респ. на грехопадналия човек, който загубва благодатното си безсмъртие и попада под властта на смъртта: ѿблѣкъша сѧ въ мрътвостъ 221б

≡ съмрътъство, тьла, тьлънне

≠ бесмрътне, бестьлънне, нетьлънне бестьла, нетьла

Евх Супр Ап Мин1097г. ГрНазХІв. Догм

Срв. оумръщевенне в Догм

МРЪЦАННЕ (1), ἐκλειψις (146a] III поомраченне)

естеств. Затъмнение: ~ лочньное 146а

∅

Срв. помръкновение в ХронЙоМал; помраченне (Срезн)

МРЪЧЕННЕ (1), ἐκλειψις (145б] II омраченне, III потемненне)

Вж. мръцанне

Супр

МОУРО (2), μύρον (294бbis)

култ.-риту. Миро*: ѿ мочъеннѣскыиъ моцни мочроу добровольноу нзнти 294б

*Вещество, което се употребява в Църквата при тайнството миропомазване. Първоначално мирото се приготвяло само от чисто растително масло. Впоследствие започнали да прибавят към него различни ароматни вещества.

Зогр Мар Ас Сав Остр Евх Супр ГрНазХІв. Кирил ЙерусХІв.

Срв. масть в Супр Евх Мин1097г. ЕфрКрм; хризма в Зогр Мар Син Супр; помаданне в ЕфрКрм

МЪНОГОБОЖЬНЪ (1), πολύθεος 45a] I много безбожна, V многобожна

Политеистичен: мъногбожняна прѣльсть

Догм

МЪНОГОМЪНЬНО (1) πολύσημον 99a] I, II, IV, V, мъногомънньно

гнос. Многозначен: въчьное нма мъногomenъно есть

МЪНОГОСНАНЪ (1), ἀπειροδύναμος (48a] II, VIII многа снла)

теол. Всемогъщ, свойство на Божията воля и на всички нейни проявления

≡ въсемоцьнъ, въсемогы

Супр

Срв. безмърьноснлънъ и бесунслъноснлънъ в Догм

МЪНОЖЪСТВО (5), πληθυσμός (60a] rel. мѣжъство); πληθος (75б, 116а)

1. *общоупотр.* Голям брой: обычьно же кестъ н евренскоумоу гласоу нѣо мъножъствомъ нѣса нарнцати 127а, πληθυντικῶς

2. *онт.* Множественост, свойство на сътворената природа, изразяващо се в нейната числова (количествена) измеримост и обусловено от пространствено-времевата ѝ ограниченост и партикулативност. В творението съществува неизброимо множество от качествено различни форми на материята с различни свойства. Освен във външен количествен смисъл множествеността се възприема и във вътрешен – като сложно единство от много елементи: самы в себе тѣн оупостасн глѣмъ, да не мъножъство н народъство б̄ъ въвѣдемъ 75б, срв. още 60а

≠ ѣднньство

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Клоц Супр Ап Парим ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

Срв. мъножъствне в Син (СС)

МЪИ (180), ἡμεῖς (passim)

В средновековната мирогледна система личностната аз – рефлексия се измества от ние /мы/-рефлексия. Този тип рефлексия разкрива конкретно-историческата, действителна основа на човешкото самосъзнание. “Ние” се изявява като интуитивно начало на човешката природа изобщо, като нещо, което принадлежи на човечеството в неговата съвкупност и с това утвърждава своята идентичност. Това е гледната точка на човека не в неговата индивидуалност, а в родовата му същност. Сътвореният “аз” придобива смисъл и стойност единствено в множествеността от себеподобни – “ние”. Това не е психологически-индивидуалистично, а онтологично и метафизично понятие. Абсолютният “Аз” принадлежи единствено на Божеството като трансцендентален Субект. “Ние”-рефлексията на човешкото тварно самосъзнание корелира с този трансцендентален Субект ту като с “Ти”, когато се обръща към Него директно като личност към личност (в молитвата, например), ту като с “Той”, когато Го възприема като обект

на своето ограничено богопознание. Първолично-множествената ние-рефлексия предполага отделянето на човечеството като цяло от обективния свят, осъзнаването на мястото му в света, идентифицирането на останалото творение като наше “не-ние”. Това е религиозната същност на човешкото “ние”, възприемащо се като стояща над “себе-то” природна даденост, изживяващо личното си самочувствие като усещане за родова принадлежност, разтварящо отделния индивид като акциденция в единствено реалното битие на всечовешкото естество, абстрахирайки се от случайната събитийност на индивидуалното съществуване. Такъв е смисълът на изгубването на собственото “аз” в средновековното мировъзрение. Тук не става дума за обезличаване на индивида, а за въздигането му на по-високо родово равнище. Видът се явява носител и средище на човешката същност на индивида. Най-пълното и свободното изявяване във всеки човек като действащ субект на неговото човешко “аз” става възможно в съгласие с вложения от Твореца в естеството му вътрешен закон и смисъл, извън които “аз-ът” губи своята целесъобразност.

МЪСАНАВЪ (4), λογικός (77a] III мыслѣнь, V словесѣнь, 230б] III мыслѣнь, 260б] III раздѣляють сѣ въ желаннѣ и гнѣвъ 184a

Комуто е свойствена мисловна дейност, мислещ – диференциален признак на духовните същности:
а) *антроп.*: дѣша мыслѣва же и раздѣляють сѣ въ желаннѣ и гнѣвъ 77a
≡ мыслѣнь; = словесѣнь, словѣнь

≠ безмыслѣнь, бесловесѣнь
б) *христол.* Противно на монофизитското лъжеучение, което признавало до съединението им в личността на Исус Христос две природи, а след съединението една природа, съставна от отделни техни елементи (в смисъл на сложното съчетание на непълната божествена природа с непълното човешко естество), светата Христова църква изповядва, че Исус Христос има две природи – божествена и човешка, които са цялостни, пълни, с всички принадлежащи им свойства. Човешката природа в Христа с присъщите ѝ воля и енергия в съединение с божествената се е запазила в своята самобитност. Христос е човек с с цялостна човешка и божествена природи, т.е. Богочовек. Човешката природа в нейната цялост чрез съединението си с Божеството в лицето на Исуса Христа се приобщава към божествените свойства и се обогатява чрез тях, сиреч бива обожествена – човешка плът с божествен дух и разум; члкъ же мыслѣвъ сы и самовластьнѣ бывъ власть прн- свонмъ нзволеннѣмъ прнсно єднноватн къ бѣу 260б, срв. 230б

∅

МЪСАЛЪ (21), βουλή (97a, 203б, 279a), βούλησις (95a, 205abis), λόγος (142б, 183б] III, V слово – в III маргинална бележка мысль; 184abis] V слово), έννοια (95б, 104б, 169a, 268a), λογισμός (207a, 249a, б, 290б), διάνοια (185б); νόημα (95a); επίνοια (80a)

Мислене, способност за мислене

Мисъл, мислене – един от атрибутите на личните същества: а) *теол.* Божията мисъл се осъществява в сътворението, което е обективиране на Божествените идеи. Ако човешкото мислене е отражение на действителността, то Божията мисъл е неин първообраз. Ако човешкото мислене е разкриване на закономерностите в света, то Божията мисъл е влагането им в мирозданието. Божията мисъл се изявява посредством Логоса, второто Лице на Пресв. Троица. По неин образ човешкото мислене се реализира в словото. Мисълта на Бога е всеобхватна и премъдра, което се свързва с Неговото всезнание и премъдрост, докато мисълта на човека е ограничена и изкривена вследствие на грехопадението: непреложное мыслн его (бѣ, ск. Т. И.) промыслъ есть мысль бжнна 205a;

б) *антроп.*: а послушѣланвага и препнрающн сѣ словоу рекѣше мыслн раздѣляють сѣ въ желаннѣ и гнѣвъ 184a

◆ надъ словесѣмъ и надъ мыслѣю 268a ѱπερ λόγον και έννοιαν

— размишление, разсъждение: оусты и гланнемъ навлаютьсѣ срдѣчныѣ мыслѣ 95a

= помыслъ, помышление, раздѣляють сѣ въ желаннѣ и гнѣвъ 77a
Зогр Мар Ас Остр Син Киев Евх Клоц Супр Рил Ап Парим Ном ГрНазХІв Златостр ПандАнтХІв. ПрезвКозма Догм

МЪСАЛЪНЪ (9), λογικός (passim)

Комуто е присъщо мисленето, отнасящ се до мисленето:

1. *ангел.*: есть оубо (ангелъ, ск. Т. И.) естество мыслѣно 105б

2. *антроп.*: къждо бо єю жнвотъ есть мыслѣнь 77a;

◆ субст. n sg мыслѣное, λογικόν

Съзнание: раздѣляють же сѣ сллы дшнныѣ въ мыслѣно и безмыслѣно 183a, срв. *Vužančić 8 и сл.*

≡ мыслѣнь; = доуховѣнь, словесѣнь, словѣнь

≠ безмыслѣнь, бесловесѣнь

Евх Служ Изб1073г. ПандАнтХІв. Мин1097г. ГрНазХІв. Догм

МЪИТНЕ (1) λοῦτρον

мист. ~ пороженню 269a] III омовенне кѣпѣль – банята на новораждането, св. тайнство кръщение.

= нзмъвенне

Срв. омывенне ГрНазХІв., омыванне Сб1076г., омыванне /Срезн/; нзмывенне Догм

МЪДА (1) ∅

есх. Въздаение: добрите ще пребъдват в състояние, съответно на степента на тяхното добротворство през земния живот, а злите – в друго състояние, което отговаря на лошите им дела. Идеята за въздаянието е съставна част на вярата в личното безсмъртие, защото задгробният живот на човека като духовно-нравствено същество е продължение в съответни форми на земния и отплата за делата му. В задгробния живот не само се увековечават човешкото съществуване, а и се възстановява потъпканата правда през земния и се постига неосъществената в този свят хармония между добродетелност и щастие. Концептът за задгробното въздаяние притежава висша нравствена ценност, защото само чрез въздаяние е постижимо висшето благо и само чрез него нравствеността се осъществява в своята пълнота: свѣтъ прѣнатъ дѣлъ свѣхъ мѣдѣу 2а

≡ отъданне

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Ап Парим Ном Остр ГрНазХІв. ПрезвКозма

Срв. възданне в Евх Син ГрНазХІв. Изб1073г. Сб1076г. ПандАнтХІв. ЕфрКрм.; възданне в Зогр Мар Син Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв.; възданне в Ен Супр Ап ПандАнтХІв.; възданствие в Христ; мѣдѣу възданне в СЯС; възплащенне в Евх; отплащенне в Бес; ГрДвоеслов; мыто в Син, плаата в ПрезвКозма

МЪЗДОВАТЪЦЬ (1), μισθολοδότης (345б] III мздовождателъ, II, IV мз(д)отдавецъ, V мз(д)амъ отдавецъ)

есх. Мъзовъждател, наименование на Бога като изпълнител на Своите определения за света и човека: правьднѣъ бо бѣ н трѣпѣщннмъ егѡ мѣдѣу датѣць бѡудѣтъ 345б

Срв. мѣдѣамъ въздателъ в Супр; мѣдѣовъждателъ във Догм; мѣдѣовадецъ в Супр Рил; мѣдѣоотдавецъ в Супр, мѣдѣоподателъ в ПандАнтХІв.; въздателъ в Супр Слещ; възмѣднтелъ в Христ

МЪСТЬ (1), ἄμυνη (97б] III отъмъщенне

етич. Отмъщение, отвръщане за зло със зло. Бог забранява личното отмъщение (Лев.19:18). Въздаение като проява на справедливостта се предоставя на Бога, Който единствено може да прецени размера на вината и да определи съответстващо на нея наказание: отъложенне мѣстн вражьскыа 97б

≡ отъмъщенне

Зогр Мар Ас Сав Син Супр Ап Парим Ном Наум ПандАнтХІв. ЗлатострХІв.

Срв. мъщенне в Зогр Мар Супр Парим

МЪРА (2), μέτρον (48б, 262а)

онт. Мѣра*: снад, ннкоеюже мѣрою знаема 48б; постнгноутн мѣроу свѣршннна 262а

* В античното пластическо мислене мѣрата се възприема като принцип на подредения и устроен свят (κόσμος) в

противовес на лишения от нея хаос (χαός). Мѣра за древния – това е равновесието между излишъка и недостига, мислено както като обективна даденост в заобикалящата човека среда, така и като субективен коректив на цялостната съзнателна дейност на личността – умствена и психическа. В християнската теология няма противопоставяне на античното мислене, а доразвиване на идеите му. Тук под мѣра и измерение се разбира съществен диференциален признак на партикулативното материално битие, тясно свързан с неговата пространствено-времева реализация. Ако мѣрата в античното пластическо мислене е преди всичко естетическа и етическа категория, то в християнската теология тя е преди всичко онтологичен принцип. В обективно-идеалистичен план мѣрата в творението, независимо от това дали става дума за отделен тварен индивид или за цял клас същности – това е потенциално достижимата за класа (респ. индивида) степен на относително съвършенство и пълнота на битието в различните му аспекти.

Зогр Мар Ас Сав Охр Евх Клоц Супр Рил Парим Ном Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

МЪСТО (27), χωρίον (164б), χώρα (122а), τόπος (rel.)

1. *общоупотр.* въ єдно мѣсто събѣратн сна 150а (срв. още 153б, 254а);

2. *онт.* Пространство, заедно с времето една от основните форми на съществуване на материята*: Мѣсто бо естъ комѡужѣдо тѣлесн того мѣстѣъ, 146с17; н мѣстомъ рѣзно соутъ н лѣтѣмъ рѣзнѣнн соутъ 100а (за тварните ипостаси, бел. Т. И.)

*Пространството изразява реда, в който са разположени едновременно съвместно съществуващите обекти. То се отъждествява с пустотата и се възприема като празно местилище на телата. Тясно свързано с движението като начин на съществуване на сътворената природа. често

МЪСТЪНЪ (2), τοπικός (27а, 80б)

онт. Отнасящ се до пространството: мѣстѣно шѣствнє (27а); мѣстѣнаѣ рѣзнѣностѡаннѣ (80б)

Парим ЕфрКрм

М-КЪКЪ (2) μαλακός *естеств.* Мек, физическо свойство: подълежно же естъ посазанню тепло н стоудено, макъко н жестоко, плаздно н остро, тажъко же н лъгъко 191б
Догм

МЪДРОСТЬ (3), σοφία (53а] III прѣмѣдрѡстѣ), φρόνησις (201б)

Мѣдрост а) *теол.* Свойство на Божия ум. Ако теоретическата страна на Божествения разум е всезнанието, то практическата страна е премѣдростта; тя се проявява в съвършеното осъществяване идеите на Божествения разум. Висше проявление на Божията мѣдрост е творението на света: жнвѣд мѣдрѡстѣ (53а) /за Второто Лице на Св. Троица)

≡ прѣмѣдрость

б) *антроп*. Свойство на човешкия ум, сътворен по Божий образ и подобие. Мъдростта е една от четирите кардинални добродетели (мъдрост, мъжество, умереност и справедливост), които са основни принципи на нравственото поведение на човека и естествена основа за зараждане и развиване на другите добродетели*. Като истинско знание за доброто, мъдростта е живецьт на всички добродетели: н зовоуть вндѣвнѣааго оумъ, а дѣнствнѣааго слово, н вндѣвнѣааго прѣмоудрость, а дѣнствнѣааго моудрость 201б, вж. още прѣмѣдрость

*Концепцията за четирите кардинални добродетели е наследена от античната психология (V-IV в. пр. Хр.). Заражда се в нравствената философия на Сократ. Първите философски текстове, които формулират това учение, се срещат у Платон (Федон). Платоновата аретология е възприета и у Аристотел, а по-късно и в стоическата морална философия (Шв. пр. Хр.).

Терминът **σοφία** у Платон означава не просто мъдрост, а подредена хармония. Свързва се с морала и идеята за самодостатъчност на едно същество. Истинската мъдрост се противопоставя на привидната мъдрост. В античността практическата мъдрост е умение да се прави добре каквото и да е. В такъв смисъл Атина е богиня на занаятите и мъдростта. Мъдростта се разбира като житейски принцип – отношение към материалната действителност и едва после към вътрешния живот и душевност. Най-висшата точка на тази практическо-техническа дейност е видимият осезаем космос. Това понятие не се различава от понятия като геометрия, аритметика, астрономия. Ако у Платон термина мъдрост не се влага никакъв духовен и нравствен смисъл, в християнската етика мъдростта е добродетел в морален смисъл. Истински мъдр е Бог, човешката мъдрост сама по себе си не струва нищо.

≡ прѣмѣдрость

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Рил Клоц Ап Парим Служ Догм

МЪЖЕСТВО₁ (1), ἀνδρεία (304a)

етич. Мъжество, една от четирите кардинални добродетели (мъдрост, мъжество, умереност и справедливост), които са основни принципи на нравственото поведение на човека и естествена основа за зараждане и развиване на другите добродетели*: подвнѣающа насъ на моужьства 304a

*Ако в античността под понятието *мъжество* се е разбирала изключително проява на мъжки войнски качества, то в християнската епоха значението на думата придобива предимно морален аспект в смисъл на 'нравствена смелост'. Мъжеството е знание за действителните и за привидно страшните сили и явления, за истинските и мнимите злини.

Евх СинСупр Парим Мин1096г. ПандАнтХІв. ЕфрКрм

МЪЖЕСТВО₂ (3), τὸ ἄρρεν (60a, 332a, 332c2)

антроп. Мъжки пол: ѳлкъ ...мъжество н женство ѳстьствѣ нмы 60a;

Кирил Йерус. Огл. Козма Инд.

МЪЧЕНИКЪ (4), μάρτυρ (passim)

агиол. Мъченик, свидетел за Христа, християнин, който е положил живота си за своята вяра в Единия истинен Бог: ап(о)лы ...пррѣкы, третнеке пасторухы н оуунтеан н гнѣа же мѣнкы 298a; прѣвын мѣнкъ стѣфанъ 298б

= послуохъ, съвѣдѣтель

Ас Сав Унд Ен Киев Служ Евх Клоц Супр Охр Слечч Шиш Ном Остр ГрНазХІв. ЕфрКрм. ЗлатострХІв. Догм

Срв. страстносць в Супр, страстотрѣпць в Супр ПандАнтХІв. НиконПанд.; страстьникъ в Супр ПовВрЛ МинЧетФевр

МЪЧЕНИЧЪСКЪ, (1) μαρτυρικός *агиол.* Който

се отнася до мъченик: отъ мѣченичъскыныхъ моцнн моуруу дѣбровоньноу нзнтн 294б

Догм

Н

НАДЕЖДА (6), ἐλπίς (passim)

Надежда –

1. *общоупотр.* Очакване: бжьства надеждѣю врагъ прѣльстн ѳлѣа 224a

2. *етич.* Една от главните християнски добродетели е успокоението на сърцето в Бога с увереността, че Той непрекъснато се грижи за човешкото спасение и ще ни дарува обещаното блаженство: вѣра, любѣвь, надежда 299a.

= оупѣваннѣ

Евх Супр Ап Служ Ном Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм

Срв. надѣваннѣ и наудѣаннѣ в СЗ (XIVв.)

НАРЕЧЕНИЕ (1), ἐπίκλησις

мист. Епиклеза – специална молитвена формула, с която се призовава снизхождането на Св. Дух: мольбою н нареченнемъ къ водѣ прншьдѣшю стѣмоу дѣхоу 242a

Срв. нарѣцаннѣ в Догм

НАРОДОСЪТВОРЬЦЪ (1), δημιουργός*

Вж. творьць: поклананнѣ народосътворьцю 256б. Срв. и вѣкъ.

*Гръцкият термин δημιουργός първоначално се употребявал за означаване на майстор-занаятчия, който се занимава с общественополезен труд, с практическа дейност' в противовес на ἰδιώτης и ἀσχολούμενος 'който се занимава с наука (теоретично знание)'. У Ксенофан думата придобива терминологичното значение 'създател на света' (Ξενοφ. Απομν. 149; Πλατ. Τιμ. 40С; Πλαт. Пол. 530А), откъдето е заето у неоплатонците като наименование на Бога. Филон разграничава δημιουργός, лат. fabricator 'който твори ἐξ ὄντων' от κτίστης, лат. creator 'който твори ἐξ οὐκ ὄντων' (Philo 1 632 57aff). В посланието на ап. Павел до Евр11:10 тази дума се използва досежно творческата деятелност на Бога. По-късно терминът бил възприет от църковните писатели и гностиците. В

гностическите системи демиургът е същество, посредник между Бога и света, участващо в творението. Той е еон – еманация (изтечение) от пълнотата на Божествения разум, който твори света, внасяйки порядък в хаотичното царство на материята. Демиургът е орган, инструмент на Божествения промисъл.

∅

Лескин 57 и сл.

НАРОДОТВОРИТЕЛЪ (1), δημιουργός

Вж. творецъ: всѣмъ народотворителъ 170а

∅

Срв. съдѣтель в Догм

НАРОДОТВОРИТЕЛЪ (1), δημιουργικός

Притежаваш признака творчестокост, определение на Бога: бжѣство ... естъ ... народотворително 87а

∅

Срв. съдѣтельнъ в Догм

НАРОДОТВОРИТЕЛЪ (2), δημιουργός (261а] III творецъ; 317б)

Вж. народосътворителъ: народотворителъ рода нашего 261а

∅

Срв. съдѣтель в Догм

НАРОДОТВОРИТЕЛЪ (1), *ΠτεAorAct* от глагола δημιουργέω δημιουργήσας (92а] II, IV народотворителъ, V народотворителъ, III народотворителъ)

косм. Притежаваш признака творчестокост, определение на Бога в отношението към тварите: народотворителъ бѣ 92а] II, IV народотворителъ, V народотворителъ, III народотворителъ

∅

НАРОУНТЪ (3), в израза нароунтѣна кѣннгѣ, ενδιάθετος

библ. Канонични книги: ѣкоже быти нароунтѣнѣмъ кѣннгѣмъ снѣе ЙоЕБ311а

= оуставѣнѣна кѣннгѣ

Срв. въ нароунтѣна кѣннгѣ и роуѣнѣна кѣннгѣ в Изб1073г., чѣлесѣнѣна кѣннгѣ в ПандАнтXIV.

НАУ–ЛО (23), ἀρχή (234б, 262б), ἀρχή (rel.)

онт. 1. Начало, започване на протичането на обективното време, пръв момент в последователността на съществуването на сменящите се едни други явления в мирозданието: въ науало оубо сътвори бѣ свѣтъ 131а; реѣе въ науало да нзведетъ землѣн травоу сѣну. Срв. още 148б, 154б, 155б.

2. Причина, вина: съ естъ всемоу доброу науало и вна 214б (срв. още 196а, 197а)

3. тринит. В тринитарното богословие терминът науало означава отношението на Първото Лице на Пресв. Троица спрямо другите

две не в смисъл, че То Ги предхожда във времето, а защото се явява Тяхна първопричина: аще ли глѣмъ бѣа науало соуща сѣноу и ващѣша, то не авлажемъ его соуща преже сѣна лѣтъмъ ... ни нѣмъ ни нѣмъже, нѣ тѣюу вноу бба

♦ без науала, ἀναρχος (48а] III, V безнаучальнъ, 83бbis] III безнаучальнъ, 84а] III безнаучальнъ)

Безначален –

а) теол. Свойство на Божествената природа. Бог съществува вѣн от границите на времето. Той е вечен, т.е. няма нито начало, нито край: вѣроуемъ оубо въ едннъ бѣ, въ едннъ науатѣкъ, без науала 48а;

б) тринит. Ипостасно свойство на Бога Отца по отношение към Сина и Св. Дух: едннъ оць оць без науала, се же естъ безвнннъ не бо и вѣтъ когоже 83б¹

= безвнннъ, ἀναίτιος

≠ вновннъ, αἰτιατός

4. култ.-рит. Първият плод от всяка придобивка, която според Мойсеевия закон се принася в благодарствена жертва на Бога, = ἀπαρχή: науало быкъ нашего вѣскрѣшенна 234б ≡ науатѣкъ

Зогр Мар Ас Сав Боян ЗогрПал Син Евх Супр Парим Служ

Срв. науальство и науальникъ в Догм

НАУ–ТЪКЪ (39), ἀρχή (48а] III науало, 50б] III науало, 58б] III науало, 67а, 113б, 132а, 157а, 195а, 197а, 200а, 203б, 244а), ἀπαρχή (229б, 244а, 262а, 276а] I науатнѣ, 351б, 352б)

онт. Вж. науало /1./: нже (сѣнъ, ск. Т. И.) еднносущнъ оцю и стѣмоуемоу дѣоу преже вѣвнннъ, безнаучальнъ, нже въ науатѣкъ вѣаше и ѿ бѣ и бѣа сын 225б;

♦ без науатѣка, ἀναρχος (18б] III безнаучальнъ, 37б] III без науала, 52б] III безнаучальнъ, 56б] III безнаучальнъ, 57а, 58а] III, V безнаучальнъ, 59а] III без науала, 59бbis, 84а] III безнаучальнъ, 101б, 128а, 225б); ἀνάρχως (53а] III безнаучальнъ, 58б, 59б] III без науала, V безнаучальнъ, 65а] III, безнаучальнъ)

а) теол. Безначален – свойство на Божествената природа. Бог съществува вѣн от границите на времето. Той е вечен, т.е. няма нито начало, нито край: бѣ без науатѣка 58а;

б) тринит. С този термин се означава непостижимият за човешкия разум начин, по който се извършва раждането на Слово от Отца – извечно, безотносително към времето*: без науатѣка емоу рождество 52б, вж. още 53а, 56б, 58б, 59б, 65а

*Според църковното учение ако Бог е Отец, то Той е Отец винаги. Никога не е започвал и никога няма да престане да бѣде. Но щом има вечен Отец, по необходимост следва да има и вечен Син, понеже докато няма Син, Отец не е Отец. Неизменността на Божеството изисква тѣждество на Неговия вътрешен живот, сиреч вечни отчество и синовство, както и вечно раждане и изхождение.

2. *прен.* Причина, вина: творцааго члѣка науатъкоу быти свонхъ дѣлъ 197а

3. *култ.-риту.* Първият плод от всяка придобивка, която според Мойсеевия закон се принася в благодарствена жертва на Бога, = ἄπαρχή: съ хлѣвъ кестъ науатъкъ прѣдѣлааго хлѣба, нже кестъ прѣсносоушьнын 276а

4. *ангел.* Един от ангелските чинове: науатъци дрѣхѣнѣн н дрѣхѣн 113б; а раже не соуць въ насъ, то ѡва отъ насъ нмоуць науатъкы, рекъше вныи 203б, вж. 48а бел. 3

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Ап Парим Служ Догм

НЕБЕСЬНЪ (13), οὐράνιος (28б, 175а, 259б, 300б, 329б); τοῦ οὐρανοῦ (120а, 126а, 127а, 6bis, 132с19), τῶν οὐρανῶν (120а)

косм. Отнасящ се до небе, вж. небо:

1. Отнасящ се до небе /1./: всѣ пѣтницѣ нѣсьныа, въздѣоушьныа глѣа 127а

= въздѣоушьнъ

2. Отнасящ се до небе /2./: быти же на всѣ(х) поласѣ(х) нѣ(с)ныхъ єдннѣ ѡ сѣ(д)мн планнѣ 132с19

= твърдѣнъ, вж. 127б

3. Отнасящ се до небе /3./: сего радн створн разоумьныа н нѣсьныа его слы 259б

◆ небесьнаа (с. соущества): нкона н ѡбразъ нѣсьныхъ 300б

≡ анъгелн

◆ небо небесьное 127бbis, οὐρανὸς οὐρανοῦ superl, вж. небо /3./

често

НЕБЕСЬСКЪ (5), οὐρανοῦ (100а] *rel.* небесьнын, 127б] *rel.* небесьнын), ἐν οὐρανῶ (129а] I-V небесьнын) οὐράνιος (112б, 113б] *rel.* небесьнын)

косм. Отнасящ се до небе, вж. небо: небесьское н

земьное сътворенне 100а

нѣса нѣсьскаа 127б

≡ небесьнъ

Често

Горски-Невоструев 299

НЕБО (82), οὐρανός (passim)

косм. 1. Атмосфера, въздух: обычьно же

бжѣствномуу пнсанью н въздѣоуха нбо нарековатн, нмьже зѣрнмъ горѣ 126б

2. Небесна твърд, небесен свод, по който извършват своето движение слънцето, луната, звездите и останалите небесни тела: словесемь гнѣмь нѣса оутвърдѣнша сѣа 47а;

3. Невидимият, нематериален свят. Това недостойно за нашите очи небе на небесата нѣбо нѣсьное (120б) е особеното място на Божието всеприсъствие; тук е Божият престол, местопребиваването на ангелите и на душите на починалите праведници, тук се възнася на четиридесетия ден след възкресението Си

Господ Исус Христос: на нѣбо възндѣ 21а

Често

НЕБЪИВААН (1), ἀγέννητος* (48а)

теол. Който не подлежи на възникване – диференциален признак на несътворената природа (вж. бытнѣ): вѣроуемъ оубо въ єдннѣ бѣ, въ єдннѣ науатъкъ, безъ науааа, нездааа, не бывающа 48а

* Думата ἀγέννητος ‘нероден’ е объркана с ἀγέννητος ‘несъздаден, нестанаа’. Л. Садник предполага, че първоначално в текста е стояло не бывѣша. Вж. бел към пасажа.

Срв. небывѣшь в Догм

НЕБЪИТЕ (14), τὸ μὴ εἶναι (53б); τὸ μὴ ὄν (55а, 57а, 58а, 103б, 104а, 119а, 155б, 249б, 250б, 260а, 319а); τὰ μὴ ὄντα (200б); ἀνύπαρκτον (45а)

онт. Небитие, състоянието преди акта на сътворението, когато не е съществувало нищо извън и независимо от Бога. Християнското понятие за небытнѣ се отличава коренно от античното, според което небытнѣ се отъждествява с неживата материя. Това понятие изключва предположението, че материята в първичен и неустроен вид е съществувала извечно независимо от Бога и Той само като художник ѝ е придаа форма (дуалистичен възглед), вж. 45а; ... ѡ небытѣа въ бытѣе прѣвѣстн – актуализация, творчески акт на Бога, при който всичко съществуващо е създадено от нищо, възникване, привеждане от небитие в битие, обективирание на извечно съществуващите в Божието съзнание идеи. В този терминологичен израз е разкрита една от страните на изменението на тварното битие – преминаването му от състояние на възможност в състояние на действителност под въздействието на активния Субект. Постоянният преход от небитие в битие и пак в небитие се явява всеобщ принцип на сътворената природа: бѣ ... ѡ небытѣа въ бытѣе все прѣвѣде 58а

≡ несщѣство, не сщѣаа

≠ бытнѣ, сщѣство

Евх Клоц Супр Киев Служ ЕфрКрм Догм

НЕВНДНМЪ (19), ἀόρατος (passim)

гнос. Невидим –

а) *теол.* Определение на Бога като абсолютен Дух, напълно лишен от всякаква вещественост и сетивно възприемаема форма. Вж. 19а, 31а, 48а, 53а, 89а и др.

б) *косм.* Определение на света на безплътните духове: сътворн все внднмо н невнднмо н еже отъ внднмаго н ѡ невнднмаго съложена члѣка 103б; невнднмаа тварь 252б; вѣдь невнднмаа жнзньна, ѣ брѡσις ὁ ἄρτος* τῆς ζωῆς 264а.

*Л. Садник предполага, че в м. ὁ ἄρτος в подложката е стояло прилагателното ἀόρατος Евх Клоц Супр Ап

Парим Служ Изб1073г. ГрНазХІв. ПрезвКозма СЗ (ХІVв.)
Догм

Срв. невндомъ в Супр Изб1073 г.; невндънъ в Бес (СЯС);
невнствънъ в Бес (СЯС)

НЕВННЪНЪ (1), ἀναίτιος (90б)
тринит. Безусловно съществуващ –
определение на Бога Отца, Който има
достатъчно условие и причина за Своето
съществуване в Самия Себе Си и не зависи от
нищо външно, но има непроеизводно, ще рече
саможизнено битие: невннъноѣ н вннъноѣ 90б

≡ безвннънъ /1/, без внны /1/;

= безнаѹ-льнъ, без наѹ-ла

≠ вннънъ /1/, внновънъ /1/

Супр

Срв. невнновънъ и неповннънъ в Догм

НЕВЪХОДЪНЪ, НЕВЪХОДЪНОЕ МЪСТО ἄδυτα
св.ист. Светая светих на еврейския храм, където
е могъл да влиза само първосвещеникът: не
ѹнстнтѣѣ лн сама сѣ ѹнщаѹще, тако въ
невъходъноѣ мѣсто вънндѣѣѹѹ н трѣбѣѹ
пнрвождѣѣѹѹ 333а

Срв. неходънъ в Догм

НЕВЪДОМЪ (7), ἀκατάλητος (14б) rel.
недовѣдомъ, 36а] I недовѣдомъ, ἄγνωστος (17б)
I невндъмъ 18а, 128б, 207а) *гнос.* Непознаваем,
определение на Бога като Същество,
непостижимо за ограничения човешки разум.
Според църковното учение Бог не е абсолютно,
а само относително непознаваем (противно на
крайните становища на гностици и скептици).
Богопознанието е възможно дотолкова,
доколкото Бог се самоизявява чрез
откровенията Си в света и на човека: нн естѣ все
невѣдомо нн все вѣдомо 18а

≡ недовѣдомъ, недопостнжнмъ недоразѹмѣнънъ,
недостнгомъ, недостнжнмъ, недостнжнънъ
ненслѣднмъ, непостнжнмъ, нн довѣдънъ, нн
домыслнмъ

Зогр Мар Супр Евх Охр Шиш ГрНазХІв. НиконПанд Догм
Vužančić 115

Срв. несъвѣдомъ в Догм

НЕВЪДЪННЕ (2), ἀγνωσία (15б, 24б)
гнос. Непознаване, незнание, неведение. С този
термин се означава относителността на
човешкото богопознание, която се признава в
смисъл, че то (знанието за Бога, ск. Т. И.) е
ограничено от несъвършенството на човешкия
разум, а не че се отрича неговата обективна
истинност: не оставн насъ въ въ невѣдъннѣ
всѣкомъ бѣхма 15б, вж. още невѣдомъ

= недостнжъство, недовѣдъннѣ

≠ вѣдъннѣ

Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ЕфрКрм ЗлатострХІв.
Догм

Срв. невѣдннѣ в Слепч; невѣдъство в Хил; невѣждъство в
Син, ПандАнтХІв; невѣждъствнѣ в Клоц Ен; невѣсть в Супр

НЕ(0)ГЛАГОЛАНЪ* (1), ἀπόρητος (17б)
гнос. Неизречим, неизразим с думи**.

≡ нензглаголанъ, нензглаголемъ

≠ глаголанъ

*-0- може да се схване или като предлог в метатеза или
като префикс на глагола ογλαголатн κατηγορεῖν
‘обвинявам, укорявам, упреквам’, Срв. Изб1073г. /вж. бел.
19 към 17б/

∅

** Определение на Бога, което означава невъзможността
Божията същност да бъде обхваната чрез средствата на
човешкия език като инструмент на несъвършеното и
ограничено тварно съзнание, неспособността на нашето
слово да изрази напълно Божеството (в противовес на
творческата и съзидателна мощ на Логоса, всемоушен да
субстанциализира Сам същини). Като Същество
принципно непознаваемо Бог е необясним със средствата
на човешкия език. Този термин има отношение към
Евноманската ерес, според чиято “теория на имената”
който знае името, той знае и същността. Според
църковната концепция наименованието не само че не е
тъждествено с именуваното, нещо повече, неизвестното и
непостижимото не могат да получат словесна
формулировка. Човек не е в състояние да изкаже изцяло,
безусловно, абсолютно Божествената същност. Той
назовава, и то приблизително, само достъпните за неговия
разум признаци на обекта на познание, докато същината му
остава без понятийно изражение.

Срв. нензглаголанънъ в Евх Шиш Служ Напис Догм;
ненздреченъ в Супр Ен Евх СЗ (ХІVв.); ненздреченънъ в Евх
Супр Охр Шиш Ен Служ Напис Мин109бг. Мин1097г.
Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм; ненздрученъ в Супр,
нензрученъ в КирилЙерусХІв.; ненповѣданъ в Супр Шиш;
ненповѣднмъ в Супр Слепч; ненповѣдънъ в Христ; без
нповѣданнѣ в Супр; неглагольнъ, неглаголемъ в Догм; без
ндреченнѣ СЗ (ХІVв.)

НЕДОВѣДЪНЪ (1), ἄπορος* (225а) III
недовѣдомъ)

гнос. Мъчен за разрешение

субст. n sg неразрешим по логически път
проблем: егоже преже грѣхъмъ поработн смъртн,
того блъгы н правдънвын одельннѣка сътворн, тн
подобънынмъ подобънѣго спсе, еже недовѣдъно
вѣше 225а

*Термините ἄπορία, ἄπορος са наследени от
античността и се свързват с името на софиста Зенон
Елейски. Те са едни от основните логически термини в
старата софистика и Сократовата диалектика (Plat. Protag.
321С; Arist. Topic. 6, 6, 20; Polit. 3, 15, 14; Metaphys. 12, 9,
5). Апорииите възниквали върху основата на противоречие
в самия предмет или в понятието за него. Като понятия в
християнската гносеология ἄπορία, ἄπορος визират
недостъпността на Божиите истини, които не могат да
бъдат подведени под логиката на разума, свръхразумна,
противоречаща на конвенционалната логика тайна.

∅

Срв. недоразумѣтельнъ

НЕДОВѢДѢННЕ (1), ἀπειρία* (35a)

гнос. Непълно, частично знание: Недовѣдомо бжѣство н недостнжнмо. Тн то ѣднно ѣмоу достнжнмо недовѣдѣнне н недостнжѣство 35a.

*Гръцкият термин ἀπειρία е специализиран в значението 'сетивно познание, способност за непосредствено сензитивно познание на външния свят'. Сетивното познание като гносис от най-низш ранг е непълно, а Често пъти и лъжовно, неистинно и измамно, защото то не стига до същината на нещата, а възприема само феномените. Според разбиранията на средновековния човек сетивният опит е пасивно възприемащо информацията от околния свят познание (184a). То е низш гносис, чийто обект е материалният свят и то само неговата непосредствено въздействаща върху сетивата сфера, за разлика от активния творчески съзерцателен ум.

= недостнжѣство, невѣдѣнне

≠ вѣдѣнне

ГрНазХІв.

НЕДОВѢДѢТН (7), ἀγνοέω (22б)

гнос. Не съм в състояние да осмисля напълно: како неомоченама ногама по водамъ хожаше — н не довѣмъ н глѣти не можемъ 22б

Срв. неразумѣва/тн в Догм

♦ *PtcPraesPass* недовѣдомъ, ἀπειρος (48a, 34б), ἀκατάληπτος (30a, б, 58б] V нѣ довѣдомъ)

гнос. Който не може да бъде напълно, изчерпателно познат: нже выше сѣщѣства, то н выше вѣдѣнна естѣ недовѣдомоу бо бжѣство н недостнжнмо тн то ѣднно емоу достнжнмо недовѣдѣнна н недостнжѣство 34б

≡ невѣдомъ, недовѣдѣнъ, недопостнжнмъ, недоразумѣннъ, недостнгомъ, недостнжнмъ, недостнжнъ, ненсвѣднмъ, непостнжнмъ, нн довѣдѣнъ, нн домыслнмъ

≠ вѣдомъ, довѣдѣнъ, домыслнмъ

Евх Изб1073г. Догм

Срв. недовѣднмъ в Евх; нензвѣдомъ в ГрНазХІв.; недомыслнмъ в Служ Изб1073г. Мин1096г.; недомыслнъ в Мин1096г.; недомысленъ в Гр.НазХІв.; нензумѣемъ в Супр; неразумнѣемъ в Догм

НЕДОПОСТНЖНМЪ (1), ἀκατάληπτος (317б] III непостнжнмъ)

Вж. недовѣдѣтн: народотворѣць сы н недопостнжнмъ н несѣтворнмъ 317б

∅

НЕДОРАЗУМѢННЪ* (1), ἀκατάληπτος (19a] I – IV недоразумѣнъ, V недоразумѣваемъ)

Който не може да бъде напълно, изчерпателно познат, вж. още недовѣдомъ: а ѣкоже естѣ бѣ ...недоразумѣннъ...н вѣмъ исповѣдаемъ 19a

* Подобни деривати са характерни само за ръкопис А, например ненавнѣннъ, неоскѣдѣннъ, вж. бел. Л. Садник

∅

Срв. недоразумѣнни в Изб1073г.; недоразумѣаемъ в ПандАнтХІв.

НЕДОСТНГОМЪ (1), ἀκατάληπτος (207a] III недостнжнмъ)

Вж. невѣдомъ: невѣдомъ н недостнгомъ естѣ бжнн промыслъ 207a

∅

НЕДОСТНЖНМЪ (2), ἄληπτος (78б] III непостнжнмъ), ἀκατάληπτος (35a] II, III, IV, V непостнжнмъ)

Вж. невѣдомъ: о стѣн н пресѣщѣнѣн н всѣхъ мнмо н недостнжнмѣн тронцн 78б

ГрНазХІв.

НЕДОСТНЖНЪ (1), ἄληπτος (63a] III непостнжнмъ)

Вж. невѣдомъ: ннъ вѣразъ соущѣствоу... недостнжнъ же н нн довѣдѣнъ 63a

ПандАнтХІв.

НЕДОСТНЖѣСТВО (1), ἀκατάληψία (35a] II, III, IV, V непостнжнмо)

Вж. невѣдѣнне: нже выше сѣщѣства, то н выше вѣдѣнна естѣ недовѣдомоу бо бжѣство н недостнжн-мо тн то ѣднно емоу достнжнмо недовѣдѣнна н недостнжѣство 35a

∅

Срв. непостнжѣство в Догм

НЕДѢЛНЪ (1), ἀμέριστος (82a] III, V нераздѣлнъ)

тринит. Неделим – определение на Бога, троичен по Лица*: недѣлно бо въ дѣлнѣхъ...бжѣство 82a

≡ безъ отѣломѣннн, неотѣлѣннмъ нераздѣлнъ, неѣрѣзѣнъ, нерастѣпнъ

* Според учението на Църквата Бог е един и цялостен (неделим) по природа, а троичен по Лица. Основата на Божественото битие у трите Лица е една и съща, но начинът на нейното изявяване и съществуване във всяко от тях е различен (в противовес на тритеизма на Филопон, който учел, че трите Божествени Лица са три Божествени същности, отделни и самостоятелни, и имат еднакво, но не единно естество. Единството на Св. Троица той разбирал като мислимо обобщаване, като родово понятие).

Срезн

Срв. недѣленъ в Супр; нераздѣлнѣемъ в Супр; нераздѣлнмъ в Супр Мин1097г. МинПразнХІв.; нераздѣлнъ в Евх Сб1076г.; нераздѣленъ в Супр Служ Напис ГрНазХІв.; нераздѣленъ в Супр Евх Служ Мин1096г. ПандАнтХІв.; нераздѣлнмъ в Супр; нелѣченъ в Супр

НЕЖЕНѣСТВО (1), παρθενία (335б)

етич. Безбрачие, невстъпване в брак заради следване на Исуса Христа и неговите апостоли: неженѣство женѣства чѣстѣе 335б

≡ веженѣство, дѣвѣство, дѣвнчѣство

= чнстость

≠ бракъ, женство, женства, женство, женение
ДПК

Срв. безбрачие в Изб1073г., безбрачие Догм

НЕЗЪДААНЪ (8), ἄκτιστος (19a] II-V неозданъ
256] III, V несъзданъ, 26a] II, III, IV, V не създанъ;
276] II-V неозданъ, 48a] II, V неозданнын, 106a,
1146] II, III, V неозданъ, 235a] II, IV неоздано)
теол. Несътворен – определение на Бога като
Същество абсолютно, самостоятелно и
непроизводно от друго: все същество или зъдано
есть или нездано 256

≡ нетворенъ, несътворенъ, несъзданъ

≠ творенъ, творенъ, сътворенъ, създанъ

∅

НЕЗВРАТЪНЪ (7), ἄτρεπτος (19a] III
непревратенъ, V несъвратенъ 26a, 276] III
непреложенъ, 48a] III непреложенъ 586] III
непревратенъ, V не извратенъ)

Неизменяем, който не подлежи на изменение

а) *теол.* Определение на Бога като Същество,
което винаги пребивава едно и също и по
същност, и по сила, и по съвършенство*: още ли
есть нездано ... то незвратно е 26a, (вж. още
19a, 276, 48a, 586, 106a); срв. и чнстъ 31a;

*Според учението на Църквата животът на Бога не
подлежи на постепенно развитие и усъвършенстване.
Божие същество чрез проявяването Си в живота, не
изгубва нищо от това, което има, и не придобива за Себе
Си нищо, което не е имало. С една дума, То не се
усъвършенства и не възраства в Своето битие, което е
абсолютна пълнота. Не само вътрешните, вечните прояви
на божествения живот (раждане на Сина, изхождение на Св.
Дух) не внасят изменение в Него, но и временните
(творението на света, промишлението за него,
въплъщението на Божия Син). Неизменяемостта на
Божеството е следствие от Неговата пространствено-
времева необусловеност.

б) *есхат.* Свойство на обновената във
възкресението човешка природа: възстане т'во
духовно незвратно 354б

≡ непръложънъ, неизменъ, без изм'неннн, без
изврата

≠ изм'ненъ

ПандАнтXIV.

Срв. беспръжъны в Супр; непревратенъ, непръжънъ в Догм

НЕЗГЛАГОЛАНЪ (4), ἄρρητος (146, 926),
ἄφατος (238a, б)

гнос. Неизречим, вж. не(о)глаголанъ: неиз(г)лано
бъжество и нев'домо 146

Евх Мин1096г. Мин1097г. СЗ (XIVв.) Служ

Срв. неизглаголанъ в Догм

НЕЗГЛАГОЛЕНЪ (1), ἄφρατος (226a)

гнос. Неизречим, вж. не(о)глаголанъ: съшествие
неизглаголено

Супр

НЕИЗМЕНЪ (3), ἀναλλοίωτος (19a, 48a,
926)

теол. Неизменяем, вж. неизвратенъ: б'во слово
д'лаше тако неизменъ б'во 926

Евх Служ Напис ГрНазXIV. Догм

Срв. неизменъ в Бес ЕфрКрм

НЕИЗМЪСЪНЪ (1), ἀσύχυτος (756] II несм'сно)
тринит. Неслитен, определение на начина на
съсуществоване на трите Божествени Ипостаси,
неслитно единени в една Троица, в противовес
на савелианството (модализъм), което не
признава Сина и Св. Дух за самостоятелни
Ипостаси, а ги приема за модуси, случайни
форми на битието на монадата, зависещи от
появилите се нужди: тръмн бо оупостаъмн
несложно и неизм'сно 756

= безъ разм'са, бесзм'са

Евх ГрНазXIV.

Срв. несм'сънъ в Евх Напис Догм; неразм'сънъ в Напис
ПандАнтXIV. ГАМ; несънъ, несънънъ в Догм

НЕИПИСАНЪ (1), ἀπερίγραπτος (302a] *rel.*
неопсанъ)

гнос. Неопикуем – определение на Бога като
абсолютен Дух, безобразен и бесплтен*.

≡ неопсанъ

≠ опсанъ

* Доколкото изобразимо е само това, което притежава
външна форма, да се изобразява Божеството е крайно
безумие и безчестие. Това становище на св. Й. Дамаскин,
изложено в неговите Три слова против иконоборците, било
одобрено на VII Вселенски Събор и от другите защитници
на иконопочитанието. Що се отнася до светите икони, на
тях е изобразено и изобразимо човешкото естество на
Въплътеното Второ Лице на Пресв. Троица, докато
Неговата божествена природа остава неопикуема.
Терминът е възникнал в противовес на античните
антропоморфни представи за божествата.

Мак ПалXIVв.

Срв. неипсанъ в Евх

НЕИСЪДНМЪ (1), ἀκατάληπτος (146)

гнос. Неизследим, който не подлежи на
изследване от разума, вж. нев'домо: неисъднмо
б'ство

Супр

Срв. неисъднъ в Евх Ирм1250г.; неисъденъ в
Супр; неисъдованъ в Христ Слеч Шиш Мин1096г.
Мин1097г.; неисъдованъ в Шиш

НЕИСТОУЪНЪ (2), ἄρρευστος (48a] III
неисчетенъ), ἀρρευστος (586)

тринит. Вж. истокъ, безъ истока: в'роуемъ оубо въ
едннъ б'во, въ едннъ науат'къ, без науала, нездана
не б'вающа, не г'нелюща и бесм'ртна, в'уъна,
недов'домо, не въ оуставъ, неопсана,
многосънна, проста, несъложна, бесплътна,
неистуъна, без вреда... 48a

∅

НЕНАВНСТЪ (1), ἀπέχθεια (97б)

етич. Ненавист – противоположно на любовта състояние на духа, престъпление против шестата Божия заповед: гнѣвъ же н ѡростъ отъ зълн ненавнсть н ѡвращенъе, небонъ н мы соупротнвнана нзволенаго не любаше 97б

Син Супр Рил Фрейз Слепч ЕфрКрм ПандАнтХІв. ГрНазХІв.

Срв. нанавндѣннѣ в Син Евх; ненавнстнѣ в Супр; нанавнда в Бес (СЯС)

НЕОБРАЗЪНЪ (1), ἀσχημάτιστος (30б) теол.

Безобразен, определение на Бога като безплътен Дух, напълно чужд на всякаква вещественост и без сетивно възприемаема форма: како во есть плъть, нже есть бес коньца н безъ оустава н необразънъ н неосажнмъ н невнднмъ н простъ н несъложнъ? 30б

≡ безобразънъ, безъ образа, образъ не нмын Евх Изб1073г.

НЕОБРАТЪНЪ (1), ἄτρεπτος

онт. Необратим: тъ бо нмъже бес тѣла по нзволеноуоумоу отъпаденню въ зъло н непоканмо нмъ н необратно въдрожаннѣ 219а

НЕОПНСАННЕ (1), τὸ ἀπερίγραπτον 38б] I

неопасаннѣ)

гнос. Неописуемост, вж. ненспнсанъ: едннъ кажетъ бѣ а не мъногы како бо многомъ соущемъ неопнсаннѣ сънабднтъ са 38б

∅

НЕОПНСАНЪ (6), ἀπερίγραπτος (19а] I редовно с метатеза

неопасенъ, 37б, 39б, 48а, 80б) *гнос.* Неописуем*, вж. още ненспнсанъ: ѡкоже въ насъ глѣтн можемъ о неопнсанъмъ бж(с)твѣ 80б

≡ ненспнсанъ

≠ опнсанъ

* Апофатическо определение на Бога, означаващо в пряк смисъл Неговата пространствена неограниченост, неместимост в очертания (в съчетание с термини, свързани с пространствено-времевата безотносителност на Божеството: ἄναρχος, αἰώνιος, ἄπειρος /37б, 48а/), а в преносен Неговата непознаваемост като същество безпределно, което не може да бъде обхванато от ограничения човешки разум и словесно обяснено, описано с думи. Бог е неопнсанъ ἀπερίγραπτος, неместим в очертания – пространствени и умозрително-дефинитивни. Защото Той е безкраен, а човек е ограничен.

ЙоЕШ; Служ Напис Мин1096г.

Срв. неопнсанънъ в Служ Догм; непнсанънъ в Догм

НЕОПНСАНЪ (1), ἀπερίγραπτος (230а] I

неопасенъ, III неизреуенно неопнсанно)

гнос. Неописуемо, което не може да се изкаже с думи, вж. не(о)глаголанъ: нъ въщѣдъ въ ложсна стѣна дѣцѣ неопнсанъ 230а

∅

Срв. неопнсанно в Мин1096г.

НЕОСТЪПНМЪ (1), ἀδιαστάτως (61б] rel. нн

отстѣпнмъ)

тринит. Определение на непостижимото за човешкия разум вътрешно раждане на Бог Син от Бог Отец без отделяне на Раждаемия от Раждащия и без числово множение, срв. още термините без нсплова, без нстока, без нстеченна: снъ бжнн ... отъ оца са роднвъ ... неоступнмъ 61б = безъ отлоученна, неотълѣченъ

Шиш

Срв. неотъстоупнъ в Догм

НЕОС-ЖНМЪ (2), ἀναφής (19а] I

непосажнмъ; 31а] I

теол./гнос. Неосезаем – определение на Бога като абсолютен Дух, напълно чужд на всякаква вещественост и без сетивно възприемаема форма: како во есть плъть, нже есть бес коньца н безъ оустава н необразънъ н неосажнмъ н невнднмъ н простъ н несъложнъ? 31а

≡ невнднмъ

≠ юуѣвствнъ /2/, юуѣемнн, юуѣвнъ, внднмъ

Срв. неосажемъ ПандАнтХІв.; непосажнмъ в Изб1073г.; неосажемъ и неосаждемъ в Догм

НЕОТЪЛЪЧЕНО adv., ἀχωρίστως (61б)

тринит. Неотлъчно, вж. неостѣпнмъ: снъ божнн нноуадын отъ оца са роднвъ неѡлоучено 61б

НЕОТЪЛЪЧЕНЪ (2), ἀχώριστος (68б, 71а)

тринит. 1. Вж. неостѣпнмъ: снъ бжнн нноуадын отъ оца са роднвъ неотълѣчено н неоступнмъ н въ немъ прнсно сы нмать свою оупостасъ развѣ оца 61б, срв. още 68б

2. Определение на непостижимото за човешкия разум изхождане без отделяне на Св. Дух от Отца: неотълоученъ н неотъходънъ отъ оца н снѣ 71а

≡ безъ отълоученна, неотълѣчнмъ неразлѣчнъ, неѡрѣзънъ, нерастѣпнъ, неостѣпнмъ

∅

Срв. безъ разлѣкы в Супр; неотълѣчдемъ в Изб1073г.

НЕОТЪЛЪЧНМЪ (1), ἀδιαίρετος (73б] III

неразлоучно)

тринит. Вж. недѣльнъ: не соуществомъ нъ вбразъмъ своѣѡ оупостасн неѡлоучннн ѡлоучаемн 73б

Клим

НЕѡРѢЗЪНЪ (1) ἀδιαίρετος (76а] III

неѡсѣуѣнъ, V нераздѣльнъ)

тринит. Вж. недѣльнъ: самы в себѣ соутъ оупостасн н тождество нхъ хотѣнью же н дѣнствоу н снаѣ н властн н постоупоу, да тако рекоу неѡрѣзъноѣ н еже бытн едннъ бѣ знаѣмъ 76а

∅

Срв. нераздѣльнъ

НЕОТЪХОДЪНЪ (1), ἀνεκφοίτητος (71а)

тринит. Определение на непостижимото за човешкия разум изхождане без отделяне на Св. Дух от Отца: неотълоученъ и неотъходьнъ отъ бѣца и сѣна 71а

≡ неотълъченъ /2/

Догм

Срв. ненсходьнъ в Догм

НЕПОДВНЖЬНЪ (1), ἀμετακίνητος (219б)

онт./теол. Комото не е свойствено движението, мислено в най-общ смисъл като изменение от всякакъв род, неизменен – диференциален признак на Божествената природа и всички нейни про-явления: неподвнжно оутвърженне 219б

≡ неостъпнъ, неостъпнмъ

= без нзврата, нензвратнъ, нензмъннъ, без нзмъна, без нзмъненна

≠ неставнъ, непръпоконнъ

Супр Догм

Срв. недвнжнмъ в Евх Клоц Супр Ап; неподвнжнмъ в Супр Мин109бг. ПандАнтХІв.; непозыбнъ в Супр; без подвнга в Изб1073г.

НЕПОДОБЬНЪ (1), ἀνόμοιος (55б)

онт. Който не притежава общи свойства с някой друг, несходен, различен: рождество бо есть еже ѿ соущества раждающаго сѣа нзвестн рожденое подобно соуществъмъ. зданные же н сзтворенние же нзвьноу а не ѿ соущества творящаго н зндюуща быти н зндаемоу н творнму не подобно всауьскы 55б

Супр Клоц Слепч Ном Догм

НЕПОКАНЪ (1), ἀμεταμέλητος (219а] V непоканнъ нмъ, III непоконмъ) *ангел./етич.* Неспособен на покаяние, определение на демоните. Според църковното учение злите духове не могат да се покаят, защото грехът съвършено извратил тяхната природа. Те са съгрешили дълбоко и всестранно, без да се намират под някаква външно влияние: тъ бо (сотона, ск. Т. II) нмъже бес тѣла по нзволенюуемоу ѿпаденню въ зѣло н непоканмо нмъ н необратно въдрожѣанне, ѣкоже пакы н аньгелн по нзволенън добротъ нзборю въ доброе блъгодатнемъ неподвнжно оутвърженне нмоуть 219б

Ø

Срв. непоканнъ в Хил Христ Шиш Слепч Изб1073г.

НЕПОСЛОУША – Н (1), ἀνήκοος

антроп. Неподчиняващ се: а безмыслноуемоу частн есте дъвъ ова есть непослоушающн словесе... ова послоушна есть н препнрающн сѣа словесе 183б

Срв. непокорнъ, непокорьнъ, непослоушьланъ, непослоушьнъ в Догм

НЕПОСТНЖНЪ (3), ἀπερινόητος (19а), ἀκατάληπτος (163а, 226а)

гнос. Вж. невѣдомъ: съшьствѣ нензглаголемо же н непостнжнмо 226а

≡ без постнга

Служ Мин1097г. ЕфрКрм Догм

Срв. непостнжнъ в Евх Догм; непостнжемъ в ГрНазХІв.; немыслнмъ в Догм

НЕПОСТЪПЪ (1), ἀκίνησις (33а] III, V неоступленне)

онт. Покой, неподвижность, липса на движение – начин на съществуване на несътворената природа, произтичащ от пространствената индетерминираниост на абсолютното битие и от неговата неизменяемост: неоступомъ все поступно творна 33а

Ø

НЕПОСТЪПЪ (7), ἀκίνητος (33ater1] I неутъстопнъ, 33ater2] I неустопно; 84б, 152а, 220а, 232а)

онт. Намиращ се в покой, неподвижен, атрибут на несътворената природа. Като Същество простран-ствено индетерминирано, вездесько и необятно, Бог неизбежно се оказва неподвижен: тъчюу же бжъство неоступно 33а

≡ неподвнжнъ, неостъпнмъ

≠ неставнъ, непръпоконнъ

Супр Ап ПандАнтХІв.

Срв. недвнженъ, недвнжнмъ, недвнжнъ в Догм; безъ постъпа в ГрНазХІв.

НЕПООУБОЖЕНЕ (1), ἀταλείνωτον

Непонижяване: се есть непооубоженна емоу высость непооубоженъ пооубоженмъ снндеть къ своимъ равномъ съшьствне нензглаголемо же н непостнжнмо се бо ѣвлаетъ съходъ 225б

НЕПООУБОЖЕНЪ (1), ἀταλείνωτος

христол. Неунижимо, без понизение: непооубоженъ пооубоженмъ 225б

Срв. несъмъреннъ, несъмъренъ в Догм

НЕПРАВДА (1), ἀδικία (340а] I-IV

неправданъ)

юрид./етич. Неправда, несправедливост, нормативно понятие на морала, означаващо неизпълнение на Божиите заповеди, несъобразяване с богоустановения нравствен порядък, наказуемо от върховния Съдия – Бога*: емоу же (на антнхрста) есть прнходъ по дѣнствоу сотоннноу въсею снлоу н знаменнн н уоудесе лъжнннн н въсею прѣльстью неправдѣ.

≡ неправднне

≠ правда

* В понятието неправда поведението на личността се характеризира като такава, което противоречи на Божията воля и човешкото назначение, и като такава трябва да бъде премахната. За разлика от абстрактното понятие за зло несправедливостта се преценява не просто като някакво отделно явление изобщо, а като съотношение на няколко явления от гледище на разпределението на благо и зло между хората, между извършеното от някого деяние и

отплатата, престъплението и наказанието, между правата и задълженията и т.н.

Зогр Мар Ас Ен Син Клоц Супр Остр ГрНазХІв. Парим ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

Срв. *бесправднѣ* в Изб1073г.

НЕПРАВЪДНВЪЗ (3), ἄδικος (140б, 323а] II-V неправвднвнъ, 345а] II-V неправвднвнъ)

Вж. неправвднвнъ: грѣшннкы же н неправвднвныа въ богатствѣ н всакон крѣман нзобнлююща 345а Син Догм

НЕПРАВЪДНЕ (1), ἀδικία (338б)

Вж. неправвда: нзволнтн въ неправвднѣ 338б Изб1073г.

НЕПРАВЪДНЪЗ (2), ἄδικος (196а 318а)

1. *деят.* Който върши неправди: нмъже намъ сѣгрѣшающемъ не неправвднвнъ кестъ прнносн на ны гнѣвъ 318а

2. *страд.* Който почива върху неправда: ~аѣ дѣла 196а

≡ неправвднвнъ

≠ праввднвнъ, праввднвнъ

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Клоц Супр Ап Парим Ном ПандАнтХІв. Догм

Срв. *бесправвднвнъ* в Супр

НЕПРННМЪНЪЗ (3), ἀπαθής (112abis), ἀνεπίδεκ-τος (176б)

онт./теол. Неподлежащ на външно въздействие, невъзприемчив, определение на Бога в качеството Му на субективно битие (сын), притежаващо по необходимост активен квалитет, несъвместимо с пасивната качествена определеност на обективно съществуващото (сакіе)*: єднно бо єсть бѣжство непрннмъно 112а; єднно бо бѣжство непрннмъно грѣха 176б

≡ без врѣда, бестрастнъ, не премлан, бе страстн

≠ врѣдъ премлан, страстнъ

*В античните философски системи, а оттам и в християнската теология духът се възприема като творчески активно начало (ποιητικόν), противопоставящо се на инертната и пасивна материя (παθητικόν). Двата термина ποιητικόν и παθητικόν са в отношение на допълнителна дистрибуция. Това, което е ποιητικόν, не може да бъде в същото време и παθητικόν. То е ἀπαθής – 'неподлежащо на външно въздействие'. Този термин е застъпен още в Аристотелевата философия (ἀπαθείς αἰ ἰδέαι Top. 6, 100, 2; Срв. още Metaphys. 1, 9, 19; Phys. 8, 5, 10; De anima 1, 4, 15; 3, 5, 2). Впоследствие е наследен и в стоицизма. Глаголът πάσχω в гръцки език, от чиято основа е образувано прилагателното παθητικός, означава най-общо 'обект съм на някакво въздействие' и се употребява като страдателен залог на глагола ποιέω ∅ Срв. непрннмвнъ в ГрНазХІв.

За превода на прнлтнѣ като 'афект' вж. Sadnik, ZfsIph 30, 248

НЕПРНКЛАДЪНЪЗ (1), ἀσύγκριτος

теол. Несравним, несъпоставим: бѣ єдннъ непрккладнъ нн кѣ чѣмоуже

= бес прнкклада

Срв. *беспрккладнъ* (Срезн)

НЕПРНСТЖПЪНЪЗ (1), ἀπρόσιτος (48б)

теол. Недостъпен, определение на Бога като същество непостижимо както за ограничения човешки разум (неведомост), така и в нравствен смисъл като абсолютно съвършен, свет и превъзходящ всичко съществуващо: непрн-сточпъна снал 48б

Евх Ап Мин1097г.

НЕПРННАЗННЪЗ (4), πονηρός (23б, 213б)

1. *етич.* Зъл, богопротивен

♦ *n sg* непрназннно (ср. дѣло, ск. Т. И.), τὸ πονηρόν (170а; 317а): тебе єднномоу сѣгрѣшнхъ н непрназннно прѣдъ тобою сѣтворнхъ 317а

2 *ангел.* Който принадлежи на сатаната, вж. непрназнъ: непрназннна злоба на ѱлѣско кестство 23б, τὸ πονηροῦ κακία

Зогр Мар Ас Сав Унд Ен Син Служ Киев Евх Супр Рил ГрНазХІв. ПандАнтХІв ЙоЕШ

НЕПРННАЗНЪ (1), διάβολος (215а)

ангел. Едно от наименованията на сатаната: отънтн ѿ доброты, се же єсть въ зло вѣлѣстн н всѣсѣдѣствоватн непрназнн 215а

≡ сѣтона, днаволъ, клеветннкъ, сѣвднтѣл

Зогр Мар Ас Сав Евх Клоц Супр Рил Изб1073г. ГрНазХІв.

НЕПРѢЛОЖЪНЪЗ (3), ἀμετάθετος (97а), ἀμετάβληθος (132с31] Iu V непрѣложеноє)

онт. Който не търпи промяна, неизменен

а) *теол.* Диференциален признак, в абсолютна степен принадлежащ на Божеството и на Неговите проявления: ~ мыслн ємоу (бѣу, бел. Т.И.) 97а;

б) *косм. субст. n sg* непрѣложноє – свойство неизменност в относителна степен принадлежащо на творението: понеже бо рече основалъ, тон знаменаетъ оутвържденое н непреложноє, еже єсть отъ бѣа дано нмъ (на небесните светила, ск. Т. И.) оучнненне 132с31, вж. още сѣдрѣжатн, сѣдрѣжатѣл, сѣдрѣжнтѣл, сѣдрѣжатан

= ннзвратнъ, ннзмѣннъ, без нзмѣненнн, без нзврата;

≠ нзмѣннъ

Ен Ап Напис Мин1096г. Мин1097г. ЕфрКрм Догм

Срв. *непрѣмѣннъ* в Евх

НЕПРѢЛОЖЪНѢ *adv.*, ∅ (166с13)

НЕПРѢПОКОНЪЗ (1), ἄληκτος (29а)

онт. Който е в непрекъснато движение, диференциален признак на сътворената природа: непрѣпоконное ношені(є) 29а

= неставнъ

≠ неподвнжнъ, непостѣпнъ

∅

Срв. бес прѣстанн и беспрѣстаньнъ, непрѣпокоеньнъ в Догм

НЕРАЗЛЖУЫНЪ (1), ἀχώριστος (245a)

тринит. Неразлъчен, вж. недѣльнъ: неразлжучьна ксть стѣла трѣца

Евх Супр Служ Мин1096г. ПандАнтХІв. Догм

НЕРАЗЛЖУЫНЪ (1), ἀδιαρέτως (231a)

христол. Неразлъчно, един от термините, с които във вероопределението на IV Вселенски събор (451г.) се дефинират взаимоотношенията на двете естества у Исуса Христа. 'Неразлъчно' означава, че божествената и човешката природа на Исуса Христа не са две отделни една от друга личности, съединени помежду си само нравствено (както учел Несторий), а образуват едно лице, една личност – личността на Бога-Слово, Който възприел в лично съединение със Себе Си човешка природа от момента на Своето зачатие по плът. нъ юже ѿ стѣла дѣвъ прѣнатъ мысанвоу н разоумнвоу одшениън плѣтн н въ немъ бытиє доходоующіи сѣвъкоупль сѣа, оупостасноу безъ размѣса нн безъ нзъмѣна н неразлжучьнѣ 231a

НЕРАСТЖПЫНЪ (1), ἀδιάστατος (82a)

тринит. Неразделен, вж. недѣльнъ

Напис ПандАнтХІв. Догм

Срв. неастръжънъ, неасходьнъ в Догм

НЕРОДЫНЪ (3), ἀγέννητος (52a] III, V

нерожденъ; 65a] *rel.* нерожденъ), ἀγέννητος (84a), οὐ γεννώμενος (65a] III нерожденъ)

тринит. Нероден, ипостасно свойство на Първото Лице на Пресв. Троица: єдннъ бо ксть ѿць неродьнъ 65a

≡ нерожденъ, нерожьствьнъ, без рожьства

≠ рожденъ, рождьствьнъ

∅

Срв. нероженънъ в Догм

НЕРОЖДЕНЪ (2), ἀγέννητος (63б, 64a)

тринит. Вж. неродьнъ: прѣвын сѣставъ нерожденъ ксть 64a

ГрНазХІVв.

Срв. нероженънъ в Догм

НЕРОЖДЪСТВО (7), ἀγεννησία (20a] I

неродьство, III нерожденіє, 62б] III нерожденіє, 63a] III нерожденіє, 71a] III нерожденіє, 73a] III нерожденіє, 80a] III нерожденіє, 84a] III нерожденіє) *тринит.* Нероденост, ипостасно свойство на Първото Лице на Пресв. Троица: єднно сютъ ѿць н снъ н стын дхъ развѣ нерожьства н рожьства н нсхода 80a

∅

Срв. нероженіє в Догм

НЕРОЖЬСТВЫНЪ (1), n sg, нерожьствьноє, ἀγέννητον (90б] III нерож(д)єнноє)

тринит. Вж. неродьнъ: нерожьствьноє н рожьствьноє разлжучьнѣ разоумѣваннмъ 90б

∅

Срв. нероженънъ в Догм

НЕСКВРЬНАВЪ (1), ἀμίαντος (337a] II-V

нескврьнъ)

култ.-рим. Неосквернен, съхранил физическата си чистота съобразно изискванията на Закона или нравствено неопетнен: ложе нескврьнаво

≡ нескврьньнъ, нескврьнъ

∅

Срв. бескврьньнъ в Евх Ен

НЕСКВРЬНЪ (1), καθарός (229б)

мар. Девствен, вж. нескврьнаво: ѿ ѡнстнхъ н нескврьннхъ єа оутробы 229б, εκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρῶτάτων αὐτῆς αἱμάτων

∅

НЕСКВРЬНЫНЪ (1), ἀμίαντος 334б

Вж. нескврьнаво: ложе ~о 334б

Евх Ен Рил Мин1096 г. Мин1097г. ГрНазХІв. Догм

НЕСТАВЫНЪ (1), ἀκόλυτος (29a] V несѣставьнъ, III непостоятельнъ)

онт. Безпрепятствен, който е в непрекъснато движение – дифференциален признак на сътворената природа: ведын непрєпоконноє несєннє н неѣставьноє 29a

∅

Срв. непрѣстаньнъ в Догм

НЕСЪВРЪШЕНЪ (3), ἀτελής 73б, 74a, б

онт. Който не обладава положителните качества в абсолютна пълнота, но притежава и елементи на отрицателен квалитет: все бо єже ѿ несъвршєннхъ сѣлєжа сѣа сѣложно всѣко ксть 74a

≡ бесъвршєнъ

≠ сѣвршєнъ, коньчънъ, до коньца

Супр Напис ГрНазХІв.

Срв. несъвршєнънъ в Догм

НЕСЪЗЪДАНЪ (3), ἄκτιστος (27a] I незьданъ, 89a] V несъзъданєнъ, 108a] I незьданъ)

онт. Несътворен, дифференциален признак на Божествената природа, произтичащ от свойствата му неизменяемост и времева индетерминираност*: не въ оуставѣ бо ксть єствѣзмъ н стрьмнцєю єднно несъзъданнє 108б

≡ незьданъ, нетворєнъ, несътворєнъ

≠ зьданъ, творєнъ, сѣтворєнъ, творьнъ

* Възникването на термина е свързано с арианското лъжеучение, че Синът е най-висше творение на волята на Отца, и следователно не е единосъщен с Твореца. Арий твърдял, че Логосът не е безначален, но има начало на своето битие; че не е произлязъл от същността на Отца, а е създаден от нищо по волята на Отца. Той е първото Божие творение. Бог го е създал, за да създаде чрез него света. Синът е посредник при сътворяването на света и същевременно част от сътворения свят. Той е съвършено

Божие творение, но не творец. Църковната доктрина противопоставя термините **рождѣнь** и **сѣзданѣ** (вж. контекст 55б).

От друга страна концептът на понятието **несѣзданѣ** се противопоставя на македониянската (духоборската) ерес, която отричала божественото достойнство на Третото Лице на Пресв. Троица, приравнявайки го с тварите и отричайки единосъщиято му с Отца и Сина.

Евх Мин1096г. ПандАнтХІв.

Срв. бѣ сѣтворѣнна в Супр; несѣзданѣнь в Догм

несѣзложенѣ (1), ἀσύνθετος (56а)

Вж. несѣзложѣнь: акоже сын простѣ н несложѣнь нѣсть прннмѣннкѣ вѣда

∅

Срв. несложѣньъ в Догм

несѣзложѣнь (5), ἀσύνθετος (19а, 43а] V несѣзложѣнь, 48а] I, II, VIII несѣзложѣнь, 75б, 86а] II, IV не сѣзложѣнь)

Несложен, т.е. несѣставен от крайните елементи на материята –

а) *теол.* Дифференциален признак на Божествената природа: вѣѣство просто кѣсть н несѣзложѣно 86б;

б) *антроп.* Видово определение на душата в качеството ѣ на безплѣтно и безтелесно сѣщество: 177а

≡ простѣ

≠ сѣзложѣнь, сѣборѣнь, сѣхожѣнь

ГрНазХІв. Догм

несѣставѣнь (1), ἀνυπόστατος (41а] I несѣставѣно)

онт. Който не притежава самостойно субстанциално битие: а слово наше несѣставѣно кѣсть 41а

≡ без оупостасн

Догм

несѣтворѣнь (4), ἀγέννητος (33б), ἄκτιστος (64б), ἀγέννητος (64а), οὐ ποιηθείς (52б)

Вж. несѣзданѣ

Супр Мин1097г.

несѣщѣство (1), τὸ μὴ ὄν (52б] I, V несѣщѣннѣ)

онт. Вж. небытннѣ: не бо ѿ несѣщѣства вѣ бытѣе нѣзвѣдѣнь бы(с) 52б (стереотипен превод ѿ небытѣя; срв. 57б или ЙоЕШ 156d11, 197c19/c. 105, бел.21)

= небытннѣ

≠ бытннѣ, сѣщѣство

∅

нетворнтѣвьнѣ (1), ἄποιος (191а)

онт. С неутрална качествена характеристика: вода нетворнтѣвна кѣсть 191а

∅

Срв. бескаѣствѣнь Догм

нетворѣнь (4), ἄκτιστος (27б] III несѣтворѣнь; 64б *rel.* несотворѣнь; 70а III несѣтворѣнь; 86б] I несѣтворѣнь, III, V несѣтворѣнь, II несѣтворѣнь
Вж. несѣзданѣ: аще оубо нетворѣно, то безначально н бесплѣтно н бесѣмртѣно 86б

нетѣлѣннѣ (1), ἀφθαρσία (263б)

сотир. Нетление, свойство на обновената след изкупителната жертва на Исуса Христа човѣшка природа: кѣ немуоу н прннмѣмѣ нетѣлѣннѣ 263б

≡ бесѣлѣннѣ, нетѣлѣннѣ, нетѣлѣ, бесѣлѣ

≠ телѣннѣ, телѣ

Евх Супр Слепч Мак Служ Мин1097г. ПандАнтХІв. Догм

Срв. безнѣтелѣннѣ в Христ Охр; ненѣтелѣннѣ в Евх Супр Христ Слепч Шиш Напис

нетѣлѣнь (1)

n sg нетѣлѣноѣ, τὸ ἀφθαρτον (354а] II, IV, V ненѣтелѣннѣ, III безнѣтелѣннѣ)

есх. Който не подлежи на разложение: подова оубо телѣноуоумоу семоу вѣлѣщн сѣ вѣ нетѣлѣноѣ 354а

≡ бес (нс)телѣннѣ, бесѣлѣн, бесѣмртѣнь, бѣ сѣмртн

≠ телѣнь, сѣмртѣнь

Срв. бесѣлѣнь в Супр; бесѣлѣннѣ в Супр; ненѣтелѣннѣ в

Евх Клоц Супр Ап; ненѣтелѣнь в Слепч; нетѣлѣннѣ в Супр

Христ Слепч Мак Служ Мин1097г. ПандАнтХІв. Догм;

нетѣлѣмѣ в Мин1096г.; нетѣлѣн в Изб1073г.

ПандАнтХІв.; нерѣтелѣннѣ в Догм

нетѣлѣ (1), ἀφθαρσία

сотир. Нетление, вж. бесѣлѣннѣ /б/: сѣветъ бо сѣ вѣ телѣю, вѣстаѣетъ не вѣ телѣю 354а

= бесѣлѣннѣ, бесѣлѣ

неоустроѣнь (1), ἀκατασκεύαστος (157б)

косм. Без устроѣние: вѣ наѣатѣкѣ (землѣ) неоустроѣна н неоутворѣна бѣ 157б

Евх Супр

Срв. неоустроѣннѣ в Догм

неоутворѣнь (1), ἀκόσμητος (157б) *косм.*

Безформен: вѣ наѣатѣкѣ (землѣ) неоустроѣна н неоутворѣна бѣ 157б] II-V неоутврѣжена

нехотнѣ (1), ἀκούσιος (317а)

етич. Неволѣн, несѣзнателѣн: нехотнѣа зѣль 317а

≠ самохотѣнь

нешѣствоуѣа, (1) δυσκίνητος

онт. Неподвижен: бѣдѣнѣ шѣствоуѣѣе на зло, нѣ н не нешѣствѣнн. нынѣ же н нешѣствоуѣѣе, не еѣствѣномѣ нѣ бѣлогодатнемѣ 111б

нешѣствѣнь, (1) ἀκίνητος

онт. Неподвижен: бѣдѣнѣ шѣствоуѣѣе на зло, нѣ н не нешѣствѣнн. нынѣ же н нешѣствоуѣѣе, не еѣствѣномѣ нѣ бѣлогодатнемѣ 111б

НОВЪЗ (19), καινός

1. *христол.* В израза новын адамъ (286а) – едно от наименованията на Господ Иисус Христос в качеството му на възстановител на първожданото достойнство на човека

≠ ΔΡΕΒΛΗΝΗ ΑΔΑΜЪ

2. *св.-ист./библ.* Вж. ЗАВЪТЪТЪ: новын завѣтъъ 264а

= новын законъ

Срв. новое писание в Изб1073г.

НРАВЪЗ (5), γνώμη (78б] V ραζουμъ, 81а] V ραζουμъ); ἔξις (78а, 142abis)

етич. Начин на поведение, зависещ от психическия стереотип на отделната личност и формиращ се при определени житейски условия. Нравът разкрива съдържанието на действителното поведение, а не нравствените изисквания, към изпълнението на които трябва да се стремим: а нравы нже въ насъ дьрьжнмн бо соуть мысляю 142а

Супр ЗогрФрагм Христ Шиш Охр ЧХр ГрНазХІв. ПатСинХІв. ЗлатострХІв. Догм

НЫНЪШЬННН (4), παρών

В терминологични изрази –

◆ нынѣшннн вѣкъъ 293б, вж. и 203б, 102а

◆ нынѣшньне жтнне: въ нынѣшннмъ жтнн 345а

≠ прнходан

НѢЖДА (22), ἀνάγκη (passim)

онт. Необходимост*: ѿ бывающнхъ всѣхъ нлн бѣ глѣтъ вновьна суща нлн нѡужда нлн марменн нлн кестьство нлн лѡучан нлн самобытье 194б

*Необходимостта заедно със случайността ([сз]лѡучан, τύχη, σύμπτωση) са онтологични категории, отразяващи два вида връзки на съществуващите неща. Необходимостта произтича от вътрешната същност на нещата. Тя е онова, което трябва непременно да стане при дадени условия. От друга страна необходимостта се противопоставя на свободата като самоопределение на духа, като възможност да се постъпва съобразно волеизлияние, което не е детерминирано от външните условия. В такъв смисъл необходимост се нарича обусловеността на човешките действия и постъпки от външни, независещи от личността обстоятелства.

◆ по нѡждан, нѡждеѣѣ, 140а, б, кат' ἀνάγκην аще бо ѿ поносъ звѣздьныхъ все творнмъ, еже н творнмъ, то по нѡждан творнмъ еже н творнмъ. да еже нѡждею бываеть, то нн добро нн зѣло есть.

Зогр Мар Ас Сав Евх Клоц Супр Ен Парим Служ Ном ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ПатСинХІв. ЗлатострХІв. Догм

НѢЖДЪНЪЗ (8), ἀναγκάλος (passim)

онт. Необходим, неизбежен, вж. нѡжда: жнвоуцоумоу ѡ бѣтъ подобаеть по нѡждьнынмоу коупнѣ н естѣствьнынмъ сластѣмъ прѣходнтн, въ вѣторѣмъ же ѹнпоу естѣствьны н не нѡждеенын сладоствн полагаѣтн 187а

Евх Супр Парим ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЕфрКрм Догм

О

ОБОЖЕННЕ (1), ἀποθέωσις (248а)

сотир. Обожение – извършеното чрез боговъплъщението и неразрушимо дори при кръстната смърт съединяване на Божеството с човечеството в личността на Иисуса Христа, при което човешкото естество се сдобива отново с първожданото си благодатно безсмъртие.

ГрНазХІв. Мин1097г. Догм

ОБОЖИТН (3), ἀποθεόω (230б, 272а, 273б)

сотир. Извършвам акт на обожение – съединявам човешката с Божествената природа –

а) ипостасно в личността на Господа Иисуса Христа: слово бывъ плѣтн оупостасъ ... не ѣлка обжена глемъ, нъ бѣ ѡѣлвѣуша сѣ 230б

б) тайнствено-благодатно в причащението със светите дарове: нѣсть ѡбразъ хлѣбъ н вно плѣтн н крѣвн хѣвъ ... нъ та сама плѣтъ гн- ѡбѣжена 272а; прнѣтннемъ бѣжѣствьнааго ѡгна възгорнмъ сѣ н обжннмъ 273б

(вж. още обоженне)

≡ божитн

Мин1096г. Сб1076г. Догм

ОБОНИАННЕ (2), ὁσφρησις (181а, 189б)

гнос. Обоняние, едно от петте сетива: ѣ ѡуѣвство кестъ обонанне 189б.

≡ обѣхъ (193а] V обѣѣханне)

Изх29:18 по ръкопис от XIVв. СтихирХІв. Догм

ОБРАЗОВАНИЕ (3), ἐκτύπωμα (303б),

ἀπεικόνισμα (305а), ἐξεικόνισμα (301б)

Вж. нкона: самъ рнзоу кѣ бѣжѣствьноуцоумоу своемоу лнцоу прнложнвъ въобразова рнзою своєю образованне 305а

∅

Срв. нзъображенне в Догм

ОБРАЗОВАТН (7), εἰκονίζω (274б, 279а, 303б);

τυπόω (273а); ἀνατυπόω (57б] III образитн); σχηματίζω (302а); σημαίνω (240б] I-V знаменатн),

Изобразявам, предавам чрез образи (вж. образъ /1/) –

а) *гнос.*: ѣлкѣ ...творнтѣ ...въ оумѣ ... образовавъ боудѡуѣе 57б

б) *мист.*: трьмн бо погрѡузы трнн дѣн гѣна погревенна образѡуѣтъ 240б

Евх Супр Изб1073г. Мин1097г. ГрНазХІв. Догм

Срв. въобразитн и въобразоватн в Догм

ОБРАЗЪ (7б), εἰκόν (53а, 93б, 104а, 163а, 164б,

174abis, 216а, 232б, 242а, б, 261б, 279а, 292а, 297б, 299а, б, 300abis); τρόπος (63а, б, 64а, 65бbis, 69а, 72а, 80а, 91а, 117б, 200а, 208б, 212а, 227а, 258б, 310б, 332б, 339а); τύπος (240а, 246б,

2546bis, 2556, 2626, 2716, 272abis, 2746, 3006); σχῆμα (69a, 117a, 1886, 192a); χαρακτήρ (53a, 62a, 233a, б); μορφή (78a, 2256, 3556); ἀντίτυπον (277a); ἐκτύπωμα (3036); χαρακτηριστικόν τό (736); στήλη (297a); δοχείον (132c13] I, V капъ)

подобныи образъ, σύμμορφος 2976

онт. 1. Образ – съвършено пълно и точно сходство между две същини, явления и пр., подобно на това, което съществува между печата и неговия отпечатък:

а) *тринит.*: снъ же н образъ отъун оупостасн 62a;

б) *антроп.*: сътворн γλκα ... по своемоу ωεραзоу н подобъствоу 174a;

в) *мист.*: ωεραзъ съмъртн хъви есть хръщенне 240a

♦ пръвыи образъ, πρωτότυπον 300a

2. Модус, начин – свойство, присъщо само на някои състояния на същността, преходно състояние на субстанцията. В модусите намира израз множествеността и изменчивото разнообразие на нещата и явленията в иманентната действителност, = τρόπος : ~ соуществу 63a; ~ бытъю 91a

3. Форма, външен вид: преобразоують сѧ ... нмъже хотѧть ωεραзъмъ 117a, срв. още 1886, 192a;

♦ безъ образа, ἄσχημάτιστος (91a, 94a] III бе(з)ωεразно срѣ(ѣ) безъ образа, V безъωεразно, 177a)

Вж. безъωεразънъ

4. *култ.-рит.* Изображение, икона: образъ нхъ (сѣтынхъ, бел. Т. И.) въставнмъ 277a, срв. още 2996

≡ икона, образование

= прнкладъ

Често

Срв. нзъωεраженне и наурѣтанне в Догм

Jagič, Ар. III 84f; WeiherStudien 156 ff. 161 ff 163

ОБРАЗЪНЪ (2), τυπικός (2226] III многообразънъ)

Който има образ, чувствено възприемаема форма: ωεразъноε богοακλєнне 2226

Евх Клоц Супр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ОБРАЩЕНИЕ (1), ἐπιστροφή (222a)

етич. Духовно, нравствено обръщане: на ωεрацєнне зъвавъ 222a

Догм

ОБРЪЗАННЕ (1), περιτομή (2526)

култ.-рит. Обрязване, изрязване на краекожието (препуциум) на мъжкия полов член. Хирургична операция, извършвана от дълбока древност у много народи с ритуални цели и по хигиенни причини. Евреите правели това на осмия ден от раждането на детето. Сред тях обичаят се възприемал като външно отличие на естественото Авраамово потомство.

Зогр Мар Ас Сав Боян ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

ОБРЪЗАТИ (1), περιτέμνω (3256)

култ.-рит. Обрязвам, вж. обръзание

Зогр Мар Ас Сав Боян Клоц Супр ПандАнтХІв.

ОБЪДРЪЖАТИ (9), περιέχω (496bis, 102a, 1216bis, 147a, 151a), περιорίζω (120a)

PtcPraesAct ωбъдръжан, περιεκτικός (102a)

1. *общоупотр.* Обхващам, обемам, съдържам, вмествам: что во ωбъдръжнтъ тѣлесѧ, не въздоуухъ лн 147a, срв. още 1216

2. *иконом.* Държа във властта си, управлявам, ръководя. С този термин се означава поддържането от Бога на установения ред в цялото творение: ннунмъже не ωбъдръжнмъ, нъ пауе ωбъдръжа все н сѣдръжа н пренмын 496 ≡ ωдръжатн

Супр Сб1076г. ЕфрКрм

ОБЪЛЪ (6), σφαιροειδής (162a)

естеств. Объл, определение на формата на земята и небето: ωбълоу же ιετερн рѣша зємлю 162a ≠ ѧко н блѧдо

Догм

Срв. ωбъловндънъ и ωкρουγловндънъ в Догм

ОБЪЩЕВАТИ (2), κοινωνέω (2996] I, III, V ωбъщєствоватн, 2736)

1. *общоупотр.* Приобщавам се: славы вѣнць нхъ ωбъщюемъ;

2. *мист.* В израза хлѣбъ ωбъщєванън 2736, ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας ‘хляб на общението’ – определение на хлебния принос при евхаристийната жертва. Така се нарича евхаристийният хляб поради това, че причастяващите се със Светите тайни влизат в най-тясно единение със Самия Христос и в Него стават съобщници на вечния живот, а също и понеже всички вярващи в Христа съставят едно тяло Христово, образ на което е причастяването от един хляб, (1Кор. 10:17 *Един хляб, едно тяло сме, понеже всички се причастяваме от един хляб*)

≡ ωбъщєствоватн

= прнѧтн

Срв. прнѧщѧ/ωѧ/тн сѧ и прнѧщѧнтн сѧ в Догм

ОБЪЩЬ (14), κοινός

онт. За качествена характеристика – общ: ωбъщє кєстьство 77a, б; ωбъщєнє възскръсенне 2896, срв. и 100a, б

≠ въ ѣастн своѧ комочъдѧ 100б μερικῆ ἐκάστου; ο σοβѣ сын καθ’ ἑαυτόν ‘с частно битие’.

ωбъщъ владыка/ творьць, = въсьмъ владыка/ творьць 216б, 292б, 304a и др.

Догм

Срв. ωбъщънъ в Догм

ОБЪЩЕСТВО (6), κοινότης (766] III ωбщєнне, κοινωνία (216a, 233a] II-V ωбщєнне, 2776)

Instr. ωбъщєствомъ, κοινῶς (184a)

1. *тринит*. Общност. С този термин се означава тъждествеността на основата на Божественото битие у трите Лица на Пресв. Троица: обьщество н съвзкоупь н еже въ словесн н помыслъ виднть сѧ 766

2. *мист*. Общение, едно от наименованията на евхаристийната жертва поради таинственото приобщаване в нея с тялото и кръвта Господни (лат. communicatio 'комкане'): обьщество глеть же сѧ н ествство по нстннъ понеже н мы обьществуемъ нмь х̄а н прнемлемъ его плзть н в(ж)ство. 2776;

≡ обьщеннє, прнѧтнє

Супр

Срв. канонна ПатСинХІв.; прнобьщеннє в Догм

ОБЬЩЕСТВОВАТИ (7), κοινωνέω (646 и 65a] II, IV, V, VIII обьщевати, 144a] II-V обьщевати, 180b] II-V обьщевати, 260б, 2776, 278a)

1. *онт*. Притежавам общи свойства с други предмети, имам една и съща основа на битието: үлкъ н бездоушынымъ обьществуєть н бесловесныхъ прнемлетъ животъ н словесныхъ прна разоумъ 180б (срв. още 646 и 65a, 144a, 260б);

2. *мист*. Приобщавам се със светите Христови тайни: н мы обьществуемъ нмь х̄а н прнемлемъ его плзть н бж(с)тво. Обьществуемъ же н єдннествуемъ н самн въ себъ смь 2776, 278a

≡ обьщевати

= прнѧти

МинЧетФевр

Срв. обьщннкъ быти, прнобьща/ва/ти сѧ и прнобьщнти сѧ в Догм

ОБЪТЪ (4), ἐπαγγελία (279б, 283б] III обьщаннє), μνηστεία (281a] III оброченнє, 285a) *култ.-рит*. Оброк, обет*: аньна неплоды соущи мольбою н обьтъмь самонна (ср. ροδн, бел. Т.И.) 283б

≡ обьщаннє

= завѣтъ

*Доброволно поемане на задължение за извършването на някако добро дело в името на Бога (пост, въздържание, материално пожертвование, замонашване и др.). Обетът не се възприема като заплащане за измолената милост и полученото благодеяние. Той има огромно значение за възпитаване на духовна дисциплина и навици за добри дела.

Син Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЗлатострХІв.

Срв. обьтованнє в Зогр Мар Ас Ен Син Евх Мин1097г. ПандАнтХІв. ЙоЛествХVв. Догм

ОБЪЦАННЄ (1), μνηστεία (285a)

Вж. обьтъ

Сав Киев Евх Супр ПандАнтХІв. ГрНазХІв. Догм

ОБ-ТНЄ (3), περιουχί (119б, 147a)

онт. Обем, характеристика на пространството, мислено като празно вместилище на телата: место бо есть комоужьдо тѣлесн того обьатыє 147a; ♦ безъ обьатна ὑπερίληπτος (19a] III не обьятъ) – *теол*. Необятен, невместим – дифференциален признак на несътворената природа, изразяващ нейната пространствена индетерминираност. Бог съществува вн от пространствените граници. Той не може да бъде обгърнат и от целия свят. Той стои над всяка измерима пространственост, така че пространството не може да Го ограничи.

Сб1076г. Мин1097г.

Срв. необьемлемъ и необьятънъ в Догм

ОБЪНЪ (1), κριός (138a)

косм. Овен, зодиакално съзвездие.

ЙоЕШ Изб1073г. ДПК Догм

Срв. крносъ ЙоЕШ Изб1073г. ДПК; крнн ЙоЕШ

ОГЛАШАТИ (2), περιηχέω (308a); κατηγορέω (303a)

1. *общоупотр*. Огласяям, = περιηχέω: пѣсмн оглашатн слоухъ;

2. *терм*. Огласявам, наставлявам във вярата новообгърнатите от езичниците, които се готвят да приемат кръщение, = κατηγορέω: а бжствьнаѧ писанна оглашаютъ покланяющнмъ сѧ капнцемъ 303a

Супр ЕфрКрм Сб1076г. Догм

ОГНЬ (41), πῦρ (passim)

косм. Огън, един от първичните елементи на материята: огнь єднна вещь єсть ѿ чєтырь 130б Често

ОДРЪЖАТИ (1), περιέχω (69a] III обдєржати)

Вж. обдєржати: творьноє бо н ... ѿдръжнмоє 69a Зогр Мар Син Евх Клоц Рил Супр. Изб1073г. ЕфрКрм ПандАнтХІв. Гам Сб1076г.

Срв. обдєржати в Догм

ОМРАЧЪТИ /С- / (3) ἐκλείπω

1. *общоупотр*. Помрачавам: престопъмъ повелѣнью бжствьнына нконы образы омрачухомъ 233б

2. *естеств*. Затъмнявам /се/ (за небесно тяло): а мьрцаныє лочны(о)є бываєть ѿ застоупа зємьнаго єгда боудєть єї лочна ти сѧ обрѧщєть прн коньчаньмъ вьстрєчєнън, да слньцє подъ зємлєю, а лочна надъ зємлєю, освєнєнє бо сътворнть зємлѧ, да не постннєть слнчнын свѣтъ освѣтнти лочны, да тѣмь омрачнть сѧ 146б. Срв и 144б

= помрачнти /сѧ/

Срв. помрѧчати в КирилЙерусХІв.; помрѧчати в Изб1073г.; помрѧчнчн (Срезн)

ОМЪВАТИ (2), λούω

култ.-рит. Умивам, очистивам като ритуално действие: а водѣ доуховьнымъ блгодатнємь плзть грѣховьноюю умывающн 242б; трєтнє

(кръщение) е законно. всь бо неустын шмываше сѧ 245а

Срв. оумывати Изб1073г. Сб1076г.; омыти ПандАнтХІв. Сб1076г.

ОПНСАТИ - *PtcPraetPass* опнсанъ (4), περίγραπτος (31а, 33а, 69а, 108а)

онт./гносеол Ограничен – дифференциален признак на сътворената природа, свързан онтологически с нейната пространствено-времева детерминираност: творьноє во ... шпнсаноє 69а

≠ неопнсанъ, ненспнсанъ

Изб1073г.

ОПЛЪТНТИ (1), σαρκώ (287а] *rel.* възплътити)

Вж. възплътити: рѡдн сѧ отъ сѧ ѿнъ бжнн н бѣ оплъщенъ, не бѣгососьць ѹлѣкъ, нъ бѣ възплъщенъ 287а

∅

ОПЛЪЩЕННЕ (1), σάρκωσις (92а] *rel.* възплъщение)

Вж. възплъщение: отълоуѣно же есть н елнко ш бжѣствьнааго шплъщениа н ѹловѣколкоубца бжнна словесе възплъщениа 92а

∅

ОСВѢТНТИ (5), **ОСВѢЩАТИ** (5), καταλαΐζω (174б), φωτίζω (25а, 86а, 110а, 143б, 146б, 174б, 239б, 273б)

1. *общоупотр.* Осветявам: ѿ снѣца сѧ освѣщаеть лоуна

2. *мист. прен. метафор.* Просвещавам: шсвѣщающен даръ стѣго дѣха прннмѣше н ѹоудотвореныиѣмн снаамн н добрыиѣмн оуѣненн шсвѣщающѹ тьмыныа н заблѹднѣвшѧа 25а

Син Евх Супр Сб1076г. ГрНазХІв.

ОСВѢЩЕННЕ (3), φωτισμός, (107а, 244а), τὸ φωτίζειν (132с5)

1. *общоупотр.* Осветяване: Лоуна же н звѣзды въз наѹало властн ноцн во оѣщеніе ен 132с5;

2. *мист. прен. метафор.* Просвещаване: нынѧ оубо кръщеніемъ наѹатъкъ стѣго дѣха прннмемъ... н печатъ н съхранѣство н шсвѣщенне 244а

Супр ГрНазХІв.

ОСВ–ТНТИ (3), **ОСВ–ЩАТИ** (1), ἀγιάζω (235а, 246а), ἀγνίζω (333а)

мист./култ.-рит. Освещавам, с определени култово-обредни действия и молитви предпочитвам и измолвам снизхождение на особена Божия благодат върху нещо или някого, определяйки го по този начин за свещена употреба и посвещавайки го на Бога: тварь бжнею оѣтн сѧ кръвью 235а; водою оѣтнтн 246а

≡ свѣтнтн, = оуницати

Ен Евх Клоц Супр ЕфрКрм Догм

ОСВ–ЩЕННЕ (1), τὸ ἀγιασθῆναι (277а)

мист. Акт на освещаване, вж. свѣтнтн 277а

≡ свѣщенне

Евх Син Супр ГрНазХІв.

ОСКВЪРНТИ С– (1), μολύνω (247б)

култ.-рит./етич. Осквернявам се, омърсявам се, като влизам в контакт с нещо или някого, който е обявен от Закона за нечист. От първоначалната семантика на телесно омърсяване се развива вторичното преносно значение в етиката ‘осквернявам се с порочни дела’: не wskвърнтн сѧ сквѣрнамн 247б

Зогр Мар Ен Ас Ен Син Евх Супр ПандАнтХІв.

Срв. оквѣрнатн в Догм

ОСОБНЕ (1), ἴδιος (182б] *I* н собіе, *III* особьно)

онт. Свойство*: особне же дѣшн добротыстыє н рѧзѹмѣнне 182б

≡ свонство

*Отделна страна на дадена същина, която обуславя нейното различие или сходство с други същини и се проявява във взаимодействието с тях. Всяка една същина притежава много свойства, единството на които изразява нейното качество.

∅

ОСТАВЕННЕ (11), ἄφεσις (passim)

мист. Прощаване (на грехове)*: грѣхъ оубо шставленне всѣмъ едннако даеть сѧ кръщенемъ 243б

*Свобождение от вината за съзнателно и свободно погазване на нравствения закон (нарушаване на Божията воля) в тайнството покаяние, чрез което каещият се се примирява с Бога и му се дава надежда за спасение

ЗогрФрагм Хил Служ Евх Клоц Супр Ас ГрНазХІв. Догм СЗ (XIVв.)

Срв. от/поущенне в Остр, Мин1096г. ЕфрКрм Догм; отъпоустъ, отъпоустъкъ (Срезн)

ОС–ЗАННЕ (7), ἀφή (181б, 191а] *I, V* посазанне, 191бbis] *I* посазанне, 192а, б; 193а)

гнос. Осезание, едно от петте сетива: е ѹоувѣство

есть шсазанне 191а

≡ посазанне, прнкосъ

Срезн Догм

ОТВѢТЪ (4), ἀπόφασις (35а, 161б, 344а), ἔντευξις (296а)

1. *общоупотр.* Отговор: н трѣныє же нзндїє н земля по престѹпленин по гню отвѣтоу 161а, *срв. още* 344а;

2. *гнос.* Апофазис, отрицателно знание*: трѣвъ оубо конегождѹ еже ѵ бѣтъ глѣмъ не ѹто соѹщїемъ есть съказаеть мнѣтн, нъ еже несть явлѣеть 87а; соѹтъ же дрѹгѧа ш бѣтъ прн немъ глѣма сналоу высостынаго ѡвѣта нмоѹцоу 35б

*Съгласно Църковното учение за относителността на богопознанието, са възможни две насоки на мисълта при съставянето на общо понятие за Бога – метод на отрицанието (апофазис) и метод на аналогията (катафазис). Според метода на отрицанието или т. нар. апофазис непостижимостта на предмета на познание – Божеството,

предполага принципиален отказ от опериране с човешки понятия и представи. Като абсолютна и единствена по рода си същност, надвишаваща безмерно тварния разум, както човешки, така и ангелски, Бог не притежава никое от свойствата на ограниченото и относително съществуващо битие. Ето защо апофатическите определения на Бога са по правило винаги отрицателни.

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Евх Клоц Супр Рил Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ОТЪДАННЕ (2), грц. ἀμοιβή (203б, 346а] *III* възданние)

юрид./етич. Възмездие, отплата: отъданние дъльз 203б; отъданние полоуѣнтн 346а

= мьзда

Мар Сав Евх Служ Ен Клоц Супр ПрезвКозма

Срв. възданние в Догм

ОТЪКРЪСТНН (1), ἀναβαπτίζω (239б] *II-V* окръстнтн)

мист. Прекръщавам, повторно, наново кръщавам*: паки са отъкр(с)татъ, то тн паки распрѣпннають хъ 239б

*Кръщението като духовно раждане за нов, свет живот, подобно на телесното раждане е неповторимо (Ефес. 4:5). Отпадналите от вярата и отлъчените от Църквата еретици, ако са кръстени правилно в името на Отца и Сина и Св. Дух се приемат наново в Църквата чрез тайнството покаяние, но не и чрез повторно кръщение.

∅

ОТЪЛЖУЕННЕ (2), χωρισμός (343б] *III* разлъжюенние)

антроп. Отделяне: отлъжюенние доушн ѿ тъла 343б;

♦ безъ отълоуѣенна, ἀχωρίστος (62а] *III* неразлоуѣенно)

тринит. Без отделяне, неразлъчно. С този термин се означава непостижимият за тварния ум начин на вътрешно раждане на Бога Слово от Отца: ~ роДнвъ са 62а.

Супр ГрНазХІв. ЕфрКрм ЗлатострХІв.

ОТЪЛЖУНН (13), χωρίζω (45а, 76б, 77б), ἀπαλλάττω (104б), διαιρέω (332с7), διακρίνω (92а), ἀφιερῶ (322бbis, 323а)

1. *общоупотр.* Отделям, отстранявам: ѿλжѣи а ѿ женъ 332с7 || лишавам: всеа вещьныа мыслн ѿлжюены

2. *култ.-рит.* Отделям за сакрална употреба, посвещавам, = ἀφιερῶ: нн соубвота бѣѣ ѿлоуѣена 322б; въсего жнтнн къ бѣѣ ѿлоуѣюще 323а (англн, бел. Т. И.)

3. *PtcPraetPass* отлъжюенъ, κεχωρισμένως (78а] *V* отлъжюенъ)

а) *онт.* Съществувам като отделна субстанция: не бо н състави дрѣѣгъ въ дрѣѣгъ соутъ. въ своемъ же къждѣо кестъ н оуѣромъ снрѣѣѣ о себѣ кестъ ѿлоуѣенъ 77б

б) *тринит* не отлъжюенъ, ἀχωρίστος (68б), ἀχωρίστος (61б):

Неотлъчно, неразлъчно – дифференциален признак на свръхестественото раждане на Второто Лице на Пресв. Троица – без отделяне от същността на Отца и без числово множение: а сынъ свръшена оупостаъ естъ отъѣн не отълоуѣенъ 68б

≡ безъ отълоуѣенна, дрѣѣгъ въ дрѣѣгъ

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Клоц Супр ЗогрФрагм ГрНазХІв. ЕфрКрм ЙоЕШ

ОТЪПАДЕННЕ (3), ἔκπτωσις (118бbis, 219а)

ангел. Отпадане*: ѣкоже кестъ ѣлѣкомъ съмьртъ, то же н аѣлѣкомъ ѿпаденние 118б

* С този термин се означава съвършеното и безвъзвратно, лишено от възможността за покаяние отхвърляне на бесовете от благодатта Божия. Поради това че злите духове са паднали без да се намират под някакво външно влияние, съгрешили са дълбоко и всестранно и грехът съвършено е извратил тяхната природа, изкуплението, дадено от Божия Син, е невъзможно за тях (против учението на Ориген, който учел, че Иисус Христос е изкупил не само людете, но и всички бесове).

Супр ГрНазХІв. Сб1076г. Догм

ОТЪПОУСТЪ (1) В израза безъ отъпоуста (sic!), вм. отъстѣпъ, ἀδιαστάτως (83б] *II, IV, V, VIII* ѿстоупа, *III* ѿстоупленна)

тринит. Неразделно. С този термин се означава начинът на съпребиваване на трите Божествени Ипостаси: ѣже естъ бѣжство н еже ѿ прѣвѣна вѣны безъ лѣта отъ тоудѣѣ соуше н еднновластьнъ н безъ отъпоуста се кестъ оупостаъсмъ трн н покланѣемн, (срв. 82а неразстѣпнъ)

≡ безъ расхода, неостѣпнмъ (61б)

Срезн

ОТЪСТѢПЪ – Вж. отъпоустъ

∅

ОТЪШЬСТВЕНЕ (2), ἀναχώρησις

етич. Отклоняване: зъло же нно ннѣѣѣѣ естъ, нъ ѿшьствене отъ добра, ѣкоже н тьма свѣта естъ ѿшьствене.

ОТЪЦЪ (124) πατήρ

1. *общоупотр.* Баща, мъж по отношение на децата си: обрѣтѣтъ са ѣдѣѣѣѣ оѣѣ къ ѣадѣомъ 342а

2. *тринит./христол.* sg Бог Отец, Първото лице на Пресв. Троица по отношение на Сина: еднно соутъ оѣѣ н снъ н стѣѣн дѣхъ 79а

♦ безъ отъѣа 28бб ἀπάτωρ – *христол./мар.* С този термин се означава начинът на Христовото раждане без участието на мъжки пол.

Догм

Срв. безотъѣнъ (Срезн)

ОТЪЧЪ (14), πατρός

тринит. Който се отнася или принадлежи на Отца: ΔΧΨ ΟΥ 85a
Догм

ОТЪУСТВО (4), πατρότης (65б, 80a); πατρία (66a); πατρίς (258a)

1. *общоупотр.* Родина, отечество: нждеконьнаго ѡуства нскоуше 258a

2. *тринит.* Отчество – ипостасно свойство на Първото Лице на Пресв. Троица: не утъ насъ естъ пренесиено къ бл̄жнооу б̄ж(с)твου отъуства н ѡновства 65б

Зогр Син Супр Евх ГрНазХІв. ЕфрКрм Догм

ОЦЪСТВО (1), οξύτης (191a)
естеств. Кисел вкус – физическо свойство
≡ кысѣльство

Догм

ОЦЪСТНЛО (2) ἱλαστήριον
култ.-рит. Очистилице: н скннн же мосннска на възтокъ нмаше прѣпонѣ н оцѣстнло 258a.

Срв. оцѣстнлице в Догм

ОУНСТНТН (5), οὐνιατή (5), καθαίρω (229a, 243abis, 261a, 276a), ἐκκαθαίρω (314б, 315abis), ἀγνίζω (333a)

култ.-рит. Очиствам, посредством определени култови и ритуални действия снемат сквернотата от нешто или някого: водою въсь нечнсть по законуу оуниаесть сѣ 243a; не унстнтеле лн сама сѣ оуниающе, тако въ невъходьное мѣсто вънндѣахоу н требѣ прнвождѣахоу 333a
= освѣтнтн, освѣщатн

≠ оскверннтн

Зогр Мар Ас Сав Син Киев Евх Клоц Супр Сб1076г. ГрНазХІв. СЗ (XIVв.) Догм

ОУНЦЕННЕ (3), κάθαρσις (passim)
култ.-рит. Очищение, съвкупност от мерки, предприемани за освобождение от някаква сквернота (физическа или духовна): понеже соугоубъ ѡлкѣ, отъ д̄ша н пѣтн, соугоубъ намъ дастъ н оуниценне водою н д̄хмь 242a
= освѣщенне, свѣщенне, свѣтъство

Зогр Мар Ас Сав Охр Боян Син Киев Евх Клоц Супр ГрНазХІв. Мин1096г. ЕфрКрм Догм

ОУЛОВЪУЕННЕ (1), ἐνανθρώπησις (340б] въуловѣуенне)

христол. Въчовечаване, приемане на човешката природа от Второто Лице на Пресв. Троица. Бог Слово се въчовечил, съединявайки се в самото зачатие с възприетия от Св. Богородица плод: не самъ оубо дьаволъ боудеть ѡлкѣ по г̄ню ууѣуенню 340б

∅

ОУЛОВЪУНТН С- (1), ἐνανθρωπέω
христол. (за Второто Лице на Пресв. Троица) Въчовечавам се, възприемам човешката

природа: не ѡлка об̄жена г̄лемъ, нъ бл̄ оуѣуша сѣ 230б въѣуѣуша сѣ

П

ПАКЪПОРОЖДЪСТВО (1), παλιγγενεσία (244a] II-V пакрыордѣство)

мист. Новораждане, повторно раждане. С този термин се означава тайнственото благодатно възраждане за нов, праведен и свят живот в единение с Бога, което се извършва в тайнството кръщение: нынѣ оубо кръщенннемъ наѡатѣкъ ст̄го д̄ха прннмемъ н наѡатѣкъ нного жнтѣа боудеть нъ пакрыорожѣство 244a

= порождение

∅

Срв. пакрыордѣенне в ГрНазХІв.; пакрыордѣенне в Сб1414г. (Срезн.); пакрыытнне в Мар Ас Остр ЕфрКрм Гам Догм; Вж. също породѣство и порождѣство в Супр; банѣ пакрыытннскаѣ Мин1096г.; банѣ пакрыытннѣ ЕфрКрм.; пакрыытннннео кръщенне (Срезн); потвѣрѣннне ГрНазХІв.; потворенне в ГрНазХІв.

ПАМ-ТЬ (4), μνήμη (192a, 296б); ὑπόμνησις (302б, 303a)

1. *общоупотр.* Въспоменание спомен, = ὑπόμνησις: пнсатн на памѣтъ 303a, срв. и 302б;

2. *антроп.* Памет, способност за съхраняване резултатите от взаимодействието със света, което дава възможност да се възпроизвеждат и използват в по-сетнешната дейност, = μνήμη: такожде же н въскрѣннѣа пѣтн ѡуесть съ памѣтн же н съ помыслѣмь 192a;

3. *култ.-рит.* Църковна служба в памет на дадено свещено историческо събитие или светец, = ὑπόμνησις: памѣтъ ѡтнтн 296a

= възпомнннне, възпомановенне

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Рил ПандАнтХІв. ГрНазХІв. ЙоЛествХІв. Догм

Срв. помановенне и памѣтнне в Супр, ПандАнтХІв.

ПАНАРТЪ (1), πανάρτεος

библ прен. метоним. Две от неканоничните книги на Стария завет, които Църквата е определила като душеполезно четиво – Премъдрост Соломонова и Премъдрост Сирахова, известни под общото наименование Панарет 'вседобродетелност': а панартъ се же есть премоудрость солемонова н премоудрость нисва, иже отъць сираховъ сътвори жндовьскѣ, елнньскѣ же съказа сего въноукъ нисъ, сираховъ снъ – благовольнѣ же н добрь, нъ не вънтаете сѣ нн лежѣсте въ кнвотѣ 312б

= Апанарт

Срв. Панаретос и Апанаретос Изб1073г.; Панаретъ в Догм

ПАРАЛПОМЕНЪ (2), παραλυπόμενον (311a, 312a)

библ. Паралипомен, наименование на Ветхозаветна книга

Ø

Срв. параллеломена в Изб1073г. Догм; останъкъ в ЕфрКрм; останъуыныа къннгы/ остатъуыныа къннгы в ЕфрКрм; останъци црѣтъ (Срезн)

ПАРМННА (1), παροιμία 312a

библ. Притча – такава форма на изразяване, при която отвлеченият смисъл се облича в образ или сравнение

♦ пармнна соломонна 312a – Притчи Соломонови, Ветхозаветна библийска книга.

= прнтъѹа

Евх Ен

Срв. Прнтъѹа Соломонна в ЕфрКрм; Словеса прнтъѹуыныа в Сб1076г.

ПАРФЕНЪ, вж. парфенъ

ПАРФЕНЪ (1), παρθένος (138a) II, IV, V парфена)

косм. Дева – зодиакално съзвездие

= юнота

ЙоЕШ

Срв. парфеносъ дѣвница Изб1073г.

ПАСТН (2), ποιμαίνω (90a, 253a)

еклесиол. прен. метафор. Паса, напътствам членовете на църквата във вяра, благочестие и добри дела;

♦ *PtcPraesPass. pl t* пасомы – пасоми, членовете на Църквата по отношение на своя пастир, свещенослужителя (вж. още пастоухъ): пасомынхъ пастоухъ речеть сѧ 90a; пасомынхъ палница 253a

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр в пряко значение; ПандАнтХІв.

ПАСТОУХЪ (4), ποιμήν (246] III пастырѣ, 90a] III пастырѣ, 298a, 306б)

еклесиол. прен. метафор. Пастир – свещенослужителят по отношение на миряните в църквата: пасомынхъ пастоухъ речеть сѧ 90a

Зогр Сав Супр Изб1073г. ЕфрКрм

Срв. пастырѣ в Догм

ПАТРНАРХЪ (1), πατριάρχης (299a)

pl t библ. Патриарси, праотци. В Священото Писание така се наричат благочестивите родоначалници на еврейския народ, живели до времето, когато Бог дава на Мойсей скрижалите с десетте Божии заповеди на планината Синай, носители на истинната религия в Единия Бог: нже преже блгодатна пррци, патрнарсн 299a

Ас Ен Служ Супр Мин1097г. ГрНазХІв.

ПЕНТАТЕУХЪ (1), πεντάτευχος (311б)

библ. Петокнижие, наименование на първите пет Старозаветни книги (Битие, Изход, Числа, Левит и Второзаконие), за чийто автор се счита Мойсей.

= патернца, паторнца, патн коупъ

Ø

Срв. пентатевхъ и пентатехъ в ЕфрКрм; патеръы къннгы, патеръ в Изб1073г.; патеръница;

ПАТОКЪННЖИЕ в Петокнижие XVв.; ПЕНДАТЕВЪХОСЪ в Догм

ПЕЧАТЬ (3), σφραγίς (108a, 244a, 253a)

1. *обицоупотр.* Печат: не оудръжнмн соутъ стѣнамн нн дѣврмн нн клѹн, нн печатъмн 108a

2. *мист.* Тайнствено-благодатно поставяне на знак върху частите на тялото чрез помазване с осветено миро и произнасяне формулата “Печат дара Духа Светаго”, при което в тайнството миропомазание се дават благодатни сили, необходими за закрепване и възрастване в новия живот. Печатът от най-древни времена е бил белег на власт. С него се е удостоверявала истинността на документи, забранявал се е достъпът до определено място или вещ. В такъв смисъл запечатването, извършвано в тайнството миропомазание означава, че върху кръщаващия се е положен знакът Божий, по който той може да бъде приет за истински последовател на Господа и същевременно се възпрепятства чуждото (т. е. на бесовете) посегателство върху душата му, която е притежание на Бога: кръщеннемъ начатъкъ ѣтго дѣха прннмемъ ... н печать н съхранѣство 244a

Ен Евх Клоц Супр ГрНазХІв.

ПНСАННЕ (46), εὐαγγέλιον (281a), γραφή (rel.)

библ. 1. Под това сборно название се разбират библийските книги на Стария и Новия Завет: ѣтоѣ ~ (21б, 23a, 46б, 129a, 327a), ѣжъствъноѣ ~ (65б, 112б, 130б, 148a, 151б, 281a, 301a, 313б, 315б, 322a, 331a, 346a); бѣгодоховноѣ ~ (322б); ~ бѣдѣшѣно (322б)

≡ къннгы

≠ прѣдѣлнне

Срв. стѣна къннгы в Изб1073г. Сб1076г.; стѣна словеса в Сб1076г.

2. *pl t* Сборно наименование на летописните старозаветни книги: таже дрогоуна патеръы кннгы зовомаа пнсанна ... аже соутъ снце: нѣс навгннъ, соудна съ роуфскымн, црѣскыа прѣввыа съ въторымн кннгы ѣдны, н двоѧ отъ параллеломенъ кннгы ѣдны 311б

Зогр Мар Ас Сав Евх Клоц Супр Изб1073г. ЕфрКрм Догм

Срв. повѣстѣныа къннгы, пнсатѣлннца и ѣтопнсанне/ ѣтопсанна в Изб1073г.

ПЛАВАТН, в изрази плаваѣштѧта (звѣзда)

Вж. плаантъ

ПЛАЗНВЪ (1), γλισχρός (191б)

естеств. Лепкав, физическо свойство: Подълежнмо же естъ посазанню тепло н соудено ... плазнво 191б

Срв. пльзскъ в Догм

ПЛААНТЪ (9), πλανήτης (passim)

косм. Планета*: седамъ во плаантъ рѣша: слнще, лоуно, дню, ермню, дреа, афроднтн н کرونا 123б

= плаваѣштѧта (звѣзда)

* За “движещите се небесни светила” Йоан Екзарх въвежда непреведения термин *ПЛАННТА* или калкира съчетание *ἄστρα πλανητά* с *ΠΛΑΒΑΙΨΗΤΑΝ ΖΨΨΖΔΑ* (в текста се среща и само *ΠΛΑΒΑΙΨΗΤΑΝ*). За това съчетание писателят използва глагола *ΠΛΑΒΑΤΗ*, който е имал и значение ‘блуждая’, тъй като буквалното значение на *ἄστρα πλανητά* е ‘блуждаещи звезди’. По този начин “движещите се небесни светила” се разграничават от “неподвижните звезди”, които се наричат само *ΖΨΨΖΔΥ*. Всяко от зодиакалните съзвездия е представено със собствено название. Имената на планетите и на зодиакалните съзвездия са заемки от гръцки, но в някои случаи Йоан Екзарх привежда и съответстващите славянски имена. Л. Ф. Фомина изтъква, че в ЙоЕШ преобладават транслитерирани от грц. имена на зодиакалните съзвездия в Срв. с ЙоЕБ, където са използвани повече славянски имена. Според нея тук за пръв път в славянската книжнина се появяват народните названия *ΠΡΨΧΟΔΥΝΝЦА* ‘Вечерница’ (име на Венера), *ВЛАСЕЖЕАНШТН* ‘Плеяди’, *КРЪЖНАНА* ‘Орион’. В ЙоЕБ и ЙоЕШ се употребява също и *ΔΥΝΝЦА* ‘Зорница’ като име на Венера.

Изб1073г. Догм

Срв. *ПЛАННТА* в Изб1073г.; *(ο)ΒΛΑΖΝΗΝΑ ΖΨΨΖΔΑ* ГАМ; *СΒΛΑΖΝΗΝΑ ΖΨΨΖΔΑ* ГАМ

ПЛАТЬ, в израза *ПЛАТЬ ОБЪЛА* (125а)

КОСМ. Небесен свод: *Λ ΔΡΟΥΖΗΝ ΠΛΑΤΨ ΟΒΛΑ ΔΑΖΟΥΜΨΒΑΨΑ ΝΒΟ* 125а. Вж. и *КОМАРА*

ПЛЪТЪ (129), *σῶμα* (30б, 32abis, б, 60а, 89б, 91б, 98б, 121б, 166с2, 12, 168б, 174б, 175б, 177б, 178б, 180б, 182б, 183а, 185б, 186abis, 190а, 192а, 193а, 218б, 242а, б, 247б, 248а, 253б, 267а, 268а, 269bter, 270bter, 271а] *I, III* тѣло, 272abis, 273а, 275abis, 276abis, 277а, 278а, 284а, 293б, 294а, 295а, 326б, 333abis, 343а, б, 347аб, 348а, 350аб, 351а, 353б, 354б, 355б, 356абter, 357б), *σάρξ* (77а, 143а, 224а, 226б, 229б, 230ater, б, 231а, 236а, 266б, 270а, 272а, 276б, 277б, 286а, 290б, 337б, 348б, 353б), *σαρκίον* (93б), *ὄλη* (172а)

антроп. 1. Месо, месеста тъкан на човешко или животинско тяло. В съдържанието на понятието ‘плът’ преобладават свързани с органичния елемент идеи. Плътта е субстанция на човешкото тяло, основа на човешкия живот: *се прнбвы(с) нмъ (костемъ) плътн н жны възннцаахочу* 348б; *Девельство плътн* 172а;

♦ *бес плътн, ἄσώματος* (58б] *V* *бесплотенъ*, 59а] *III* *бесплотенъ*, 91а); *δίχα τοῦ σώματος* (34б)

косм. Бесплътен – диференциален признак на духовните същности: *Дша бес плътн естѣ н бес колнчѣства н без образа* 91а

≡ *бесплътенъ*.

2. Тяло, организъм, = *тѣло*: *Λ οσαζανнѣ по всен плътн развѣ костнн н жнлъ* 183а; *Плъть кестѣ на трое растоащн са дългостѣ н шнростѣ, н глоуботѣ* 178б;

♦ *Instr* *плътью, σωματικῶς* (109а, 217а, 329б) – *с тяло, в тяло*

а) *антроп.* сега положн въ рѣчн въ *разоумнѣмъ н внднмѣмъ*. На землн плътью *ходѣа, дшею съ англы вѣаше* 217а

б) *христол.* Чрез този термин в сотириологията се подчертава, че Господ Иисус Христос се възнесъл на небесата заедно с възприетото при възплъщението си човешко тяло, като по този начин възвисил човешката природа дори над ангелите и издигнал нейното достойнство до Божия престол: *ο δεσποῦν σῶδε ὄντα плътью* 329б

♦ *ПЛАТА ПЛЪТЬ – КОСМ.* Квинтесенция: *ετερн же водъночю твърдѣ, ѣко посредѣ воды быгѣшю, а друузнн платочю плъть ннакоу развѣ чѣтырь вѣщнн* 121а. Срв. още 32а, б

♦ *ПЛЪТЬ Н КРЪВЪ БОЖНА – МУСТ.* Хлябът и виното в тайнството Евхаристия след тяхното пресъществяване 269б

= *тѣло, вещь*

Често

ПЛЪТЪНЪ (28), *σωματικός* (47б, 98а, 112а] *III* *плътѣскъ*, 155а, 177а, 185abis, 200б, 257а, 272б, 329а, 330б); *σαρκικός* (284а] *V* *нсполнѣнъ*, 326б, 330б); *τοῦ σώματος* (106б, 185б, 218б, 274а, 276б); *σώματι* (185б); *τῶν σωματων* (332с1б, 350а); *σαρκός* (231бbis, 285б)

1. Отнасящ се до плътта (вж. *плъть*): *сладостнн овы соутъ дшнныа, друугыа плътныа* 185а

2. Телесен: *плътнѣмъ вндомъ* 247б, *σωματικῶς* ≡ *плътѣскъ, плътѣнъ*

♦ *плътнѣоѣ прншьствнѣ* 98а

христол. Пришествието в плът на Второто Лице на Пресв. Троица в ипостаста на Иисуса Христа за благовестие, вж. още *въплъщеннѣ, оплъщеннѣ*

≡ *спаснѣоѣ прншьствнѣ*

Евх Супр Хил ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

ПЛЪТЪСКЪ (5), *τῆς σαρκός* (222а] *II-V* *плътѣнъ*) Вж. *плътѣнъ*: *дѣвельство плътѣскоѣ* 222а] *II-V* *плътнѣоѣ*

ПЛЪТЪСКЪИ, *σωματικῶς* (93а, 94а, 98а, 109б)

гнос. Посредством сетивни образи. Чрез този термин се означава методът на положително богопознание /катафазис/, при който мисълта си служи с аналогии от областта на достъпното за човешкия ум творение при описание и дефиниране на Божията същност*: *ο β̄з̄ъ плътѣскы въ бж̄ствнѣмъ пнсаннн прнклад̄но обрѣтаем̄ гл̄но* 93а. Вж. още *вогъ, ο β̄з̄ъ*.

*Приписването на човешки свойства и качества на Бога или т. нар. антропоморфизиране има основата си в психическата нагласа на човека, която намира отражение в учението на Църквата за сътворяването на човека по образ Божий. Приписването на човешки свойства на Бога налага духовните свойства и действия, които подобават само на Него, да бъдат очистени от всякакъв човешки елемент и да бъдат възприемани в тяхното абсолютно съвършенство

Евх Изб1073г. Мин1097г. Догм

ПОБЛАЖЕНЫСТВО (1), ἀγαθότης
теол. Качество на благ, вж. благъ: любо поблажыньствомъ, любо слою, ... любо прѣмомудростью...аще не дондѣть съвршѣнна, то нѣсть богъ 38а

ПОВННОВАТН С- (2), ὑπόκειμαι (69б), ὑποπίπτω (261а), ὑποτάττω (218а)
онт. Притежавам битие, обусловено от някаква външна зависимост – битиен статус на сътворените същности: вса же тварь...по своемуу кѣтствому тѣлї повннуеть са 69б
Зогр Мар Ас Сав Евх Супр ГрНазХІв. Мин1096г.

ПОВННЪНЪ (11), ὑποκείμενος (166] III
внновънъ, 26а, 166с8, *чети* неповннънъ), ὑπεύθυνος (218б, 223б), ὑποχείριος (160аб, 161а, 222а, 235б); ἀρχόμενος (144а)
1. *общоупотр.* Подчинен, поданик: чннъ ... властелннѣ н повнннѣ 144а, срв. и 161а
2. *онт.* Подложен на, подлежащ на, зависим от, обусловен – дифференциален признак на сътворените същности: бѣ не повннънъ зѣлн 16б
≡ вннънъ
Зогр Мар Ас Сав Евх Клоц Супр ЕфрКрм ПандАнтХІв. ЗлатострХІв. Догм

ПОВѢДАТН (12), κηρύττω (235б, 236а, 255а, 290б, 305б, 338а, 340а); ὁμολογέω (113б, 337б); ἐπαγγέλλω (248а); καταγγέλλω (265а); διηγέομαι (129б)
Вж. нсповѣдатн: мы повѣдаемъ х̄л распатааго 255а

ПОДАЯТН (7), μεταδίδομι (passim)
иконом./мист. Преподавам, посреднича при низвеждането на благодат от Бога върху творението*: (д̄х̄л стын, ск. Т. И.) вса чьскы ѣакоже подобьнъ оцю н сыноу ѿ оца нсхода н сыномъ подаемъ н прнемлемъ всею тварью 71а; снѣмъ обавленъ намъ нсповѣдаемъ н подаемъ 85б.
*Преподавател на Божия благодат може да бѣе Второто Лице на Пресв. Троица (преди и след выплшението) като посредник между Бога Отца и човещите, както и свещениците като посредстващо звено в свещената йерархия между небесната и земната църква
Зогр Мар Ас Ен Евх Супр ЗогрФрагм ГрНазХІв. ЕфрКрм.

ПОДВНЖЪНЪ (1), σπουδαίος (187б)
агиол. Подвижнически, аскетичен: дѣла подвнжна 187б, вж. подвнзатн
Супр ЕфрКрм ГрНазХІв. Изб1073г.

ПОДВНЗАННЕ (1), ἐπιμέλεια (307б)
агиол. Подвизание, аскеза, вж. подвнзатн
Евх Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв., Мин1096г.
Срв. подвнж в Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Изб1073г.

ПОДВНЗАТН (2), ἐπαλείφω (304а)
PtcPraetPass. подвнзанъ, μοχθηρός (221б)
агиол. Упражнявам, тренирам тялото и волята си в духовно-нравствена издръжливост с цел очистване на душата от страстите и греховните

мисли и подчиняване човешкото тяло на духа*: такожде н стынхъ блгомужства подвнзajúща насъ на мужства 304а: подвнзаное жнтне 221б.

*Задачата на подвизанието е очистване сърцето и ума за приемане на Бога, за богообщение и богоуподобяване. Концептът на това понятие тясно корелира с представата за двойствеността на човешката природа и произтичащите от това вътрешни противоречия на личността. Човек по време на своя земен живот, като се стреми към правилно личностно развитие, изпитва вътрешна борба. Действиата на против-оборстващите сили изтъкават същността на човешкия живот. Ап. Павловият израз да се облечем в новия човек, създаден по Бога в светост на истината (Ефес. 4:24), въз основа на който през Средновековието била затвърдена концепцията за греховността на плътта, у мнозина развивал строго отношение към тялото и към земния живот, изразявани в ограничаване потребностите на плътта и въздържане от прекомерни наслади с цел превръщане на човека в съсед на Божията благодат. Отричането от себе си, съкрушаването за своите грехове и личните жертви (без да се изключва оттеглянето от света заради привличането на света) били най важните средства за придобиване на светост
Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Рил ЗогрФрагм ГрНазХІв. ЕфрКрм. Мин1096г.

ПОДОБНТН С- (4), **ПОДОБАВАТН С-** (3), ὁμοίω (passim)
онт. Уподобявам се, подобен съм, притежавам/придобивам общи свойства с някой друг:

а) *христол.* В христологията терминът ‘уподобявам се’ означава действителното /не привидно/ възприемане от Бога-Слово на човешката природа в личностно единство със Своята божествена природа (срв. Филип11:5-8): н народотворць рода нашего оутробомнлостню своею подобнъ са намъ всѣмъ бывъ члкъ без грѣха 261а; б) *антроп.* В християнската антропология терминът ‘уподобявам се’ (в смисъл на богоуподобявам се) означава ‘развивам и усъвършенствам духовните си сили’: не хоцетъ же єдннъ бѣ правьднѣнъ, нъ всѣмъ подобоватн се во протнѣоу слѣ 319а

≡ подобьнъ бытн, подражатн, оуподобнтн с-
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Хил Мин1096г., ПандАнтХІв. ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

ПОДОБНЕ (6), ὁμοίωσις (174а, 242а), ὁμοιότης (44а, 45а), τὸ ὅμοιον (158а); εἰκόνημα (274б)
1. *онт.* Подобие – сходство в качествената определеност на две различни същности*: онъ чнстнтель нстовааго архннереа х̄л образъ бѣаше н подобье 274б.

*Същественото сходство между субстанциите се основава върху образността като основен принцип, на който се подчинява творението. Терминът ‘подобие’ се използва там, където нещо действително се сравнява с друго. В такъв смисъл подобие е отражение на действителната връзка между същностите.

2. *антроп.* Богоуподобяване – придобиване на нравствено съвършенство от човека като плод на свободната дейност на духа и най-висша духовно-нравствена цел на човешкия живот, постигана в различна степен от хората. Богоподобие то е максимално актуализиране потенциите на Божия образ у човека, динамичен процес на приближаване към Бога: еже бо “по ωβραζου” то разумно ест н самовластно – влаеть, а еже “по подобью” то нзволенью добру, протнвоу мощн подобити сѧ. 174а б

≡ подобованнѣ, подобество; = образъ
Евх Ен Супр Хил Служ ПандАнтХІв. ГрНазХІв. ГАм Догм
Срв. подобленнѣ в Евх Догм, подобственнѣ в Евх

ПОДОВОВАННѢ (1), ὁμοίωσις (292а] III подобнѣ)
Вж. подобнѣ: образа бж(с)твннаго подобованнѣ 292а
∅

ПОДОБНЪ (26), ὁμοιος (54а, 55б, 62б, 71а, 79б, 92б, 221а] II, IV сподобнъ, 225а] I подобннкъ, 304б), σύμμορφος (297б); πρόσφορος (205а, 262а); κατὰ + Асс. (185а)

п sg подобно *като adv.* = ὁμοίως (57а, 58а); *като несъщински предлог + D* = κατὰ + Асс. (227а)
adv. подобнъ, ἁξίως (167а)

1. *общоупотр.* Съответен, подобаващ: пнтатн сѧ крѣмлю ... рожьствоу подобноу 262а

подобнъ к тому, τοιοῦτος (18б, 140а, 193а)

♦ подобно нма, ἐπινομία (147а)

2. *онт.* Притежаващ общи свойства с някой друг, сходен: рожьство бо ест еже ѿ соущьства раждающаго сѧ нзвестн рожденое подобно соущьствъмъ 55б;

подобнъ бытн, ὁμοιος εἶναι (62б); ὁμοιοῦμαι (160б, 263а)

3. *косм.* Съответстващ на вложения от Творца замисъл в творението, целесъобразен, = πρόσφορος: Промыслъ естъ мысль бжнѧ, еуже всѧ соущѧа подобнын стрѧн прнемлють 205а, срв. и 262а.

≡ съобразънъ

Често

ПОДОБЕСТВО (5), ὁμοίωσις (163а] III подобнѣ, 174а] II-V подобнѣ, 232б] III подобнѣ), ἐπιτηδειότης (92а), ὁμοιότης (79а)

онт. 1. Вж. подобнѣ /1/: н властн же н снлъ н блажьства тождество. Не рѣхъ подобество, нъ тожьство 79а

2. Съответствие, природосъобразност: по естьствнномуу подобествоу 92а;

3. *антроп.* Вж. подобнѣ /2/: хотѧше бѣ ... сътворитн ѧлка по своемуу оязоу н подобествоу 163а, срв. още 174а и 232б

ЕфрКрм Догм

ПОДЪЗАКОНЪНЪ, (1) ὁ ὑπὸ νόμον

сотир. Повинен на закона: посѧла бѣ сѧа своего еднноуадьнаго ... бывающа подъ законъмъ, да подъзаконьныа нскоупнтъ 327а
≠ подъ благодатню 327б, ὑπὸ χάριτι

ПОДЪЛОЖЕНОЕ (1), ὑποκειμενον
Субстанция: нно естъ подъложеноымъ 41б Догм

ПОЗНАННѢ (1), γινώρισμα (172б)
гнос. Познание, процес на усвояване на действителността – трансцедентна и иманентна – в човешкото мислене с цел достигане истината: прѣмоудростн познаниѣ 172б

≡ познанство

Евх Супр ГрНазХІв.

Вуžанѣиѣ 104 f

ПОЗНАТИ (6), **ПОЗНАВАТИ** (2), γινώριζω (19б, 74а, 193б, 253а, 290а), γιγνώσκω (289а] III знатн, 331б, 351а)

гнос. 1. Познавам, придобивам познание, със собствени усилия стигам до логическо умозаключение въз основа на непосредно въздействие на действителността върху съзнанието /в противовес на готово зададените априорни и догматически знания, както и на сврѣхестествените откровения/ (вж. познаниѣ): како оубо познано бѧашѣ нлн вѣроваашѣ сѧ оумьршааго възстанъ, аще не знаменна съставоу свонства снѧ съказаютъ 351а

= разумьтн, оувѣдѣтн

2. *прен.:* Адамъ позна женоу свою 331б

Често

ПОКАЯННѢ (8), μεταμέλεια (187б), μετάνοια (rel.)

мист. Покаяние, съзнаване на собствената греховност в състояние на съкрушение за извършените престъпления, придружено от горещо желание за нравствено исправление: прѣоумьннѣ* покааннѣ естъ ѿ оукромьѧ въз по естьствоу, н ѿ сотоны къ бѣу възходъ трѣды н болъзньмн 215б

*Тук прѣоумьннѣ е буквален превод на грц. μετάνοια, посредством който Й. Екзарх цели по-добро разбиране на смисла от страна на читателите. Л. Садник смята, че е възможно също така да е по-късна глоса. Вуžанѣиѣ 52 привежда като факт, свидетелстващ за буквалния превод на μετάνοια контекста на пасажа, който представлява дефиниция на μετάνοια. Според Л. Садник в този контекст покааннѣ може да се отнесе и към възходъ

≡ кааннѣ

Зогр Мар Ас Сав Боян Служ Евх Супр Рил ГрНазХІв. ПандАнтХІв. СЗ (XIVв.) Догм

Срв. раскаяннѣ в ГрНазХІв. СЗ (XIVв.); каанънъ в Супр Сб1076г ГрНазХІв. ПатСинХІв. ТриодПостXIII-XIVв.; покаанънъ в Супр Изб1073г.; прѣмьннѣ СЗ (XIVв.)

Вуžанѣиѣ 52

ПОКАЯНЪНЪ (1), в израза ~ бытн, μετανοεῖν (319а)

Вж. **ПОКАНАТН СΛ**
Евх Мин1096г. СЗ (XIVв.)

ПОКАНАТН С- (1), μετανοεῖν (318a] II-V **КАНАТН СΛ**)

Кая се, извършвам покаяние, вж. **ПОКАНАНИЕ**
Често

Срв. **КАНАТН СΛ** в Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Мин1096г., ПандАнтХІв. **ОКАНАТН СΛ** в Супр ПандАнтХІв. КозмаИнд НиконПанд; **РАСКАНАТН СΛ** в Зогр Мар Ас Сав Супр Син ПандАнтХІв.

ПОКЛАНАНИЕ (1), προσκύνησις* (256б] I, II, IV **ПОКЛОНИЕНИЕ**)

култ.-рит. Поклонение, символично действие, посредством което се изразява нашето смирение пред Бога и особената сърдечност на молитвата. Произтича от свеждането в знак на подчинение пред управляващи и господари: **СОУГΟΥΒΟ** и **ПОКЛАНАНИЕ** **НАРОДОСТВОРЦЮ** **ПРНВОДНМЪ** 256б = **КЛАНАНИЕ**

*Гръцкият термин **προσκύνησις** означава 'коленипоклонение', 'падане ничком'. Този вид поклони, т. нар. "земни", в християнската култова практика са символ на безкрайно смирение пред Бога и особено молитвено усърдие. Те са специално предназначени за каещите се, както и за великопостния период. Впоследствие **προσκύνησις** разширява значението си и започва да означава изобщо всякакъв вид поклони.

≡ **ПОКЛОНЪ**, **КЛАНАНИЕ**

Ас Клоц Евх Супр ПандАнтХІв. Догм

Срв. **ПОКЛОНИЕНИЕ** в Ас Сав Ен Евх Супр Сб1076г.

ПОКЛАНАТН С- (15), **ПОКЛОНИТН С-** (4), **ΠΡΟΣΚΥΝΕΩ** (passim)

култ.-рит. Извършвам поклони: **БΟΥ** **СΛ** **ПОКЛАНАЕМЪ** 258a

Често

Срв. **КЛАНАТН СΛ** СЗ (XIVв.) Остр ГрНазХІв.; **СЛОУЖИТН** СЗ (XIVв.)

ПОКЛОНЪ (2), προσκύνησις (51a] V **ПОКЛОНИЕ**, 257б)

култ.-рит. Вж. **ПОКЛАНАНИЕ**: (БЖТВО, СК. Т.И.) **ПОКЛАНАЕМО** **ЕДННЪМЪ** **ПОКЛОНЪМЪ** 51a

Супр

ПОКЛОНЫННКЪ (1), προσκυνητής (175a)

култ.-рит. Извършител на поклони и изобщо на култово-ритуално служение, поклонник, почитател: **СЪТВОРН** **ОУΒΟ** **БЪ** **ΥΛΚΑ** ... **ПОКЛОНЫНКА** **МЪСЪНА** 175a

Мар Ас Остр Изб1073г., ГрНазХІв. Догм

Срв. **ПОКЛОНИТЕЛЪ** в ЖМХІІв.; **ПОКЛАНАТЕЛЪ** в Сб1076г.; **ПОКЛАНАНИКЪ** в ГрНазХІVв.

ПОМАЗАНИКЪ (1), χριστός (248a)

мист. Помазаник. С този термин се означава лице, което чрез помазване с елей като символ на съобщаване на висши дарове се възвежда на висше отговорно служение – първосвещеник,

пророк и цар: **ЕЛЪН** **ВЪ** **КРЪЩЕННИЕ** **ПРНЕМАЕТЪ** **СΛ** **ПОМАЗАННЕ** **ПОМНАГА** и **ПОМАЗАНИКЪ** **НЫ** **ТВОРА** 248a

Син ПандАнтХІв. Мин1096г.

Срв. **ПОМАЗАНИКЪ** в Догм

ПОМАЗАННЕ (1), χρίσις (248a)

мист. Помазване – свещенодействие, предписано от обществения законодател и извършвано с елей или миро над лица – първосвещеници, пророци, царе, места или вещи за тяхното освещаване, вж. **ПОМАЗАНИКЪ**: **ЕЛЪН** **ВЪ** **КРЪЩЕННИЕ** **ПРНЕМАЕТЪ** **СΛ** **ПОМАЗАННЕ** **ПОМНАГА** и **ПОМАЗАНИКЪ** **НЫ** **ТВОРА** 248a

Син ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЕфрКрм СЗ (XIVв.)

Срв. **ПОМАЗЪ** в СЗ (XIVв.); **ПОМАЗЪ** в ГрНазХІв. Изб1073г. МинПутХІв

ПОМАЗАТН (9), χρίω (passim)

мист. Извършвам тайнството миропомазване, вж. **ПОМАЗАНИКЪ**: **ПРН** **КРЪЩЕНН** ... **ВОДОЮ** **СΛ** **ОУМЫТН** и **МАСЛЪМЪ** **ДРЕВАНЫНМЪ** **ПОМАЗАТН** 269a

= **МАЗАТН**

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Остр Изб1073г. Мин1096г. Догм

Срв. **ПОМАЗОВАТН** в Догм; **ΠΟΧΡΙΖΜΗΤН** в МинЧетФевр

ПОМРАУНТН (1), ἐκλείπω

естеств. Затъмнявам /се/ (за небесно тяло): **ПОМРАУНТЪ** **ЖЕ** **СΛ** **СЛНЦЕ** **ЛОУНЫНМЪ** **ТЪЛЪМЪ** **НАКО** и **ПРЪБРАДЪ** **СЪТВОРЪШОУ** **СΛ**, **ТН** **ОСЪНЪШОУ** **ТН** **НЕ** **ОСТАВАШОУ** **ПОДАТН** **НАМЪ** **СВЪТА** 145a

Догм

ПОМЪСАНИТН (5), **ПОМЪШИЛЪТН** (9), νοέω (169a, 181б); ἐννοέω (22б, 103б, 113б); βούλομαι (356a); λογίζομαι (43б, 249аб, 250a); ὑπολαμβάνω (129a); οἶομαι (44a);

◆ **ПРЕЖДЕ** **ПОМЪСАНИТН**, **ПРОЕПНОВОЕ** (57б)

гнос. Извършвам действие, акт на съзнателна дейност – извикване на представа в мисълта: **НЕ** **ПАЧЕ** **ЛН** **ВЪИВЪШЕ** и **РАСТЕКЪШЕ** **СΛ** **ВЪСТАВНТЪ** **ПАКЪ** **ТЪЮНЮ** **ПОМЪШАЛЪ**. 356a

= **РАЗОУМЪВАТН**, **ДОМЪСАНИТН**, **ВЪСХОТЪТН**

Зогр Ас Сав Син Евх Супр Рил ГрНазХІв. Догм

ПОМЪСАЛЪ (15), ἐπίνοια (76бbis*, 164б), ἔννοια (50a, 217a), ἐννόημα (103б] III **ПОМЪШЛЕННИЕ**, 113б), διάνοια (192б), πρόθεσις (45б), λόγος (77б, *според предходния контекст от 76б се очаква слово наместо помисъл като превод на λόγος, бел. Л. Садник*; 218a); λογισμός (290a); λογικόν, τό (260б); ∅ (292a)

Мисъл –

а) *теол.* Като абсолютен Дух, т.е. същество живо и лично, Бог обладава ум, воля и чувство в абсолютна степен. Безусловно умът се проявява в мисленето. Мисълта Божия за разлика от мисловния процес при духовните твари, който по същината си е субективно отразяване на обективно съществуващите неща и явления в понятия и съждения, е творческа.

оделотворяваща. Тя е обективно осъществяване във времето и пространството на субективно съществуващите от вечност идеи в ума Божи: Творителът же помисляла и помисълъ же бодеть словъмъ съконъчанъ и доухъмъ съвршенъ 45б;

б) *антроп*. Като същество, създадено по образ Божи, човекът притежава в относителна степен разсъдъчна способност: То оубо въбще естество помисльмъ оубо естъ виднмо 77б

= мисль, помисляеннє, разумъ, разумьннє, воля, хотьннє, похоть

Супр ГрНазХІв. Сб1076г., ПандАнтХІв. ЕфрКрм Догм

*Св. Йоан Дамаскин определя ΕΠΙΝΟΙΑ в Диалектиката си като 'представа, фантазия' /Migne 94, 660/

Weiherr 203, Bužančić 20

ΠΟΝΩΝΤΗ (4), ΠΟΝΑΒΛΑΤΗ (2), ἀνακαινίζω (passim)

1. Обновявам –

а) *сотир*. С този термин в сотириологията се означава актът на възстановяване на повредената от греха човешка природа и нейното нравствено обновление, извършен чрез кръстната смърт на Исуса Христа: прннметъ хоуждєє наше ... естество, да собою си в себѣ поновнтъ 234а (срв. още 223б, 234б)

б) *мист*. Терминът 'обновявам' в мистериологията се използва за означаване акта на духовно обновяване, който се извършва в тайнството кръщение чрез умирането на кръщаемия за предишния му духовен живот на богоотчужденост и повторното му раждане за нов, праведен и свят живот в единение с Бога, при което той е очистил душата си от греховните наклонности и е получил нови: дхъ же акоже по вєрзѡу н подѡбьѡ въ насъ понавляющѡу, а водѣ доуховнынмъ благодатнємъ плъть грѣховноуѡу мывающн ... 242а

2. *христол*. Понизявам, = κενόω 'изпразвам, унижавам, унищожавам' *pass.* 'обезценявам се, изгубвам стойността си': како са поновнєвєдннѡудын снъ н бѣ н члѡвѣкъ бы(с) отъ дѣѡьскынхъ крѡвнн 22а. Вж. и поубожнтн

*Посредством гръцкия термин κενόω се обозначава снизхождането на Бога към хората. Учението за кеносиса разглежда действителната двойственост на Божеството – Христос, бидейки Бог, слязъл между хората в тяло, възприел мъченията и смъртта от любов към човеците. В този факт се разкрива истината за самоунизяването на Сина Божи. Боговъплъщението било извършено с цел да покаже, че живеейки праведно, чрез страданията тук на земята човек придобива вечно прославение у Бога в отвъдния свят. Терминът κενόω/κένωσις не е утвърден официално в Църквата, а се използва само от някои св. Отци, защото съдържанието му неправилно подвежда към мисълта за страдание, респ. изменение в божествената природа при въплъщението.

Супр ГрНазХІв.

Срв. обновнтн в Син Евх Супр ЕфрКрм Мин1096г. Догм

Лескин 53

ΠΟΝΩΛΕΝΝΕ (1), ἀνακαινίζειν τό (154б)

мист. Обновление, обнова, вж. поновнтн /понавлятн /1, б/: ~ члѡу, еже естъ кръщеннє 154б

*Терминът *обновление* е наследен още от старозаветната епоха. Тогава с него се е означавал един от юдейските празници (Йоан10:22). Денят на обновлението бил учреден 165 години пр. Хр. По време на господството над юдеите на сирийския владетел Антиох Епифан юдейският храм бил превърнат в езическо капище и жертвеникът му бил осквернен от идолските жертвоприношения, а в притвора му се извършвали разгулни пиршества и срамни оргии. Макавеите прогонили Антиох Епифан, след което пристъпили към очистване на осквернения Йерусалимски храм. Всички езически съоръжения били изхвърлени, построен бил нов жертвеник, подменена била цялата богослужбена утвар. На 25-ия ден от деветия месец – хаслев (декември), новият жертвеник бил осветен чрез законна жертва на всеизгаряне, с пеене на палми и свирене на музикални инструменти. Така Макавеите установили това "обновление" да се чества всяка година в течение на осем дни (I Мак. 4:36 и сл., II Мак. 10:6 и сл.). Този празник е прообраз на обновяването на човека като осквернен след грехопадението от служба на сатаната храм Божи чрез кръстната смърт на Исуса Христа, както и на личната обнова, която всеки вярващ благодатно получава в тайнството Кръщение.

Супр ГрНазХІв. Догм СЗ (XIVв.)

Срв. обновленнє в Хил Супр Евх. Вж. също породѣство и породѣство в Супр; бана пакыбытннскаѡ Мин1096г.; бана пакыбытннѡ ЕфрКрм

ΠΟΟΒΡΑΖЬНЪ (1), ὁ кат' εἰκόνα

антроп. Който е по Божий образ: да ... поновнтъ же пообвразьноє н поподѡбьствьноє (естество) 234а

ΠΟΠΟΔѡБЬСТВЬНЪ (1), ὁ кат' ὁμοίωσιν

антроп. Който е по Божие подобие: да ... поновнтъ же пообвразноє н поподѡбьствьноє (естество) 234а

ΠΟΠЪ (1), Ø

култ.-риту. Свещеник, лице към храма, което учи, свещеноедействия и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: поповн чѣто естъ нно дѣло развѣ оученна 3б

≡ сватнтѣль, чнстнтѣль, нєрѣн

Срв. свашчєнннкъ в Евх Ас Мин1097г. Догм; жьрьць в Супр

ΠΟΡΑЖДАТН С- (1), ἀναγεννάω (242а) III

порождатн)

мист. Отново се раждам, новораждам се. С този термин се означава актът на възраждане на падналата човешка природа, извършван в тайнството кръщение: водѡю сна пораждатн н дхѡмъ 242а, вж. още понавлятн/поновнтн /2/

Клоц Супр Догм

ΠΟΡΟДА (5), παράδεισος (passim)

библ. Райска градина, рай, прекрасното жилище на първия човек, описано в кн. Битие*: въсадн бѣ породоу въ єдомѣ 257б *Представата за рая е едновременно материалистична, като преизпълнено с неизброими блага жилище за тялото, и идеалистична, като състояние на благодатно общение на човешката душа с Бога = ρан

Зогр Мар Ас Евх Супр Изб1073г. Сб1076г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. КозмаИнд
Срв. врьтоградъ в Супр

ПОРОДЪНЪ, (1) *περὶ παραδείσου* 218а
библ. Който се отнася до рай, вж. порода: въ породинѣмъ оглавленнн
Срв. ранскъ в Догм

ПОРОЖДЕННЕ (3), *ἀναγέννησις* (241б, 243б, 269а)
мист. Новораждане*: порождєннє дшѣю бываєть 243б.

*Благодарение на изкупителната жертва на Господа Исуса Христа човечеството получило отново възможност да влиза в тясно общение с Бога и да живее живот, за какъвто било предназначено искони. Затова и състоянието на изкупения човек се разбира като начало на нов живот, сиреч възраждане. Както естественото раждане се явява мигновен преход от едно състояние в друго, така и възраждането означава точно определен момент от спасението на човека, в който той, преминавайки от живот без Бога в живот за Бога, усвоява за себе си богатата на Христовото изкупление. Това чудесно новораждане всеки явяващ преживява в тайнството Кръщение.

≡ пакыпорождѣство, вѣторое рождѣство

Клоц Супр ГрНазХІв. Догм

Срв. пакырождєннє в ГрНазХІв.; пакыпорождєннє в Сб1414г. (Срезн.); пакыбытнє в Мар Ас Остр ЕфрКрм ГАм Догм; Срв. и породѣство и порождѣство в Супр; бана пакыбытннскаа Мин1096г.; бана пакыбытнн ЕфрКрм

ПОСЛАБНТН (5), **ПОСЛАБАЯТН** (1), *συγχωρέω* (208abis); *παραχωρέω* (177а, 210б); *χωρέω* (187б)

иконом. Допускам – акт на Божия промисъл, при който Бог позволява злото с домостроителна цел: послабнтъ бѣ ктомуу въ сквърно дѣло въпаствн, ѣкоже падєннємъ въ възпомнннємъ прнтн своєа немощн н сѣмѣрнтн сѣа 210б

Догм

Срв. ослабнтн ЕфрКрм ПролХІVв.; послабѣтн (Срезн), попоустнтн и попоустатн в Догм

ПОСЛАБЛЕННЕ (2), *παραχώρησις* 213а
иконом. Допущение, вж. послабнтн: послабленнє нашею внною 213а; по послабленнє бжню 313б

≡ послабѣ, прощеннє, сѣмѣщеннє, оустѣпленнє поустѣпленнє

ПандАнтХІв.

Срв. ослабленнє (Срезн); попоущаннє в Изб1073г.; попоустѣ в СЗ (ХІVв.); попоущеннє в СЗ (ХІVв.) Догм

ПОСЛАБЪ (1), *ἐγκατάλειψις* (211а)

Вж. послабленнє: послабѣ бжнн пакы проповѣдаємъ въ правѣдоу вставѣша 211а

≡ послабленнє, поустѣпленнє, прощеннє, сѣмѣщеннє, оустѣпленнє

∅

ПОСЛОУХЪ (1), *μάρτυς* (353а)

юрид./гнос. прен. Свидетел: послоухъ же достонно ѹнстое євангєлнє 353а

≡ сѣвѣдѣтель, мѣчєннкъ

Сав Евх Супр ПандАнтХІв. СинПатХІв.

ПОСЛОУШНВЪ (1), **ПОСЛОУШЬЛНВЪ** *κατήκοος* (183б, 184а), *ὑπήκοος* (227а)

общоупотр. Послушен: послоушьлнвѣ оѣоу 227а

антроп. Подчиняващ се: а безмысльноуѣмоу ѹаствн єстє дѣвѣ ... ова послоушнва єсть н препнрающн сѣа словєсє 183б

≠ непослоушаан

Догм

Срв. покорнѣ в Сб1076г.

ПОСЛОУШЬСТВО (1), *μαρτυρία* (330б] *III* свндєтєльство, *V* послоушаннє)

юрид. Свидетелство: прен. въ послоушьство прнвоаднтн 330б

Супр

Срв. повѣданнє в Сав Ен Супр; сѣвѣдѣтельствєннє в Зогр Мар

ПОСЛОУШЬСТВОВАТН (1), *μάρτυς*, sc. *εἶναι* (21б] *III* свндєтєльствоуѣть)

юрид. Свидетелствам, удостоверявам истинността на нещо: сѣтаа пнсанннѣ н всѣ сѣтын лнкъ послоушьствоуѣть 21б

≡ сѣвѣдѣтельствоваатн

Зогр Мар Ас Унд Евх Супр ГрНазХІв. ЕфрКрм ЗлатострХІV. Остр

ПОСПѣХЪ (2), *συνεργία*

иконом. Съдействие: трѣбѣ же єсть вѣдѣтн, ѣко нзволєннємъ дѣло насѣ єсть, а сѣконѣуаннє добрынхъ же поспѣха бжннѣа 210б; да всє єго поспѣха нлн помощн немощно єсть доброу хотѣтн нлн сѣтворнтн намъ 214б

ПОСПѣШАТН (1), *συνεργέω*

иконом. Съдействам: правѣ поспѣшающю нзвнрающнмъ доброє правюу сѣвѣствюу проповѣда ємоу 210б

ПОСТАСЬ (1), *ὑπόστασις* (75а] *III* сѣставъ, *rel.* оупостась)

Вж. оупостась: сѣврьшєннє постасн 75а

∅

ПОСТНГЪ (3), *κατάληψις* (60а)

гнос. Умопостиганє, възможност за познание: всѣакъ разоумъ н постнгъ прєндѣн 60а;

♦ без постнга, *ἀκατάληπτος*, (60б] *III* непостнжно)

Непостижимо: οὐχὺν τὸ οὐβὸ βσαῦσκατὰ н апостольската църква става къде оца тоу же нноуадаго емоу сна, ὡ̄ него ροδнвѣша сѧ без лѣтъ н без нсплова н без вѣда н бес постнга 60б

≡ невѣдомъ

ПандАнтХІв. Догм

Срв. постиженне в Супр ГрНазХІв.; постижанне в ПандАнтХІв. Догм

ПОСТНГНЖТН (6), καταλαμβάνω (60б, 249б); φθάνω (146б, 249б, 262а)

1. *общоупотр.* Постигам, достигам: Тако постнгноутн въ мѣроу съврѣшенню 262а;

2. *гнос. прен. метафор.* Умопостигам, познавам: ннуннже оубо оумъ того можетъ постнгноутн 60б

Зогр Мар Ен Син Евх Клоц Супр Сб1076г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

ПОСТНТН С- (1)

култ.-рит. Поста, въздържам се от храна, пиение, лоши мисли и зли дела;

≡ алкати

♦ *PtcPraesAct* постащъ сѧ, ἀσκητής* (298б)

агиол. Постник, човек, който води аскетичен, отделен от хората и от обществото (обикновено в пусто, незаселено място) живот, постоянно упражнявайки се във въздържание от храна, пиение, лоши мисли и зли дела с цел нравствено очистване и духовно възвисяване.

* В класическия гръцки език думата ἀσκητής означава 'който прави физически упражнения', 'трениращ борба'. В християнската епоха тя придобива нов преносен смисъл – който упражнява и дух, и тяло за спасение и достигане на небесно блаженство в отвъдния живот. Подвижничеството (аскетизмът) като жизнен принцип, характеризиращ се с пределно възможен отказ от блага за постигане морален или религиозен идеал, е бил познат още в древния Изток и антична Гърция (питагорейците).

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр ПандАнтХІв. Догм

Срв. постънкъ в Ас Служ Евх Догм; въздържателъ Изб1073г ЕфрКрм; въздържънкъ ПандАнтХІв.; въздържальнкъ /Срезн/

ПОСТЖПАТН (3), κινέομαι (33abis, 232а)

онт. В движение съм, движа се: небонъ свонство непостопъпно, како ан естъ свонство, аще постоппаеът н прнпадаеът 232а

= шьствовати

Сб1076г. ГрНазХІв.

Срв. /по/двнжнжтн /сѧ/, двнжтн /сѧ/, двнжтн /сѧ/в Догм

ПОСТЖПЪ (1), κίνησις (76а)

онт. Движение, основна форма на съществуване на сътворената природа, свързана със свойството изменчивост и имаща основание в относителността (производността) на тварното битие: а нмъже ѣднносоушьство н самы в себѣ соуът оупостасн н тождество нхъ хотѣнью же н дѣнствоу н снлѣ н властн н постоппоу, 76а

≡ шьствнне

ГрНазХІв.

Срв. пошьствнне, двнженне и двнжанне в Догм

ПОСЪЛАННЕ (1), ἐπιστολή (314а)

Вж. епистола: съжде аплъ к тнмофеовн вѣторѣмъ посланнн 314а

Срв. посланна апостольската, епистолаи апостольскѣна, посланна, аплѣската писмена

Ен Евх Хил Зогр Мар Ен Евх Хил ПандАнтХІв. Догм

ПОС-ЗАННЕ (5), ἀφή (191б ter] III осазанне 353б] II, V осазанне), ψηλάφησις (96б] II касанне, III, V осазанне)

гнос. Осезание, едно от петте сетива: послазанне же нскръопытанне 96б

≡ осазанне

∅

ПОТОПЪ (3), κατακλυσμός (222б, 248а, 346б)

св.-истор. Потоп, унищожаване чрез всемирно наводнение на съгрешилото човечество (*Бтб:8*): по потопъ 346б

Зогр Мар Ас Сав Син Супр Служ Остр Сб1076г. ГрНазХІв. Догм

Срв. наводне в Зогр Мар; всемирноне пограженне в Изб1073г.

ПОУБОЖНТН (1), ταπεινός

христол. Понизявам: непоубоженна емоу висостъ непоубоженъ поубоженмъ сънндетъ 225б, τὸ ἀταπεινώτον αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινότης таπεινώσας συγκαταβαίνει ГрНазХІв.

ПОУСТЖПЛЕННЕ (1), παραχώρησις

иконом. Допущение – акт на Божия промисъл, при който Бог позволява злото с домостроителна цел: 315б

≡ послабъ, послабленне, прощенне, съмѣщенне, оустжпленне

Срв. ослабленне (Срезн), попоустъ в СЗ (XIVв.); попоущенне в СЗ (XIVв.) Догм

ПОХОТЪ (1), θέλημα (285б)

1. *естеств.* Сексуално желание, нагон, природно свойство на плътските същества;

2. *етич.* Всяка незаконна страст и желание, развращаващи сърцето и увличащи го към зло и грях: нн ὡ̄ похотѣннѧ плѣтънааго, нн ὡ̄ похота моужю 285б

∅

Срв. похотъ в Зогр Мар Ас Ен Син Киев Евх Клоц Супр Догм

ПОХОТЪНЪ (1), ὀρεκτικός (184а)

естеств. Подвластен на естествените нагони и влечения: нарнчѣтъ же сѧ обьщѣствомъ бесловеснага чѧстъ дѣшн н прннмѧна н похотѧна 184а

Срв. похотѣнѧнъ в Догм

♦ *естеств. субст. n sg* похотѣноне – инстинктивно влечение, естествен нагон, подтикващ индивида към определена безсъзнателна активност, свойство на низшата душа.

Евх ПандАнтХІв. Изб1073г. ЕфрКрм Догм

ПОХОТЪВННЕ (3), θέλημα (184б, 284а, 285б)
Вж. похотъ: пазътное ~ 284а
Супр ГрНазХІв. Сб107бг. ПандАнтХІв. Догм

ПОЩЕННЕ (1), νηστεία (325б)
култ-рит. Пост, въздържане от храна, пиене, лоши мисли и зли дела с цел нравствено очистване и духовно възвисяване
= алканне, алуьба, въздържанне
Евх Клоц Супр Мин1097г. ГрНазХІв. Догм
Срв. постъ в Догм; говънне СЗ (XIVВ.)
♦ великое пощенне, μεγάλη νηστεία (325б) – четиридесетдневен пост по примера на самия Иисус Христос, Който според свидетелството на Св. Евангелие постил 40 дни и нощи преди началото на общественото си служение. Този най-важен постен период предхожда празника на Христовото възкресение и подготвя чрез подвига на въздържанието вярващите за големия празник.
Срв. великое говънне НиконПанд

ПОУНВАТН, ПОУНТН (5), ἀναπαύω (44б, 70а, 322а, 326б); καταπαύω (320б)
1. *общоупотр.* Отдъхвам, почивам: въ съ бо (св.днь съвбота) поун бѣ отъ дѣлъ свонхъ 320б || *прен. метафор.* умирам: въ ѣтынхъ поунваеть 284б
2. *тринит. прен. несв. в.* С този термин св. Йоан Дамаскин означава взаимоотношението на вечно съществуване и единение между Второто и Третото Лице на Пресв. Троица в противовес на Западното учение за изхождане на Св. Дух и от Сина (Filioque). Дух Свети изхожда от същността на Отца, а почива върху Сина, т.е. неотклонно съпребивава с Него, прониквайки Неговото същество: тѣ ѣтын дѣхъ, ск. Т. И.) въ сыноу поунваеть 70а (срв. още 44б)
Зогр Мар Ас Сав Евх Супр ПандАнтХІв.

ПОЯСЪ (5) ζώνη
естеств. Пояс, зона: седмъже поясъ мѣнѣтъ нѣсн, друугъ друуга вышынн 123б; бытн же на всѣхъ поясѣхъ нѣсныхъ едннъ ѿ седмн планнтъ. 132с19
Догм
Срв. окръжъ ХроногрХІв., опоясанне в Догм

ПРАВОСЛАВЪНЪ (1), ὀρθόδοξος (307а)
гнос. Православен, който правилно слави Бога, отразявайки точно и в пълнота Божественото откровение, без да приема нищо въвн от това откровение и без да прибавя към него нищо: вѣра православна 307а (вѣроу православноу) I-V православноу)
ГрНазХІв. Гам Догм

ПРАВОСЪДЪСТВО (2), δικαιοκρίσια (222а, 345а)
юрид. Правосъдие: по бжню правосудствоу 222а
ПандАнтХІв.
Срв. правосдние в НиконПанд Догм

ПРАВЪ (11), ὀρθός (201а, 205а, 210б¹) ἄκακος 174б, εὐθύς 193а δικάως 210б²

1. *общоупотр.* Прав: вндъ по правынмъ урѣтамъ внднтъ. 193а

2. *етич.* Праведен: сътвори оубо бѣ улка безълобы права добровоьна 174б // правилен: правоє слово 201а, 205а

♦ праваѣ съвѣсть 210б, 208б

♦ праваѣ вѣра – права, православна вяра. Вж. православынъ

ПРАВЪДА (9), δικαιοσύνη (48б, 166с3, 214б); πράγμα (75а, 78б); τὸ ὀρθότατον (206б)

Правда: 1. *теол.* Едно от същностните свойства и съвършенства на Божието битие, означаващо безпределната справедливост на Неговата природа, действия, закон, домостроителство и изобщо всички Негови отношения към света и тварите: проснте цр(с)твіѣ бжї- н правъда его н все приложнт с- камъ 166с3, срв. още 48б, 214а;

2. *юрид./етич.* Нормативно понятие на морала, означаващо изпълнение на Божиите заповеди, съобразяване с богоустановения нравствен порядък*: въ правъдоу, δικάως (211а, 346abis).

*В понятието правда (справедливост) съществуващото положение на нещата се характеризира като такова, каквото трябва да бъде, като съответстващо на Божията воля и на назначението на човека. За разлика от абстрактното понятие за добро правдата се преценява не просто като някакво отделно явление изобщо, а като съотношение на няколко явления от гледище на разпределението на благо и злото между хората, между извършеното от някого деяние и отплатата за него, между престъплението и наказанието, между правата и задълженията и т.н.

Справедливостта е една от четирите кардинални добродетели в античната аретология наред с мъдростта, мъжеството и умереността. В ценностната система на Аристотел тя заема първо място в йерархията на добродетелите. В християнската етика справедливостта не е всеобхватна и абсолютна добродетел. Тук любовта е основно начало на нравствеността и най-висша добродетел, включваща в себе си и справедливостта.

≡ правъднвоє

≠ неправъда, неправднє

Често

ПРАВЪДНЪ (18), δίκαιος (19а] III правъднъ, 35а] III правъднъ, 89б, 208а] III правъднъ, 212б] II-V правъднъ, 225а, 280б] I, III, IV правъднъ, 293а] I првъ, III правъднъ, 318б] II-V правъднъ, 322а] III правъднъ, 323а, II-V неправъднъ, 345а] III правъднъ б, 349б)

Вж. правъднъ /1/:

а) *теол.*: бѣ съгрѣшающа- хоцетъ моучнтн, ѿкоже сын правъднвъ 212б;

♦ *n sg* правъднвоє, δίκαιον, τό (224бbis] I днвъ, III правъднъ)

Вж. правъда: покажетъ сѣ коупно блгодатноє н премудроє н правъднвоє же н мощноє бжнє 224б

б) *етич.*: правъднвынхъ боу прнѣта добрѣ треба 301б, вж. още 299а, 345а, 349б

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр ПандАнтХІв. Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ПРАВЪДЪНЪ (5), δίκαιος (233а, 250а), τῆς δικαιοσύνης (102б, 257а)

1. Коумто е присъща правдата, справедлив:

а) *теол.* Като свойство на Божеството праведността има два аспекта: святост, състояща се в отсъствието у Божеството на всякакво зло и грях, както и в обладанието на висшето добро като вътрешен нравствен закон на Божествената природа, от който произтичат всички нейни прояви: справедливост или правосъдие, изразяващо се във въздаване всекиму според делата; блаженство за доброто и наказание за злото, действувайки съобразно основите, на които се утвърждава любовта: (Бжство) ...правъдно еже всѣ- зълн свободъно 233а;

б) *етич.* Като нормативно понятие на човешкия морал правъдънъ означава 'този, който изпълнява Божиите заповеди': правъднаго възнеств въ напастн 208а;

2. Отнасящ се до правда: слнце правъдъноє ἥλιος τῆς δικαιοσύνης (102б, 257а)

≡ правъднвъ

≠ неправъднвъ, неправъднвъ

Често

ПРЕЗВОУТЕРЪ (1), πρεσβύτερος 'старец' *еклесиол.* Презвитер, свещеник*: прѣложнхъ стго нман презвоутера дамаскнна 9б

* Втората степен в свещената йерархия, приемаща властта и силата за своето служение посредством ръкоположение от епископ, задължена да учи народа и да извършва тайнства.

≡ ерєен, попъ

Супр Остр ЕфрКрм ГрНазХІв. Догм

ПРВЪДЪ (1) ἐπιφοίτησις *мист.* Снизхождането на Св. Дух в светите дарове при епиклезата: такоже н прѣдъположенн хлѣвъ внно же н вода прнзвомъ н првдомъ стго дха чресъ естество претворнтъ сѧ 270б = прнходъ 277б ∅

ПРНЗОВЪ (2) ἐπίκλησις *Призоваване, молитва:* ~ къ творьцоу боу 161а *мист.* Специална молитвена формула, с която се призовава снизхождането на Св. Дух в светите дарове: такоже н прѣдъположенн хлѣвъ внно же н вода прнзвомъ н првдомъ стго дха чресъ естество претворнтъ сѧ 270б Срв. прнзвѧннє в Догм

ПРНМНТЕЛЪНЪ, (2) ἀντιληπτικός *онт.* Коумто е присъщо пасивното възприятие на външния свят: чоувство ест снла дшнѧ, прнмнтелъна вещьмъ 188а

= прнмнмъ

Догм

Срв. възпрнмнтелънъ в Догм

ПРНМЪННЪ (6), μέτοχος (241а] II-V прнчастьннкъ, 261б, 278б] III прнчастьннцн н наслѣдннцн); διάδοχος (24б] II, IV прнмъць)

1. Приемник, наследник:

а) *юрид./сотир.* С този термин се означава отношението на изкупеното от властта на сатаната и получило божествено осиновление чрез Христовата жертва човечество към Божието наследие: да ны оунстнтъ н бес тѧѧ сѧтворнтъ н прнмъннкы пакы поставнтъ своего бжства 261б;

б) *еклесиол.* Така се наричат получилите по непрерывно апостолско приемство благодатта на свещенството духовни лица като действителни наследници на богоустановената власт да учат и свещенодействат, да ръководят и управляват: тѣхъ намѣстннцн соутъ н прнмъннцн пастоусн н оунтєлн 24б

2. *онт.* Подлежащ на външно въздействие – диференциален признак на инертната и пасивна материя, в противовес на активното духовно начало (ποιητικός, ἀπαθήης): нѣсть прнмъннкъ врѣда 56а, οὐ πέφυκεν ὑπομένειν πάθος ГрНазХІв. Мин1096г.

ПРНМЪНЪ (6), παθητικός (184а) ἀντιληπτικός (189б, 190б); ἐνδεχόμενος (196б, 198б); ἀπολαυστικός (344а] III всепрнмѧнъ)

1. *онт.* Коумто е присъщо пасивното възприятие на външния свят: нарчєть сѧ обьщствомъ бесловєснаѧ чѧстъ дшн н прнмънѧ н похотѧнѧ 188а ♦ *субст. n sg* Способност за пасивно възприятие на външния свят: сѧвѣтъ еже равнѣ прнмъно ест 198б;

≡ премлан, врѣдъ премлан, страстьнъ

≠ непрнмънъ, не премлан, без врѣда, бєстрастьнъ, бє страстн

2. Приятен: сладъкоє н прнмъноє жнтнє 344а

ПандАнтХІв.

Срв. наслѧднтєлѧнъ в Догм

ПРНКЛАДЕНЕ (1), σύμβολον* (243б) *гнос.* Символ, знак за разпознаване: внднма прнклѧдєннѧ рѧзоумьннхъ соутъ 243б

* В древна Гърция символът е обект, разделен на две, на керамични, дървени или метални фрагменти. Двама души, влизащи в определени отношения помежду си, на които предстои за дълго да се разделят, пазят всяка от частите. Сближавайки двете части, те по-късно ще открият и удостоверят връзката си. В този смисъл символът разделя и събира, той съдържа тези две идеи за събирането и разделянето; той предполага една общност, която е била разделена и може отново да бъде сформирана. Всеки символ съдържа една част от разчупения знак; смисълът на символа се открива в това, което представлява едновременно разделяне и събиране на неговите граници

≡ прнклѧдъ

∅

ПРНКЛАДЪ (7), σύμβολον (93а] III срѣв прнложено, 255а, 264б)

вж. прнкладенние: κρ(с)τοῦ прнкладъ, грц. Χριστοῦ σύμβολον (255а] III покланѣемь са) ♦ прнкладомь *InstrSg* συμβολικῶς (94а)

вж. прнкладьно: ιεανко οῦβο ω βοῦτ̄ пльтьскы глеть са, прнкладомь ееть гл̄ано 94а;

♦ бес прнклада, ἀσυγκρίτως (260, 317б)

а словьнаѧ ... н си пауе же прнблнжьна суть къ немому аще н всѣхъ превышьнъ беспрнклада 260б

= непрнкладьнъ

Срв. беспрнкладьнъ (Срезн)

Клоц ГрНазХІв. Догм

Срв. прнкладьство в Догм

ПРНКАДЬНО (1), συμβολικῶς (93а] *rel.* прнкладьнѣ)

гнос. Посредством символи, термин от катафатического богословие: о воуѣ пльтьскы прнкладьно обрѣтаемь гл̄ано 93а

≡ прнкладомь

Изб1073г. Догм

ПРНЛОУҀАН (1), τύχη (195а)

Вж. лоуҀан

Догм

ПРНМѢСЦ (1)

В изрѧза: бес прнмѣса, συναφείας ἄνευ (336а] III бес сѣвзкоупленна мочьска)

христол. Вж. ραζμѣсѣ, въпльтнтн са: отъ дѣѣ бес прнмѣса въпльтнтн са 336а

Срв. прнмѣснъ в Догм

ПРНОВРѢТЬНЪ (1), ἐπίκτητος (318а)

онт. Придобит: кестьствноу нмы славоу а не прноврѣтьноу

≠ естьствнъ

ПРНΟΥНЦЕННЕ (1) προκάθαρσις 244а

мист. Предварительно очистване, предпочистване:

а даръ дѣховьнын (даеть са) протнвоу вѣрѣ н прноунценню 244а, *чети* проунценние

∅

ПРНРОКЪ (1), в изрѧза бес прнрока, ἀμώμητος (266а, I порокъ)

мар. бѣ слово бысть члѣкъ н сѣѧ прнснодѣѣ ч(с)тыѧ н бес прнрока оутробы сѣѣ бесѣмене пльть сѣставн 266а

Изб1073г.

ПРНСНО (34), ἀίδιος (53а), ἀεί (40а, 53abis, 57а, 61а, 62а, 194б, 196б, 199б, 328а), πάντοτε (45б)

В сѣчетанието прнсно сын, συναίδιος (40б, 41abis, 57а, 59б, 70а] III прнсносущенъ сын); ἀίδιος (19а] I прнсно сущнн, III прѣѣуьнъ, 37б, 99б, 101а, 218а, 242а); сын прнсно, ὧν ἀεί (113б). Вж. и бытн

Често

ПРНСНОВЫТНѢ (1), τὸ ἀεί (107а] III прѣжде бытнѢ)

Вж. прнсносѣцѣство: тѣчю же ιεδннъ бѣ прнсносын, пауе н мнмо прнсновытѣѧ 107а

∅

ПРНСНОДѢВА (5), ἀειπαρθένος (226а] I дѣвца, 266а] III марна, 278б, 288б] II, IV, V дѣва), παρθένος (269б)

мар. Приснодева. С този термин се означава, че Св. Богородица е била девица преди раждането на Исуса Христа, останала девица при самото раждане, което станало по сврѣхестествен и безболезнен начин, и си останала девица и след раждането, защото и след това никога не е познала мъж: прѣбываеть оубо н по рождѣннн дѣвоу прнснодѣѧ 288б

Ен Служ Киев Супр ПандАнтХІв. Догм

Срв. прнснодѣѧѧ в Евх; прнснодѣвнца (Срезн)

ПРНСНОДѢВЬНЪ (1), ἀειπαρθένου (230а] II-V прнснодѣвѣствнъ)

мар. Приснодевствен, относящ се до или принадлежаш на Приснодевата, вж. прнснодѣѧѧ: ѿ чнстынхъ прнснодѣвѣвннхъ оутробы 230а

∅

ПРНСНОСЦН (6), ἀίδιος (99б] III прнсносѣцѣнъ, 101а, 218а, 242а); ἀεί ὧν (107а)

Вж. прнсносѣцѣнъ: ιεδннъ бѣ прнсносын 107а

Евх Супр Мин1096г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

ПРНСНОСЖЦЬНЪ (2), ἀίδιος (308а] II-V дѣховьнъ); ἐπιούσιος (276а)

теол. Присносѣщен, вечно съществущ, дифференциален признак на Божествената природа и на всички нейни проявления*: радост прнсносущьна 308а; сѣ члѣѣв кесть прнсносущьнын 276а, ἐπιούσιος (преосмыслено вм. очакваното насѣцѣннн)

*С този термин се означава времевата индетерминираност на Божието битие, което няма нито минало, нито бъдеще, но едно само присножизнено настояще

≡ прнсносын

ЕфрКрм Догм

Срв. прнсносѣцѣствнъ в Мин1097г.; сѣпрнсносѣцѣнъ в Изб1073г.; прнсножнѣѣ в Мин1096г.; прнсножнѣвѣнъ в Мин1096г.

ПРНСНОСЖЦЬСТВО (1), ἀίδιον (100а)

онт. Вечно съществуване, приснобитие – свойство на Божествената природа*: еже во кесть соущѣствѣмъ по лѣтѣмъ лѣто, тоже ееть прнсносущѣствѣмъ вѣкѣ 100а.

*Бог живее винаги и всецяло, а не на части. Животът му не е постепенен, приемствен, не се развива. Той Му принадлежи същественно. Във всеки момент от този живот е цялата му пълнота. В това битие няма възрастване или намалыване, еволюция или промяна. Това е битие без минало и бъдеще, а само винаги еднаково, винаги едно и сѣщо, тѣждественно на себе си настояще

≡ прнснобытнѢ, = вѣкѣ

∅

Срв. прнсносѣ в Супр; прнсножнтнѢ в ПандАнтХІв.

ПРННОШЬСТВЪНЪ (1), ἀεικίνητος (1046] III
прнсношѣцьнъ)

онт. Намиращ се в непрекъснато движение, дифференциален признак на сътворената природа: **АНГЕЛЪ ОУБО ЕСТЬ СОУЩЕСТВО ΡΑΖΟΥΜΝΟ ΠΡΗΝΟШЬСТВЪНО 1046**

≡ непрѣпоконнъ, неставнъ

∅

Срв. прнснодвнжнъ, прнснодвнжнмъ, прнснодвнжнъ в Догм

ПРНТЪУА (2), τύπος (936)

библ. Притча*: **ΡΑΖΟΥΜΕΤΗ ΗΛΗ ΓΛΩΤΗ ΝΕΜΟШЬНО**
намъ аще не образы нлн прнтъуамн съказатн 936

* Притчата е нравоучителен разказ, наставление, опиращо се на аналогии от окръжаващата действителност или примери из ежедневиия бит на хората, форма на изразяване, при която отвлеченият смисъл се облича в образ или сравнение.

Често

ПРНХОДЪ 3406 παρουσία ∅ (2776)

1. св.ист./есх. Пришествие: егоже (антнхрнста, ск. Т.И.) **ГБ ПОГОУВНТЬ СЛОВЪМЪ ОУСТЬ СВОИХЪ Н ОУПРАЗННТЬ**
прнходъмъ явлєннѣ своего 3406

= прншьствнє

Срв. пакыпрншьствнє (Срезн); вѣторын прнходъ (Срезн)

2. мист. Снизхождането на Св. Дух в светите дарове при епиклезата: просфора бо са речєть єанньскы прнносъ хлѣбоу кръстоузнаменаноу, нже мољбаамн ѳнстнтєла н прнходъмъ ст҃го д҃ха осѣнаєть са 2706

= прнводъ

Догм

ПРНҮ–СТНТН С– (1), κληρονομέω (263а)

1. общоупотр. Получавам дял, приемам, наследявам.

2. антроп. С този термин в учението на Църквата за човека се означава всеобщата приемственост на първородния грях, чиито последици се предават в поколенията чрез раждането съобразно биологичния закон за наследствеността, по силата на който родителите предават на потомството си както своите физически особености, така и нравствените черти на своя характер*: отъ аамаа подобьнн выхомъ къ немоу прнѳащєше сѣа каѳтвѣ н тѣан 263а
*Този концепт се противопоставя на лжеучението на Пелагий, който отрича наследствеността на грехопадналото естество, а приема, че грехът се разпространява поради простото подражание на Адама. = прнѳтн

Син Евх Клоц Супр Хил Мин1097г. ЕфрКрм ГрНазХІв. Догм

Срв. наслѣдѣватн в Догм

ПРНҮ–СТННКЪ (4), κληρονόμος (2516, 263а, 291abis)

сотир. Приемник, наследник*: ꙗещє нє соутъ рѣбн, нъ снѣвє да аще снѣвє н прнѳастѣннцн же бжнн

сѣпрнѳастѣннцн же х҃вн 263а, вж. още прннмьннкъ /1/.

*С този термин в сотириологията се означава отношението на изкупеното от властта на сатаната и получило божествено осиновление чрез Христовата жертва човечество към Божието наследство.

Зогр Мар Ас Ен Син Евх Клоц Супр Хил ЕфрКрм. ПатСинХІв. Догм

Срв. наслѣдѣннкъ в Догм

ПРНШЬСТВНЄ (7), παρουσία (97а, 2366, 287а, 299а, 3346] III спасьно прншьствнє), ἐπιδημία (98а); τὸ ἐλθεῖν (287а)

1. общоупотр. Идване: прєже прншьствнѣа годоу болѣннѣ 287а;

2. св.ист. Пришествие на Господа Исуса Христа, първо (в плът) и второ (в слава): **ω** плѣтѣнѣмъ прншьствнн бѣу н словоу 98а; **хрнсто**во ~ 2366; **г҃нє** ~ 299а. Вж. още възплѣщєннє.

= прнходъ

Зогр Мар Ас Сав Ен Евх Клоц Супр Догм

ПРНѲТН (78), λαμβάνω (86а, 92а, 105а, 178а, 220а, 231а, 244а, 2756, 2766, 310а, 338abis); ἀναλαμβάνω (1576); ἀντιλαμβάνω (1926); ἀπολαμβάνω (327а); διαλαμβάνω (2786); μεταλαμβάνω (1806, 234а, 2616, 273а); παραλαμβάνω (1206); προσλαμβάνω (1556, 230а); συλλαμβάνω (206, 2266, 2766, 2856, 288abis, 3316); δέχομαι (216, 25abis, б, 57а, 118abis, 138а, 249abis, 3386bis, 339а); ἀναδέχομαι (986); καταδέχομαι (290а); ὑποδέχομαι (1626, 284а); ἔχω (2846); μετέχω (86а, 1806, 218а, 271а, 276а); ἐγχειρίζω (115а, 3206); κληρονομέω (2636, 332с15, 162а); κοινωνέω (260а); πάσχω (1656, 3026); τυγχάνω (1066, 219а); ὑπομένω (566, 576)

PtcPraesAct. прнємлѣн, δεκτικός (92а); не прнємлѣн, ἀνεπίδεκτος (1066);

прѣмѣдрєсть прнѳтн, σοφίζομαι (24а)

1. общоупотр. Приема, получа: богатство н словоу прнѳтн 3206; землѣн блѣдєннє ~ 115а || наследя, получа, придобия по наследство, = κληρονομέω: землѣж ~ 162а; *сотир. прен.* ~ нетѣлѣннє 263а

2. Възприемам, усвоявам някакви вѣншнн на моята природа свойства

а) онт. Възприемам природните си свойства при акта на сътворяване: **ѳлкѣ** н бездоушьннмъ обьщєствоуєть н бесловєсьннхъ прнємлєть жнвоу н словєсьннхъ прнѳѣ ραζοумъ 1806; не прнємлѣн каѳаннѣ 1066; прннмоуѳѣаа снлѣ;

срв. още 105а, 1066, 1806

♦ **даръмъ** (благодатью) прнѳтн – приемам като акцидентално свойство (в противовес на същностно необходимите свойства на природата): **даръмъ** вѣ єстьствѣ бесъмъртєе прнємъ (за духовните твари, ск. Т. И.); **ѳлѣ**скоу єстьствєу сѣонствѣ ~ 986

б) *христол.* за Бог Слово – възприемам човешкото естество: ὑλῆς σκο εστество 231б; χουждаєє наше ~ 234а, срв. още 226б, 230а, 261б, 264а, 284а, 285б, 288а;

в) *сотир.* за изкупеното човечество – възприемам обожението, вж. обоженне: βεσῳльннє прнѣтн 219а; сыновленнє прнѣтн 327а

г) *мист.* Възприемам (усвоявам) под различна форма Божията благодат: прннмѣте єтѣн дхъ 86а; крѣщенемъ наумѣтѣкъ стго дха ~ 244а; ~ ѿ плѣтн н крѣвн гна 276а, срв. още 86а, 276аб;

≡ обыцеватн, обыцествоватн

3. *гнос.* Възприемам (за сетиво), = ἀντιλαμβάνω: паує же осазанна вндъ прннметъ 192б

4. Понасям, изтърпявам, = πάσχω ходн же по земан н съ ѳлкы пожнве, ѳоудотворн, прнѣа, распа са, възскрьсе, възнде 302б, срв. 165б

5. Зачена, забременея, = συλλαμβάνω: бесѣмене ~ 20б; не ѿ свѣзкоупа мѳужьска ~ 226б; въ ѳревѣ ~ 284б, срв. още 285б || съжителствам с някого: адамъ позна женоу свою н прнѣтъ н родн 331б;

6. Приема, признавая някого: жндове оубо єна бжнѣ соуща гл нїєха н єл не прнѣша, а льстѣца єл себе глѳуца прннмоутъ 339а

7. Възприема, споделя, съглася се: прннмѣмъ словеса добротѣнаа 310а

Често

Срв. възпрнѣтн в Догм

♦ *PtcPraetPass* прнѣтъ в израза добрѣ прнѣтъ, грц. εὐαλόδεκτος (301б): бѳу прнѣта добрѣ треба Срв. благопрнѣтѣнъ в Догм

♦ прнѣтъ оумомъ, ληπτός (172б) – *гнос.* умопостижим

≡ вѣдомъ

≠ невѣдомъ недостнгомъ недостнжнмъ непостнжнмъ недопостнжнмъ недовѣдомъ недоразоумѣннъ, ненслѣ-днмъ

Срезн Микл.: прннмын са, = ὁ ἀψάμενος

ПРНѢТНЄ (25), δεκτικόν (94б] III моленнє прнѣтнѳоє); πάθος (98б, 112а, 118а); συγκατάθεσις (228б, 250б); μετάληψις (277а, 278а] III общеннє); μετουσία (170б, 273б); μέθεξις (170а, 171а); τὸ μετασχεῖν (212б); μετοχή (176а); σύλληψις (227а, 285б, 288б); ἀπόλαυσις (161б, 204б, 271б); ἀποδεικτικόν (95б] III, прнѣтнѳоє II, V прнѣтнѳоє); παραδοχή (46а, б); αἴσθησις (190б)

1. *общоупотр.* Приемане: нашнхъ мольбъ прнѣтѣе 94б; ~ словесн н духоу 46б;

2. *онт.* Възприемане на някакво вѣншно въздействнє:

а) *гнос.* Сетивно възпрнѣтнє: нз мождєне прнходѣѣтъ жнлы плоскы нсповѣдають къ большоумѳу бывшенє ѳоутѣ н прнѣтѣе 190б; слоухомъ ~ 288б;

б) *етич.* добра / зла ~ 170а;

в) *антроп.* Страдание, мъка, = πάθος: прнѣа... естествоу безазорѣнаа прнѣтнѣа 98б;

= страсть, врѣдъ

≠ безврѣдъ

3. Усвояване на вѣншни за естествомъ свойства: ~ бжѣтвѣнаго осазанна 176а; ~ влѳостн єго 212б; ~ вѣѳноуѳоумѳу влаженѣствоу 271б

а) *христол.* Приемане на божеството от човешката природа: Ѱ образъ бжнѣа словесн прнѣтнѳо 227а

б) *мист.* Приемане на евхаристийната жертва, = μετάληψις: прнѣтнѣа єретнѳьска 278а;

≡ прнѣтнѣа, общеннє, общество

Срв. възсѣдъ в Киев, прнѣѣѣаннє в Супр, прнѣѣѣеннє в Клоц Супр Сб1076г. ЕфрКрм Догм; прнѣѣтнѣа в Догм; комѣканнє в Супр Евх Супр Изб 1073г. Сб1076г., СинПатХІв. ЕфрКрм; оплатъ в Киев

4. Зачатнє: посѣла са англъ гнъ къ нен гнє благовѣстнѣа прнѣтнѣа 285б

вж. прнѣтн

Евх Син Супр ПандАнтХІв. Сб1076г. ЕфрКрм ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

Sadnik, ZfSPH 30, 248

ПРОВѣДѢННЄ (1), προγνωστής *теол.* Епитет на Бога – Който обладава свойството предзнаннє, вж. провѣдѣннє: бѣ ...бѳудѳоушннмъ провѣдѣннѣ єсть 319а

Срв. провѣдѣщъ, провѣдѣтель и проѳувѣдѣтель в Догм

ПРОВѣДѢННЄ (1), προγνωσία (214а] III проѳувѣдѣннє)

теол. Свойство на Божия ум да обладава съвършено предзнаннє за свободните човешки действия, една от проявите на Божието всезнаннє, неограничено във времето и пространството: ѿ провѣдѣннѣа 214а

ЙоЛествХІІв. ГАм Догм

Срв. прѳоразоумѣннє, проѳувѣдѣннє и прѣдѣвѣдѣннє в Догм

ПРОВѣДѢТН (7), προϊδα (340б), προγνωσκω (214abis, 297б] II, IV проповѣдатн, 319а)

теол. Зная предварително: все провѣсть бѣ, нз не все провѣставлѣеть 214а

Изб1073г. Мин1096г. КозмаИнд Догм

Срв. прѣдѣвѣдѣтн в Догм

♦ *PtcPraesAct* провѣдын, προειδώς 340б; проγνωσ-της (216б) – Който обладава свойството провѣдѣннє – дифференциален признак на Божия ум: ~ бѣ 340б

♦ *PtcPraetPass* провѣднмъ, προγνωστικός: провѣ-днмѣа мыслъ 279а

Срв. провѣдѣтельнъ и проѳувѣдѣтельнъ в Догм

ПРОЗѳУТЕРЪ (2), πρεσβύτερος

Вж. презвѳутѣръ: прозѳутѣръ ноанъ дамаскннѣскн 14б Ас

ПРОЗѳРѢНЪ (2), διαφανής (14бс7), διορατικός (321б] I прозѳрнѣъ, III прѳоразоумѣннѣъ)

естеств. Прозрачен: въздоухъ ... без лнца ... прозѳрнѣъ 14бс7

ПРОЗРАЧЪНЪ (1), διειδής
естеств. Прозрачен, физическо свойство на въздуха: въздухъ ... нъ естѣства лица не нмать, прозраченъ...146с7
Догм

ПРОМЪСЛАЪ (13), πρόνοια (194б, 204бbis, 205а quater, 207а, б, 212а, 344б, 345б)
иконом. Промисъл*: неведомъ и недостигомъ естъ бжнн промыслъ 207а
*Непрестанното действие отвън на всемогъществото, премъдростта и благодтта Божии върху иманентната действителност, чрез което Бог запазва живота и силите на своите творения, насочва ги към добри дела, помага на всяко добро, а зло, което изниква при отдалечаване от доброто, пресича или поправя и обръща към добри последици. Божият промисъл се проявява като движеща сила и предначертана цел както в живота на отделната личност, така и в съдбините на цял народ и на човечеството изобщо. Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Златостр Изб1073г. Сб1076г. Догм
Срв. промышленіе в СЗ (XIVв.) Догм; прѣдѣстроеніе в СЗ (XIVв.)

ПРОМЪСЛЪННЪ (5), προνοήτης (114б, 165б, 205ter)
иконом. Промислител, определение на Бога в отношението Му към творението, вж. промыслъ: бж оубо естъ и творьць и промыслъннъ 205б = проразоумьннкъ
Супр ПандАнтХІв. МинЧетЮни Догм

ПРОМЪСЛЪНЪ (5), τής προνοίας (200а, 207а, б), προνοητικός (49а] III промыслъннкъ, 204б)
иконом. Който се отнася до промисъл, вж. промыслъ: промыслънаа дѣла 207а
Изб1073г. ЕфрКрм Догм

ПРОМЪСЛЪТН (9), προνοέω (passim)
иконом. Промислям, вж. промыслъ: промышляеть бж о всен тварн 213б
Мин1096г. ЕфрКрм. Сб1076г. КозмаИнд Догм
Срв. промыслтн в Супр ЕфрКрм ГАм

ПРООБРАЗОВАТН (3), προτύπω (256а] *rel.* прежепроеобразоватн), προεικονίζω (256а, 274б)
библ. Изобразявам като предобраз, имам прообразователен смисъл, вж. прообразъ: та трапеца сню танноюю прообразоваше 274б
Догм
Срв. прообразтн в Евх Догм

ПРООБРАЗЪ (1), ∅ (256б] II, III, IV *вбразъ*)
библ. Предобраз – един от видовете таинствен смисъл в Священото Писание*: н ннн прообразънн снцѣ же мнозн 256б.
*Прообразът е предизображение в лица, събития, свещени предмети и действия от Стария Завет на това, което в Новия Завет се отнася до личността на Исус Христос и основаната от Него църква. При това изобразяваните на съответното място в Священото Писание предмети имат от една страна

смисъл и значение на съвременно-исторически съобразно буквалното им съдържание, а от друга – пророчески смисъл и значение за бъдещето съобразно тяхната прообразователно-таинствена семантика
∅
Срв. проображеніе в Мин1096г. ГрНазХІв.

ПРОПОВѢДАТН (3), проκηρύττω (279а); прокатаγγέλλω (299а); προυγγώσκω (297б, sic!)
еклесиол. Проповядвам, всеослушно разпространявам и разяснявам истините на вярата, от апостолско време служебна обязаност на пастирите на Църквата или на особени служебни лица, върху които е низведена благодатта на Св. Дух за свещенство и учителство: прѣцн, патрнарн, правдннн проповѣдавъшен гнѣ прншствннѣ 299а
Често
Срв. проповѣдватн в Догм

ПРОРАЗОУМЪННЪ (1), προνοήτης (19б] III *всѣ провѣдын*)
Вж. провѣдѣтн, *PtcPraesAct* провѣдын: всемоу прора-зоумьннкъ 19б
∅
Срв. проразоумнтель в Мин1097г.

ПРОРОКЪ (15), προφήτης (passim)
библ. Пророк. 1. С този термин се означават предвъзвестителите на Божията воля в Стария и Новия Завет, предсказващи бъдещето по особено откровение свихе и божествено внушение, източници на нравствено-просветително въздействие върху народа: не ѝакоже авраамоу ѝавн са видомъ члвѣемъ, нн ѝакоже пр(о)рѣкомъ, нъ соущьствомъ по истинѣ бж н члвкъ 302б;
2. *прен. метоним., pl t* Сборно наименование на свода от библейските пророчески книги: неже естъ прѣдано намъ законъмъ н пророкы 1ба, срв. още 306б;
Често
Срв. профнтъ в Клоц

ПРОРОЧЪСКЪ, προφητικός
библ. Който се отнася до пророк: четвъртата паторнца пророчъската 312а

ПРОСНТН (4), αἰτέω (166с2, 238а, 307б, 332с15)
Вж. молнтн: Проснтѣ црствѣна бжїна н правды его 166с2
Често

ПРОСТЪ (11), ἀπλοῦς (passim)
Прост, несложен
а) *теол.* Диференциален признак на Божествената природа*: вжѣство просто естъ 86б.
*Като чист Дух, напълно лишен от всякаква материалност и вещественост, Бог е Същество просто и несложно, ще рече несъставено от различни крайни елементи. От простотата и несложността произтича вътрешното единство на

Божествената природа, което се изразява в тъждеството на всички Нейни сили и свойства.

б) *антрон*. Определение на душата в качеството ѝ на безплътно и безтелесно същество: Δῦσα οὐβο ἔσть σοῦςτество жнво, проста н бесплътна 177а

≡ несъложнъ

≠ съложнъ, съхожнъ

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Супр Догм

ПРОСФΟΥРА (3), προσφορά (277abis, б] II, IV проскоура, III, V просфнра)

мист. Просфора, приношение*: просфорура во сѧ речеть елнньскы прнносѧ хлѧбоу кръстознаменаному 277а.

*Така се нарича хлябът, приготвен за евхаристията, преди претворяването му в тяло Господне, по време на проскомидията. Названието е наследено от времето, когато древните християни, като отивали на Литургия, носели хляб и вино за извършване на тайнството

ПатСинХІв. ЕфрКрм Догм

Срв. брашьньце в Евх Супр

ПРОУСТАВНТН (1), **ПРОУСТАВЛАТН** (2), прооріζω (214аб, 297б)

иконом. Предопределям*: трѣбѧ ἔсть вѣдѣтн, ꙗко все провѣсѧт ѣъ, нъ не все проѡставляетъ 214а

*Термин от учението на блаж. Августин, според което всичко в света, вкл. и “свободните” човешки действия, е предначертано от Божията воля. Това понятие противоречи на концепта на термина провѣдѣннѧ. Предзнанието на свободните човешки действия не предполага отнемане на свободата им, защото то не е причина, която произвежда самите действия. Те се случват не поради това, че Бог ги предвижда, но Той ги предвижда тъкмо затова, защото те ще се сбъднат. Учението за предопределиението довежда до отричане на човешката свобода и до признаване безсмислеността на всяко свободно действие

Изб1073г. Догм

Срв. прѣдѡуствантн в Догм

ПРОУСТАВЪ (2), прооріσμός (214а, б)

иконом. Предопределение, вж. проуствантн: ѣъсѧтвѧнаго проповѣда повелѣннѧ дѣло есѧт проуствавъ 214б

Догм

Срв. прѣдѡуствавъ в Догм

ПРОХОДНТН (6), διέρχομαι

есх. Проходим, свойство на възкръсналото тяло: ꙗкоже гнѧ тѣло по възкръсеннн двѣрьмъ проходнмо 354б

Догм

ПРОЩЕННЕ (1), παραχώρησις (117а)

иконом. Допущение – термин, с който се означава промислителното Божие позволение на определени събития в живота на отделните човеци или на цели народи

≡ послабѧ послабленнѧ, поустѧпленнѧ, сѧмѣщеннѧ, оустѧпленнѧ

Евх. Супр Изб1073г. Сб1076г. ПандАнтХІв. ГрНазХІв. ПатСинХІв. ЕфрКрм СЗ (XIVв.)

Срв. попоустѧ в СЗ (XIVв.); попоушаннѧ в Изб1073г.; попоушеннѧ в СЗ (XIVв.)

ПРОУНЦАТН (**ПРОУНЦАТН**) (1), προκαθάρω (245б] III прѣдѡунцатн, V прноунцатн)

култ.-риту. Предварително очиствам: проунцаетъ οὐβο нолнъ дѣхоу водою 245б

∅

Срв. прѣдѡунцатн в Догм

ПРЪОБРАЪНЪ (1), πρωτότυπος (304б)

гнос. Първообразен, отнасящ се до първообраза (архетипа): нсконьноѧ (sic!, lege нконьноѧ) ѡтѣннѧ кѧ прѡвобраъноуоумоу мнпоуетъ 304б;

Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

ПРЪОТВОРЪНЪ (1), πρωτόκτιστος (132с11] I, V прѣротворенын, III прѣвосѧтворенын)

косм. Първосъздаден: прѣротворѧнын свѣтъ 132с11

∅

Срв. прѣвоъданын в Мин1096г. Мин1097г. ЕфрКрм; прѣвоъданын в Догм

ПРЪВЪН (54), πρῶτος (passim)

Прѣв, в различни терминологични съчетания:

♦ *онт.* В съчетанието прѣваѧ вна, прῶτη αἰτία (82б 83а) – първопричина, това, което обуславя всичко останало, първо основание, последно достатъчно условие във веригата зависимости, наименование на абсолютното и автономно Божество;

♦ *антрон.* прѣвоѧ ἔсѧство (15а) – прѣвосѧздадената човешка природа преди извращаването ѝ в грехопадението; прѣваѧ добрънн прѣвоздана добродетелност, нравственото съвършенство на човека преди грехопадението 251а

♦ *антрон.* прѣвын адамъ 227а – първият човек, родоначалник на цялото човечество, венец на Божественото творение. Чрез първия Адам грехът и смъртта влезли в цялото мироздание, в т. ч. и в човешката природа и само чрез втория Адам – Исуса Христа, на людете било дарено оправдание, спасение и живот;

♦ *гнос.* прѣвын ѡбраъъ, πρωτότυπον (300а) – първообраз, архетип

Често

ПРЪБЛАГЪ (2), υπεράγαθος (49б, 103а)

теол. Преблаг, дифференциален признак на Божествената природа*: прѣблагын ѣъ 49б.

*Бидейки Същество всеблагено, т. е. любящо върховното благо и обладаващо го, Бог открива Себе си и навън като Същество всеблага и любящо, желаейки и другите да участват и споделят Неговото блаженство

Евх ПандАнтХІв. Догм

ПРЪБЛАЖЕНЪ (1), υπεράγαθος (259б)

Вж. всеблагенъ

Супр Мин1097г.

ПРЪБОГАТЪ (1), ὑπέρθεος (49б] V прѣбѣж(с)твѣнъ.
Йоан Екзарх свързва етимологично богъ и богатъ, затова превежда ὑπέρθεος с прѣбогатъ. Вер. първоначално е стояло прѣбогъ)
теол. Пребогат, свойство на Божеството, състоящо се в това, че бидейки Сам абсолютна пълнота на всички блага, Бог се явява за тварите неизчерпаем източник на всяко благо. Те всички черпят от Него своето изобилие.
Мин1096г. Мин1097г.

ПРЪБОЖЪСТВЪНЪ (1), ὑπέρθεος (64б)
теол. Пребожествен: прѣбожъствѣнн трн оупостахн 64б
Мин1096г., Мин1097г. Догм

ПРЪВЕСТН (9), παράγω (55а] III, IV, V, VIII прнвестн, 58а] rel. прнвестн, 103б] rel. прнвестн, 104а] rel. прнвестн, 119а] rel. прнвестн, 249б] II-V прнвестн, 250б] II-V прнвестн, 260а] II-V прнвестн)
косм. В израза ѿ небытна въ бытнѣ прѣвестн (вж. бытнѣ) – привеждам от небитие в битие, сътворявам от нищото. Всеобщ принцип на сътворената природа е постоянният преход от небитие в битие и отново пак в небитие.
= прѣвестн въ творенне 64а
Супр Изб1073г.

ПРЪВРАТЪ (2) τρόπος
мист. Пресъществяване: хлѣвъ н вно прѣтворнтѣ сѧ въ плѣтъ н крѣвъ бѣжнѣ. Аще ли пытаешн прѣврата како то бѣдетъ... 169б ... прѣвратъ неслѣжденъ 270а
Срв. прѣвращеннѣ в Догм

ПРЪВЪЗЪШЪНЪ (2), ὑπεριδύμενος (50а), ὑπέρκειμαι (260б)
теол. Превъзвишен, Който стои над всичко в света – свойство на Бога: всѣкы властн н чина прѣвышъна 50а; всѣхъ прѣвышънъ 260б
Догм

ПРЪГРЪШЕННЕ (1), ∅
етич. Грях, вж. грѣхъ: нн даждь бѣ гѣ семоу прѣгрѣшеннѣ прнтн нн на когоже насъ 8б

ПРЪДАНИЕ (5), παράδοσις (passim)
гнос. (Свещено) Предание – вторият от двата първоизточника на християнската вяра – учението на Исуса Христа и апостолите, предадено устно на Църквата и едва по-късно записано: непнсано же естъ преданне се απ(ο)λ(с)ко. Много бо непнсано намъ предаша 259а
Зогр Мар Служ Евх Клоц Супр Изб1073г. ПандАнтХІв., ЕфрКрм. ГАм. ГрНазХІв. Догм

ПРЪДЪПОЛОЖИТН (1) В израза прѣдъположенън хлѣвъ, τῆς προθέσεως ἄρτος 270б
култ.-рит. Хляб на предложението
Срв. прѣдъложеннѣ в Догм

ПРЪДЪТЕЧА (2), πρόδρομος (297б, 329б)
св.-ист. Предтеча, прозвище на св. Йоан Кръстител като непосредствен предшественик на Исуса Христа, подготвил с проповедта и покаяното си кръщение людете за приемане на Словото Божие.
Ас Евх Служ Супр

ПРЪДВЕЧЕНЪ (3), προαιώνιος (101а, 225б, 279а)
теол. Предвечен*: бѣ вѣчънын, нъ н прѣждѣвѣчънын. н того бо вѣка тѣ естъ сътворнлъ 101а.

*С този термин се означава времевата индетерминираност на Божеството, което съществува извън границите на времето. Терминът прѣждѣвѣчънын се противопоставя на вѣчънын, доколкото мотивиращата дума вѣчънност има две значения:

1. Безконечно продължаващо време, безконечен низ от моменти, от които се формират миналото, настоящето и бъдещето;
2. Нещо противопоставящо се на времето, това, което не допуска в себе си никакви изменения

∅
Срв. прѣвѣчънъ в Догм

ПРЪДЪПРООБРАЗОВАТН (1), протυπώ (256бabis)

библ. Изобразявам като предобраз, имам прообразователен смисъл: сега чѣстнаго крѣста прѣжепрѣобразова древо жнзньное 256а, вж. прообразъ ≡ прообразоватн
∅
Срв. прообразнтн в Догм

ПРЪДЪОУСТАВЪНЪ (2), προορισθείς
иконом. Предопределен: прѣжевѣчною прѣвѣднмою мыслью бѣ прѣжеоуставъна ... въ прѣжеоуставънын годъ отъ двѣдскаго прозѣве корене 279а
Срв. прѣдъоуставънъ в Догм

ПРЪЛОГЪ (3), μεταβολή (27а] III твортѣельное прѣложеннѣ /срв. ЙоЕШ 146а 2-5/, 182а, 287б)
косм. Изменение, вж. нзвратъ: творнтвѣнын прѣлогъ 27а; естъствънын ~ 287б
≡ нзвратъ, нзмѣнъ, нзмѣненне
Мин1096г. Догм

ПРЪЛОЖЕННЕ (2), μεταβολή (182а)
1. *онт.* Изменение, вж. нзвратъ: свое естъ тѣлоу тѣчю прѣрѣзъ нстеченне н прѣложенне 182а;
2. Превод: 13б
Супр Мин1096г. Мин1097г., ГрНазХІв. Догм

ПРЪЛОЖИТН (12), ПРЪЛАГАТН (7), μεταβάλλω (231а, 270б, 355б] II-V вложнтн); μεταίρω (17б); ὑπερτίθεμαι (248б)
1. *общоупотр.* Превеждам: Прѣложнтн въ словѣньскъ языкъ 2б || отлагам: нѣсть лѣпо прѣлагатн кръщеннѣ 248б

2. Внасям изменение

а) *онт.*: Не преложи въ божьствнааго своего естства въ плътное соущество 231а

б) *гнос.*: да си ми преданна любимъ и пребыванмъ в нхъ не предлагающе оуставы въъныа 17б

3. *мист. възвр.* Претворявам се: хлъвъ и вно и вода ... въ плът и кръвъ ... предлагаеть сѧ 270б

= прѣтворити, прѣтворити, нзмѣнати, нзмѣнити, нзвращати, обратити, прѣвратити, прѣвращати, прѣвннати, прѣобразити, прѣобразовати
ГрНазХІв. Мин109бг. ГАм. ЕфрКрм Догм

ПРЕЛЪСТНТИ (6), δελεάζω (221б, 224abis);
εξαπατάω (339а, 341б)

Мамя, прелъстявам, вж. прѣлъсть: ннкътоже васъ не прѣлъстнтъ ннкынмъже образъмъ 339а

Зогр Мар Ас Сав ЗогрПал Син Евх Клоц Супр Хил Рил Гр НазХІв. ПандАнтХІв. Догм

ПРЕЛЪСТЬ (3), πλάνη (45б), ἀπάτη (340а)
етич. Прелъщение, съзнателно прикриване на злото под маската на илюзорно добро, чрез което бесовете примаivat човека и го откъсват от Истинското благо – Бога*: многобъжнаа прѣлъсть погыбаеть 45б

*В основата на прелъщението стои разстройството на вътрешната духовна природа на човечеството след грехопадението, от една страна на човешката воля, която загубва своята свобода и попада в доброволен плен на демоничните сили, и от друга на човешкия ум, станал неспособен да прониква в същината на духовната мимикрия.

≡ лъсть

Супр Изб1073г. ЕфрКрм ПандАнтХІв. С3 (XIVв.) Догм
Срв. прѣлъстнѣ в Догм, прѣлъщеннѣ в С3 (XIVв.) Догм
VondraБ 8

ПРЕМЪДРОСТЪ (12), σοφία (passim)

Висша мъдрост, премъдрост

а) *теол.* Премъдрост – свойство на Божия ум*: ѳуднтн сѧ ... непостнжнмън творъун прѣмъдростн 163а, срв. още 24а, 37б.

*Ако теоретичната страна на ума Божи е всезнанието, то неговата практическа страна е премъдростта, проявяваща се в съвършено осъществяване идеите на ума Божи. Премъдростта Божия се е проявила в творението чрез неговата стройност, целесъобразност, множественост на предметите и явленията при единство на техния облик, строга постепенност в развитието на тварите при богатото им разнообразие. Висшата проява на премъдростта Божия се е открила в плана на домостроителството Божие за спасение на людете.

б) *библ.* Понякога прѣмъдростъ визира Божественото учение и откровение: прѣмъдростн познаниѣ 173а;

в) *тринит./христол. антономасия*, = Самото предвечно, присносьщо Слово – Христа: хъ же иеть бжннѧ снад н бжннѧ премоудростъ 252а, срв. още 229а;

г) *антроп.* Отнесено към хората, прѣмъдростъ означава ум, способност, талант, опит (201б), а също и високо познание на истините и тайните на Божественото откровение (312б);

д) *библ. прен. метоним.* Две от неканоничните книги на Стария завет, които Църквата е определила като душеполезно четиво: а панартъ се же ееть премоудростъ солломона н премоудростъ нсва, ижеже отьць снраховъ сътворн жндовьскы, еанньскы же съказа сего въноукъ нсѧ, снраховъ снѧ – благовольтъ же н добръ, нъ не въчнтаете сѧ нн лежасте въ кнвотъ. ЙоЕБ312б

срв. Мъдростъ Солломона и Прѣмъдринн Солломонъ Изб1073г.; Прѣмъдростъ Ннсоуса, Мъдростъ Снрахова, Мъдростъ Снраха Изб1073г.

≡ мъдростъ, прѣмъдростьное, прѣмъдрое
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр Хил ПандАнтХІв.
ГрНаз.ХІв. ГАм. КирилЙерусХІІІв. Догм

ПРЕМЪДРОСТЪНЪ (1) *n sg* прѣмъдростьное, τὸ σοφόν (250а)

Вж. прѣмъдръ: бж(с)твьное помышляеть прѣмъдростьное 250а

Супр Сб1076г., ПандАнтХІв. ГрНазХІв.

ПРЕМЪДРЪ (8), σοφός (330а] II, IV, V мъдръ)
теол. Премъдр, диференциален признак на Божествения разум: едннъ бѧ иеть естствъмъ блгы н премоудръ 206б;

♦ *n sg* прѣмъдрое, τὸ σοφόν (224а, 225а) – свойство прмъдрост: блгодатьное н премоудрое н правьднвоѣ же н мощьное бжннѣ 224б

≡ прѣмъдростьнъ, мъдръ

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Ех Супр Изб1073г. ПандАнтХІв.
ЕфрКрм. ГрНазХІв. Догм
Срв. прѣмъдръць в Догм

ПРЕМЪДРЪНЪ (1), σοφός

теол. Премъдр, вж. прѣмъдръ: тн бо ѧко н образн соуть бжствьноумоу естствоу: ... премоудрьно 233а

ПРЕОБРАЗОВАТИ (3), **ПРЕОБРАЗНТИ** (2)
μετασχημα-τίζω (355б), σχηματίζομαι (109аR), κινέομαι (20бR)

онт. Променям образа: н англы многоауьскы преобразоующа сѧ 20б; не плътю опнсѧемн не бо плътьскы по естствоу преобразоують сѧ 109а; нже преобразнтъ тѧло съмъреннѧ нашего ... отъ тлъвннѧ же паче въ бестлъвннѧ прѣмънъ 355б

Догм

ПРЕОБРАЗЪ (1), μετασχηματισμός 108б

онт. Промяна на образа: преобразъмъ кажють сѧ лкоже могоутъ видѧщи н видѧти 108б

ПРЕПЪЛЪНЪ (2), ὑπερπλήρης (49б);
ὑπερβάλλων (259б)

теол. Който обладава абсолютната пълнота от всички блага, вседостатъчен, диференциален признак на Божествената природа и на нейните проявления*: блжнын н всеблжнын н прѣблжнын бѧ

и всь сы бл҃гыннн прѣплънынмь бѣгѣствѣмь не раун
ѣдннѣмь бытн бл҃женствѣмь 259б.

*С този термин се означава липсата на какъвто и да е
недостиг в положителната качествена определеност на
Божеството. Бидейки вседостатъчен Бог се явява Сам
неизчерпаем източник на всяко благо, от който черпят
всички твари.

∅

ПРѢПОДОБЬНЪ (6), ὁσιος (passim)
агиол. Преподобен, название на светец от
монашествниците, достигнал висше нравствено
достоинство чрез своите подвизи и свят живот:
уѣстьна прѣдъ гѣмь съмьрть преподобьнынхъ его 293б
= правьдънъ, свѣтъ, божьствънъ
Ас Ен Син Киев Евх Супр Сб1076г. ЕфрКрм Догм

ПРѢРЪЗЪ (1), τομή
естеств. Делимост, свойство на телата: трѣвѣ
иестъ вѣдѣтн, ꙗко свое иестъ тѣлоу тѣуью прѣрѣзъ
нстеченне и прѣложено 182а

ПРѢСВ–ТЪ (2), πανάγιος
теол. Пресвят: дѣха прѣстѣго 101б
Догм

ПРѢСТОЛЪ (3), θρόνος (113а, 279бbis)
1. *общоупотр.* Престол, високо седалище, на
което седят царете и управниците: посаждю на
прѣстолѣ твоємь 279бbis;
2. *прен. ангел. pl t* Ангелска степен: шестокрнльннн
серафнмъ и многооунты херовнмъ и стнн прѣстолн
(113а)
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Служ Супр ГрНазХІв.
ПандАнтХІв. ЕфрКрм Изб1973г. ПатСинХІв. Догм

ПРѢСТЪПЛЕННЕ (5), παράβασις 159б, 161б, 321а
Престъпване, нарушаване на заповед
а) *юрид.:* бѣу повелѣвъшоу ѹнстн се (соубьботѣ, ск. Т.
И.) ... съ тажькы запрѣщеннн о прѣстоупленнн 321а;
б) *св.-ист.* вж. прѣстѣплъ: прѣждѣ же оубо
прѣстоупленнѣ все повнньно баше ѹлѣкоу 159б, срв.
160б
≡ прѣстѣплъ
= грѣхъ, прѣгрѣшенне
Зогр Мар Евх Супр ГрНазХІв. Мин1096г. Мин1097г.
ПандАнтХІв. Догм

ПРѢСТЪПЛЪ (6), παράβασις (161б] III
прѣстѣплѣнне; 204а] III, V прѣстѣплѣнне; 217а] III
прѣстѣплѣнне; 220а] III, V прѣстѣплѣнне; 233б] III
прѣстѣплѣнне; 331а)
св.-ист. Престъпването на Божията заповед от
страна на Адам и Ева да не ядат от плодовете на
дървото на познанието – превратен момент в
човешката история: прѣстѣплъ адамовъ 204а;
прѣстоупльмь повелѣннѣ бжѣствьннѣ нконы образы
оураунхомъ 233б; въ самовѣстнѣмь прѣстоупѣ бытн
ѹлѣкъ 159а; на помановенне ... прѣстоупѣ, ꙗкоже радн

трѣнне и рѣпнн земан нзноснтн намъ ѡсѣмьдѣна бы
161б

Изб1073г.

ПРѢСЪЖДНТИ (1), προκρίνω 214б
иконом. Решавам, отсъждам предварително:
прѣждѣ проповѣдоу своємь все прѣсоудн бѣ по
бл҃годѣтн и правьдѣ своен 214б
Срв. прѣдъсѣжднтн, прѣдърасѣжднтн в Догм

ПРѢСЪЖЦЬНЪ (1), ὑπερούσιος (78б] rel. прѣ(с)но
сѣшнѣн)
Вж. прѣсѣжцѣствьнъ: о стѣн и прѣсоуднѣн и всѣхъ
мнмо и недостнжнмѣн тронцн 78б
ГрНазХІв.

ПРѢСЪЖЦЬСТВОНЪ (1), ὑπερούσιος (69б] II, IV,
V прѣсоуднѣн)
теол. Прѣсѣшествен, надсѣшествен,
дифференциален признак на Божествената
природа*: твореное н... како можетъ ꙗвѣ сѣказати
отъ всего того праздъноуѣща прѣсоудцѣствьное
бжѣствьное соудцѣство 69б.

*Бог като абсолютна и единствена по рода Си същност
(οὐσία), надвишаваща безмерно тварния разум – и
ангелски, и човешки, не може да бъде подведен под родово-
видово понятие (Срв. 87а) и да се дефинира по съществен
признак. Нещо повече, Него дори не трябва да именуваме
същество, защото и тварите се именуват същества (Срв. 34а
б нн ѣднно отъ сущнаго естѣ бѣ). Като по-горен от всяко
същество Бог е ὑπερούσιος – надсѣшествен.

≡ прѣсѣжцѣнъ
Мин1096г. Мин1097г. Догм

ПРѢТВАРЯТИ (1), ПРѢТВОРИТИ (3), μεταποιέω
(269б, 270б); μεταπίπτωαι (84б)
прѣтворитн, *Inf.*, μεταποιήσις (355б)
1. *онт.* Превръщам се от едно в друго, променям
същността си: въ ннъ образъ ~ 355б, срв. още 84б
2. *мист. pass.* Претворявам се, прѣсѣществявам
се*: самъ съ хлѣвъ и внно прѣтворитѣ сѣ въ плѣть и
кръвь бжню 269б, срв. 270б.

*С този термин се означава способът на пребиваване на
Тялото и Кръвта Христови в евхаристийната жертва. В
тайнственото претворяване на хляба и виното в същински
тяло и кръв Господни Църквата вижда едно от най-великите
чудеса на Божието всемогъщество, подобно на
сътворението на света от нищо.

≡ прѣлагати, прѣложитн
Супр Изб1073г. ЕфрКрм. Мин1096г. Догм

ПРѢТВОРЪ (1), ποιότης (182б)
вж. кауѣство: прѣлогъ по прѣтворѣ, рекъше теплотоу
нлн стоуденью и таковаѣ 182б
МинЧетАпр

ПРѢОУМѢННЕ (1), μετάνοια 215б етич./мист.
Покаяние: прѣоумѣнне покаанне иестъ ѡ оуѣромьѣ
иестѣствоу въ по иестѣствоу

ПРѢИЕСТѢСТВОНЪ (1), ὑπὲρ φύσιν (290а)

онт. Свр̀хестествен, стоящ в̀н от всякава причинна зависимост в света, неподведим под всеобщите закономерности, вложени в творението: пр̀вѣстѣвнын дарь 290а Мин1096г.

ПСАЛТЪРЬ (1), ψαλτήριον библ. Книга Псалтир

Срв. Псалтѣра в Изб1073г., Псалтѣрѣскыѣ кьннгы в ЕфрКрм, Псалмьскыѣ Кьннгы в ЮрЕв, кьннгы псалмь в ЕфрКрм, Песньныѣ кьннгы в ЕвХШв., Песньныѣ, Песньныѣ, Давыдъ, Псалтѣрь Давыдовъ

П- ТЕРНЦА (1), П- ТОРНЦА (1), πεντάτευχος
библ. Петокнижие: ѱετ̄ε̄ρ̄т̄а̄т̄а̄ п̄т̄ор̄н̄ц̄а̄ п̄р̄р̄ӯс̄к̄а̄. Двою на десѣте пр̀р̄коу кьннгы єднны: нсана, неремна, незекана /sic!/ н даннна кьннгы єднны, таже кьд̄р̄ы пьр̄в̄н̄а̄ н втор̄н̄а̄ єднны кьннгы сьлаганмы сь есф̄н̄р̄ск̄ын̄н̄м̄.
= пентаτεύχъ, патн копъ

Догм

Срв. пентаτεύχъ и пентатєхъ в ЕфрКрм; пат̄ер̄ы кьннгы, пат̄ер̄ъ в Изб1073г.; пат̄ер̄ьница; патокьннжнє в Петокнижие XVв.

П- ТЪН (6), πέμπτος

1. *общоупотр.* Пети поред: 135б, 245б

2. *косм.* В израза пат̄а̄т̄а̄ п̄л̄т̄ь – квинтесенция: єтер̄н̄ же вод̄н̄о̄ю̄ т̄в̄р̄ьд̄ь, ꙗко поср̄єд̄ѣ вод̄ы выг̄ш̄ю, а др̄о̄ӯзн̄н̄ п̄т̄о̄ю̄ п̄л̄т̄ь н̄накоу р̄з̄в̄ѣ ѱет̄ыр̄ь вєщнн 121а. Срв. още 32а, б

Р

РАБА (2), δούλη (228б, 288а)

Вж. рабъ.: б̄ца ...раба н м̄тн творьун 288а

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр

Срв. рабынн в Остр; робынн в Изб1073г.; раба б̄жн̄а̄, раба хр̄н̄сто̄ва, раба г̄н̄а̄; работьннца в ПатСинХІв.

РАБЪ (20), δούλος (passim)

св.-истор. Роб*: нѣсмь рабн нъ с̄н̄о̄е 327б.

*Робите са основната производителна сила в робовладельския строй, общественно-политическата формация, в която се намирала Римската империя по времето на Господ Иисус Христос. Както е известно, те нямали статут на личности, защото били лишени от свобода и напълно обезправени. Римският писател Плиний Стари ги определя като “говорещи орѣдия на труда”. Съгласно Мойсеевия закон един евреин може да бѣде роб на друг заради неизплатен дълг, при кражба или по собствено желание: 5аб, 6аб, 7б, 8а. Отражаяйки тези общественно-икономически отношения, Светото Писание представя Адамовото потомство като доброволно продало свободата си на сатаната и по свое желание попаднало под робството на греха. Смыслът на изкупителната Христова жертва на кръста е в това, че Господ дал Себе Си откуп за

греха и освободил човека от властта на дявола. Нещо повече Син Божи станал човек, за да направи човеците синове божии, с което безмерно въздигнал достойнството на човека.

Самоизживяването на вярващите като раби божи не противоречи на казаното. В този случай раб божи означава доброволното предаване на човека под “благото иго” на Господа като инструмент за достойна употреба и е свидетелство за смиряване и надмогване на погибелната гордост (вж. примера към раба).

Често

РАВЪНАННЄ (1)

естеств. В израза равънаннє дьнь, ἰσημερινή τροπή равноденствие’ (135а)

= сьравънаннє

Срв. равънодѣннєнєцнє (Срезн), равънодѣньство в ЕфрКрм

РАДОСТЬ (9), χάρις (166с15, 228а, 283б), χαρά (290б, 308а), εὐφροσύνη (129а, 358а), ἀγαλλίασις (241а)

психол. Радост – положительна эмоция, произтичаща от получаването или при очакването на някакво благо. Тя се счита измежду плодовите на Св. Дух (Гал. 5:22). Думата се употребява за означаване на религиозен възторг: пр̀в̄м̄в̄нн̄ п̄ч̄ал̄ь на радость 290б

Често

Срв. радованнє в ПандАнтХІв.; радьство (Срезн)

РАЖДАННЄ (2), γέννησις (216б); τὸ γεννᾶν (56а] III рожданнє)

Раждане, вж. рождьство –

а) *тринит.*: (бъ) нѣсть пр̄н̄н̄м̄ьн̄н̄к̄ъ в̄р̄єд̄а ...нн̄ вь ражданнн, нн̄ вь зьданнн 56а;

б) *естеств.*: ражданнемь род̄оӯ пр̄н̄єм̄лю̄щє сьставъ 216б

Супр ГрНазХІв. Догм

РАЖДАТН (19), РОДНТН (61), τίκτω (59б, 228а, 281б, 283бbis, 284б, 286аб, 287abis, 288а, 288б, 289а, 290а, 333б, 340б), γεννάω (40а, 51б, 52а, б, 53а, б, 54а, 55бbis, 56аб, 58аб, 59б, 60а, 61abis, 6бis, 62а, 228б, 262а, 263аб, 276б, 281б, 282aquater, б, 283а, 286б, 287а, 288а, 289аб, 292а, 320а, 331б, 335б, 341а); γίγνομαι (327а възвр.)

онт. Извеждам от същността си в качеството на раждащ субект подобно по същество раждаемо, вж. ражданнє: рождьство во есть еже ѿ соущьства раждающаго сѧ нзвестн̄ рождєное подобьно соущьствьмь 55б;

а) *тринит.* раждаєть оубо пр̄н̄сно сын б̄ѣ своеє слово сьвр̄шєно соущє без начатъка н бес коньца 59б.

PtcPraetPass рождєнъ, γεννητός (63б, 65а) *тринит.* Ипостасно свойство на Второто Лице на Прєсв. Троица: єдннъ же с̄н̄ъ рождєнъ 65а ≠ сьтворєнъ

≡ ΟΤΒΛΨΥΝΤΗ, ΡΑΖΔΒΛΑΤΗ

Зогр Мар Ас Сав Клоц Изб1073г. Сб1076г. ПандАнтХІв. Догм

ΡΑΖΜΨСЗ (2), σύγχυσις (222б)

1. *общоупотр.* Смесване: ~ ѿзыхомъ (222б)

Срв. ραζμψшеннѣ в Изб1073г. Догм

◆ без ραζμψса, ἄσυγχύτως (231а] III без ραζμψшенна)

христол. Без смесване, неслитно – начин на съществуване на божествената и човешката природи в лицето на Иисуса Христа: съвѣкоупль са оупостасно безъ ραζμψса нн безъ нзъмѣна н нераζлоуѣна, не преложнѣвъ божѣствнааго своего естѣства въ пльтьноѣ соуѣщество 231а

∅

Срв. несъмѣсынъ, несълантънъ, несълананънъ в Догм; безъ сълантна в ПандАнтХІв.

ΡΑΖΟΥМНѢВЪ (2), νοερός (98б] III ραζουμнѣвъ), νοερός (231а)

Вж. ραζουμнѣвъ /2./: нашего радн ѿсенна прна дѣшо ραζουμнѣвоу 98б

Сб1076г. ПандАнтХІв.

ΡΑΖΟΥМНУНѢВЪ (1), νοερός (230а] I, II, IV ραζουμнунѣвъ, III ραζουμнѣвъ)

Вж. ραζουμнѣвъ /2./: дѣша мыслѣна н ραζουμнунѣва 230а

∅

ΡΑΖΟΥМНУНЪНЪ (5), νοερός (107а, 174а] II-IV ραζουμнунънъ, 188а] III ραζουμнунънъ, 230б] III ραζουμнунънъ, 308а)

Вж. ραζουμнунънъ /2./: човѣство кѣсть снад дѣшевнана прннмѣтельна вещьмъ, рекъше ραζουμнунъна 188а; свѣтѣве въторнн ραζουμнуннн чннн 107а] I, V ραζουμнунънн

Супр

ΡΑΖΟΥМЪ (15), γνώσις (15б, 16а, 169б), ὑπόληψις (46а), διάνοια (94а), ἐννοια (98а, 170а), νόησις (60а, 180б), νοῦς (109а), νόημα (107б)

гнос. 1. Разум, способност да се вниква в причините и същността на нещата: Творѣа ѿлѣка въ естѣствѣ емоу дана ραζουμъ въдѣвти како кѣсть бѣ 15б, срв. още 180б;

≡ ραζουμѣннѣ

2. Мисъл: ραζουμъмъ прнходѣать н дѣвѣльствоуѣтъ (дѣнглн, ск. Т. И.) 109а, νητῶς

3. *прен. метоним.* Самостойно съществуваща разумна субстанция, ипостасно съзнателно битие – название на духовните твари (ангели и демони) в качеството им на чисти субстанциални умове (за разлика от човешката душа, която съществува заедно с тялото като несамостоен елемент на сложно съставна ипостас: ραζουμъ же соуѣе (дѣнглн, ск. Т. И.) въ ραζουμнунънъхъ мѣстѣхъ сѣтъ 109а

4. Смысл: Все глаголемо пльтьскы о бѣзъ сѣкрѣвенъ нмать нѣкакъ ραζουμъ 98а

5. Разбирание, възглед: отъ жндѣвѣска ραζουμα естѣствноѣ едннѣство 16а

ραζουμъ датн 17а, ἀποκαλύπτω срв. още 15б, 16а, 98а)

= мыслѣ, помыслѣ, ραζουμѣннѣ, оумъ

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Син Евх Клоц Супр ЗогрФрагм Рил ГрНазХІв. ЕфрКрм Изб1073г. Сб1076г. ЗлатострХІв.

ПандАнтХІв. ГАм Догм

Срв. ραζουμнѣ в ЗлатострХІв. ПандАнтХІв.; ραζουμѣство в КирилѣерусХІв.; ραζуμслъ в ГАм МинЧетФевр МинЧетЮни ГрНазХІв.

Вуѣанѣс 5б

ΡΑΖΟΥΜΝЪНЪ (33), νοητός*: (26б, 109а, 116abis, 166с10, 11, 171б, 217а, 257а, 308б] II, III, IV, V бѣоραζουμнѣвъ), νοούμενος (18а, 175а, 243б); νοερός (20б, 21а, 48б, 77а, 104б, 105б, 106а, 107а, 114а, 119б, 120а, 172а, 174а, 177а, 181б, 216а, 229б, 232б, 259б)

1. *гнос. pass.* Умопостигаем, схващан само чрез ума, съзерцаем извън сетивния опит, = νοητός, νοούμενος: нѣвоуъ блѣгѣсть свѣтѣ естѣ ραζουμнѣнын, такоже н зло тѣма естѣ ραζουμнѣна 116а

2. *антроп. act.* Разумен, който притежава разум, = νοερός: дѣша оубѣ кѣсть соуѣщество жнѣво ... словесѣна н ραζουμнѣна 177а,

≡ ραζουμнунѣвъ ραζουμнунънъ ραζουμнѣвъ

= мыслѣнъ, словесѣнъ

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр ПандАнтХІв. Изб1073г. Догм

Срв. ραζουμнѣнъ НиконПанд

*За ραζουμнѣ като преводно съответствие на νοητός жв. Вуѣанѣс 6б

ΡΑΖΟΥΜѢВАТИ (22), **ΡΑΖΟΥΜѢТИ** (11), θεωρέω (38а, 42abis), νοέω (35б, 67а, 75б, 77а, 93б, 94а, 169а, 178а, 250б, 290а) ἐννοέω (44б, 80а, 94б), κατανοέω (321б), γνωρίζω (191б), φαντάζω (125а λογίζομαι (182а), διαγιγνώσκω (189а, 309а); συνίημι (316б, 339а, 349б),

PtcPraesPass ραζουμѣваемъ, ὑποληπτέος (33б), ἐκληπτέος (90а)

Inf. ραζουμѣ(ва)ти, ἐκληπτέον (315б), νοητέον (47б)

гнос. Мисля, познавам, разбирам, намирам причините и същността на явленията, разкривам техните свойства, осмислям ги всестранно, опосредствано умозрително възприемам дадена умопостигаема истина: въроу ραζουμѣваемъ ѿ нѣбытѣна въ бытѣе все бѣжнѣю снлоу прѣвѣде са 250б.

*Представката ραζ- подчертава диференциращата (различителна) способност на познаващото съзнание.

Често

Вуѣанѣс 74

ΡΑΖΟΥΜѢННѢ (5), νόησις (182б), ἐπιστήμη (186а), γνώσις (170а), διάνοια (341б)

гнос. Разбиране, способност за разбиране, вж. *разоумъ*: особне же дѣшн ...разоумѣннѣ 182б; н паки въ сладостѣхъ овы соуть истинныи, а дрочына въ лѣжочу, да овы мыслн еднноа по кѣзньствоу н разоумѣнью, а дрочына съ пльтью по чюувствюу 186а древо разоумѣнню 170а.

= мыслъ, помыслъ, разоумъ
Зогр Мар Ен ПандАнтХІв. Догм
Буѣанѣіс 4

РАЗНОСТОЯННѢ (1), *διάστασις* (80б] III *разстоаннѣ*)

онт. С този термин се означава пространствената партикулативност на крайните същини в противовес на вседесщността и всеобхватността на Безкрайното: мѣстна разностоаннѣа 80б

= расходъ
∅

РАН (11), *παράδεισος* (*passim*)

1. *св. истор.* вж. пороуда: отъ всего древа еже въ ран ѣдню ѣждь 170б;

2. *есх.* Място на вечно блаженство, където се упокояват душите на праведниците: оулица раю отъврѣзоша сѣа н естѣство наше одесноую оѣца сѣде 251б

≡ пороуда

Зогр Мар Ас Евх Служ Клоц Супр ПатСинХІв. Гам Мин1096г. Изб1073г. ЙоЕШ СЗ (XIVв.) Догм

РАСПРОПНАТН (2), *ἀνασταυρόω* (239бbis] II-V *распннатн*)

св.-истор. Вж. расплатн/распннатн: паки сѣа отъкр(с)татъ то тн паки распропннатъ хѣа 239б

∅

РАСП-ТН (9), **РАСПННАТН** (1), *σταυρόω* (*passim*)

св. истор. Разпѣвам на кръст, вж. кръстѣ: мы же повѣдаемъ хѣа распннатаго 255а

Често

Срв. пропатн в Зогр Мар Боян Евх Супр ГрНазХІв. Мин1096г. Изб1073г., ЗлатоострХІв.; повѣснтн в Супр Мин1096г. Мин1097; обѣснтн в Зогр Мар Ас Клоц Мин1097г. ПандАнтХІв.

РАСП-ТНѢ (2), *σταύρωσις* (303б, 328б)

св.-истор. Разпѣване*: въ оумѣ нмоуше гѣню страсть, нконоу хѣа расп-тнѣа вндѣвъше 303б

* Едно от най-жестоките и позорни смъртни наказания в древността, на което се осъждали само политическите изменници и най-големите престъпници.

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр ПандАнтХІв. ГрНазХІв.

Срв. пропатнѣ в Зогр Мар Остр АпТкХVв.; распннатнѣ в Мин1096г.

РАСТВОРНТН (2), *συκίρνημι* (32а)

естеств. Разтварям: ѣакоже вода нлн вѣно нлн нно ѣанкоже жндостѣмн съвъкоуплаѣетъ сѣа н разтварѣетъ сѣа 32а;

◆ добръ разоуренъ, *εὐκραΐς* умерен /за климат или темперамент/ (133а, 164а] III добръ н радостѣнѣ разоуренъ)

Срв. благо разоуренъ в МинПразнХІв. СтихХІв. Догм. Вж. и благо разоуреннѣ (Срезн)

Син Евх Супр ПандАнтХІв.

РАСТВОРЪ (4), *κράσις* (78а] III разоуреннѣ, 180б, 142а), *σύγκρασις* (82б)

антроп. 1. Смес: Обѣщствуетъ (члѣкъ) бо къ вездочушьнымъ же пльтью нже ѿ четырь вѣщнн разоуръ 180б;

2. Климат: Творнтво же вездочушьное творнмо слѣнцемъ н лоуною н звѣздамн н ннако тн ннако разоурѣны разоурѣ н нравы н слогы н сътаваѣетъ 142а; 3. Темперамент: Дѣлатъ сѣа ...н нравѣмъ, н разоурѣмъ 78а

Изб1073г.

Срв. разоуреннѣ в Син

РАСТЕННѢ (4), *αὔξησις* (27а, 177б, 195а), *αὐξητικὴ δύναμις* (181а)

онт. Нарастване, растеж – едно от свойствата на тварното битие: бытнѣ, растеннѣ, тѣла 195а

≠ гоубленнѣ

ЗлатоострХІв.

РАСХОДНТН (4), *λύω* (47б), *ἀναλύω* (31а), *χέω* (40б)

PtcPraesAct расходан, *πολυσχιδής*

косм. Разделям нещо на съставните му елементи, *възвр.* разпадам се на съставните си елементи: како лн можетъ бытн без вреда еже вѣщмн съложено естѣ н паки въ ты расходѣатъ сѣа 31а

= расыпатн, разодрѣшнтн

Супр

РАСХОДЪ (4), *διάστασις* (31бbis] III разошествоѣе), *λύσις* (248а)

косм. Разделяне, отделяне: расходъ въуало расыпанью 31б || Оттегляне, отдрѣпване: расходъ потопоу благовѣстнтн 248а] III оумаленнѣ водѣ)

◆ безъ расхода, *ἀδιαστάτως* (51а] III без разодрѣленнѣ); голоуѣь

тринит. Неразделно. С този термин се означава начинѣт на съсѣществование на Лицата на Пресв. Троица: безъ расхода разоучѣемъ (за Трите Божествени Ипостаси, бел. Т. И.)

≡ без отѣстѣпа

∅

Срв. нерасходѣнъ в Догм

РАСЫПАННѢ (3), *λύσις* (31бbis), *διάλυσις* (255б)

косм. Разпадане, свойство на сложно-съставните същини да се разлагат на съставните си елементи: расыпанѣе же кромѣ бѣа всѣауѣскы 31б ≡ разодрѣшеннѣ /2/, разодрѣленнѣ /2/

Бг13:10ХІв. ГрНазХІв. ЕфрКрм ПалХІв.

РАСЫПАТИ (7), λύω (44a), διαλύω (39a, 143a), ἀναλύω (344a), ἀναχέω (132б), χέω (223a)

1. *общоупотр.* Распивам, разливам, *прен. метафор.* разпространявам: грѣхου на многа са распыавъшу 223a въ трѣхъ оубо дньхъ распыающоу са свѣтоу 132б || Разрушавам: како ли многыи мн тѣмн боги стронти са нмать тварь си, а не распыати ... 39a

2. *косм.* Разлагам нещо на съставните му елементи: въ скорѣ са распыаа, εὐδιάλυτος 'лесно разрушим' (40б): наше естество ~

Срв. οὐδὲ βραζδρουшаίемъ в Догм = расходити, раздрѣшити
Зогр Мар Ас Супр ГрНазХІв.

РАСЖДАТИ (2), κρίνω (182a, 249a)
гнос. Расъждавам, преценявам (на преден план се изтъква оценъчната дейност на познанието): дѣховнынъ всъ расъждааетъ 249a
Загр Мар Ен Изб1073г. ГрНазХІв.

РОДОТВОРЬЦЬ (1), γενεσιουργός (170a] III творьць)
Вж. творьць
Супр
Срв. бытѣю творьць Догм

РОДСТВО (2), τὸ γένος (335a] I родство, II, IV, V родъ), γέννησις (62б)
1. Вж. родство /I./: нѣсть бо подобно нного родство какоже есть са бжннн рожество 62б;
2. Род, потомство: родствоу науальннкъ 335a
Ас Евх Супр ГрНазХІв. Изб1073г. СЗ (XIVв.)

РОЖДЕНИЕ (4), грц. γέννησις (286б), τόκος (288б), τὸ γεννητόν (297б)
онт. Раждане а) *естеств.* естество рожденнн; б) *христол./мар.* С този термин в христологията и мариологията се означава действителното, а не привидно выплъщение на Бога Слово и ипостасното Му съединение с човешкото естество още при зачатие от Духа Свети и Дева Мария, възприемайки плът от нея (против докетите и др. ереси): пребывааетъ оубо и по роженн дѣвою прнсно дѣва 288б;
2. *прен. метоним.* Роденото, рожба: роженнн женско 297б
3. Родословие, потекло: поутьъ роженннн, γενεαλογία, (278б] III поутьеннн)
Зогр Мар Ас Сав Боян Евх Супр Рил Изб1073г. Остр

РОЖДСТВО (42), γέννησις (20a] I родство, III роженннн, 52б] I родство, III роженннн, 54a, 54б] II, IV, VIII родство, 55б] II, IV, VIII родство, III роженннн, 56б, 58б, 60a] II, IV, V родство, III роженннн, 63a, 71б] V родство, III роженннн, 72a] II, IV, V родство, 72б] III роженннн, 73a, 80a] II, IV, V родство, 84a, 177б, 217бbis, 220a, 226б, 262abis, б, 263a, 6bis, 264a, 280б, 286б, 289a, 290б) γονιότης (54abis] II, III, IV, VIII

родство), γένεσις (27a] I, II, IV, V родство, III бытннн н родство)

1. *онт.* Раждане, извеждане от същността на раждащия подобно по същество раждаемо: рождество бо есть еже ѿ соущества раждающаго са нзвестн роженное подобно соуществъмъ 55б

2. *тринит.* Ипостасно отношение между Първото и Второто Лице на Пресв. Троица, в противовес на арианската ерес, според която Логосът е сътворен по волята на Отца преди всички времена, т.е. не произлиза от същността на Отца, а е нещо чуждо и външно Нему: ѿ отъча естества глѣмъ снъвыне рождество 54б

◆ *InstrSg* рождествъмъ, γεννητῶς 'чрез раждане' (63a] III родствомъ, 72a] III роженнннннн): а сѣын дѣхъ н тѣже отъ оца, нъ не рождествъмъ, нъ нсходъмъ 72a

≡ ражданннн, родство, роженннн
≠ нерожество

◆ без рождества, ἀγέννητος (71a] II, IV, V без родства, III нероженъ)
Вж. неродънъ

3. *христол.* В христологията терминът означава действителното, а не привидно выплъщение на Бога Слово и ипостасното Му съединение с човешкото естество още при зачатие от Духа Свети и Дева Мария (против докетизма).
≠ твореннн

4. *мист.* Вж. кръщенннн: рож(д)ество оубо водою н дѣхъмъ ны са дасть, рекъше сѣго крѣщенннн 264a. рождество въторое (263a, 262a)
≡ ражданннн, родство, рождество, роженннн
Зогр Мар Ас Сав Ен Евх Клоц Супр Догм

РОЖДЕСТВЪНЪ (5), γεννητός (90б] III роженннннн; γεννητῶς (72a] III роженъ); γεννητικός (181a] I родствънъ, III, IV, V родънъ, 229a); τῆς γεννήσεως (65б] III роженннн, V родствънъ)

1. *тринит.* Роден, ипостасно свойство на Второто Лице на Пресв. Троица: нерожествънннн н рождествънннн н нсходънннн 90б; сѣнъ ѿ оца рождествънъ 72a;

2. Отнасящ се до раждането: вбразъ рождествъннынъ 65б; рождествънаа сна 181a
≡ роженъ

Евх ЗлатострХІв. Догм
Срв. роженънъ в Догм

РОУСЪ (1), ξανθός
росана крѣчнннн χολή ξανθή 134a

РЪБИ (2), ἰχθύς

1. *общоупотр.* нзведе жнвоты ...рыбы 154б;
2. *косм.* мн. ч. Рибн – зодиакално съзвездие 138б
Срв. нх+ва нктоуа ЙоЕШ; нх+оусъ Изб1073г.

РЪЗАТИ (3), τέμνω

тринит. Неделим – с този термин се означава начинът на съществуване на Лицата на

Пресв. Троица: не ρῆжемъ μῆ τέμνων, нн ρῆжующн сѧ τέμνόμενος 32а

С

САМОБЛАЖЕСТВО (1), αὐταγαθότης (50а] I самобѣжество, II, IV самобж(с)твѣно, III самъ блженство, V самоблаженство)

теол. Блаженство causa sui – същностно свойство на Божествената природа. Бог е абсолютно блажен, защото има оснований на Своето блаженство в Самия Себе си, а не във външен Нему източник. Обладавайки висшите съвършенства на разума и волята, Бог чувства благо от съгласуваните действия на всички сили и свойства на Своята безкрайна природа.

∅

Срв. самоблагын в ГрНазХІв.; самоблагостынн в Догм

САМОБЪИТНѢ (1), τὸ εἶναι (50а)

теол. Битие causa sui – свойството на Божествената природа да има оснований за съществуването Си в Самата Себе Си, а не във външен на нея източник: Не отъ нного самобитне нмы 50а

= саможнтъ, самосѣщество

∅

САМОБЪИТНѢ (5), τὸ αὐτόματον* (29бbis, 194б, 196б, 197а)

онт. Произвол, случай: ѿ бывающннхъ всѣхъ нлн бѧ глѣуть внновѣна соуща нлн нощда нлн марменн нлн кѣтельство нлн лощан нлн самобытѣе 194б (*срв. още* 29б, 196б, 197а).

* В основата на превода на τὸ αὐτόματον посредством самобытнѣ лежи познанието на Й. Екзарх върху учението за еманациите /вж. Jaksche 262/

≡ саможнтъ

ГрНазХІв. Догм

Срв. самобытнѣно в Изб1073г. ГрНазХІVв.

САМОБЪИТНЪ (1), αὐτόματος (30а)

теол. Самобитен, Който притежава не производно, а саможизнено и самодостатъчно битие – диференциален признак на Божествената природа: не оуже лн навъ естѣ нного творенѣ, а не самобытнѣно 30а.

= саможнѣ

ЖитНифонтХІШв. Догм

Срв. саморастнъ в Догм

САМОБЪДЪЩИН (1), αὐτόματος (196а)

онт. От само себе си произтичащ, произволен, случаен: а самовоудощаго бездоушынынхъ нлн бесловеснынхъ сълоучан безъ естѣства н хытрѣства 196а

Срв. самобытнъ в ГрНазХІв. Изб1073г.

САМОВАСТНѢ (6), τὸ αὐτεξούσιον (193б] III слощан, 193б, 197а, 207б, 213б, 315б)

етич. Самоопределение, свободна воля, възможност за независимо от външна принуда избиране или отхвърляне на доброто – свойство на духовните същности, обладавано в абсолютна степен от Божеството, а в относителна от личните твари, ограничавани в действията си от Бога с оглед изпълнението на промислителния божествен план: еже бо кѣсть въ насъ, то не промышла естѣ нъ нашего самовластья 207б.

≡ самохотъ

ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

Срв. самовлаस्थ्य в ПсТк МетПат; самовласть в ЖМХІШв. Догм; самовольство в Сб1076г.

САМОВАСТЪННЪ (1), ὁ αὐτεξούσιος (199б)

етич. Който обладава свободна воля: кѣмъ самовластѣннцн 199б

∅

Срв. самовластѣць в Супр; самодръжнтель в Супр; самодръжѣць в Супр Изб1073г.

САМОВАСТЪНЪ (26), αὐτεξούσιος (passim)

етич. Свободен, автономен – диференциален признак в абсолютна степен на волята Божия, изразяващ се в нейната съвършена независимост от чужда воля и странична принуда, а в относителна степен на духовните твари, които имат право на избор да изпълняват или не Божията воля: все словесьное н самовластѣно естѣ 141б

= нзборнѣвъ, нзвнрнѣвъ, самохотѣнъ

Супр Изб1073г. ГрНазХІв. КозмаИнд ЕфрКрм. Мин1097г. Догм

Срв. вольнъ в Евх Супр; самовольнъ в Сб1076г. КозмаИнд Мин1096г. ЙоЛествХІVв.; самонзвольнъ в Супр; своевольствѣнъ в Супр

САМОЖНѢ (1), αὐτοζωή (295а] II-V самъ жнвнн)

Вж. самобытнъ: понеже саможнвы, нже жнзнн внннннъ, въ мрътвннхъ сѧ възѣте 295а

∅

Срв. саможнвотъ в Догм

САМОЖНТЪ (1), αὐτοζωή (50а] V саможнвотѣнъ)

Вж. самобытнѣ

∅

Срв. саможнвотъ в Догм

САМОРОДЪНЪ (1), αὐτοφυής

онт. От само себе си произтичащ: отъ того самороднынхъ тепланць воды възсходѣть 154а

САМОСВѢТЪ (1), αὐτοφῶς (50а] III самъ свѣсть всѧ, самъ стѣсть)

теол. Светлина causa sui, източникът на която е в самата светеща субстанция, определение на Божеството. Самосвѣтъ ще рече, че Бог е светлина, произтичаща от присъщите на самата Божествена природа сили и свойства.

Догм

Често

Срв. свѣтнаѣство в Изб1073г.; свѣтъѣство в Изб1073г. ГрНазХІв. ЕфрКрм; свѣтъѣство в ГрНазХІв.

СВ- ТНТЕЛЬ (1), ἱερεύς (274б] I ѳѣтнтель)
еклесиол. Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодействия и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: ~ по чинноу меахнседековоу 274б
≡ чнстнтель
Ас Супр

СВ- ТНТН (5), ἀγιάζω (70бbis] III оѣцатн, 71а, 253б] I-V оѣтнтн)
мист. Освещавам – предпочитвам нещо или някого и низвеждам върху него Божията благодат, определяйки го по този начин за свещена употреба и посвещавайки го на Бога: ѣт- а не ѣтнмъ 70б (*определение на Св. Дух, бел. Т. И.*), срв. 71а; то оубо древо жнвотное, - коже по нстнѣ н прѣвѣстьное на немъже самъ сѣ на тревову за ны хѣсъ възнесе, - коже ѣвценъ прнкосомъ ѣтъна пѣтн н крѣвн, въ лѣпотоу покланѣтн сѣ 253б
≡ осв- тнтн, осв- цѣтн; = оунцѣтн
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Служ Киев Евх Клоц Супр Хил Остр Изб1073г. ПандАнтХІв. ЕфрКрм Догм

СВ- ТОПНСАННЕ (1), Ἀγιογράφα (311б)
библ. Свещено Писание. Под Свещено Писание се разбират книгите, написани от св. пророци и апостоли под въздействието на Св. Дух и поради това наричани боговдѣхновени.
Срв. МинЧетОкт
Вследствие стесняване на семантичния обем терминът започва да означава историческите старозаветни книги: дрочугна п- тѣры кннгы, зовома- писанна, а етѣры стопнсанна, - же соуть снцѣ: нѣ навгннъ, Соудна съ Роуфскыннмн ... н двоа ѿ паралнпоменъ, кннгы еднны 311а
Догм

СВ- ТОСТЬ (1), ἀγιωσύνη (284б] III ѳ(ѣ)та снрѣу ѣтость)
Светост, вж. св- тѣство: ѣтостню жнвѣтъ 284б
Супр

СВ- ТЪ* (147), ἅγιος (15а, 20abis, 6bis, 21б, 23а] III бжѣтвннъ, 25б, 42а, 47б, 51бbis, 60б, 62б, 64б, 65а, 69а, б, 72а, 6bis, 78б, 79б, 81abis, 84а, 85а, 6bis, 86а, 107б, 112б, 113а (superl.), 114б, 154б, 162б, 225б, 226бbis, 227а, б, 228бтер, 229а, б, 230а, 231а, 232abis, б, 239abis, б, 240а, 6bis, 241б, 242а, 244а, б, 245а, 247а, б, 248abis, 253б, 259а, 264а, 6bis, 266а, 267а, 268abis, 270бтер, 278абbis, 279аб, 280б, 281а, 282а, 284бbis, 285б, 291abis, 294б, 295а, 297а, 299б, 304а, 306б, 307а, 313abis, 342а); θεῖος (21б, 36а, 37а, 46б, 66а] III бжѣтвннн, 93б, 121а, 127а, 129а, 132с29, 154б, 169а, 227б, 241а, 257б, 299а, 304а, 355а), ὁσῖος (293а), θεηγόρος (125а), θεοφόρος (277а) πανάγιος (20а, 24а); Κυρίου (241а); ∅ (24а, 25а,

90б, 92б, 109а, 155б, 267б): дѣхъ ѣтын = Пневѣма; Пневѣма Κυρίου 241а

1. *теол.* Свят – дифференциален признак на Божествената природа и всички Нейни проявления, вж. св- тѣство: нерѣзлочугна во ѣсть ѣтаѣ тронца 245а (вж. още 47б, 69а, 81а и пр.);
2. *култ.-рп.* Отделѣн за свещена употреба, осветен: на горннцн сѣы- 264а; не дантѣ во сѣѣ псомъ 278а;
3. *агиол.* Посветен; живеещ според Божиите заповеди; светия, Божий угодник, наслаждаващ се на вечно блаженство: поунстн сѣынхъ ѣко н дрѣгы хѣвы 291а; ѣтнн аплн 342а.

* До християнската епоха думата св- тѣ е изразявала друго понятие – силен, светъл, сияещ, неопетнен, чист, почтен.

Често

СВ- ТѢСТВО (2), ἀγιασμός (70а] III сѣынн, 109а] III осв- цѣннѣ)
Святост. а) *теол.* Същностно свойство на Божествената природа, състоящо се в пълно отсъствие у нея на зло и грях и същевременно обладание в пълнота на всички висши духовни ценности: бжнн дѣхъ ... нстоуыннкъ ... сѣѣствоу 70а;

б) *агиол.* Отнесена към човека, светостта е такова религиозно-нравствено състояние на духа, при което личността чрез съдействието на Божията благодат по-дълбоко прониква в нравствената красота, общува с Бога, познава и осъществява в живота си висши нравствени ценности. Светостта по отношение на човека е акцидентално свойство. Той я възприема по благодат, а не по природа, чувствайки свръхестествената ѣ същност в своите религиозни преживявания: сѣѣство ѿ сѣѣ дѣха нмоуѣ 109а

≡ св- тостъ
= чнстостъ, чнстота
Изб1073г. Догм

Срв. св- тынн в Син Евх Ен Клоц Супр Служ ЕфрКрм ПатСинХІв. Догм; св- тѣѣ в Евх Ен ПандАнтХІв. Догм

СВ- ЦЕННЕ (1), ἀγιασθῆναι (277а)
Вж. осв- цѣннѣ: не по сѣѣннн...нъ преже освѣѣнн- самоу тѣ просфочроу снцѣ нарековаъ 277а
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Супр Остр ЕфрКрм Догм

СЕДМНЦА * (1), ἑβδομή (322а)
св.-истор. Сѣдмица*: всю сѣдмнцоу рѣкѣше недѣлю нсконѣуѣвающе 322а

* Делението на времето на седем дни у евреите намира основанието си в първотворческите времена (Бт7:4-10, 8:10-12). Следи от такова делене има у почти всички народи на Земята. Във всички източни страни, сред най-древните цивилизации, дори и между дивите африкански племена се е съхранило отчитането на времето по седмици. ПалХІVв. ГАМ. Мин1097г.

Срв. сѣмндѣннѣ в Сб107бг.

СЕРАФНМЪ (1), Σεραφίμ (113а)

ангел. Най-висши духовни същества, намиращи се в непосредствена близост до Бога, заемачи първо място в първия от деветте чинове на небесната йерархия: шестокрънльнъ серафнмъ 113а Евх Супр Мин1096г.

СНЛА (72), δύναμις (passim), ἰσχύς (310а)

1. *общоупотр.* Сила, мощ – физическа и психическа: комуужьдо по своен слъ 5а; протнвоу слъ 319а, срв. 218а; не дамъ во самовытью толнкы сллы 29б, срв. 38а; ѿлкъ свършнъ съ славою н сллоу 342а; съветъ сѧ немощню, възстаеъ сллоу 354а; въсею сллоу 244а, 278а, 340а – с всички сили || духовна сила: намъ дасть сѧ слла ѿкоже преовндѣтн сего соуцаго 251а, срв. 310а || проявление на сврѣхестествена сила, въздействие: знаменнн н ѿуѣдесы н рѧзанѣныннн слламн 223а; слово крѣстьноѣ нзгыбающннмъ прѣдѣство ьсть, спсающннмъ же сѧ намъ слла бѣжнѧ ьсть 28б; стго дѣха прнсъѣтѧщн слла 267б, срв. 228б || Духовна власт: прннмьннцн дароу н слъ 24б || Значение: соутъ же дроуга- во бѣтъ прн немъ глѣма, сллоу высостьнаго ѿвѣта нмоущоу 35б

2. *теол.* Всеомощество, свойство на Божията воля да извърши всичко, което е угодно на Божията благодат и не противоречи на Неговата природа. В това понятие следователно се влага нравствен, а не физически смисъл, вж. още мощь: нмъже еднносущьство н самы в себѣ соутъ оупостасн н тождьство нхъ хотѣнью же н дѣнствоу н слъ н властн н постоупоу 76а, срв. 79а, 83а, 130а, 157а, 169а, 236а, 237б, 252б, 295а, 357а;

3. *онт.* Естествена способност, свойство: възложн бѣжнѧ повелѣннѧ сллоу растнвоу н пнтѣющоу н съменьноу еже ьсть подѣвью роднтельноу 158а; ѿуѣвство ьсть слла дѣшевьнаѧ, прннмнтельнаѧ вещьмъ 188а; словесьноу сллоу нмы 43а, срв. 67б; творнтельнаѧ слла н съдрѣжащнѧ 206а, срв. 204аб; внд-цаѧ слла 94а; ѿуѣдотворенаѧ слла 25а, растнѧ слла 158а;

♦ прннмоущаѧ слла 92а/ прннмнтельнаѧ слла 229а, δεκτικῆ δύναμις ‘възможност за въприемане’ – достижимата съобразно естеството на сътворените същности степен на усвояване Божията благодат.

срв. 165а

4. *онт. прен. метоним.* Сила – наименование на личните същества, предвид присъщото им съзнателно отношение към външния свят, при което те влияят по един или друг начин на околната, вж. дѣнство: снъ бѣжнн ... жнѧѧ ... слла 53а; слла соушьнаѧ (характеристика на Св. Дух, бел. Т. И.) 44б; оупостасьнаѧ слла 285б; срв. 45б, 48б, 68а; ѿвѣстоупьныѧ сллы 203а; лнглъскыѧ сллы 113б; разоумьныѧ н невѣсны- сллы 259б

= мощь

≠ немощь

Често

СНЛЫНЪ (2), δυνατός (236а), δύναμις (113а)

1. Силен: сллыныѧ повѣднша 236а; 2. *ангел. pl t* сили, един от деветте ангелски чина: вѣторѧѧ же оутварь гѣдѣстн н сллынн властн 113а Зогр Мар Ас Ен Син Евх Клоц Супр Рил ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

СКВРЪНА (3) ῥύπος (155а, 247б), ἀφεδρών (275а] II сквръноѣ)

култ.-риту. Сквернота, нечистота, според предписанията на Закона омърсяващо физически или нравствено човека нещо: добротѣна же ьсть вещь вода... скврънѣ ѣнстнло 155а; осквръннн сѧ скврънамн 247а

≠ ѣнстота, ѣнстость

Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЕфрКрм ЙоЕШ ПрезвКозма СЗ (XIVв.)

Срв. скврънсть в Киев скврънѣннѧ в Евх Мин1097г. ЕфрКрм ПандАнтХІв. ГрНазХІв.; оскврънѣннѧ в Евх Супр ГрНазХІв.; нечнстота в Мар Клоц Евх ПандАнтХІв. ГрНазХІв. ПрезвКозма ИП СЗ (XIVв.)

СКВРЪНЪ (1), ῥυπαρός (244а] V скврънънъ)

Вж. скврънънъ: сквръна дѣѧ 244а

Супр Изб1073г. ЗлатострХІв.

СКВРЪНЪНЪ (3), ἀκάθαρτος (118а); ∅ (292а)

култ.-риту. Осквернен, нечист, който е бил в досег с оскверняващи според Закона неща: скврънънн помыслъ 292а скврън[ън]о дѣѧ 210а, πορνεία (тук според Л.Садник /210а, бел.б/ сквръно е употребено рго скврънъно съобразно свидетелството на II, IV, където дѣѧ липсѧ. Вариантът у Kotter 101 с прѣѣξίϛ показѧ старннност на четенето сквръно дѣѧ)

= нечнстъ, скврънъ

Ен Евх Клоц Супр Рил Сб1076г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв ЕфрКрм

Срв. скврънавъ в Супр Рил ГрНазХІв. ПандАнтХІв; сквръннѧ в ПандАнтХІв

СКННН (3), σκηνή (258а, 300б, 326а)

св.-истор. Скиния, подвижна шатра, преносима палатка. Скиния се нарича походният юдейски храм, устроен от Мойсей по заповед на Бога за обществено богослужение: моснннн людне скнннн ѡкр(с)тъ кланѧхоу сѧ 300б

Мар Зогр Син Ен

СКРАПНН (1), σκορπίος 138б

косм. Скорпион – зодиакално съзвездие

ДПК

Срв. скорпнн ЙоЕШ; скоръпносъ скорпннъ Изб1073г.; скорпнѧ Догм; скаръпнѧ в Изб1073г.; скоръпно (Срезн)

СКЖДЪСТВО (8), ἀνελλιπής

теол. Бескоудѣства ‘без недостиг’ бѣжьство свършнѧ ьсть н безъ скоудѣства 37б

Срв. без оскждѣннѧ Догм

СЛАДОСТЬ (8), ἡδονή (167а, 184б, 185а, 185бbis] I сластн, 186а, 187а, 220б)

етич. Слaст, удовoлствие: cлaдoстни oвe cоyть
Δύσσηνα α δρoυγγη παλτσηна 185a
≡ cлaстъ
Cупр. Мин1097г.

Cлaдъcтвo (1), γλυκύτης (191a)
етecтв. Cлaдocт, вкycовo кaчecтвo: въcoуcънaтa
твoрнтвa...coyть: cлaдъcтвo, бpндoстъ,
кыcъaбъcтвo... cлaнoстъ 191a
∅

Слaнoстъ (1), ἀλμυρότης (191a)
етecтв. Coленocт – вкycовo кaчecтвo:
въcoуcънaтa твoрнтвa ... coyть: cлaдъcтвo, бpндoстъ,
кыcъaбъcтвo... cлaнoстъ 191a
∅

Слaстъ (8), ἡδονή (25б] V cлaдoстъ, 185a, 187a,
б, 220б, 287a, 345б] III cлaстoтpacтъ)
етич. Cлaст, удовoлствие: cлaстн cенa жнзнн
любaщe 25б
≡ cлaдoстъ
Cогр. Map. Ac. Cав. Ен. Евx. Cупр. Пaнд. Ант. Xlv. Гр. Нaз. Xlv.
Изб1073г. Cин. Пaт. Xlv.

Слoвecънъ (21), λογικός (51a, 106a, 141б,
161a, 174a, 177a, 180б, 183a, 200a, 201abis,
201бbis, 202a, 216a); τοῦ λόγου (43a, 45аб, 229a)
гнoс./кocм. 1. Кoмyтo e пpиcъщo cвoйтвoтo
cлoвecнocт – дифeрeнциaлeн пpизнaк нa
дyxoвнитe cъщини: Δῖю же cлoвecънoу н
pазoумнънoу cвoнмъ вьдъмoмъ дaвъ eмoу 174a
♦ *cyбcт. п. sg* cлoвecънoе (c. cъщecтвo, бeл. Т. И.)
– нaдaрeнa cъc cлoвecнocт cътвoрeнa cъщинa:
тpъвъ eстъ вьдътн ѡкo cлoвecънoе eстъcтвъмъ
oблaдaдeтъ бecлoвecънънъмъ 183a (cрв. oщe 141б,
201б, 202a)
2. Пpoизвoдим чpeз cлoвo: пoдoбнe cлoвecънoе
45a;
3. *тpинит.* Кoйтo ce oтнacя дo Бoжитo Слoвo
cлoвecънoе пpиaтнe 45б
= мыcлънъ, мыcлaнъ, cлoвънъ
Ac. Евx. Cлуж. Cупр. Cб107бг. Пaнд. Ант. Xlv. Ефр. Крм.
Мин1096г. Злaтoстр. Xlv.
Vondrák 12

Слoвo (107), λόγος* (passim)
1. *oбщoупoтp.* Дyмa, pеч: Cе же pабa гнa · бoудн
мн пo твoeмoу cлoвecн 228б, κατὰ τὸ ρῆμα
2. *тpинит.* Слoвo Бoжитo – нaимeнoвaниe нa
Втoрoтo Лицe нa Пpecв. Тpoицa кaтo ипocтacнo
pазличнo, нo битийнo eдинocъщнo c Бoг Oтeц
Бoжecтвeнo нaчaлo, oт вeчнocт eдинeнo c Oтцa
и вьплътилo ce вьв вpeмeтo зapaди чoвeцитe
и зapaди тяxнoтo cпacениe*: Cдннoуaдынъ гнъ н
cлoвo 225a;
*Втoрoтo Лицe нa Пpecв. Тpoицa ce нaричa Слoвo пopaди
тoвa, чe кaктo чoвeшкoтo cлoвo cлужит зa изpаз или зa
oткpивaнe нa нaшитe вьтpешни, нeвидими зa никoгo
мисли, чyвcтвa и жeлaния, тъй и Cин Бoжи в пьpвoвpeмeтo
чpeз cътвoрeниeтo, a в пocлeднитe вpeмeнa чpeз Cвoeтo

Вьплътшeниe, чpeз Cвoитe дeйcтвия и дyми ни oткpил
нeвидимия Бoг и Нeгoвaтa cвeтa вoля.
Бe cлoвece αλογοc бъ нe бe cлoвece eстъ 40a, вж.
Бecлoвecънъ
3. *aнтpoп.* Слoвecнocт, aтpибyт нa личнитe
cъщecтвa, oтoбpазявaщ Бoжитo Слoвo в
твoрeниeтo. Слoвoтo в твoрeниeтo ce мисли кaтo
фyнкция, дeйнocт нa yмa – oргaнa нa
cъзнaтeлния живoт: Нaшe cлoвo бeз oпocтacн н вь
вьздoуxъ pacxoднa cъ 40б; (aнгeлъ, cк. Т. И.)
♦ cлoвo нзнocнмoе, пpoфopикoc лoгoc (107б] III
cлoвo нзнocънoе)
Пpoизнocимo cлoвo, пpиcъщo зa чoвeкa кoeтo e
мaтepиaлнo-ceтивнo вьзпpиeмaeмo, зa pазликa
oт чистaтa нoуменaлнa cлoвecнocт нa
бeзплътнитe твaри, кoитo ce cъoбщaвaт
пoмeждy cи нeпocpeдcтвeнo (Бeсpедъcтвa,
ἀμέσως): Бe cлoвece нзнocнмaгo пoдaющe pазoумъ
cвoя cамн вь ceбъ н cъвъты 107б;
вьздoуxъ вь вpeмa вьзглaшeнъ глacъ cлoвecн
бoудeтъ cлoвecънoу cнлoу нмъ 43a, cрв. oщe 40б,
107б;
4. *библ.* Библиятa кaтo пиcанo Слoвo Бoжитo:
въcтъ cлoвo 137a /cрв. 22б, 43б, 91б, 124б, 150a/
нcтнннoе cлoвo; пpавoе cлoвo
≠ кoцoунa
5. *кocм.* Bceoбщ зaкoн, влoжeн oт Бoгa в
твoрeниeтo, твoрчecки зaмисъл: cлoвo вceмoу
пoлoжн 29б /влoжи зaкoн, нa кoйтo ce пoдчинявa
миpоздaниeтo/;
б. *гнoс.* нaдъ cлoвecъмъ н нaдъ мыcлъю ὑπὲρ
λόγον καὶ ἐννοίαν 268a
* Зa пpъв път тoзи тepмин e зaсвидeтeлcтвaн y Хepaклит,
кoйтo вьзпpиeмa лoгoca кaтo вceoбщ зaкoн, oснoвa нa
cвeтa. Плaтoн и Aриcтoтeл pазбиpат лoгoca и кaтo зaкoн нa
битиeтo, и кaтo лoгичecки пpинцип. У cтoицитe c тepминa
“лoгoc” ce oзнaчaвa изпpaщaниeт в eднaквa мьpкa нa
вcички хoрa Дyх Бoжи. Тoзи вceпpониквaщ дyх ce пoзнaвa
oт чoвeшкия pазyм кaтo зaкoн нa физичecкия и дyxoвния
cвят, дoкoлкoтo тe ce cливaт в пaнтeиcтичнo eдинcтвo.
Пpедcтaвитeлят нa юдeйcкo-aлeкcaндpийcкaтa шкoлa
Филoн pазвил пpeз I в. yчeниeтo зa лoгoca кaтo cъвкyпнocт
oт Плaтoнoви идeи, a cъщo и кaтo твoрчecкa cилa –
пocpeдницa мeждy Бoгa и cътвoрeния cвят. Cxoднo
тълкyвaнe нaмиpамe в нeoплaтoнизмa и y гнocтицитe.
Чecтo

Слoвънъ 260б
Вж. cлoвecънъ /1/

Слoужитeльcкъ (1), Λευιτικόν (311б)
библ. В изpазa cлoужитeльcкыя къннгы – Книгa
Лeвит
Cрв. лeуитнкъ/ лeвнтнкъ, лeвгнтнкъ в Изб1073г., лeвнтнкoнъ,
лeвгнтъcкыя (Cpeзн)

Слoужьбa (5), λειτουργία (104б), θρησκεία
(235a)
кyлт.-pит. Служeниe, cъвкyпнocт oт
cвeщeнoдeйcтвия, чpeз кoитo ce изpазявaт

външно религиозната вяра и чувства, осъществява се реалното богообщение: къ бѣу ~ 104б; въсовьскаѧа ... 235а; слоужьбоу прнѧтн ѧатреѡ (235а)

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Служ Киев Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ГАм ЕфрКрм Догм

Срв. ѧнтоурѧна в Ас Сав Ен ЕфрКрм Остр; слоуженіе в ПандАнтХІв. ЕфрКрм Догм

СЛОУХЪ (10), ἀκοή (94б, 107б] *I* слово, 181а, 189а, 193а, 288б), οὖς, ὠτός (130а, 308а)

гнос. 1. Слух, едно от сетивата, = ἀκοή: ѡуѡвства же соутъ пѧтъ: вѧдѧ, слоухъ, обонанне, вѧкоусъ, осѧданне 181а

≡ слышанне

2. *прен. метоним.* Ухо, орган на слуха, = οὖς: нн гласъ слоухома ѡуѡвствьнынма слышнмъ 130а (срв. 308а)

≡ оухо

Зогр Мар Ас Сав Боян Син Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ПатСинХІв. Догм

СЛЪНЦЕ (40) ἥλιος

косм. Слънце (считано за планета): седемъ во планнтъ рѣша: слънце, лочню, дню, ермню, арѧа, ѧфроднтн н корона 123б

СЛЪШАННЕ (1) ∅

Вж. слоухъ: слѣпынмъ вѧдѧнне н глаухынмъ слышанне 9а

Мар Ас Ен Супр Изб1073г. Догм

СЕБЕ, в израза о собѣ сын (1), καθ' ἑαυτόν *онт.* Който има частно битие, самостоятно съществуващ.

СОБЪСТВО* (1), ὑπόστασις (62а)

онт. Личност, самостоятелно съществуващо същество: нматъ свою оупостасъ развѣ бѣа слово оубо съество 62а

= оупостасъ, постасъ, съставъ

Изб1073г. ЕфрКрм ГАм Сб1076г. ЗлатострХІв. ГрНазХІв. СЗ (ХІVв.)

СОПЪСТВО (1), γλισχροτής (191а)

естеств. Лепкавост, лигавост – физическо качество

∅

СОТОНА (3), διάβολος (114а] *II, IV* сѧтана, 216а, 253а] *III* сѧпротнвнын врагъ)

ангел. Сѧтана*

≡ днѧволъ, клеветьннкъ, сѧвѧднтель, непрнѧзнъ

*Най-пръв светлоносѧ в Божия мир, превъзхождал всички други ангели, паднал поради своята горделивост, противопоставяйки се на Божията воля, родоначалник и виновник за грѧа в света.

Зогр Мар Ас Сав Изб1073г. ПандАнтХІв.

Срв. сѧтѧтна в Догм

СОТОННЪ, (5) τοῦ σατανᾶ (219а, 220б, 234б, 340а, 340б)

ангел. Който принадлежи или се отнася до сѧтаната, вж. сотона: дѣнство сотонно 340б

Срв. сѧтанннъ в Догм; сѧтанннскъ (Срезн)

СРЪДЦЕ (4), καρδία (passim)

антроп. Сърце – орган на човешките чувства, център на вътрешния живот на човека. В християнската литература тази дума никога не се употребява в чисто телесен, материален смисъл: освѣтнтн ~ 273б

Често

СРЪДЪНН (6), μέσος

естеств. Умерен, среден: ~ въстокъ/ въсходъ – точката на слънчевото издигане над хоризонта по време на равноденствие 133а, б, 134б, 135б

СТНХНРЪСКЪ (1), στιχήρης

библ. Учителните книги от Библейския корпус: Стнхнрскъѧа (кѧннгъ): Нововъ, Псалтырь, Пѧрнмнѧ Соломонѧ, Еклѧснѧстъ сега же, Азѧма азѧмѧтскѧа тогожде ЙоЕБ312а

Срв. стншнѧѧа /кннгъ/ Изб1073г. Догм

СТРАСТЬ (7), πάθημα (297б, 298а, 299а), πάθος (209б, 235б, 241б, 303а)

Страдание –

а) *антроп.* Лично, болезнено, тежко преживяване на физическо (глад, болест) или на душевно зло. Телесните страдания се преживяват главно в сетивната сфера, а душевните в областта на съзнанието и чувствата: подражанмъ вѣроу, любѣвь, надеждю, рѣть, жнтѣе, страсть, трыпѣнне 299а

б) *христол.* В христологията терминът страсть/пѧθος се използва в същия общ, а не пейоративен смисъл, означавайки естествените страдания, на които е било подложено тялото на Богочовека: съшьдѧ же къ равомъ, ѧкоже мѧлосрдѧ, тн ѧкоже н мы бывъ тѧлѧнѧа своѧю страстью нзѧвнѧвъ 241б (вж. и 209б, 235б, 303а)

◆ *бестрастн* – вж. *бестрастнъ*

= врѣдѧ, прнѧтнѧе

Зогр Ас Син Ен Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Изб1073г. ЕфрКрм Догм

СТРАСТЪНЪ (1), παθητός (220а)

христол./анропол. Подлежащ изобщо на външно въздействие, в частност на страдание (вж. страсть): н страстѧнъ бы(с) бестрастѧнъ бывъ н сѧмрѣтѧнъ 220а

≠ бестрастѧнъ, бестрастн

Мин1097г. ГрНазХІв. ЕфрКрм ПатСинХІв. Изб1073г. Догм

СТРАХЪ (3), φόβος (333б)

етич. В израза страхъ божнн – една от висшите добродетели и обязанности на човека*.

≡ боязнь

*Страхът Божий е такова благоговение пред безпределната святост на Бога и такава боязнь да не би да бъде оскърбен

Господ с нарушаване на Неговата свята воля, че неволно развива у христианина особена бдителност, смирение и непрестанна молитва. Човек, изпълнен със страх Божий, винаги благоговее пред Бога, считайки гнева на Небесния Отец за огромно лично нещастие, поради което се и старая да не Го прогневява. Страхът Божий има няколко степени: — страх от Божие наказание като най-ниска степен на добродетелта;

— удивление, трепет, ужас пред величието на Божиите прояви;

— благочестив живот;

— съвършена чистота и святост като висша степен на страха Божий, стигаща до отсъствие на страха Божий, до отъждествяването му със съвършена синовна любов към Бога.

Често

Срв. *страхъ господьнъ* (Срезн)

СТРОН (3), διαξαγωγή (205a)

иконом. Устройство, устройство: промыслъ есть мысль бжйна еюже вса соущаа подобныи строн приемлютъ 205a

♦ на строн, οἰκονομικῶς (116б), τὸ συμφέρον (17a] V на строение, III на ползъ) – домостроително, промислително за човешкото спасение, вж. стронтельство: еже комуужьдо насъ на строн есть, такоже е н оустрон 17a

Супр ГрНазХІв. Изб1073г. ПатСинХІв. ЙоЛествХІв. ЕфрКрм

СТРОНСТВО, (1) translatio libera

Вж. стронтельство: бжествныиа мыслн стронство 203б

СТРОНТЕАЬ, (1) φροντιστής

1. *общоупотр.* Ръководител, управник

2. *иконом.* Бог в качеството му на Устроител на човешкото спасение, вж. стронтельство: стронтеаь своен жнзнн 165б

Срв. *домоу законьникъ* в ПандАнтХІв.

СТРОНТЕАЬНЪ (3), οἰκονομικός

иконом. Който се отнася до Божието домостроителство, вж. стронтельство: оставленне стронтеаьно ... рекоу н кажное, еже на оуправленне н съпасъ 211a

Догм

СТРОНТЕАЬСТВО (1), οἰκονομία (221a)

иконом. Домостроителство. С този термин се означава съвкупността от всички благодатни действия на Божия промыслъ за човешкото спасение от греха, проклятието и смъртта. Изкуплението с всички предваряващи го действия и с всички негови последствия се нарича 'божествено домостроителство на човешкото спасение'.

≡ члкъстронство, строн

Супр Ис22:19 (XIVв.) ЕфрКрм

Срв. съмотренне в Клоц Супр Евх ГрНазХІв. ПандАнтХІв.; оусъмощренне в Супр; стронтельство домовное СЗ (XIVв.), строн домовнъ (Срезн)

СТРОНТИ (9), κυβερνάω (39a, 184a), ἀφορίζω (49б), οἰκονομέω (111a, 175б), διοικέω (139б); προϊστημι (111a)

1. *общоупотр.* Ръководя, управлявам: ъзыкы н мѣста строаще 111a; елннн же звѣздамн смнн, слъньцьмъ н лоуною ... рѣша все стронть же са еже въ насъ 139б

2. *иконом.* Устроявам, привеждам творението в ред и хармония: вса властн н чнны строа 49б

Зогр Мар Сав Евх Супр ЕфрКрм Сб1076г. ПатСинХІв. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

СТРОЕНИЕ* (2), συνοχή (15б), κυβέρνησις (28a)

иконом. Привеждане в ред и хармония: строение тварн

Зогр Мар ЕфрКрм СЗ (XIVв.) Догм

Срв. строение домоу, οἰκονομία Зогр Мар; ЙоЕШ 9a5-8: бес правленна н строения, ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα; в Mikl. LP строннъ еѹтактос, συμφωνῶν; окръмленне Догм; оустроение СЗ (XIVв.)

СТРѢАЬЦЬ (1), τοξότης

косм. Стрелец – зодиакално съзвездие.

Изб1073г. Догм

Срв. *токъсоѡъ* ЙоЕШ; *тодотнъ* Изб1073г.

СТОУДЕНЪ (11), ψυχρός (passim) *естеств.*

Студен: земля едннъ ѿ четьрь стѹхнн есть, възгъкъ н стоуденъ есть 155б

♦ *субст. n sg* Студено, физическо свойство: подълежнмо же есть посаданню тепло н стоудено 191б

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв.

СТОУДЕНЬ (5), ψύξις (134б, 146с9, 182б), ψυχρόν (135a, 136a)

естеств. Студ, вж. стоудень: прелогъ по претвороу, рекъше теплою нан стоуденью н таковаа 182б

≡ стоуденьство, стоудено

Супр Изб1073г ПандАнтХІв. КозмаИнд

СТОУДЕНЬСТВО (2), ψύξις (139б), ψυχρότης (136б)

естеств. Студ, вж. стоудень

Изб1073г. ГАм

СТОУХННА (4), στοιχείον (passim)

косм. Элемент, понятие, означаващо всяка от първичните съставки на материята, посредством комбинацията на които се образува цялото многообразие на предметите на материалния свят (вж. вещь /1./): четьрн стѹхнъ соуть, рекъше вещьн 179a

≡ вещь, вещьство

∅

СОУХОТА (6), ξηρότης (135а, 136б, 140а, 146с 9), ξηρόν (134а, 135а)

естеств. Сухота, физическо свойство

≠ мокрота

Супр Изб1073г. Сб1076г. Догм

СОУХЪ (10), ξηρός (134а, 135а, 179abis, 179б, 180а, 182б, 189а/ III соухотънъ192а)

естеств. Сух: обьще же посазанью н внд.оу гр.оуднвоє н глад.дъкоє н соухо н в.злгъко, добиелоє н т.ънъко, горъ же н до.о.оу, н м.в.сто н велн.у.ство 192а

≠ мокръ, мокротънъ

Зогр Мар Ас Сав Супр Мин1096г. ЕфрКрм Догм

СЪБЛАЗННТН, (1) σκανδαλίζομαι

етич. Вкарвам в съблазн, изкушение, вж. БЛАЗНЪ: СЪБЛАЗННТН сѧ аще мощьно нзбъраннымъ 342а

Догм

СЪБОРЪНЪ (1), συγκείμενος (86б] III собранъ)

Вж. съложнъ: еже отъ многа н рзлнчъна съборьно, н то то съложно есть

∅

СЪВАДНТЕЛЪ (2), διάβολος (160б); ∅ (114б] III съвадннкъ)

ангел. Одно от названия на сатаната

СЪВРАТЪНЪ (2), τρεπτός (27а] III преложнъ; 200б)

Вж. нзвратънъ: съвратъноє же есть еже ѿ небытыя въ бытє прнтн 200б

= нзвратънъ, нзм.в.нънъ;

≠ нензвратънъ, нензм.в.нънъ

∅

Срв. пр.вратънъ и пр.в.в.нънъ в Догм

СЪВРЪШЕННЕ (10), τὸ τέλειον (38б, 80а), τελειότης (38а, 262а), τελείωσις (253б)

Съвършенство

а) *теол.* Свойство на Божествената природа, притежание в абсолютна степен на всички позитивни качества: аще ан есть рзлнчъе въ ннхъ (ипостасите на Пресв. Троица), то кде есть съвршенье 38а;

♦ выше съвршениа 74а, вышнн съвршениа 39б, ὑπερτελής прѣжде съвршениа 74а, прѣдъ съвршениемъ 39б, протѣλειος

б) *етич.* Духовна и нравствена зрелост на човека, достигнал възможната степен на позитивна качествена определеност, духовно състояние, при което личността изпитва особена близост до Бога, свободно избирайки живот според изискванията на нравствения закон: всемоу хотѧщ.оумоу ѧлв.н.оу ...постн.г.оутн въ м.в.роу съвршению 262а

♦ бесъвршениа 75а, ἀτελής

онт./косм. Свойство на творението: а нже нмн сѧ сътворнтъ храмъ бесъвршениа коеждо ѿ ннхъ есть (камы бо н др.в.о н жел.в.о, ск. Т. И.) 75а

Зогр Мар Ас Сав Ен Евх Служ Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЕфрКрм Догм

СЪВРЪШЕНЪ (41), τελειούμενος (104а), παντελής (336а); τέλειος (rel.)

Съвършен а) *теол.* Дифференциален признак на Божествената природа: едннъ есть бѣ съвршениъ 39б;

б) *христор.* В хринологията терминът съвршениъ означава пълнотата на Божествената и човешката природи в Лицето на Господа Ннс.оу.са Хрнста: бѣ съвршениъ есть коупно н ѧлв.къ съвршениъ ѿ двою естествоу, бж(с)ка н ѧлов.в.у.ска (вж. още 226а, 230б, 337б, 342б)

в) *етич.* Който е постигнал духовна и нравствена зрелост в любовта си към Бога и ближните, чувства се истински свободен и постъпва според изискванията на нравствения закон: сътвори ... ѧлка доухъмъ съвршениъ 104а

г) *косм.* С термина 'съвършен' в християнската космология се означава относителната завършеност на тварните субстанции: камы бо н др.в.о н жел.в.о, коеждо о себѣ съвршено есть по своемуу естествоу 75а, срв. още 146б, 279б

= коньнъ, до коньца

≠ бесъвршениа, несъвршениъ

♦ *n sg* съвршениоє, τὸ τέλειον (328б); ἡ τελεία (329а, 351б)

Съвършенство: гѣ начаткъ съвршениадо 351б

≡ съвршение

Зогр Мар Ас Ен Син Евх Клоц Супр ЗогрФрагм

ПандАнтХІв. ГрНазХІв.

Срв. съвршениъ в Догм

СЪВЪЗКОУПНТН, **СЪВЪЗКОУПЛАТН** (3), ἐνώω (231а] III съм.в.снтн); συνάγω (154а] III съвратн); μίγνυμι (32а)

Съединявам се, съчетавам се:

а) *христор.*: ѿ сѣтыа дѣв прнать мыслноу н рз.оумноу од.шен.ѣн п.л.тн н въ немъ бытне до.о.до.о.у.щ.и съв.з.коуп.л.ъ сѧ оупостасню безъ рз.м.в.са нн безъ нз.м.в.на н нераз.о.у.ч.на, не преложнвъ бож.в.т.в.на.а.го своего ест.ства въ п.л.т.н.о.є соу.щ.ство 231а;

б) *естеств.* такоже вода нан вїно нан нно иелнкоже жнд.ост.ымн съв.з.коуп.л.а.етъ сѧ н р.ств.ор.а.етъ сѧ 32а = ієднннтн

Мар Евх Супр ГрНазХІв. Сб1076г. Догм

СЪВЪЗКОУПЪ (11), συνδυασμός (58б] III съв.з.коуп.ленне, 59а] III съв.з.коуп.ленне, 62а, 220а] I, II скоупъ, III съв.з.коуп.ленниє); ἐνωσις 'единение, единство' (90б] III, V съв.з.коуп.ленниє); συνάφεια (76б] II, IV, V скоупъ, III съв.з.коуп.ленниє, 226б] I скоупъ, III, V съв.з.коуп.ленниє, 285б, 286а)

♦ вє съв.з.коуп.а, ἀσυνδυάστως (335б] III, V вє съв.з.коуп.ленниа)

1. *тринит.* Единство – начинът на съсъществуване на Трите Лица на Пресв. Троица: ѿ бж.в.т.в.н.ѣмъ съв.з.коуп.ѣ н р.з.о.у.ц.ѣ 90б

◆ савелиевъ съвѣкомъ, συναίρησις (816) ‘Савелиевото слияние’ – според Савелий (ересиарх от III в., Бог, пребъдвайки в състояние на покой и мълчание, е едно Същество, но излизайки от своя покой при творението и промишлението за света, се явява в три различни форми – Отец, Син и Св. Дух. Следователно те не са самостоятелни ипостаси, а са само модуси на проявлението на Божеството в света в отделни периоди от време. По този начин савелианите игнорират ипостасните различия между Лицата на Пресв. Троица, като ги сливат в едно лице. Ереста е осъдена за пръв път на Александрийския събор през 261г. и на Римския през 262г. по инициативата на св. Дионисий Александрийски.
2. *естеств.* Coitus: Н ѹловѣкомъ бываѣтъ єдннъ ѹлѣколюбѣць не ѡ хотѣнннн нн помышленнн нлн съвѣкомъпа мѡжѣска 226б; отъ ѡца безначална н бесъвѣкомъпа роднѣ сн 335б
= єдннѣство, єдннєннє, съборъ
ПандАнтХІв. Догм
Срв. съвѣкомъплєннє в Догм

СВѢДѢТЕЛЬ (1), μάρτυς (280a)
юрид. Лице, което знае нещо и дава сведения за него. Впоследствие вътрешната мотивация на думата е преосмислена и отнесена от корена на вѣдѣтн към корена на вндѣтн – ‘лице, което е било очевидец на нещо’: свѣдѣтель на нѣсн вѣрнъ 280a
≡ послѡухъ, мѡчєннкъ
Зогр Мр Ас Сав Син Евх Клоц Супр СинПатХІв. ЗлатострХІв. ГАм ПандАнтХІв. Догм

СВѢДѢТЕЛЬСТВО (1), τὸ συμπαραμαρτοῦν (44a)
тринит. Неточен превод. Грешката вероятно се дължи на обѣркване на глагола συμπαραμαρτέω с близкозвучащия μαρтурέω. Възможно е обаче да се касае за контекстуален превод. По-нагаташните размишления изтъкват Св. Дух като проявител, αβλάννцд, ἔκφαντικόν, на Сина, за което говорят думите на Исуса Христа “Духът на истината...той свидетелства за мене (Йо15:26): Δѣхъ ... Бѣжн нже свѣдѣтельство єсть словєсн (44a)
* Терминът συμπαραμαρτέω означава буквално ‘съпровождам, съпътствам’. Представката συν изразява съвместност, а парά- самостоятелно паралелно съществуване. Посредством термина συμπαραμαρτέω св. Св. Йоан Дамаскин изразява мисълта, че Духът изхожда от Отца едновременно с раждащия се Син, като прониква съществото Му и всецяло пребивава в Него. Това понятие наред с термина ποῦνκλтн, ἀναπαύω, разкрива отношението на вечно съществуване и единение между Второто и Третото Лице на Пресв. Троица.
Зогр Мар Ас Сав Охр Боян Ен Супр

СВѢДѢТЕЛЬСТВОВАТИ (7), μαρтурέω (242б, 248б, 281а, 30ба, 332с12), συμπαραμαρτέω 45а (за Св. Дух, бел. Т. И.)

1. Удостоверявам истинността на нещо, свидетелствам: писаннє свѣдѣтельствовуєтъ 242б
2. *тринит.* вж. свѣдѣтельство: єтѡмѡу Δѣхѡу нн мѡгѡщѡу ѡлѡуѡнтн сн бл, въ немѣже єсть, н словєсн, єгоже свѣдѣтельствовати мѡжєтъ 45а
Често

СВѢСТЬ (4), συνείδησις 272б, 298б, συνειδός 208б, 210б ‘съзнание, свидетелство, потвърждение’
етич. Съвест: ѡчєннє свѣстн 298б; ѹнстлн свѣсть

*Етическа категория, изразяваща способността на личността за самоконтрол, за морална оценка на собствените действия въз основа на разбирането на своята отговорност за извършените постъпки. Съвестта се схваща като априорен нравствен дълг, вродено съзнание за Божия закон, което онеправдава всяко несъобразяване с него. Тя се корени в духовната структура на личността, нейните функции се основават върху вродената заложба на сътворения по Божи образ човек за различаване на добро от зло. Съвестта е централен орган на нравствения живот на човека, чрез който той долавя гласа на Бога и осъзнава своя дълг. Тя е вътрешен, естествен нравствен императив в противовес на външния, свръхестествен закон, даден в Божиите заповеди, съобщени ни чрез пророците и Господа Исуса Христа. Съвестта може да се проявява както в рационалната форма на осъзнаване нравственото значение на собствените действия, така и в комплекс от емоционални преживявания. Тя изразява равнището на нравственото самосъзнание на индивида.

Терминът съвест няма библейски произход и макар да се среща в някои старозаветни книги, се обхваща от понятието “сърце”. Понятието “съвест” се появило в класическата древност и придобило широка употреба в стоическата философска и етическа литература. Счита се, че в християнска употреба това понятие било въведено от ап. Павел.

Ен Евх Супр ГрНазХІв. ЗлатострХІв. ЕфрКрм Сб1076г. ПандАнтХІв. Догм

СЪГРѢШАТИ, СЪГРѢШНТИ (9), ἀμαρτάνω (passim)

етич. Нарушавам съзнателно или несъзнателно Божиите заповеди: тебе єдннѡмѡу сѣгрѣшнхъ н неприязнннѡ прєдѣ тобою сѣтворнхъ 317а

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Киев Евх Супр Рил Клоц Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм

СЪГРѢШЕНИЕ (1), τὸ ἀμαρτάνειν 176б
етич. Съзнателно или несъзнателно нарушаване на Божиите заповеди: не єстьствѣмъ сѣгрѣшенѣннѡ нмы 176б

≡ грѣхъ, прѣгрѣшеннє
= прѣстѣпъ, прѣстѣплєннє

Зогр Мар Ас Сав Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ЕфрКрм ПандАнтХІв. СЗ (XIV в.) Догм

СЪДРЪЖАННЕ₁ (1), συνοχή (28а)
иконом. Промислителната грижа на Бога по запазване целостта на нестабилното материално творение: τωαρη съдръжанне 28а
= строенне
ЕфрКрм Догм

СЪДРЪЖАННЕ₂ (1), σχέσις (90б)
онт. Отношение: сн же соутъ не соуществоу явленье, нъ самѣмъ в себе съдръжаныи н бытъю образъ 90б
Срв. одръжанне в Догм

СЪДРЪЖАТАН (2), συνοχεύς (39б] I, II, IV, V сдѣржнтел);
всемоу ~ παντοκράτωρ (237б] III съдръжанне)
Вж. съдръжателъ, съдръжнтель: добръ же о хъ, бжне слово н премодрость н сна н бжне всемоу съдръжатѣю 237б
∅

СЪДРЪЖАТЕЛЪ (1), **СЪДРЪЖНТЕЛЪ** (4) συνοχεύς (114б); ἐπικρατής (341б)
всемоу ~ (3), παντοκράτωρ (19б] I, V всемоу съдръжнтель, II, III, IV всемоу содръжателъ; 47б, 49а] IV, V, VIII содръжателъ)
иконом. Вседържител, определение на Бога в отношението Му към видимото творение, за съхраняване на чиято цялост и запазване крехкото равновесие на неустойчивата материя Той се грижи промислително*: всемоу же творнтель н промыслннкъ н съдръжнтель естъ бъ 114б

≡ съдръжатан
*Бог държи всичко в Своята власт, всичко управлява, всичко ръководи. С всемогъщата си воля Той поддържа съществуването на света, действуването на природните закони и порядъка във вселената. Без Неговата света воля не става нищо в света
МинЧетЮни Мин1097г. Догм
Срв. Евх Супр вседръжнтель, = παντοκράτωρ вседръжнтан в Изб1073г.; съдръжателъ всемоу в МинЧетЮни; съдръжнтель всемоускынхъ в Мин1097г.

СЪДРЪЖАТИ (15), συνέχω (28а, 47б, 49б, 71а, 128а, 157а, 252б, 260а), ἐνέχω (69б), ἔχω (80б)
PtcPraesAct съдръжан, συνεκτικός (204а, 206а)
иконом. Държа, промислително се грижа за съхраняване целостта на материалното творение. Това понятие разкрива основата на наблюдаемото в природата постоянно запазване на фундаменталните свойства и отношения в нея: бъ нже се все съставнлъ естъ н съдръжнтъ н сънабъднтъ н промышланетъ 28а
Ен Супр Рил Клоц Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

СЪЗДАТИ (11), κτίζω (47а, 116а, 126а, 331а, 348а, πλαστουργέω (286а), πλάσσω (204б, 257б), κατασκευάζω (173б)
PtcPraetPass създанъ, κτιστός (27а, б] I, IV зъдати)
Вж. творнт: “н посълешн дхъ свон н съзнждоутъ сн” 348а
Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Син Евх Супр Рил Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм

СЪЛАГАТИ (3), **СЪЛОЖИТИ** (5) // **СЪЛЕЖАТИ** (3), συντίθημι (81б, 180а, 256б), σύκειμαι (31а, 74а, 87а] III съложено, 103б, 311а), συνάπτω (312б); εἶναι (137б), ∅ (180а)
Съставен съм
а) *косм. pass.* Съставен съм от различни елементи, имам елементарен строеж (31а, 180а, 74а): все бо сълагемо въ то сн възвращаетъ, нмъ же съложено е 180а;
б) *антроп.* Съчетавам в себе си материя и дух – дифференциален признак на двусъставната човешка природа: ѿ виднма н невнднма сложномъ сн естества 256б (вж. още 103б)
Зогр Мар Сав Боян Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

СЪЛОГЪ (4), σύνθεσις (31а] III сложеніе, 74б] III сложеніе, 75б] III сложеніе), διάθεσις (142а)
косм. Съставност, свойство на материалните субстанции, съществено отличаващо ги от духовните същности: съвршены оубо постасн глемъ, да не сълогъ о бжбствнѣмъ разоумѣванмъ естества 75б
≡ съложение
ЙоЕШ Догм

СЪЛОЖЕННЕ (1), σύνθεσις (75б, глоса III сълогъ)
Вж. сълогъ: съложение бо естъ науало растууплению 75б
Зогр Мар Ас Сав Ен Евх Супр Изб1073г. ПатСинХІв. Догм

СЪЛОЖЪНЪ (8), σύνθετος (43б] III, VIII сложенъ, 69а] II, IV, V, VIII сложеніе, 74а] II, III, IV сложенъ, 87а] II сложенъ, 231б, 263б)
Сложен, съставен от различни елементи:
а) *естеств.* Дифференциален признак на материята: все бо еже ѿ несъвршенинхъ сълежн сн съложно всако естъ 74а
≡ съборнъ, съхожнъ;
б) *христол.* В контекст 231б терминът съложнъ, включен в съчетанието едно естество съложно е употребен в монофизитски смисъл, подчертавайки догматичната истина, че Исус Христос има две естества – Божеско и човешко, неслитно съединени в едно Лице.
Клоц Супр Изб1073г. ГрНазХІв.

СЪЛОУЧАН (1), σύμπτωση (196а)
онт. Случайност. Случайността и необходимостта са онтологични категории, отразяващи два вида връзки на съществуващите

субстанции. Случайността има основание си не в същността на дадено нещо, а във въздействието върху същото това нещо на други неща и е онова, което може да бъде, но може и да не бъде, а ако бъде, да бъде така или иначе: λ $\sigma\alpha\mu\beta\omicron\upsilon\delta\omicron\upsilon\tau\alpha\gamma\omicron$ $\beta\epsilon\zeta\delta\omicron\upsilon\psi\eta\mu\eta\gamma\eta\chi\eta$ $\eta\lambda\lambda$ $\beta\epsilon\sigma\lambda\omicron\upsilon\gamma\alpha\eta\beta\epsilon\zeta\eta$ $\epsilon\sigma\tau\eta\tau\omega$ η $\chi\eta\tau\eta\sigma\tau\omega$ 196a

= $\lambda\omicron\upsilon\gamma\alpha\eta$, $\mu\eta\lambda\omicron\upsilon\gamma\alpha\eta$, $\sigma\zeta\eta\sigma\tau\eta\mu\eta$
Супр ПатСинХІв. ЕфрКрм ЗлатострХІв. Изб1073г.

СЪМОТРЪСТВО (1), $\omicron\iota\kappa\omicron\nu\omicron\mu\iota\alpha$ (231a] II-V $\epsilon\sigma\tau\eta\tau\omega$). Срв. несъмотрение, $\mu\eta\sigma\mu\omicron\tau\eta\sigma\tau\eta\varsigma$ ‘липса на прилежание’ (211б)

Вж. строение
∅

СЪМЪРТЪ (49), $\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma$ (passim)
антроп. Смърт: грехомъ съмъртъ въ мнръ възнде 223a

= $\sigma\zeta\kappa\omicron\nu\eta\gamma\alpha\eta\eta\eta$, $\omicron\upsilon\mu\eta\tau\eta\mu\eta$, $\tau\eta\lambda\alpha$, $\tau\eta\lambda\eta\mu\eta$
≠ жнзнь, жнвотъ, жнтне

*Смъртта в християнските представи е двойка:

а) Смърт духовна, която се състои в отдалечаване на човека от Бога, Източника на живота;

б) Смърт телесна – лишаване на тялото от душата, която го оживява. Първият човек от деня, в който вкусил от плодите на забраненото дърво, станал смъртен; грехът привнесъл със себе си в организма на човека началото на повредата и разстройството, болестите и отслабването. От този момент смъртта станала всеобща съдба на всички люде

◆ $\beta\epsilon$ $\sigma\mu\eta\tau\eta$ $\acute{\alpha}\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma$ (162б, 343a)

в) *антроп.* Диференциален признак на сътворените духовни същности: $\delta\psi\alpha$ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta$ $\sigma\omicron\upsilon\tau\eta$ 343a

б) *есх.* Диференциален признак на ‘новата земя’ и ‘новото небе’, които няма да преминат: $\zeta\epsilon\mu\lambda\alpha$ $\eta\mu\alpha\tau\eta$ $\mu\eta\lambda\eta\tau\eta$ $\sigma\tau\eta\eta$ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta$ $\eta\epsilon\sigma\tau\eta$ 162б

≡ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$

≠ $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$

Често

СЪМЪРТЪНЪ (10), $\theta\eta\eta\tau\omicron\varsigma$ (109a, 220a, 354б), $\tau\omicron\upsilon$ $\theta\alpha\nu\acute{\alpha}\tau\omicron\upsilon$ (233б, 236б, 241б, 242б), $\phi\theta\alpha\rho\tau\omicron\varsigma$ (354a II, III, IV $\mu\eta\tau\eta\mu\eta\mu\eta$)

1 *антроп.* Смъртен, повинен на смърт, диференциален признак на грехопадналото човешко естество: $\sigma\tau\alpha\sigma\tau\eta\mu\eta$ $\beta\upsilon$ (с) $\beta\epsilon\sigma\tau\alpha\sigma\tau\eta\mu\eta$ $\beta\upsilon\gamma\eta$ η $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$ $\beta\upsilon\gamma\eta$ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$ 220a

◆ *n sg* $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$, $\tau\omicron$ $\theta\eta\eta\tau\omicron\upsilon$ $\sigma\mu\eta\tau\eta$ $\epsilon\sigma\tau\eta\tau\omega$: Подоба $\omicron\upsilon\beta\omicron$ $\tau\eta\lambda\eta\mu\eta\omicron\upsilon\mu\eta$ $\sigma\epsilon\mu\eta$ $\beta\lambda\epsilon\psi\eta$ $\sigma\alpha$ $\beta\eta$ $\eta\tau\eta\lambda\eta\mu\eta$ η $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$ $\sigma\epsilon\mu\eta$ $\beta\lambda\epsilon\psi\eta$ $\sigma\alpha$ $\beta\eta$ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta$ 354a;

= $\tau\eta\lambda\eta\mu\eta$, $\tau\eta\lambda\eta\mu\eta\mu\eta$

≠ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$

2. Който се отнася до смъртта: все же паче $\gamma\lambda\omicron\upsilon\beta\eta\upsilon\sigma\tau\omega$ $\tilde{\omega}$ $\tau\eta\lambda\alpha$ $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$... $\eta\zeta\beta\alpha\eta$ 236б

Зогр Мар Ас Сав Боян Син Евх Клоц Супр Хил Сб1076г. ЕфрКрм

СЪМЪРТЪСТВО (1), $\theta\eta\eta\tau\omicron\tau\eta\varsigma$ (221б)

антроп. Смъртност, свойство на грехопадналото човешко естество: η $\beta\lambda\epsilon\lambda\kappa\eta\sigma\eta$ $\sigma\alpha$ $\beta\eta$ $\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\eta$, $\epsilon\zeta\eta$ $\eta\epsilon\sigma\tau\eta$ $\sigma\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\omega$ 221б

≠ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$

∅

СЪМЪРТЪНЪ (1), $\tau\alpha\lambda\epsilon\iota\nu\acute{\omicron}\omega$ (210б] II, IV, V $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$)

етич. Смирявам, вж. съмърнение: въ възпомнание $\mu\eta\tau\eta$ $\sigma\omega\epsilon\lambda\alpha$ $\eta\mu\omicron\mu\eta\tau\eta$ η $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$ $\sigma\alpha$ η $\mu\eta\sigma\tau\eta\mu\eta$ $\eta\zeta\beta\alpha\eta$ $\sigma\alpha$ $\tilde{\gamma}\eta$ 210б

Зогр Мар Ас Син Евх Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

СЪМЪРЕНИЕ (2), $\tau\alpha\lambda\epsilon\iota\nu\omega\sigma\iota\varsigma$ (355a)

етич. Смирение, една от главните добродетели в християнския живот, противоположна на гордостта*: $\eta\zeta\eta$ $\mu\eta\sigma\tau\eta\mu\eta$ $\tau\eta\lambda\omicron$ $\sigma\mu\eta\tau\eta\mu\eta$ $\eta\mu\eta\sigma\tau\eta$ 355a

*В основата на смирието стои идеята за умереността (мъра) като норма за нравствено постъпване и база за лична морална устойчивост. Възникналата (теоретически формирала се) от Аристотелевия ‘принцип за златната среда’ умереност е функция на благоразумието (мъдростта), тя е добродетел – мярка за провеждане на разумен живот и за възпитаване на други добродетели, една от кардиналните добродетели в античната аретология, основен принцип на нравственото поведение на човека. Умереността, като избягва крайностите, подтиква към оптимизиране на усилията, към достигане на хармония между дела и добродетели, съобразно с личностната природа на човека и с божествения план за изкупление и спасение. Чрез умереността ние контролираме и управляваме страстите си и разширяваме свободата на духа си. В християнската аретология добродетелта смирение се състои в това, че човекът мисли за себе си съобразно мярата си, а не високомерно, ще рече, че, помнейки тварността си, той неизменно храни в своето сърце духовно убеждение, че няма нищо лично, а притежава само това, което му дарува Бог, и че не би могъл да направи никакво добро без Божията помощ и благодат, като по този начин възприема себе си за нищо и във всичко прибъгва до Божията милост. Смирението е нравствена ценност, която стимулира духовното усъвършенстване на човека и предпазва нашата любов към себе си да се изражда в себелюбие, като в същото време не позволява на смирените да развият малодушие и отчаяние

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

СЪМЪСЪ (5), $\mu\iota\zeta\iota\varsigma$ (172б, 336б] III $\sigma\zeta\eta\kappa\omicron\upsilon\mu\eta\eta$, $\sigma\upsilon\nu\omicron\upsilon\sigma\iota\alpha$ (185б)

1. *естеств.* Смес, сливание: подоба же $\beta\eta\sigma\eta$ (с. $\tilde{\gamma}\lambda\kappa\omicron\upsilon$, бел. Т. И) $\tilde{\omega}$ $\omicron\beta\omicron$ $\sigma\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\omega$ $\beta\upsilon\tau\eta$ 172б;

◆ $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\omega$, $\acute{\alpha}\sigma\upsilon\chi\eta\tau\omega\varsigma$ (51a) – *тринит.* вж. $\eta\eta\zeta\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\eta$: $\beta\epsilon\sigma\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\omega$ $\epsilon\delta\eta\eta\eta\eta$ (трите Лица на Пресв. Троица, бел. Т. И.) 51a

ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

Срв. $\eta\eta\zeta\mu\eta\tau\eta\sigma\tau\eta$ в Догм

СЪМЪЩЕННЕ (1) συγχώρησις (2076)
иконом. Допущение, вж. послабѣнн: а прѣмъислѣннаѧ ... ова по съмъщенню, рекъше по оустѣупленню
≡ послабѣъ, послабленіе, прощеніе, съмъщеніе, оустѣупленіе
Срв. ослабленіе (Срезн); попушчаніе в Изб1073г.; попушчѣъ в СЗ (XIVв.); попушченіе в СЗ (XIVв.) Догм

СЪННТН (2) συνέρχομαι *косм.* Съчетавам се (за сложно-съставни материални субстанции): како бо прѣтнѣннаѧ естѣства ... въ єднѣнѣ тварѣ наконѣуатн съшьдъшемъ сѧ самѣмъ въ себѣ н безъ раздѣлѣшенна прѣбывають 286

СЪОБРАЗЪНЪ (1), σύμμορφος (355a)
онт. Съобразен, съответен: бытнѣ съобразъно къ пльтн 355a
= подѣбънъ
Супр Хил Служ КирилѣиерусXIIв.

СЪПАСТН (2), **СЪПАСТН** (1), σῶζω (passim)
сотир. Спасявам. Като богословски термин глаголт 'спасявам' се използва изключително по отношение на Исуса Христа, за да значи целта на Неговата мисия тук на земята за избавление на погиналото човечество от властта на сатаната: изгыбающнмъ оуродѣство естѣ, спѣсѣющнмъ же сѧ намъ снаѧ бжнѧ естѣ 249a
Зогр Мар Ас Сав Син Евх Клоц Супр ПандАнтXIV.

СЪПАСЕННЕ (11), σωτηρία (passim)
сотир. Спасение, избавление на съгрешилото човечество от властта на сатаната, извършено от възплѣтилия се Син Божий чрез смъртта на кръста: источѣннкы намъ спѣсенна влѣдка хъ мощн стѣхъ дастѣ 294a
≡ съпасѣъ
Често

СЪПАСНТЕЛЪ (1), σωτήρ (355a)
сотир. Спасител (евр. Иешуа, Исус), наименование на възплѣтилото се заради делото на човешкото спасение Второ Лице на Пресв. Троица, дадено Му при Неговото раждане тук на земята от благовестителя архангел Гавриил: спѣсѣтѣла жндѣмъ хѧ нѣса 355a
≡ съпасѣъ
Син Евх Ен Клоц Супр

СЪПАСЪ1 (5), σωτήρ (52a, 228a, 254б, 299б, 329б)
сотир. Вж. съпаснтель: гъ ѣъ жнзньнын прѣвородѣць н спѣъ 329б
Зогр Мар Ас Сав Ен Син Евх Служ Клоц Супр Хил

СЪПАСЪ2 (8), σωτηρία (204a] III спѣсенне, 208б, 211a] III спѣсенне, 211б] III спѣсенне, 212б] III, V спѣсенне, 213a] II-V спѣсенне, 227a, 253a] III спѣсенне)
Вж. съпасенне: спѣъ прѣмыслѣннаѧ емоу снаѧ 204a
Син Супр Изб1073г. ПатСинXIV. СЗ (XIVв.)

СЪПАСЪНЪ (5), σωτήριος (143a, 241б, 247б, 303б), τῆς σωτηρίας (220б)
сотир. Който се отнася до Спасителя или до делото на спасението, вж. съпасѣ1, 2 съпасѣннаго страданна възпомѣненне 303a

СЪПРНУ-СТЪННКЪ (2), συγκληρονόμος
сотир. Сънаследник на Божието царство: да аще снове н прнчѣстѣннцн же бжнн съпрнчѣстѣннцн же хън 291a

СЪПРОМЪШЛАТН, PtcPraesAct съпромышлѣа
(1) проνοητικός
иконом. Който се отнася до прѣмисъл, вж. прѣмыслъ: бъ оубо естѣ н творьць н прѣмыслѣннкъ н творѣтелнаѧ его снаѧ н съдрѣжащна н съпромышлѣающна блгоѣ емоу хотѣнне естѣ 206a

СЪРАВЪНАННЕ (1) В израза съравънанне дьнн равноденствие, ἰσημερινή τροπή 133a
= равънанне
Срв. равънодьнненѣщнѣ (Срезн); равънодьннство в ЕфрКрм

СЪСТАВНТН (10), **СЪСТАВЛАТН** (9), ὑφίστημι (172a] I ставнтн, 230a] III възстатн, 266б, 270a), καθίστημι (233a] I ставлаатн), συνίστημι (28a] I створнтн, 99б, 133a, 137б, 142аб, 152a, 220б), συνάγω (150б); συντελέω (186б] I ставлаатн); διανίστημι (336б)
косм. Сътворявам сложни субстанции: раздѣнѣны разтворы н нравы н слогы съставлаатн 142a
= съвъкоупнтн
Син Евх Супр ГрНазXIV. ПандАнтXIV.

СЪСТАВЛЕННЕ (3), σύστασις (189a] V вставленне), εἰρμός (132с 32] I ставленне)
Сътворяване на сложни субстанции: отъ бл дано нмъ (звъздамъ, ск. Т. И.) ... съставленне ГрНазXIV. Догм

СЪСТАВЪ (15), σύστασις (42б] III составленне, 100б, 169б, 171a] I ставъ, 186б] I ставъ, 216б] I ставъ, 244б, 275a); ὑπόστασις (61б, 64a, 68б, 76б] V съставное, 77б); κατασκευή (169б)

1. *онт.* Ипостас, самостоятно субстанциално битие: свѣтъ отъ огна роднѣъ сѧ не ѡлоуѣнѣъ нъ въ немъ прнсно сы не нмѣтъ своего състава развѣ огна 61б
≡ оупостасъ, постасъ, соьство

2. *косм.* Сътворяване на сложно единство: прѣжде же състава мнѣ сего 100б
≡ съставленне

3. *естеств.* Сложна субстанция: жнвотнаго прѣвын съставъ нерожденъ естѣ, нъ не несътворенъ 64a
Евх Супр ГрНазXIV. Догм
Podskalsky, WdSl 15, 157

СЪСТОАТН С- (8), συνίσταμαι (132с2] I стоатн, 132с33] I стоатн, 167б, 179a, 180a, 206abis] I, III стоатн, 250a)

естеств. Съставен съм, състоя се от (за сложносъставни материални субстанции): τῆλο ὦ ὑετῆρῃ βειννι στῶντῃ σα 179a
= сѡлагатн сѡ, сѡлѣжатн сѡ, сѡложнтн сѡ /1/
сѡχοΔнтн
Супр Хил Изб1073г.

СЪТВОРЕНТН (114), ποιέω (29б, 39б, 47a, 52б, 66б, 99a, 101a, 110a, 115б, 116a, 119a, 131a, 132б, 132с34, 139a, 146б, 148б, 155б, 173б, 174б, 176a, 194abis, 203б, 206a, 211б, 216a, б, 218б, 224б, 225a, 232бbis, 233a, 234a, 241a, 244б, 259б, 261a, 265б, 266б, 267бbis, 269abis, 292a, 299б, 300a, 302a, 316a, 320a, 332с2, 347a); κτίζω (89б, 104a, 107б, 114a, 130б, 146с2, 159б, 165б, 261a, 319a) δημιουργέω (103a, б, 120a, 166с10, 173б, 177б), πλαстуργέω (22a] III ροΔнтн сѡ, 163a, 331a); πλάσσω (174б, 212б); συνίστημι (344a) κατασκευάζω (192б, 216a, 301a); γίγνομαι (119б pass., 145aR, 154aR); ἐργάζομαι (306a] III сѡдѣлатн), πράττω (208a, 358a); τελέω (239a); ἀποτελέω (138a, 195б); διατελέω (325б); μετέρχομαι (346a); ἐκτίθημι R (312б); ∅ (260a) сѡдѣ сѡтворнтн, σφετερίζω (120б)
общоупотр. 1. Направя, извърша, = ποιέω, πράττω, ἐργάζομαι: нн доброты нн зѣан дѣша сѡтворн бес пльтн 346a; хоуально уѣто сѡтворнтн 208a || изработя, произведа: нн не нмать властн сѡуѣдѣльннкѣ върнныи ѿ ѣдннго сѡгрѣза сѡтворнтн ѡвѣ на уѣсть оуѣдѣ, ѡвѣ на бѣцѣствыѣ 313б || съчиня: юже (прѣмоуѣдростѣ нѣсѡа, ск. Т. И.) отѣць снраховѣ сѡтворн жндовѣскы 312a || предизвикам, причина: осѣненьѣ во сѡтворнтѣ зѣмля, да не постнжнеть ѣлнчнын свѣтѣ осѡвѣнтн лочны 146б
2. Свърша, навърша, изпълня, = τελέω, ἀποτελέω, διατελέω: не трн лн недѣла сѡтворн безѣ ѡдн 325б; ѣдннню сѡа сѡтворн гнѡа сѡмръть 239a
3. *косм.* (за Бога) Създам от нищото, = ποιέω, κτίζω, δημιουργέω, συνίστημι: въ науаао ... сѡтворн бѣ нѣо н зѣмля 155б

♦ *PtcPraetAct* сѡтворнвын ὁ Δημιουργός (132с28)
♦ добро сѡтворнвѣ, εὐεργήτης (320б)
♦ *PtcPraetPass* сѡтворенѣ, κτιστός (64a, 202б)
♦ *n sg* сѡтворено τὸ γεγονός (119б)
Тоже оуѡ божѣемъ повелѣнѣемъ оуѣдолн въ зѣмлян сѡтворнша сѡ 154a
≡ творнтн, зѣдатн, сѡзѣдатн, нзѣ небытыѣ въ бытыѣ прѣвестн
= сѡставнтн, сѡставлѣатн
Често
Срв. досѡврѣшатн в Догм

СЪТВОРЕННЕ (5), ποίησις (55б, 120б] I твореннѣ), πλάσις (113б, 217a), κτίσις (100a] II, IV строеннѣ)

косм. (за Бога) Създаване от нищото: зданыѣ же н сѡтвореннѣ же нзѡвоуѣ а не ѿ соуѣства тѡрѡщаго н знждоуѣща бытн 55a
≡ тѡарѣ, зѣданнѣ
Евх Супр ГрНазХІв. Изб1073г. Догм

СЪХОΔНТН (7), **СЪННТН** (9), κατέρχομαι (135б, 225б, 248a, 269б, 295б, 332с3); κατάγω (280a] II нсχοΔнтн, 280б, 281a); καταβαίνω (264a), συγκαταβαίνω (225б, 241б); ἐπιφοιτάω (247б); πέμπομαι (191б)

1. Слизам
а) *общоупотр.*: сѣнцю кѣ сѣреднѣмоу востокоу сѡшьдѣшоу 135б
б) *св.-истор.*: сѣ нѣсѣ ~ 269б (срв. още 225б);
в) *естеств.*: отѣ мождѣнѣ жнлаамѣ сѡχοΔѡщамѣ по въсѣмоу тѣлоу 191б
≠ вѣсχοΔнтн
2. Произхождам, = κατάγω: ѿ дѣѣдова плѣмене сѡχοΔнтн
= вѣзнтн /2/
Зогр Мар Ас Сав Боян Син Евх Супр ПатСинХІв. Догм

СЪХОΔНТН С- (1), συνέρχομαι Съчетавам се (за сложно-съставни материални субстанции) 28б
≡ сѡстоѡатн сѡ

СЪХОДЪ (2), κατάβασις (226a), καταγώγιον (283a)
1. *св.-ист.* отѣ сѡхода солѡмонова 283a
2. *иконом./св.-ист.* Слизане (от небесата): сѣ еѣть непооуѡвоженнѣ емоу въсѡсть непооуѡвоженѣ пооуѡвожнмѣ сѡннѣдетѣ кѣ сѡннмѣ раѡомѣ сѡшьствѣне нѣнзглаголемѡ же н непостнжнмо сѣ во ѡаѡаѣеть сѡходѣ 226a
= сѡшьствѣнѣ

СЪХОЖНЪ (1), σύνθετος (73б] II, III, IV сложенѣ) Вж. сѡложнѣ: отѣ трнн несѡврѣшено ѣднн сѡхожнѡ ѣстьство 73б
∅

СЪШЪСТВЕНЕ1 (3), συγκατάβασις (226a, 238б, 268б)
иконом./св.-ист. Слизане (от небесата): вѣзѡеѣ ны кѣ сѡмоу нѣнзглаголаннмѣ сѡшьствыѣемѣ 238б, вж. още прншьствѣнѣ, пльтннѡе/спасьнѡе ~
≡ сѡходѣ
Евх Супр ГрНазХІв.

Срв. сѡлазѣ в Супр; сѡннтнѣ в Клѡц Супр; ннзхожденнѣ в Зогр Мар

СЪШЪСТВЕНЕ2 (3), συμβεβηκός (131a, 132a] I шѣстыѣ, III слѡуѡан); συνδρομή (95a) *онт.* Случайност, вж. сѡлоуѡан: тѣма же ѣсть не соуѣство уѣто, нѣ сѡшьствыѣ 131a
= лоуѡан, сѡлоуѡан
Срв. сѡхожденнѣ в Супр ГрНазХІв.
срв. Weiber168

СЪИНОВАЛЕННЕ (1), υἰοθεσία (327a) III
въсьиноваленне)

сотир. Осиновяване, получаване право от всички люде чрез изкупителното дело на Божия Син да бъдат чеда Божи по вярата си в Него и да наследят Небесното царство. Син Божий станал Син човешки, за да направи човешките синове синове Божи, възстановявайки Божия образ в тях: съиноваленне прилгтн 327a

≡ сыиновороенне

∅

Срв. въсьиененне в Супр ПандАнтХІв.; оусьиененне в Евх Мин1096г. ПандАнтХІв.; сыиновожественне в Супр; сыиновороество в ГрНазХІв.; сыиноположенне в Догм; сыиноположенне и сыинопорожденне (Срезн)

СЪИНОВЪНЪ (8), τοῦ υἱοῦ (54ab^{bis}, 63a, 85ab, 297b) υἱικός (232b)

тринит. Отнасящ се до или принадлежащ на Сина: дхъ же снѣвнъ нарнцѣмъ 85б; снѣвна свонства 232б

Изб1073г. Догм

СЪИНОВЪСКЪ (1), υἱικός (84a) III рождѣно

тринит. Чрез раждане подобно на Сина: нзндын же отъ оца не сыиновъскы же нъ нсходьнѣ 84a

Догм

СЪИНОВЪСТВО (1), υἰότης (65b)

тринит. Синовство, ипостасно свойство на Второто Лице на Пресв. Троица не ѿ насъ естъ пренесено къ блжндоому бжствому отъуства н сновства ...нма 65б

= сыиновство

Евх НиконПанд Догм

СЪИНОТВОРЕННЕ (1), υἰοθετεῖν (243b)

Вж. съиноваленне: въра снотворенне въсть 243б

∅

Срв. въсьиененне в Супр ПандАнтХІв.; оусьиененне в Евх Мин1096г. ПандАнтХІв.; сыиновожественне в Супр; сыиновороество в ГрНазХІв.; сыиноположенне в Догм

СЪИНЪ (124), υἱός (passim)

а) *тринит./христол. ед. ч.* Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Бога Отца, в противовес на арианското лъжеучение, което отрича синовството на Логоса и го счита за творение на Бога Отца, стоящо над всички други творения: ~ бѣ жнѣво 240б;

б) *сотир. мн. ч.* Така се наричат изкупените по заслугите на Божия Син човечи, получили правото да бъдат чеда Божи и да наследят Небесното царство: сны бжн- нарекъша с- 292б
Често

СЫИНЪСТВО (1), υἰότης (80a)

тринит. Синовство, ипостасно свойство на Второто Лице на Пресв. Троица: едннъ бѣ въмъ

въ едннѣхъ свонствѣхъ отъуствоу же н снѣству н нсходоу 80a

= сыиновство

∅

СЪМЕНЬЪСКЪ (1), σπερματικῶς (229b)

естеств. Семенно, т.е. по естествения закон на плътското размножение: ѿ унстынхъ н нескврънынхъ еѣ оутробы плѣтъ въдшѣвнѣоу дшю мыслѣноу н рѣзоумьноу, начатъкъ нашего въмъщенна, не съменьъскы нъ творьскы 229б

≠ бѣ съмене, вж. сѣма

∅

СЪМ- (16) в израза бѣ съмене, ἀσπόρως (20a)

христол./мар. Безсеменно. С този термин се означава свръхестественото непорочно зачатие на св. Дева Мария без участие на мъж, по наитие на Св. Дух (в противовес на рационалните лъжеучения – несторианство, гностицизъм, монархианство, които, отричайки тайната на боговъплъщението и приснодевството казват, че Иисус Христос е обикновен човек, роден като всички останали.

Супр Догм

Срв. бесъменьнѣ. Вж. и бесъменорожышаѣ в ЕфрКрм

СЪБОТА (11), σάββατον (passim)

св. истор. Седмият ден от седмицата, в който юдеите под страх дори от смъртно наказание били длъжни да оставят всякакъв труд и да посвещават цялото време през този ден на богоустановената почивка. Празнуването на съботата напомня на евреите за сътворението на света и освобождението им от Египет: сѣвота сѣдмын днѣ зоветь сѣ 320б

Често

СЪДНН (2), κριτής (19б, 311б)

1. *теол./есх.* Съдия, наименование на Бога като Изпълнител на Своите определения и Мъздовъздатель в последния ден: 19б;

2. *св.-истор. мн.ч.* Книга Съдии, седмата книга в канона на Стария Завет. За неин автор се счита св. прор. Самуил: 311б

= крнтн

Зогр Мар Ас Сав Клоц Супр ЗогрФрагм

Срв. сѣдннскыѣ кѣннгы в ИпЛ

СЪДНТН, (5) κρίνω

теол./есх. Действие на Бога като Съдия, вж. сѣднн: блѣудьнынмъ же н лѣвоудьвемъ соуднтѣ бѣ 337a

СЪДНЦЕ (1), τὸ βῆμα

есх. В словосъчетанието страшноѣ сѣднце ‘Страшен Съд’*: прѣдъстанемъ на страшнѣмъ соуднцн хѣвъ 357б

* Така се нарича справедливото Божие въздаяние след свръшека на света всекому според заслуженото. Съдия на Страшния Съд ще бъде Божият Син, дошъл в слава да съди

живи и мъртви. Подир Страшния Съд праведниците ще отидат в небесното царство, а грешниците ще бъдат осъдени на вечни мъки в ада.

Зогр Мар Ас Сав Боян Евх Супр Рил ЕфрКрм ПандАнтХІв. Догм

Срв. бжнне сжднще, стращнын сждъ, стращнын днь, велнкын сждъ, горьнын сждъ, днь сждьнын, часъ сждьнын, стращнага господьна (*Срезн*)

СЖДЪ (2), κρίμα (217a 276a)

юрид./мист. Осъждане, присъда: да нже прннметъ ѿ пльтн н крѣвн гнѣ недостоннѣ еа, соудъ себе вѣсть н петь 276а
Често

СЖДЕННЕ (1), κρίσις

есх. Осъждане: възстанне соужденню 350б

СЖПОСТАТЪ (1), ἀντίχριστος (337б)

есх. Противник, вж. антхрист: всакъ во оубо не повѣдаа н сѣна бжнн н бѣ прншьдъша пльтню н соуща бѣ съвршена н ѿка съвршена съ пребьитнемъ бѣ, соупостатъ естъ хѣу 337б
Евх Супр Изб1073г. ГрНазХІв.

СЖПРОТНВНЕ (2), ἐναντίωσις (39a), ἐναντία (136б)

онт. Противоречие противоречивост, качествена характеристика на сложно-съставните субстанции. Единството на противоположните свойства в нещата образува противоречието, което е движеща сила на тяхната изменчивост: разанчѣство соупротнвнѣ възводнтъ 39а

Супр Изб1073г.

Срв. сжпротнвлненне в ГрНазХІв. Догм

СЖПРОТНВНЪ (10), ἐναντίος (passim)

онт. Който притежава противоположна качествена характеристика спрямо друг, противоположен, противоречив: сжпротнвнѣво бытнѣ 26а

Супр Изб1073г. ГрНазХІв. Догм

СЖТЬ (1), τὸ εἶναι (260a) *онт.* Същност, вж. сжщество: съ во естъ всѣмъ бытѣе, небонъ всѣмъ соутъ 260а

СЖЩЕВЪНЪ (1), οὐσιώδης (53a) II, V свщнын, III съсвщнын. *В първоначалния текст според Л. Садник. без съмнение е стояло сжществовнѣ*

Вж. сжществовнѣ: соущевьны н съвршены н жнвын образъ невнднмаго бѣ 53а

Ø

Лескин 50

СЖЩНЕ (2), οὐσία (87a) III свщество, 146с15)

онт. Вж. сжщество: не въ себѣ въздохъ свѣтъ нмать, но нно естъ соущне свѣтѣво 146с15 /срв. още 87а/

Супр Изб1073г. ПандАнтХІв.

СЖЩНЪ (1), οὐσιώδης (44б) III съсвщнѣ, V сущнн)

Вж. сжществовнѣ: снлѣ соущнѣоу саму в себѣ въ своен оупостасн внднмоу 44б

ЙоЕШ

СЖЩЕСТВНЕ (1), οὐσία (131б) I, II, IV, V сжщнѣ, III сжщество)

онт. Вж. сжщество: небонъ въздохъ не въ соуществовнн своємъ нмать свѣтъ 131б

Ø

СЖЩЕСТВО* (74), οὐσία (19б) I сжщѣе, II, IV свщѣе, 21б] II, IV свщѣе, 30б] I сжщѣе, II, IV свщѣе, 33б] II, IV свщѣе, 34abis, 34бbis] II, IV свщѣе, 36а] I, II, IV, V свщѣе, 42б, 49а] I свщѣе, II, IV свщѣе, Vсуществоѣ, 49бbis] II, IV, V свщѣе, 50а, б, 54а, 55а] II, IV свщѣе, V существоѣ, 55бbis, 56б] II, IV свщѣе, Vсуществоѣ, 63б, 65abis] II, IV, V свщѣе, 67а, б, 69б] II, IV свщѣе, V сжщѣе, 73б] V сжщнѣ, 74а] II, IV свщѣе, Vсуществоѣ, 78б, 79а, 82а, б] V свщѣе, 88а, 90б, 91а, 91б] II, IV, V свщѣе, 104б, 105а, 109а, б, 112б, 114abis, 128б, 131б, 132а, 172а, 176а, 177а, 178а, 194б, 231б, 275а, 276б), ὑπαρξίς (54б] V вытѣство, 59б), τὰ ὄντα (25б, 34б] I сжщѣе, 260а] I, II, IV, V свщѣе, III существоѣ)

1. *онт.* Същност*: зданые же н сзтвореннне же нзвьноу а не ѿ соущества творящнаго н знждоуща 55б; ...рожьство ѿ соущества емоу нзводн 56б;

≡ сжществовнѣ, сжщнѣ

*Съвкупност от дълбоките връзки, отношения и вътрешни закони, които определят основните черти и тенденции в развитието на определена даденост, това, което е тя сама по себе си, за разлика от всички други дадености, за разлика и от нейните собствени променливи състояния под влиянието на едни или други обстоятелства, общо главно свойство на нещата, техен закон; Онтологичната категория същност (сжщество) е неразрывно свързана с категорията явление. Същността се разкрива навън чрез своите явления, а явленията носят информация (гносис) за същността.

♦ сжществомъ, οὐσιωδῶς 44а] I сущннѣ, II, IV свщѣемъ – същественно

♦ выше сжщества, ὑπερούσιος 49б, мнмо сжщества 50а ὑπὲρ οὐσίαν – надсжществен, пресъществен, дифференциален признак на Божествената природа

≡ прѣсжщнѣ, прѣсжществовнѣ

♦ по сжществоу, κατ' οὐσίαν (34а] I, II, IV по соущюу

|| явлѣннне:

2. Субстанция*: все соущество нлн здано естъ нлн нездано 25б

= сжѣ

*Съществуващото в аспекта на вътрешното единство на всички негови форми, на цялото многообразие на явленията му; онова постоянно, в отношение към което могат единствено да се определят всички временни явления, субект на всички свои изменения, т.е. активна

причина на всички собствени формообразувания; съществуващото само по себе си, а не като чужда принадлежност, вещь самобитна (самостоятелна), не нуждаеща се за своето съществуване от друго, т.е. съществуваща в себе си, а не в друго като нещо случайно. С една дума същност е всичко, което е самоипостасно, т.е. обладава собствена ипостас и има битие в себе си, а не в друго

3. Съществуване: Ннъ образъ соушьствоу 63а
= БЫТНІЕ

Евх ЕфрКрм. ЗлатострХІв. Догм
Pdskalsky WdSI 15 159

СЪЩЕСТВОВАТИ (1), οὐσιόω (71а)

онт. Осъществявам, привеждам в съществуване, реализирам като същност: соушьствоуѣа все (сѣын дѣхъ, ск. Т. И.)

Мин1096г. Мин1097г.

Срв. осъществоваати в Догм

СЪЩЕСТВЪНЪ (3), οὐσιώδης (53а, 87а); τῆς ὑπάρξεως (64а)

1. *онт.* Същностен, комуто е присъщо съществено, а не акцидентално битие: слово соушьствънын н съвръшнын н жнвын образъ невнднмаго бѣ 53а

≡ вѣоупостаcънъ

2. Който се отнася до същността: не естествомъ разанчъ соутъ... нъ соушьствънынмъ образъмъ 64а

Мин1097г. МинЧетАпр Догм

Т

ТАНБЪНЪ (4), n sg ТАНБЪНОЕ, μυστήριον* (246а] II, IV, V танное, III танна, 257а] III танна, 306а] III танное)

мист. Тайнство*: крѣстнмъ сѣа водою же н дѣхомъ н соугоубъ къ гѣу едннствоуемъ, танбънаѣ прнемлюще н дѣховнын даръ, 257а; съ бо наше спсѣнене сътворн, ѡ немъже все пнсанне н все танбъное ... съвѣдѣтельствоують 306а.

≡ ТАННА, ТАННОЕ

* Църковно свещенодействие, при което чрез видими знаци се дава невидима Божия благодат, която очиства от греховете, осветява човешката природа и я подготвя за вечен живот. Тайнствата са седем: Кръщение, Миропомазване, Покаяние или Изповед, Евхаристия, Брак, Свещенство и Елеосвещение.

Тайнства (мистерии) в древноизточните и античните религиозни общества са се наричали езотерични ритуали, при които се осъществявало общение на човека с боговете посредством озаряване, екстаз, откровение.

Супр ЗлатострХІв.

Срв. танбъна в Супр

ТАННА (1), μυστήριον (259а)

1. *общоупотр.* Изобщо всичко тайно и съкровено, непостижимо за тварното съзнание: таннѣ вндѣць, мѣстѣс (175а)

2. *мист.* В съчетанието Гнн танны – хлябът и виното след пресъществяването им в тяло и кръв Господни: ѡ сѣынхъ прѣчнстынхъ гнѣхъ таннахъ 259а

Вж. ТАНБЪНЪ

Зогр Мар Ас Сав Евх Ен Син Служ Клоц Супр Рил ПандАнтХІв. Сб1076г. ЕфрКрм Догм

ТАННЪ (3), μυστικός (274б] I, II, IV, V танбънъ)

св. истор. В словосъчетанието таннаѣ трапеѣа – Тайната вечеря, евангелско събитие, когато Иисус Христос за последен път вечерял със Своите ученици в нощта, през която бил предаден на съд, и когато учредил тайнството евхаристия: та трапеѣа сню танноуоу провѣрѣзѣваше трапеѣоу 274б;

♦ n sg танное, μυστήριον Вж. танна: коньць танноуоумоу 176а

Често

ТВАРЬ (33), κτίσις (15б, 28а, 51а, 55а, 69б, 70б, 71а, 78б, 113б, 131а, 144б, 161а, 175а, 213б, 235а, 252б, 300б, 320а), κόσμος (28а] *rel.* оутварь, 39а), κτίσμα (114а, 217а, 243б, 288а), ποιήμα (148а, 283б), κατασκευή(189б), πλάσμα (224б), δημιουργία (103а)

косм. 1. Акт на сътворение от нищото: ѡ тварн, пері δημιουργίας 103а;

2. Целокупното мироздание – видимо и невидимо, особено в съчетанието всѣа тварь: промышляють бѣ о всен тварн н всєю тварью блгодѣѣа 213б (вж. още 51а, 78б, 113б, 131а, 175а, 235а);

3. Отделна тварна единица: вода...тварь бжнѣ прѣдѣбрана 148а

= твореннѣ, зѣданнѣ, зѣданое съзѣданнѣ, съставъ, мнрѣ, оутварь

Мар Ас Ен Син Киев Евх Клоц Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв., Мин1097г. ЕфрКрм Изб1073г. ЗлатострХІв. Догм

ТВОРЕНТВО* (5), ποιότης (61б, 136б, 142а, 153а] III разтвореннѣ, 190б)

Вж. качѣство: свѣтъ ...творентво качѣство бо естѣствно ѡгню 61б, където качѣство е изясняваща глоса.

*Терминът е образуван в резултат на погрешно етимологизуване от страна на Й. Екзарх, който извежда грц. ποιότης неправилно от ποιέω.

∅

ТВОРЕНТВЪНЪ (2), κατὰ ποιότητα (27а] III творѣтельнын); γενικώτατος (190а)

онт. Отнасящ се до творентво, качѣствен: творентвнын прѣблогъ 27а; творентвное разанчнѣ 190а

≠ нетворентвнъ

∅

ТВОРНТЕВЪНЪЗ (1), ποιητικός (49a] *III* **ТВОРНТЕЛЪНЪЗ**)
косм. Творчески: творнТВЪНА СНЛА 49a
Изб1073г.

ТВОРНТЕАЪ (11), ποιητής (101б] *I, II, IV, V* **СТВОРНТЕАЪ**, *III* **ТВОРЪЦЪ**, 114б] *I, III* **ТВОРЪЦЪ**), δημιουργός (70a] *III* **ТВОРНТЕЛЪНЪЗ**; 116a] *III* **ТВОРЪЦЪ**; 122a] *III* **ТВОРЪЦЪ**; 130б] *II-V* **ТВОРЪЦЪ**; 136б, 144a, 159a, 235a] *rel.* **ТВОРЪЦЪ**, 357a)
Вж. **ТВОРЪЦЪ**: еДННЪЗ БЪ НСТННЪНЪН, **ТВОРНТЕАЪ** всемоу н ГЪ 235a
∅

ТВОРНТЕАЪНЪЗ (2), δημιουργικός (204a), ποιητικός (205б)
косм. Който се отнася до Творец, творчески: **ТВОРНТЕАЪНА** СНЛА
≡ **ТВОРЪЪ** **НАРОДОТВОРЪЪНЪЗ** **НАРОДОТВОРЪНЪЗ**
ГрНазХІв., ЙоЛествХІв.

ТВОРНТН (64), ποιέω* (47б, 55б, 57a, 6бis, 68ater, 68б, 104a, 124a, 141a, 142a, 171a, 181бbis, 198abis, 198б, 205б, 265a, 267a, 268a, б, 286a, 296abis, 314a, 319бbis] *II-V* **СЪТВОРНТН**), κτίζω (27б] *I* **СЪТВОРНТН**, 55б, 71a, 103б, 286a), πράττω (140ater, 290a), δημιουργέω (90a] *III* **СЪТВОРНТН**), ἐργάζομαι (24б, 248a), ἀπεργάζομαι (137a), ἐμποιέω (187б), ἐπιτελέομαι (226a), ἐκπληρόω (242б] *V* **ЖНВОТВОРНТН**) **КАТАСКЕΥΑΖΩ** (314a] *I* **СЪТВОРНТН**); τηρέω νόμον (329б), ἐγείρω ναόν (296a), πολιτεύομαι ἀμαρτίαν (247б)
♦ **СВОЕ** **ТВОРНТН**, οἰκειόομαι (246a)

Срв. **ПРНСВАІАТН**, **ПРНСВОНТН** и **ОУСВОНТН**, **ОУСВАІАТН** в **ДОГМ**

♦ **УОУДА** **ТВОРНТН**, θαυματοурγέω (295б)

1. *общоупотр.* **Правя**, **вЪрша**: **Келнка** **УОУДА** **ТВОРАЩЕ** 24б; **се** **ТВОРНТЕ** **НА** **МОЕ** **ПОМННАННЕ** 265a (срв. още 124a, 187б, 295б, 296a, 329a);

2. *косм.* **ТВОРЯ** **ОТ** **НИШОТО**: **все** **еже** **ТВОРНТЬ** **ЕДННОУДАДЫНМЪ** **СЪМЪ** **ТВОРНТЬ** 57б;

♦ **PtcPraesAct** **все** **ТВОРН**, **ПАНТΟΥРГОС** (70б);

♦ **PtcPraesPass n** **ТВОРЕНО**, τὸ κτιστόν (27a, 69a] *II, IV, V, VIII* **ТВОРЕННЕ**): **ТВОРЕНО** **ЖЕ** **СЫ** **ВСЪКО** **НЪКЫНМЪ** **Е** **СЪЗЪДАНО** 27a;

≡ **СЪТВОРНТН**, **ЗЪДАТН**, **СЪЗЪДАТН**, **НЪЗ** **НЕБЫТЪНА** **ВЪ** **БЫТЪЕ** **ПРЪВЕСТН**

= **СЪСТАВНТН**, **СЪСТАВАІАТН**

* Терминът **ТВОРНТН** / **ПОІЕО** и **СРОДНИТЕ** **МУ** **СЕ** **СЪВЪРЗАТ** **С** **КОНЦЕПТА** ‘**СЪЗДАВАМ** **НЕЩО** **ЗАРАДИ** **САМОТО** **НЕГО** **КАТО** **ИЗЯЩНО** **ПРОИЗВЕДЕНИЕ** **НА** **ИЗКУСТВОТО** **И** **С** **ИДЕАЛНИ** **ЦЕЛИ**’ и **СЕ** **ПРОТИВОПОСТАВЯТ** **НА** **ПОНЯТИЕТО** **ЗАНАЯТЧИЙСКИ** **ТРУД** **ЗА** **ЕЖЕДНЕВНО** **ПРЕПИТАНИЕ** **С** **ПРАКТИЧЕСКО** **ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ** **И** **МАТЕРИАЛНА** **ЦЕЛ** (ДЪБАТН)

Често

ТВОРЪНЪЗ (1), κτιστός (177б] *III* **ТВОРНТЕЛЪНЪЗ**)
косм. Сътворен, дифференциален признак на обективно съществуващото: ДЪША ... **ТВОРЪНА** 177б
≡ **ТВОРИЕНЪЗ**, **СЪТВОРИЕНЪЗ**, **ЗЪДАНЪЗ**, **СЪЗЪДАНЪЗ**
≠ **НЕТВОРИЕНЪЗ**, **НЕСЪТВОРИЕНЪЗ**, **НЕЗЪДАНЪЗ**, **НЕСЪЗЪДАНЪЗ**

ЙоЛествХІв.

ТВОРЪЦЪ (38), ποιητής (39б, 52a, 84a, 103a, 107a, 130a, 144a, 170б, 205б), δημιουργός (19б, 27б, 64a, 90a, 104a, 111a, 115a, б, 140a, 146с1, 158a, 161б, 192б, 216a, б, 217б, 224a, 291б, 314a), κτίστης (105a), ὁ κτίσας (144б, 166б, 218a), ὁ πεποιηκώς (161б), πλάστης (286a), πλαστοурγός (173б)

косм. **Творец**, **сЪздатель** – **наименование** **на** **Бога** **в** **отношението** **Му** **спрямо** **творението**: **реветь** **са** **ГЪ** ... **ТВОРНМЫМЪ** **ТВОРЪЦЪ** 103a

≡ **ТВОРНТЕАЪ** **ЖНЖДНТЕАЪ** **ЗЪДНТЕАЪ** **НАРОДОТВОРЪЦЪ** **НАРОДОСЪТВОРЪЦЪ** **НАРОДОТВОРНТЕАЪ**

Евх Клоц Супр Изб1073г., ГрНазХІв. ГАМ ХронЙоМал Догм

Срв. **ЗЪДАТЕАЪ** в **Супр** **ГрНазХІ** в.; **СЪДЪТЕАЪ** в **Евх** **Клоц** **Супр**; **СЪЗЪДАТЕАЪ** в **Супр**

ТВОРЪЪ (12), τοῦ κτίσαντος (157a), τοῦ δημιουργοῦ (119б] *III* **ЗЪДАТЕАЕВЪ**, 130a] *III* **ТВОРЦЕВЪ**, 156б *III, V* **ТВОРЪЦА**, 163a, 168a] *III* **ТВОРНТЕАЕВЪ**, 173a] *II, III, IV* **ТВОРЪЦОУ**, 221б] *II-IV* **ТВОРЪЦА**, 283б] *rel.* **ТВОРЪЦА**, 288a] *II-V* **ТВОРЪЦОУ**, 320a, 344a)

косм. Който се отнася до Твореца
Клоц ЙоЕШ ПсТкХІв. Догм

ТВОРЪЪСКЪЗ (1), δημιουργικῶς (229б)
христол. **Творчески**, **като** **Творец***: **не** **сЪМЕНЪЪСЪКЪ** **НЪ** **ТВОРЪЪСЪКЪ** **СЪМЪ** **ДЪХЪМЪ** **НЕ** **МАЛЫНМН** **ПРЪБЫТЪКЪ** **НАКОНЪУАВАЮЩОУ** **СА** **ТЪЛОУ**, **НЪ** **АКЪ** **СЪВЪРЪШЪШОУ** **СА**.

≠ **СЪМЕНЪЪСЪКЪ**, **СПЕРМАТИКῶΣ**

* Този термин е свързан с църковното учение за възплъщението на Второто Лице на Пресв. Троица и за свръхестественото Му и непорочно раждане от Девица, съотносим с термина **БЕ** **СЪМЕНЕ**. Св. Григорий Богослов пише в първото си писмо до Кледоний срещу Аполинарий: “Ако някой казва, че Иисус Христос е сътворен човек, а после в него е влязъл Бог, такъв да бъде осъден. Защото възплъщението на Бога съвсем не е било такова”. Св. Кирил в писмото си до Несторий споделя: “Защото не обикновен човек се е родил отначало от Св. Дева и после в него да е слязло Словото, но съединението на Бога Слово с човека е станало в самото мигновение на зачатие то му в утробата на Девицата”. Появата на този термин е обусловена от несторианската ерес, според която Словото е по природа Бог, роден преди вековете, единосъщен на Отца. То не е страдало и не е възкръснало. По-скоро е живяло в родения от Мария човек. Този човек в Христа е сътворен и единосъщен на своята майка и на нас. И той подлежи на грехове, но е храм на Логоса. Затова и Богородица според несторианите не е Θεοτόκος, а Ἀνθρωποτόκος, Χριστοτόκος.

∅

ТВОРЕННЕ (10), κτίσις (169a), κτίσμα (141a] *II-V* **ТВАРЪ**), ποιήσις (315б), πῶγμα (184б),

φύσις (173a), γένεσις (64a] III бытїе), ∅ (30a] I, III сътвореннїе)

косм. 1. Акт на Божията Воля, при който от нищото се създава обективният свят като реализация на предвечно съществуваща в Божието съзнание идея: невнѣднма бо ꙗмоу отъ творенна мнроу тварьмн помышлаета внднтъ сѧ 169a;

2. Битие, вж. бытїе: словесьмь бо свонмь преведенн быша въ твореннѣ 64a;

3. Отделна тварна единица: Въ твореннхъ ова соуть добра, ова хольна 184б;

великое твореннѣ, μεγαλουργία (168a);

вьсе твореннѣ, τὰ ἅπαντα (94a)

≡ тварь, оутварь, зданнїе, зданое, сътвореннїе, мнръ

Супр ПандАнтХІв. ГрНазХІв. Догм

ТВРЬДЬ (19), στερέωμα (passim)

косм. Небесен купол: н тврѣдь нарече бѣ бытн н высть 149a

Вж. още небо

Син Евх Супр Киев ГАм ПандАнтХІв. Догм

ТЕПАНЦА (1), θερμη

отъ того самородьныхъ тепанць воды въсходатъ 154a

ТЕПЛОСТЬ (1), θερμη (149б] II, IV, V теплота, III теплота н великое горѣуьство)

Вж. теплота: аще бы не надълежала вода нзгорѣла бы отъ теплостн тврѣдь 149б

Супр

ТЕПЛОТА (4), **ТОПЛОТА** (1), θερμη (139б), τὸ θερμόν (134б), θερμότης (136б), θερμανσις (182a] III горѣуьство)

естеств. Топлина, физическо свойство: есенныхн възвратъ... посредѣ же нмын стодень н топлоты, соухоты же н мокроты 135a

≡ теплость

Супр Син ПандАнтХІв. ЙоЕШ Догм

ТЕПЛОТЬНЪ translatio libera

естеств. Който притежава свойството топлина: врѣху тврѣдн бѣ положн водоу сльнѣнаго радн н етерьскаго теплотьнаго нждьженна 149a

ТОЖДЬНЪ (1), ∅ 90a] III тждьствьнъ

Вж. тждь

∅

ТОЖДЬСТВО (6), ταυτότης (passim)

онт. 1. Тждьственост, равенство, еднаквост на предмета или явлението със самото себе си или пък равенство на няколко предмета помежду им;

2. тринит. Свойството на Божеството да остава винаги еднакво със себе си. Това свойство произтича по необходимост от неизменяемостта на Божествената природа. То е абсолютно и безусловно за разлика от временното, преходно

тждество на нещата със самите себе си, съдържащо техните вътрешни различия и противоречия, постоянно “снемаци се” в процеса на развитието: тждьство соущьства 78б ≠ разлнчнїе, разлнчьство

Догм

ТОПЛОТА, (1) θερμη Вж. теплота

ТРОИЦА (12), Τριάς (passim)

тринит. Троица*: вдннъ ксть бѣ...нже въ трїцн хвалнмъ 305б

* Според църковното учение Единият по същество Бог е троичен по Лица, ще рече, че едната Божествена същност се обладава еднакво от трите лица (ипостаси): Отец, Син и Св. Дух. В троичния Бог никое от Лицата не е първо или последно, не е по-голямо или по-малко, но трите Лица (Ипостаси) са единосъщни и равни помежду си. Основата на Божественото битие у трите Лица на пресв. Троица е една и съща, но начинът на нейното изявяване и съществуване във всяко от тях е различен. За пръв път терминът троица се среща у неоплатониците (Прокъл). Църковният догмат за троичността на Божеството в християнското вероучение са установени на Никейския събор през 325г. в противовес на възникналите антиринитарни ереси, отхвърлящи доктрината за триединството на Божеството (монархияни, евионити, ариани, савелиани).

Сав Евх Супр Рил Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм

ТРОУДЪ (7) πόνος 237a, 307b, ἄσκησις 216a

агиол. Подвиг: къ бѣу въсходъ трѣуды н болѣзньмн 216a

Догм

ТРЪПКОСТЬ (1), στρυφνότης (191a] III

трѣпкость)

естеств. Трѣпчивост, вкусово качество.

= трѣпкость

∅

ТРЪПКОСТЬ (1), τραχύτης (221б)

1. естеств. Вж. трѣпость

2. прен. метафор. Горчивина, тежест, трудност

∅

ТРЪПѢННѢ (3), ὑπομονή (234б, 299a), μακροθυμία (237a)

етич. Търпение*: подражаннмъ въроу, любѣвь, надеждю, жнтнѣ, страсть, трѣпѢннѣ (299a)

*Добродетел, състояща се в благодушно понасяне на всички беди, скърби и нещастия, неизбежни в живота на почти всеки човек. Бог е Бог на търпението (237a). Господ Исус Христос служи като най-висок пример за търпение (234б). Образец за търпение са и светиите (299a).

Зогр Мар Ас Сав Боян Ен Син Евх Клоц Супр Рил ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ГАМ. Изб1073г. Догм

Срв. трѣпѢннѣ в ПандАнтХІв.; трѣпѢьство в Клоц; дълготрѣпѢннѣ в Супр; дълготрѣпѢннѣ в Мин109бг. ПандАнтХІв. Догм; дълготрѣпѢьство в СинПатХІв.; дълготрѣпнїе в Мин109бг. КирилЙерусХІІв.

ТРЪБА (6), θυσία (253б, 274б] III жрътва, 301а, 333а] III жрътва)

култ.-рит. Приношение на Бога (извършване на дело, посвещаване на собственост, предмет или лице) в знак на благодарност и просба за помощ или като израз на покаяно чувство за извършен грях. Жертвоприношението е един от начините за изказване на молитвеното отношение към Бога, външна проява на вътрешната връзка на човека с неговия Създател, на чувството му за зависимост от Него

Срв. заколенне в СЗ (XIVв.)

◆ тръбѣж положити, θύω (301б)

култ.-рит. Принасям жертва; самъ си на трѣвоу за ны хѣсъ възнесе 253б

◆ ѳнстаѳа трѣба ‘безкрѣвна жертва’*: си естѣ ѳнстаѳа трѣба авѣ же бескрѣвнаѳа, юже ѿ възстока слѳнца н до запада себѣ приносити прѣкомъ гѣ рече. 274б

≡ бескрѣвнаѳа трѣба, бескрѣвнаѳа трѣба

* В Старозаветната епоха като безкрѣвно жертвоприношение се принасяли житни зърна или класове, брашно с елей, различни хлебни печива, масло и вино. Квас и продукти, съдържащи квас, не били използвани никога. В Християнската църква под безкрѣвна жертва се разбира тайнството Евхаристия, в което принесената веднѣж и завинаги от Исуса Христа кръвна жертва за целия човешки род бива заменена от безкрѣвната жертва на св. Дарове – кисел хляб и вино, примесено с вода.

◆ всѳа съжнѳаемаѳа трѣба, ὀλοκαύτωσις (243а)

култ.-рит. Всесъжжение*: водою нждегѣ всѳо съжнѳаемою трѣвоу 243а

*Жертвоприношение, при което цялата жертва се изгаря в огън. Всесъжжението означава, че приносителят на такава жертва принася цял себе си – и душа, и тяло, на Бога. То е прообраз на Христовата жертва.

Супр ГрНазXIV. Изб1073г. ПандАнтXIV. ЗлатострXIV. ХронЙоМал

Срв. всесъжгаганне в Изб1073г.; всесъжгагаемоѣ в ПандАнтXIV.; всесъжнѳаемоѣ в Изб1073г.; всесъжженне в ГАМ; всесъжженне в СЗ (XIVв.) Догм

ТРЪБНТИ (1), φθειρω 275б] III оѳнцати, V трѣвовати

Унищожавам, изтребвам (свързано със семантиката и мотивацията на трѣба, ск. Т. И.): трѣбнть ѳза.

ГАМ

ТРЪБНИЦЕ (2), ναός (235а), θυσιαστήριον (227б] II-V оѳнстѳно)

култ.-рит. Жертвеник, съоръжение, изключително предназначено за принасяне върху него на жертви: трѣбница ндољска сътрѣбница си 235а

ГрНазXIV. ЕфрКрм ХронЙоМал ПандАнтXIV. Догм

Срв. олтѳарь в Догм

ТЪЖДЕ (1), ληπρότης (191а)

естеств. Тлъстина, физическо качество

Ø

Срв. тоѳучность в Догм

ТЪЖДЕ (23), ὁ αὐτός (passim)

Тъждествен: 1. *тринит.* Диференциален признак на Божествената природа, според който Бог винаги е равен на Себе Си, пребивава един и същ и по същност, и по сила, и по съвършенства: тъжде естѣ ѳко н онъ по естѣствоу 42а; 2. *христол.* бѣ съвршенъ естѣствъмъ быстѣ естѣствъмъ ѳлѳкъ съвршенъ тъжде 231а; 3. *онт.* Равенство на няколко предмета помежду им: Петръ н Павелъ тогояжде естѣства естѣ 77а

≡ едннъ н тъжде

= едннакын

Често

ТЪНОСТЬ (1), ὀξύτης (189а)

естеств. прен. метафор. Висок регистър на тоновете: (ѳоѳвство слоухъ, ск. Т. И.) разоѳмѣеть (гласа, ск. Т. И.) тънось н тѳжестъ 189а

Срвн

ТЪНЪКЪ (8), λεπτός

естеств. Ефирен, физическо свойство: тѳнъка естѣства 123а; въздоухъ естѣ стѳхне тонко н легко 146с5

ТЪЛЪНЪ (4), φθαρτός (69а] II, V тѳлѳное,

III, VIII тѳлѳнное, 128а, 145а, 354а] III нстѳлѳнънъ) *онт./косм.* Тленен, който подлежи на тление – диференциален признак на одушевените материални субстанции: все оѳбо бытѳемъ тѳлно естѣ 128а

≡ тѳлѳнънъ; = съмрътѳнъ

≠ вестѳлѳнъ, бес /нс/тѳлѳнѳна, бес тѳла, вестѳлѳн, нетѳлѳнъ

Изб1073г.

ТЪЛЪННЕ (10), φθόρα (27а, 141б, 159б, 171бbis, 216б, 241б, 355б)

Вж. тѳлѳ: отъ тѳлѳнѳна же паѳе въз вестѳлѳнню прѳмѳнъ 355б;

◆ бес тѳлѳнѳна, ἄφθαρτος (33б] III, IV безъ нстѳлѳнѳа, 171б); *adv.* ἄφθαρτον (343б] II, IV вестѳла, III нетѳлѳнънъ)

а) *теол.* Нетленен, диференциален признак на Божествената природа. Като чист Дух, проста и несложна субстанция, Бог не подлежи на тление и разложение: н то нѳсть съказанью соѳцѣствоу бѳнню коже н несътворенъ н безначальнъ н безъ нзмѳненѳа н бес тѳлѳнѳна 33б

б) *есх.* Нетленен, диференциален признак на възкресеното човешко тяло: се оѳбо тѳло тѳлѳѳюще н раздрѳшѳае са, се възстанеть вестѳлѳнѳна 343б

Супр ЕфрКрм ГАМ Догм

Срв. вестѳлѳнъ в Супр; вестѳлѳнънъ в Супр; нетѳлѳнънъ в Евх Клоц Супр Ап; нетѳлѳнъ в Слепч; нетѳлѳнънъ в Супр Христ Слепч Мак Служ Мин1097г. ПандАнтXIV. Догм;

нѣтълѣнѣмъ в Мин1096г.; нѣтълѣнѣн в Изб1073г.
ПандАнтХІв.; нѣрастълѣнѣнъ в Догм

ТЪЛѢНЪНЪ (1), τῆς φθορᾶς (262б)

онт. Отнасящ се до тление: смъртъ тълѣнѣна 262б

ЙоЛествХІв. Догм

ТЪЛѢТН (4), φθείρω (passim)

онт. Подлежа на тление, в процес на тление
сѣм: се оубо тѣло тълѣющѣе н раздрѣшнае сѣ, се
въстанетъ бестѣлѣнѣна 343б

≡ ТЪЛЪНЪ БЫТН

Евх Супр ГАм Сб1076г. Догм

ТЪЛѢА (24), φθορά (60а, 69б, 195а] III пнтѣнѣ,
203б, 218б] III тълѣнѣ, 220а, 222а, 223б, 234а,
б, 236б, 241б, 242а, б, 261а] III тълѣнѣ, 263б] III
тълѣнѣ, 354а] III нстълѣнѣ, 357б] III тълѣнѣ н
смъртъ)

1. *онт.* Тление, едно от свойствата на
одушевените материални субстанции: всѣ же
тварь ...по своѣмоу кѣстѣстоу тѣлѣ повннѣетъ сѣ
69б;

♦ нѣ тѣлѣа (1), ἀφαρσία (354а] III нѣтълѣнѣ, V
нѣтълѣа)

Вж. нѣтълѣнѣ: въстаетъ нѣ въ тѣлѣа 354а

≡ ТЪЛѢНѢ

≠ нѣтълѣа, бестѣлѣа, бестѣлѣнѣ, нѣтълѣнѣ

♦ бестѣлѣа, ἀφθόρωζ, (20б] III без нстълѣнѣнѣ);
ἀφαρτισθείς (353а), οὐδὲ φείρεσθαι (89а] III
нѣтълѣнѣнѣ)

а) *теол.* Нетленен, дифференциален признак на
Божествената природа. Като чист Дух, проста и
несложна субстанция, Бог не подлежи на тление
и разложение: бѣ естѣ... бестѣлѣа 89а;

б) *христол.* Нетленно. С този термин се
означава свръхестественото съединяване на
Божеството с човешката природа в Лицето на
Иисуса Христа, в противовес на еретическите
лъжеучения, според които Иисус Христос не е
выплѣтил се Бог, а простосмъртен човек, в
когого Божеството обитава само по благодат.
Този термин изразява тайната на обожанието на
човека, извършено чрез Боговыплѣщението, и
неразрушимото дори при кръстната смърт
съединяване на Божеството с човека в
Личността на Иисуса Христа: бес тѣлѣа отъ сѣты
мѣн н бѣа дѣвы родн сѣа 20б;

в) *сотир.* Благодатното състояние на нетление,
дарено на изкупеното човечество след
кръстната смърт на Иисуса Христа: да ны
оунстнтъ н бес тѣлѣа сътворнтъ, ἀφαρτίζω 261б

≡ нѣтълѣнѣ

≠ ТЪЛЪНЪ

Зогр Мар Ас Сав Мин1097г. ГАм Догм

ТЪММ (16), σκοτός (356bis, 36а, 116abis, 131а,
131бter, 132а, 146с13, 148а, 215б, 233б), νύξ
(102б)

косм. Тъмнина, мрак. Според християнските
космологически схващания тъмнината не е
субстанциална. Тя е просто липса на светлина:
коѣ во прнчастѣе тѣмъ къ свѣтоу 233б

Зогр Мар Ас Сав Боян Син Евх Клоц Супр Хил
ПандАнтХІв. Изб1073г. ПандАнтХІв. ГАм

ТЪЛО (21), σῶμα (passim, 179а] V лѣто; 229б]
I дѣло)

естеств./антроп. Тяло*: мѣсто бо естѣ
комоужьдо тѣлесн того шѣатѣе 147а, срв. още
179а, 181б, 182а; се оубо тѣло тълѣющѣе н
раздрѣшнае сѣ, се въстанетъ бестѣлѣнѣна 343б.

= ПЛЪТЬ, ВЕЩЬ

*Гръцката дума σῶμα е мотивирана от глагола σῶζω с
основно значение ‘запазвам целостта на нещо’. Семата за
‘цялото и неговите части’ се съдържа и в концепта на
понятието σῶμα ‘тяло’. Тялото се възприема като
единство от части, съществуващо благодарение на тяхната
тясна устойчива взаимна връзка. В контекст 229б на
преден план се изтъква мисълта за тялото като завършено
цяло, а в 343б – разрушаването целостта на това единство.
Целостността като свойство се определя от сложната
съставност на материалните същности и се противопоставя
на идеята за проста несложност на духа. Тя изразява
вътрешното единство на нещата, тяхната разграниченост
от околната среда. Целостността на тварното се разбира
като относителна пълнота, всестранно обхващаща всички
свойства, страни и връзки на обекта, а също и като
вътрешна обусловеност на вещта, като онова, което
определя нейната специфика. Освен като сложно
съставено от части цяло тялото се мисли и като форма на
организираната материя. За разлика от термина ПЛЪТЬ,
който означава свойството плътност, вещественост на
материята, Тѣло носи идеята за структурата ѝ. То е
нейното линейно очертание, подлежащо на художествено
изобразяване. Тялото е форма на субстанцията. Тялото е
видим художествен образ на човека, средство, чрез което
се проявява духът. В ЙоЕБ терминът ‘тяло’ се среща
преимуществено в натурфилософски контексти в едно по-
широко абстрактно значение – ‘всяка триизмерна форма на
нещо’ (Срв. значението на термина ‘тяло’ в съвременната
физика).

Често

Т– жѣсть (1), βαρύτης (189а)

естеств. прен. Нисък регистър на тоновете:
(чуувѣство слѣухъ, ск. Т. И.) раззѣумѣетъ (гласа, ск.
Т. И.) тѣнѣстѣ н тѣжѣсть 189а

Супр ПандАнтХІв ЙоЛествХІв. ЕфрКрм Догм

Т– жѣкъ (6), βαρύς

естеств. Тежѣк, физическо свойство: вода естѣ
стѣхне мокро н стоудѣно, тѣжѣко н долѣупѣрнѣво
148а

Догм

оу

ΟΥΚΡΟΜΝΕ (2) Въ израза ουκρομνне естествоу, τὸ παρὰ φύσιν (215б)
онт. Противоестественно. Вж. още естество.

ΟΥΜΖ (24), νοῦς (passim)
антропол. Ум*: Δῖσα οὐβο несть соущество жнво, проста н бесплътна...не много въ себе нмоущин оума, нъ часть сен чнстѣншна 177а

Νοῦς е едно от основните понятия на античната философия, означаващо световна концентрация на всички актове на съзнание и мислене. За първи път това понятие се е появило във философията на Анаксагор, където то се схващало като принцип на оформянето и реда по отношение на безформената материя. Идеалистическо тълкуване това понятие получило у Платон, и особено у Аристотел, у когото то е форма на всички форми, намираща се във вечно самосъзерцание. Голямо значение това понятие придобило у неоплатонниците, където то се схваща върху почвата на аристотелизма като особен род свръхсетивно битие, осмислящо целия свят и придаващо му определена форма. Материалистите също използвали това понятие. Демокрит разбирал νοῦς като кълбообразен огън. Космологическо значение това понятие има и у Талес. У античните материалисти νοῦς е съвкупност от законите на природата или техен източник, който те си представляли в сетивно-материална форма. В гносеологията Демокрит рязко противопоставя νοῦς като принцип на точността на неясните сетивни усещания, които внасят объркване и безредие в познанието. Античният νοῦς е винаги извънличен и дори безличен в противоположност на християнското учение, намиращо в него лично начало. Понятието 'ум' не е познато в Свещеното Писание на Стария Завет, а в Новия Завет се среща само три пъти (Мк. 5:15, 12:33; Лк. 8:35). В ап. Павловите послания и оттам в патристичната литература терминът прониква вероятно от Аристотел или стоическата антропология. Душата според Сократ и Платон съдържа в себе си ума като отделна своя способност, като орган на съзнателния живот (Срв. 199а), на мисленето (Срв. 41а,б, 57б) и на познанието (Срв. 17а, 60б).

В "Точното изложение на православната вяра" умът е най-вече орган на мисленето като теоретична (познавателна) човешка дейност /257а/. Чрез него се направлява знанието, мисленето и разбирането. Познавателната дейност на ума е затъмнявана от грубата плътска безчувственост на тялото. Умът обаче ръководи не само зрението, мисленето и разбирането, но и поведението на човека, регулира нравствения ред в сътворения свят, следователно помага за създаване на духовно общение с Твореца и за възходжане към Него. Той е орган на духовния живот на човека, който мотивира неговите желания и поведението му, избира целта и формата на неговите постъпки, В мотивацията на желанията и постъпките на човека умът не е изцяло автономен. Той е битийно обусловен от Бога, възприема Божията воля и действа съобразно нея, което и лежи в основата на богопознанието. Човешкият ум е сияние на божествения ум

Често

ΟΥΠΟСТΑΣЬ (43), ὑπόστασις (19б] II нпостась, III съставъ, V съставъ оупостась 40б, 46а] III съставъ, V съставъ оупостась, 51а, III, V составъ, глоса в III нпостась, 53а] I, II, IV съставъ оупостась, III съставъ, 54б] III съставъ, V съставъ оупостась 62аб, 64б, 68б¹] V съставъ оупостась, 68б²] III съставъ, 71а, 73а¹] V съставъ оупостась, III составъ, 73а²] III нпостась, 73а³] III съставъ, 74а, 74бbis] III нпостась 75б¹, III составъ, 75б²] II оустась, III съставъ, V съставъ оупостась 76а] III нпостась, 79б] III съставъ, 80а] III съставъ, 80б] III съставъ, 83б, 229б, 230а] III съставъ 230б] III нпостась срѣѣ съставъ, 231а] II постась, III нпостась, V съставъ постась, 239б] I собъство, III составъ, 245а] III нпостась срѣѣ съставъ)

онт. Ипостас, лице, самостоятелно субстанциално битие, субект, разбираен като носител на свойства, състояния и действия*: а нмъже еднносущество н самы в себѣ соуть оупостасн н тождество нхъ хотѣнью же н дѣнствоу н снлѣ н властн н постоупоу 76а.

*Ипостаста по необходимост притежава същност (вж. същчество /1/) в съвкупност със случайни свойства (акциденции). Тя съществува сама по себе си и се възприема актуално, непосредствено, докато същността (substantia) има опосредствано битие в ипостаста и чрез нея. За разлика от същността, която е общо субстанциално битие, ипостаста е единично (частно) такава (οὐσία μερική).

= съставъ, собъство

◆ въ оупостасн, ἐνυπόστατος (40б, 62б] V въ съставъ оупостасн), вж. възупостасьнъ

◆ по оупостасн, καθ' ὑπόστασιν (45а] II, VIII по оустасн, III по съставоу, V въ съставъ) – *онт.* субстанциално: по оупостасн быти 45а

◆ без оупостасн, ἀνυπόστατος (40б] V без състава оупостасн, 43б] III бесъстава, V безъсъставно, 44а] III безъ состава, V безъ става), вж. несъставьнъ

АтАлексСрещуАрХV в., ПандАнтХIв.

Podskalky 15б; Христова-Шомова 2004 : 480 и сл.

Срв. безлчънъ и бесъставьнъ в Догм

ΟΥΠΟСТΑΣЬНЪ (8), ὑποστατικός (73б), ἐνυπόστατος (41а] III, V съставьнъ, 68а, 71abis, 229а, 285б] III съставьнъ), καθ' ὑπόστασιν (287б] II-V естествомъ)

онт. 1. Който се отнася до ипостас: въ тѣхъ бо едннѣхъ оупостасьныхъ свонствѣхъ различествоуютъ.

2. Вж. възупостасьнъ: оупостасьно нмать своѣ слово 41а

Мин1097г.

ОУПЪВАННЕ (1), παρησία (294а)

етич. Упование – дръзновение в Бога: снн жнвн соуще съ оупъваннемъ боу престоатъ

= надежда

ОУПЪВАТИ (1), θαρρέω (330б)

етич. Уповавам (се) – имам дръзновение в Бога: бжнемъ словъмъ оупъвавъше
Срв. възъповати, надъвати са, науаати са в СЗ (XIV в.)

ОУРАНОСЪ (1), οὐρανός

косм. Небе: оураносъ во са съказаеъ елннъскы горы зьръны 1266
∅

ОУСПЪШЫНЪ (2) ψυχοφελής

етич. Душеполезен: доуши оупъшынъ 3066
Срв. доушепользынъ в Сб1076г.

ОУСТАВЪ (8), ὄριον (176), νόμος (173а), ὄρος (21а, 105а)

онт. Предел, граница, установление, определение: егоже (англа, ск. Т. И.) сущьства вндъ [н] оустваъ едннъ творьць вьсть 105а; [по] оустваоу н словесн 21а || божествен закон, богоустановен порядък: да си мы преданна любнмъ н пребыванмъ въ ннхъ, не предлагающе оуставы вьчумыа 17а; творьче помышленне ... законъ н оустваъ прѣлѣпъ естъ 173а = законъ, строн, оустрон, оустроенне Евх Супр ГрНазХІв. ЕфрКрм. Изб1073г. ПандАнтХІв. ЗлатострХІв. Догм

Срв. оустваенне в Супр; прѣдѣлъ в Догм

◆ без оустваа ὀρίστος (306, 88а)

теол. Безграничен, неограничен – дифференциален признак на Божествената природа: како во естъ плъть, нже естъ вес коньца н безъ оустваа н необразьнъ н неумьжнмъ н невнднмъ н простъ, н несъложнъ 306 = не въ оустваъ, ὑπερίοριστος (48а), ὀρίστος (108б] III неуставьнъ)

Срв. беспрѣдѣлъ, беспрѣдѣльнъ и неопрѣдѣленъ Догм

ОУСТАВЫНЪ (4), ὀρισμένος (289б¹), προθέσμιος (289б²)

Определен, установен:

а) *онт.* Съобразен със законите на битието, вложени в творението от Твореца: оуставьнын годъ 289б, вж. законъ.

≠ без оустваа, нн оуставьнъ, не въ оустваъ

б) *библ.* В съчетанието оуставьнына къннгы 2а ‘канонически книги’.

= нарочытна къннгы 311а

Срв. роуьныа къннгы н вьнарочытна къннгы в Изб1073г.; челесныа къннгы в ПандАнтХІв.

в) *ангел.* С отрицание нн оуставьнъ, ὀρίστος (108а) ‘който няма определена и неизменна форма’ – свойство на безплътните субстанции да приемат различни призрачни образи: нн оуставьнына же, гла, не бо яци же соуть, показаютъ са, достоннънмъ, нмъ бѣ явнѣн са акоже могутъ вндѣщи н вндѣтн 108а

Супр ПандАнтХІв. Изб1073г. Догм

Срв. опрѣдѣленънъ в Догм

ОУСТЪПЛЕННЕ (2), συχώρησις 208а; ∅ 207б

иконом. Допущение, вж. послабѣнн: По оустоупленню же послабѣнть многашьды н правьднваго вьнесѣн въ напастн 208а

≡ послабѣъ послабленне прощенне поустъпленне съмъщенне

Срв. ослабленне (Срезн), попуцанне в Изб1073г.; попусть в СЗ (XIV в.); попущенне в СЗ (XIV в.) Догм

ОУСЪНЪТН (3) κοιμάομαι

есх. PtcPraetAct оусопъшь – покойник: яко гѣ възскрсе науатъкъ оусопъшнхъ 3526

Догм

ОУТВАРЬ (10), κόσμος (131а, 157б] III красота; 182а, 266а, 275б] II-V мнръ, 326б, 332с5), διακόσμησις (113abis)

G sg оутварн, космоікός (243а)

косм. 1. Красота, вьншна изрядност: свѣтъ ...крашеные н оутварь всен внднмѣн тварн 131а;

= крашенне, краса

2. Видимият материален свят, мислен с неговата подреденост и хармоничност, ритмично и хармонично устройство на вселената, стройна последователност и повторяемост; мала оутварь члѣвѣкъ естъ 182а;

3. Грешен свят: прн нон водою бѣ оутварн сѣн грѣхы пополока 243а;

≡ мнръ, тварь, свѣтъ

4. *ангел.* Иерархически ред, = διακόσμησις*: ...на троіе разлоуѣаа тронъскына оутварн 113а

*Философски термин, водещ началото си от пифагорейците /Срв. Arist. Metaphys. 1.5.2; Phragm.13)

Супр ГрНазХІв. Изб1073г. Мин1096г. ЗлатострХІв.

ОУЧЕННЪ (10), μαθητής (passim)

1. *общоупотр.* Ученик, лице, ползващо се от уроците и наставленията на друг: елнсън же сего (іліа, ск. Т. И.) оученнкъ 332с 14;

2. *св. истор.* В Новия Завет така били наричани най-близките и верни последователи на Исуса Христа, в тесен смисъл 12-те апостоли, които Той избрал за свои спътници и помощници, а в широк – още 70 особено ревностни Негови привърже-ници, които обаче за разлика от апостолите не били постоянни очевидци и свидетели на Божиите дела и не били облечени в цялата пълнота на властта и силата, с които били облечени първите: завѣтъ новъ положн стѣимъ свонмъ оученнкѣмъ 264а
Често

ОУЧЕННЕ (9), μάθημα (185а), μάθησις (43б] I, III отълоученне), λόγος (25а), διδασχή (302б), διδασκαλία (25а), τάξις (132с31] I оученненне), παράδοσις (17б] rel. прѣданне)

1. *общоупотр.* Учене, обучение: дѣшныа (сластн, ск. Т. И.) соуть елнкоже едннѣа соуть дѣша подовьны къ себѣ елнкоже w оученнхъ н вндѣннхъ 185а; любан оученне, φιλομαθής 307б || поучение, проповед: поповн чѣто естъ нно

Дѣло развѣтѣ оученѣа 3б || придобито знание, образование: нѣ ꙗкоже бѣже слово ... не без оупостаси ни отъ оученна прѣбывѣше 43б || наставление, назидание: пнса са на памѣть намъ н оученне 302б

2. *гнос.* Система от знания относено нешто, които биват предавани от едни лица на други в писмена или устна форма: пастоусн же н оучителе ... добрынми оученни всвѣщахоу ... заблаоуднвѣшаа 25а, τῷ λόγῳ τῆς χάριτος ‘с учението на благодатта’, = Христовото учение || завет: не преступающе бѣжна оученѣа 17б;

= прѣданне

3. *мист.* Харизматичен дар на учителство, низвеждан в св. тайнство ‘свещенство’ под въздействието на благодатта на Св. Дух, върху ръкополагаемия. Този дар се проявява в мъдро наставничество и, както всички останали, се потвърждава от Църквата и одобрява и възприема от вярващите: ни оученю дара прѣахомъ 25а

♦ отъ бѣ дано намъ (свѣтнѣннкомъ, ск. Т. И.) оученне sic!, вм. оученненне 132с31

Зогр Мар Ас Сав Ен Син Клоц Супр Хил ЗогрФрагм ГрНазХІв. ЕфрКрм Изб1073г. ПандАнтХІв. Догм

Срв. наоученне в Догм

ОУЧЕНЕЛЪ (5), διδάσκαλος (24б, 224а, 298а, 306б); ὑποφίτης (25б)

1. *общоупотр.* Учител, духовен наставник: самъ творьць н гѣ за свою тварь въздвнгнець брань н дѣлѣмъ оучитель бѣдетъ 224а

2. *мист.* Харизматично служене: тѣхъ (на апостолите, ск. Т. И.) намѣстѣнницн соуть н прннмѣнницн н дароу н снлѣ пастоусн же н оучителе 24б, срв. още 298а;

3. Особена група църковни писатели, на които Църквата дава почетното наименование “църковни учители” поради изтъкната ученост и заслуги за църковната наука и в борбата за защита на църковното учение. Като велики вселенски учите-ли се прославят св. Атанасий Александрийски, св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и св. Йоан Златоуст, а след тях св. Кирил Александрийски, св. Кирил Йерусалимски и др.: мало еже исемь прннан отъ оучитель стѣнхъ 25б, ὑπὸ τῶν ὑποφίτων τῆς χάριτος

Често

Х

ХЕРОУВНМЪ (2), Χερουβίμ (113а, 300б)

ангел. Херувим*: многоучнтни хѣроувнмъ 113а

*Херувимите са висш чин в небесната йерархия (втората от деветте ангелски степени според учението на св. Дионисий Ареопагит). Те са най-приближените до Бога разумни сили, надарени от Всевишния с особени

свършенства и имащи свое особено служение. Те са висше отражение на славата Божия.

Супр Мин1096г. СЗ (XIVв.) Догм

ХЛѢБЪ (21), ἄρτος (passim)

мист. Хляб – основното вещество, което се използва при тайнството евхаристия наред с виното*: хлѣбъ обьщеванын не хлѣбъ простъ естъ нѣ єдннованы къ бжѣствоу 273б

*Хлябът, с който се извършва причащението, трябва да бѣде пшеничен и квасен (ἄρτος), за разлика от опресноците в Старозаветната и по-късно в Римокатолическата Църква и някои юдействащи християнски общини (евнионитите), чист и по качество, и по начин на приготвяне

Често

Срв. артоусъ (Срезн)

♦ прѣдъположенын хлѣбъ 270б τῆς προθέσεως ἄρτος ‘хляб на предложението’

♦ хлѣбъ н ѱаша – св. евхаристийни дарове: аще ѱсте хлѣбъ съ н ѱашоу сню пьете, съмъртъ сына ѱлѣа повѣдаете 265б

= пльтъ н крѣвь божна 269б

Срв. стѣна страстн (Срезн), стѣна дарн в ЙоЛествXIVв.; дарованна в ГрНазХІв.; стѣна танны в Служ (Срезн); свѣщенна в ЕфрКрм; добродарьствнє в УстКрм; благодаренне в Догм; прнѱстнє в ПатСинХІв.; прнѱщенне (Срезн)

ХОДАТАН (1), μεσίτης (226б)

сѱтир. Посредник, ходатай (ІТим2:5; Деян4:12; Йо14:6). С това наименование на Исус Христос се означава същността на Неговото тройко служение на Първосвещеник, Пророк и Цар (Учител, Пастир, Съдия): ходатан бѣу н ѱловѣкомъ бѣаець 226б

*В качеството си на първосвещеник Исус Христос се явява посредник между Бога и човеците, Който се застъпва за всички в молитвите Си и принася Себе си в жертва като откуп за греховете на света. Като Пророк посредническата му функция се състои във възвестяване на хората чрез благовестието волята на Небесния Отец, а като върховен Съдия – в изпълняване Божиите определения за човечеството.

Клоц Евх Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

Срв. нсходатан в Супр; нсходатанннкъ в Супр ГрНазХІв.; нсходатанствѣнъ в Догм

ХОТОВАРЪТЪНЪ (1), ἐθελότρεπτος (177б)

етич. С изменчива воля, колебаеща се между избора на добро или зло – диференциален признак на грехопадналата човешка душа: ꙗкоже во ѱко въ пльтн, тако н въ дѣшн оумъ самовластѣнъ. Хотѱцнн же н дѣтельствѣна, нзвратѣна, еже хотовратѣна, небонъ н творѣна = волевратѣнъ, хотѣнѣемъ нзвратѣнъ, хотѣннѣемъ нзмѣнѣа с- 26а

≠ нензвратѣнъ, нензмѣнѣнъ

Ø

Срв. хотепрѣвратѣнъ, хотѣнопрѣвратѣнъ в Догм

ХОТЪННЕ (35), θέλημα (76а, 78б, 81а, 95а, 116а, 126а, 206а, 213abis, 217б, 226б, 111а, 112б), θέλησις (50б, 57а, 79б, 176а, 206а, 316а), βούλησις (45б, 55а, 357а), βούλημα (48б, 82б), ὄρεξις (95б, 181а, 202а), ἔφεσις (104б, 168а, 220б), ἐπιθυμία (161а), προαίρησις (26а), γνώμη (105б), ὁ προηρουντο (196а)

1. *общоупотр.* Желание, = ἔφεσις, ἐπιθυμία: хотънне жнзнн 220б; βεζουμαε хотънне 161а || любов: къ бѣ хотънне 104б || похот, сексуално желание: не ѿ хотънне...нан съвъкоупа мѡужьска ... въ прѣвстѣмъ ложн дѣла прнемъ 226б || нагон, = ὄρεξις: ѣстѣвнѡе хотънне 202а, срв. 95б

2. *etim.* Вж. вола:

теол.: зъданые нмъже бжнн хотънныа дѣло сы, = βούλησις, βούλημα;

ангел.: (ἀγγέλ) естѣство мыслъно, ραζουμъно же н самовластъно, хотъннѣмъ нзвратнѡ 105б;

в) *антроп.*: егоже бо бытѣ ѿ нзврата наѡаша то н ... хотъннѣмъ нзмѣннѡа са 26а, = προαίρησις, γνώμη вж. оже нзборъ;

Син Супр Клоц Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм
Срв. произволенне в Догм

ХОТЪТН (47), θέλω (45б, 48б, 58а] III въсхотѣтн, 117а, 127а, 146с14, 195б, 199б, 202б, 206abis, 212бbis, 213бbis, 214а, 215а, 264а, 318б, 356б), βούλομαι (129б, 249б, 262а, 277а, 294б), μέλλω (154а, 159б, 163а] V похотѣтн, 220а, 223б, 319б, 333а, 351б), ὀρέγομαι (199abis), ὀφεῖλω (317а), проμηθεομαι (220б)

1. *общоупотр.* Иском, желая: нже хотахоу лнштн н тѣхъ сладостнн 220б || възнамерявам: прѣвое оубо водѣ повеаѣ бѣ нзвестн дѣшо жнвоу, нмъже бытн хоташе водою н ... стынмъ дѣхомъ поновленне ѡлвкоу 154б || като спомагателен глагол за образуване на бъдеще време: аще оубо не себѣ нмъ бытн то не зан быша былн, прѣжде бо бытн тн тѣгда доврѡу нан зълъ бытн. Да аще хоташе бытн бѣгодатн бжнн радъма еже зълѡмъ отъ своего нзволеннѡа хошетъ бытн, ставнѡлѡ на бы бытн то зло бы прѣдолѡло бжнн бѣгодатн 319б

2. *etim.* Изъявам акт на свободна воля: бѣ хотѣвъ тѣчю ѿ небытыа въ бытые все преведе 58а; ♦ *PtcPraesAct* хотан, θελητικός (21а, 177б)

etim. Комуто е присъщо свободното волеизлияние – дифференциален признак на личните същества:

а) *христол.*: въ дѣвоу естѣствоу ραζουμъноу, хотащѡу же н дѣвнствоуѡуѡу 21а;

б) *антроп.*: дѣша хоташн 177б

≡ въсхотѣтн, = помыслнтн

Често

ХРАМЪ (2), ταμείον (293а), οἴκημα (75а)

1. *общоупотр.* Сграда, здание: сътворнтн храмъ 75а;

≡ зъдание, домъ

2. *култ.-rit.* Храм – особено, отличаващо се от другите сгради, здание, посветено на Бога и предназначено за извършване на обществено бгослужение в него: храмн бжнн 293а

= цркъкы, домъ божнн

Зогр Мар Ас Сав Син Евх Служ Супр ГрНазХІв. ЕфрКрм
ПандАнтХІв. Догм

ХРНСТ(ОС) (13) Χριστός ‘помазаник’ (passim) *христол.* Помазаник, месия*: въ хрнста крѣстнтн са 240б.

*Названието ‘помазаник’ произтича от обредното помазване със свещено миро, чрез което се преподават даровете на Св. Дух. Помазаници от древност наричали царете, първосвещениците и пророците, върху които било извършвано помазване като символ на обличане във власт. Богочовекът Иисус е наречен Христос, защото на Неговата човешка природа били преподадени извън мяра всички дарове на Св. Дух и по този начин Нему в най-висока степен принадлежи знанието на пророка, светостта на първосвещеника и могъществото на царя. Името Христос – Месия, Помазаник – характеризира месианското достойнство на Богочовека Иисус.

≡ хръстъ

Често

ХРЪСТЪ (18), Χριστός ‘помазаник’ (passim)

Вж. хрнст(ос): мнози же хръстн їсн, нъ єдннъ ρаспнатын 255а

Често

ХРЪЩЕННЕ (1), βάπτισμα (240а] I крѣщенне)

мист. Вж. крѣщенне: вбразъ съмъртн хѣвы ѣстѣ хрѣщенне 240а

Сб1976г. ЕфрКрм

ХОУМЪ (3), χυμός (179б, 180а, 190а)

естеств. Сок, телесна течност: дѣ чѡувѣство въкоуъсѣ естѣ; хоумомъ, рекъше нзланѡмъ прннмъно 190б

= нзланъ 179б

∅

ХЫТРЬЦЪ (2) 29а, б τεχνίτης

косм. Творец: Не хытрьцъ лн всего того н слово всемоу положн

Догм

Ц

ЦРЪКЪ (13), Ἐκκλησία (60б, 254а, 341б), ναός (258а, 294abis, 296а, 301а, 339б, 353а), τὸ ἱερόν (284а)

1. *еклесиол.* Църква – богоустановено общество от вярващите в Иисуса Христа, членовете на което са съединени помежду си чрез вярата, Божия закон, свещената йерархия и тайнствата под невидимото управление на Сина Божий и Св. Дух с цел достигане на вечен живот и спасение: оуѣнтъ оубо всаѡуьскаѡа н апостольскаѡа цркъкы 60б, срв. 341б

◆ ветъхана црѣкы 339б – древноеврейската религиозна община

= жндовската црѣкы 339б

2. *култ.-рит.* Храм, светилище, култова сграда: црѣкы соломонѣ 258б, срв. 254а, 284а, 296а || *предобраз.* Разоритѣ црѣквѣ сню н въ трѣхъ днѣхъ възгражю ю 353а

3. *прен. метафор.* Християнинѣт като храм Божий: поучстн дѣшныныхъ црѣквѣ бжнн 294а

Често

Срв. сватнло в СЗ (XIVв.); сватнлнще в Догм; съборьннца в ЕфрКрм МинЧетФевр; нзборьннца в МинЧетФевр; възведенне и нзведенне в СЗ (XIVв.)

ЦѢЛОМѢДРЪСТВО (1), τὸ σωφρονοῦν (290а)

етич. Целомѣдрие: цѣла мѣдрѣства помыслъ 290а

ГрНазХІв. ЕфрКрм.

Срв. цѣломѣдрне в Евх, Супр Мин109бг. ПандАнтХІв. ЕфрКрм ГАМ; цѣломѣдрованне в Супр; цѣломѣдрѣствне в Клоц; цѣломѣдрѣсть в Евх ЕфрСирXIVв.; цѣлооумне в ГрНазХІв., цѣлооумѣство в ГрНазXIVв.

ЦѢСАРЬ (14), βασιλεύς (passim)

1. *държ.-администр.* Върховен управник, повелител, владетел

◆ *библ. мн. ч.* Наименование на ветхозаветните летописни книги: кннгы първыа н възторѣа цѣрь 311а

Срв. Цѣсарѣствна, Цѣсарѣства в Изб1073г., Цѣсарѣскыа кзныгы в Изб1073 г. МинЧетФевр, Дѣянна Цѣсарѣска в Изб1073г.

2. *теол. прен. метафор.* В богословието този термин означава свършената независимост, всецелата пълнота и безграничното величие на Божията власт. Такава неограничена власт принадлежи единствено на Бога, първоизточник и начало на всяка човешка власт: гѣ цѣрь есть 291б

◆ цѣрь цѣремъ 291б – наименованието представлява синтактична калка на еврейския суперлатив и в буквален превод гласи 'цар на царете, най-великият цар' (срв. още небо небесное, вѣкъ вѣковъ богъ богъмъ, господъ господъмъ, пѣснь пѣсньмъ и пр.)

3. *антроп.* Определение на човека по отношение към останалото видимо творение: сътворн оубо бѣ ѣлка ... цѣря земьнымъ 175а, срв. 163б

Често

ЦѢСАРСТВО (1/6), βασιλεία (212б)

етич. прен метафор. Царство Божие (Христово, небесно) – висше благо, състоящо се в свършено и хармонично общение на духовните твари с Бога, с целия свят и един с друг – централен пункт на християнската етика: бѣ ... хоцетъ ... всѣмъ спѣстн сѣ н цѣ(с)тво его полочунтн 212б

Често

Υ

ΥΝΗΣ (12), τάγμα (203а); τάξις rel.

онт. Йерархичен ред – богоустановен строй на постѣнно отдалечаващи се образи на Първообраза Бога: да ун(с)ма н уннъ възложнтъ сѣ въ мнрѣ 144а; всѣа властн н унны строа н всѣаки властн н унна прѣвышьна 49б; разоумьннн уннн 107а, ≡ анъгѣлстнн уннн 203а, срв. 172а; вышьнъ уннъ 122а; земьнъ уннъ 115а; зѣвздыннн уннн 143б

◆ по унноч – съобразно степеня: по унноч свѣтъ ддровьнын прнемающе (днган, ск. Т. И.) 107б = санъ, достонньство

Зогр Мар Ас Син Служ Евх Клоц Супр ЗогрФрагм Остр ЕфрКрм ПандАнтХІв. ГрНазХІв. Изб1073г. ЗлатострХІв.

ΥНСМ- (11), ἀριθμός (188б, 192б, 311а, 321а¹] III унсло, 330а] III унсло, 321а²), ῥῆθος (144а), μέτρον (128б] III велнчьство, 187а] III, IV унсло)

Число –

1. *общоупотр.* Такожде же н унсменн до двою нан трнн пауче же осѣзданна вндъ прннметъ 192б;

2. *онт.* Характеристика на количествената страна на обективно съществуващите неща. Числото стои в основата на квантитативната определеност на нещата (величина, брой, степен на развитие на свойствата и т.н.): да ун(с)ма н уннъ възложнтъ сѣ въ мнрѣ 144а

*У *Срезн.* унсма в значение на ῥῆθος е *зарегистрирано единствено у Й. Екзарх*

◆ зѣвздыное унсма 139б, ἀστρολογία] III унсло

*За превода на ἀστρολογία посредством зѣвздыное унсма вж. критиката у Leskien 58

3. *библ. pl t* Четвъртата по ред каноническа Старозаветна книга, принадлежаща към Мойсеевото Петокнижие: унсмена 311б

Срв. унсла, унсла сыновъ нзлѣвъ в Петокнижие XIVв.

Супр Изб1073г. ЙоЛествХІв., ЙоМалала

ΥΝСТНЛО (2), καθάρσιον (155а), καθαρτήριον (243а)

култ.-рит. Средство за очистване (освобождане от морално или физическо осквернение): пнсанне съвѣдѣтельствовуетъ воду ѣакоже есть унстнло 243а

УстКрм

Срв. унстнлнще в Догм

ΥΝСТНТЕЛЬ* (5), ἱερεὺς (274абтер] II-V стѣль)

култ.-рит. Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодействия и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: унстнтель бѣ вышьнаго 274а; не унстнтеле лн сама сѣ оучающе, тако въ невъходьное мѣсто възндѣахоу н трѣбѣ прнвождѣахоу 333а

≡ сватнтель, нерен, попъ

*Й. Екзарх преимуществено превежда ἱερός в производни думи посредством ἱεστ- срв. още 31а, 112б, 277а /G.poss./] III Циннхъскъ)
Супр Изб1073г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. ЕфрКрм
Срв. свашенникъ в Евх Ас Мин1097г. Догм; жърць в Супр

҃НСТОДѢТЕЛЬ (1), ἱεροτελεστής
култ.-рит. Вж. ἱεστηтель: таже соушьства бжъствынын ἱεстодѣтель преѡда на трое разлогугага тронхъскына оутварн 112б
Срв. свашенностьвршнтель в Догм

҃НСТОСТЬ (4), παρθενία (334б] III дѣство н ἱεстота, 336аб), ἀγνεία (333б)
Вж. ἱεстота: ἱестьость днѣ(с)кое жнтые таже бесплътнааго всего естѣства свонство 334а
Супр МинЧетФевр

҃НСТОТА (11), παρθενία (330б] III дѣство н ἱ(с)тота, 331а] III дѣство н ἱ(с)тота, 332с15-16, 333а, 334б), ἀγνεία (332с7), καθαρσις (314б] III честѣта), καθарότης (272б)

1. Физическа неоскверненост: ἱестьота плотьнаа 332с16;

2. *етич. прен. метафор.* Нравствена неопетненост: дѣшънаа ~ 272а;

3. *култ.-рит.* Девственост, безбрачие заради служба на Бога: добро женнтва нмъже нѣсть въздръжанна. Боле ἱестьота, дѣшн дѣтородѣства растащн н бѡу плодъ зърѣвъ 337а.

≡ ἱестьость

= свашѣство, свашѣость; дѣвнхъство, дѣвѣство, беженѣство, неженѣство
≠ скврѣна

Син Служ Супр ГрНазХІв. Сб1076г. ЕфрКрм Догм

҃НСТОТЪНЪ (1), ἱερώτατος
етич. Вж. ἱестьъ /з/: ~днѡннснн 112б
Догм

҃НСТЪ (23), καθарός (164а, 177б, 244а, 266а, 272б, 274б, 293а, 309б), ἱερός (37а, 166с11, 254а, 280а, 350а, 353а), ἀγνός (229б, 230а, 286а), σεμνός (283а), ἄτρεπτος (31а), ∅ (166б)

1. Физически незамърсен: ἱестьъ въздоухъ 164а; ἱестьоие злато 309б;

култ. рит. ἱестьаа трѣба 274б – вж. трѣба;

мар. ἱестьаа оутрѡба 266а

2. *етич. прен. метафор.* Нравствено неосквернен: ἱестьаа свѣсть 272б, вж. свѣсть;

3. *етич. прен. метафор.* Свят, обладаващ висши духовни ценности в отсъствие на зло и грях: ἱестьоие евангелнѣ 37а; ἱестьын евангелнѣтъ 280а; како во ѣсть ἱестьъ, аще ѣсть ѡпнсанъ нан врѣдъ прнемла. Како ан можѣтъ быти без врѣда еже вещьнн сложенѡ естъ 31а*

*В този контекст Йоан Екзарх възприема термина ἄτρεπτος ‘неизвратен, неизменен’ неправилно в преносен смисъл, с какъвто то в Йоан Дамаскиновото ‘Точно изложение...’ никъде не е засвидетелствано (за значението на ἄτρεπτος вж. нѣнзвратънъ). Според Л. Садник се касае

за превод на различетене σεμνός в гръцката текстова традиция, запазено във Vat. 491.

= свашѣтъ, дѣвѣствънъ

Често

Срв. свашеннъ, ἱестьнъ, чѣстьнъ в Догм

҃НСТЪ adv. (1), ἀχράντως (49б)
тринит. Чисто, неопетнено: Съдръжа н пренмын ἱестьъ вса соушьства

҃ЛОВѢКОЛЮБСТВО (1), φιλανθρωπία (224а)
сотир. Човеколюбие, висша проява на Божията любов към творението, намерила най-ярък израз в Неговото домостроителство за спасението на човешкия род

Супр

Срв. ѡловѣколюбѣнѣ в Евх Клоц Супр Догм, ѡловѣколюбѣствѣнѣ в Клоц, Супр

҃ЛОВѢКОЛЮБЪЦЬ (2), φιλάνθρωπος (92а, 226б)

сотир. Човеколюбец – определение на Бога в качеството Му на Промислител, Изкупител и Спасител на грехопадналото човечество: ѡловѣколюбѣца бжнн словесе възплъщенна 92а

Евх Клоц Супр Рил Мин1097г. Гр.НазХІв. Догм

҃ЛОВѢКОСТРОИСТВО (1), οἰκονομία (18а] III, V ѡловѣкостроителство)

иконом. Домостроителство.

∅

҃ЛОВѢКЪ (113), ἄνθρωπος (passim)

антрон. Човек*: не подобно раждаетъ бѣ тн ѡловѣкъ 58а

≡ ѡловѣчннъ (262а)

*В ЙоЕБ се дават изчерпателни сведения за човека, съгласувани с библейското учение: за неговия произход, духовната му природа, за тялото му и високото назначение на неговите органи. Човешкото битие се състои от две основни страни – телесна и духовна. Те се различават по същност, но образуват хармонично единство и личностна цялост. Тялото е низшият пласт в човешкото битие, то е форма на земното съществуване на човека. Чрез него неодушевената материя придобива живот и образува организъм (инструмент на духа) за осъществяване на висши духовно-нравствени цели. В тялото на човека е съсредоточено всичко най-добро и прекрасно от видимото творение, така че той с право се нарича ‘малък космос’. Духът е висшият пласт в човешкото битие. Чрез него човекът добива духовност като най-съвършено постижение в този свят. Човек посредством духа си се проявява като свободна личност, осъзнава назначението си и лично общува с Бога. Човешкият дух е персонален. Той създава, познава, самосъзнава се и се самоопределя. Личностният белег на човека, неговата духовност, неповторима индивидуалност и високо достойнство придават особен характер на човешкото битие, което за разлика от всичко заобикалящо го в света е субект – мислещ, творчески дух. Всичко сътворено в света, в сравнение с

човешката личност, притежава нисък екзистенциален и телеологичен модус.
Често

ΥΛΟΨΥΨ (10), ἀνθρώπου (209a] II, V
ΥΛΟΨΥΨΚΣ, 255a, 259a] III ΥΛΟΨΥΨΚΣ, 265б, 272a]
III ΥΛΟΨΥΨΚΣ, 302б] II, V ΥΛΟΨΥΨΚΣ, 347a¹] II, V
ΥΛΟΨΥΨΚΣ, 347a²] III ΥΛΟΨΥΨΚΣ)

антроп. Който принадлежи на или се отнася до човека: ἀβραάμου ἡβν σα βндомъ ὕψυμъ 302a
сынъ ὕλοψυψ 272a (срв. още 209a, 232аб, 255a,
259a, 265б) – Син Човешки (евр. Бен Адам)*: σὺν
βο сѣ бжнн сынъ ὕλοψυψ вѣсть 232аб

* В семитските езици това название замества “човек” (Срв. Пс. 8:5). Името “Син Човечески” в Новия Завет по своето съдържание не е тждествено с името “човек”, с което се определя всеки от нас. Син Човешки характеризира Исус Христос като единствен в историята на човешкия род, Човек в истинския смисъл на това проявление, Човек без грях. Исус Христос се назовава Син Човешки съобразно човешкото Си естество, по-точно съобразно единението на Неговата човешка природа с нашата и съобразно понизеното Му състояние, в което Той пребивавал тук на земята, ако и Неговата човешка природа да стои несравнимо по-високо от нашата заради неподвластността под греха. Името Син Човешки указва, че Исус Христос по плът е потомък на прародителя Адам, действителен член на човешкия род, свързан с всички нас, във всичко подобен на нас освен в греха. Той е нов Адам. Вниквайки в човешкото у Исус Христос, ние по-дълбоко и по-пълно познаваме себе си – нашата същност, призвание и назначение.

≡ ΥΛΟΨΥΨΚΣ
Често

ΥΛΟΨΥΨΚΣ (22), τῶν ἀνθρώπων (23б, 102a,
300б, 301a, 331a, 332a, 347a), τοῦ ἀνθρώπου
(15a] II, IV, V ΥΛΟΨΥΨ, 165a, 233a), ἀνθρωπίνος
(98б, 223б, 231б, 249a, 250б, 268б, 329a),
ἄθροπλιος (230a)

Който принадлежи на или се отнася до човека:
пльть ὕλοψυψска 347a; мыслн ὕλοψυψскы 249a;
ὕλοψυψскоѣ жнтнѣ; *субст. n sg* ὕλοψυψскаѣ (sc.
дѣла, ск. Т. И.) 250a

◆ ὕλοψυψско ѣстьство, ἀνθρωπότης (20б] II-V
ΥΛΟΨΥΨСТВО)

≡ ΥΛΟΨΥΨ

Aitzetmüller, Sl. Rev. X 271

ΥΛΟΨΥΨСТВО (2), ἀνθρωπότης (21a, 23бб)

антроп. 1. Човешка природа: лѣпо єсть...бжѣствоу
н ὕлоψυψствоу, въ єдннѣ же сѣложеноу оупостасъ
21a;

2. *колект.* Съвкупността от всички човеци,
които са живели, живеят и ще живеят до
свършека на света, човечество: все ... ὕлоψυψство
ѿ тѣла сѣмрътныа ... нзбавн 23бб

≡ ὕлоψυψско ѣстьство (вж. ὕлоψυψскъ)

Евх Супр ПатСинХІв. ЕфрКрм. КозмаИнд. Сб107бг. Догм

ΥΡΨΝΖ (3), μέλας

1. *общоупотр.* (пльть) бѣла лн єсть ὕρψна лн 91б
2. *естеств.* Черна жльч: Една от телесните
течности: κροϋγνна ὕρψна, χολή μέλαινα 135a,
179б

ΥΡΨΣΕΨΕΨТВНЕ (1), τὸ παρὰ φύσιν, (115б] II-V
ΥΡΨΣΕΨΕΨСТВО)

онт. Противоестественно*: самовластною волею
сѣвратн са ѿ ѣстьства въ ὕρψсеѣстьствнѣ 115б

* С този термин се означава нравственото извращаване на човешката природа от греха, при което злото придобива характер на вътрешен закон, нарушаване на основните закони, вложени в човешката природа при сътворението: живот (заменен със смърт), богоуподобяване (заменен с богоотстъпление). Грехът е нарушение в богоустановения чин и порядък на човешкото естество. Това, което преди е било действителност, сега се оказва невъзможно (безсмъртието например).

∅

ΥΟΥΨНТВО *(4), αἰσθητήριον (188бbis]
Υουψство, 191б] III Υουψство, 192б)

естеств. Сетивен орган: уоуψнтва же н оудове
вндѣ 188б.

* Поради старинността на деривационния модел може да се предположи, че думата е зета от общоупотребимия фонд на езика

= уоуψство /3/

ПандАнтХІв. ГрНазХІв. КирилЙерусХІв.

Срв. уоуψствнѣльннца в Догм

ΥΟΥΨНΖ (2), αἰσθητός (188abis)

гнос. Осезаем, диференциален признак на
материалните същности: уоуψна же уоуψтю
по дѣпадакѣтъ
188a

= уоуψствнѣльнъ /2/, уоуψемын; = внднмъ

ПандАнтХІв.

ΥΟΥΨСТВНЕ (2), αἰσθησις (26б] rel. уоуψство),

ἔφεσις (165б] I-V уоуψство)

Вж. уоуψство

Евх

ΥΟΥΨСТВО (22), αἰσθησις (94б, 95бbis, 146с8,
181a, 186a, 188ater, 188б, 189a, б, 190a, 191a, б,
316б); αἰσθητήριον (188abis)

естеств. 1. Сетивна способност, осезание –
свойство, диференциален признак на
одушевените материални субстанции –
безсловесните същества и човека*: уоуψство
ѣсть снад дѣшевнѣнаѣ прннмнѣльна вѣщѣмъ, рѣкѣше
рѣзѣумнѣна 188a

* Най-низша психологическа функция на животинската душа като единствена нейна потенция и на човешката като най-елементарна от всичките ѝ способности. Това свойство е пряко обусловено от физиологията – веществената природа на своите носители.

2. Възприятие като резултат от въздействието на обективния свят върху сетивните органи на човека*: Δ̄ ὄοῡν̄ство̄ въ̄коӯсъ̄ е̄сть̄ 190а

*В зависимост от спецификата на външните дразнители възприятия се делят на: зрителни, слухови, вкусови, обонятелни, осезателни. Всяка група възприятия притежава специфична модалност – съвкупност от качества, несравними с качества на другите възприятия.

3. Сетивен орган, αἰσθητήριον: ὄοῡν̄ства̄ же̄ о̄уд̄ове̄, н̄м̄н̄же̄ ὄо̄ӣем̄ъ̄ 188а

♦ без ὄо̄ӣем̄ъ̄, ἀνεπαίσθητος (211б), вж. БЕὄОӮН̄СТ̄В̄Н̄Ъ̄

Срв. НЕὄОӮН̄СТ̄В̄Н̄Ъ̄ в Догм

≡ ὄо̄ӣем̄ъ̄, ὄо̄ӯт̄н̄е̄

= пр̄н̄а̄т̄н̄е̄

Супр Сб1076г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв.

Срв. по̄о̄ӯв̄ан̄н̄е̄ в ГрНазХІв.; по̄о̄ӯв̄ъ̄ в ГрНазХІв.; по̄о̄ӯв̄ст̄во̄ в ГрНазХІв.; по̄о̄ӯт̄н̄е̄ в НиконПанд ЙоЛествХІв.

ὄо̄ӯн̄ст̄в̄н̄ъ̄ (б), αἰσθητός (114а, 130а, 166с10, 169б, 170а, 172б)

1. *act.* Снабден със сетивна способност: ὕλ̄к̄ъ̄ ὕо̄ӯн̄ст̄в̄н̄ъ̄ в̄коӯп̄е̄ н̄ ρ̄а̄з̄о̄ӯм̄ен̄ъ̄ со̄т̄во̄рен̄ъ̄ е̄сть̄ 166с10;

≠ БЕὄОӮН̄СТ̄В̄Н̄Ъ̄, без ὄо̄ӣем̄ъ̄

2. *pass.* Сетивно възприемаем: ὄо̄ӯн̄ст̄в̄н̄о̄е̄ н̄̄о̄ 172б

≡ ὄо̄ӯв̄н̄ъ̄, ὄо̄ӣем̄ы̄н̄; = в̄н̄д̄н̄м̄ъ̄

≠ неос̄а̄ж̄н̄м̄ъ̄, не̄в̄н̄д̄н̄м̄ъ̄

Супр Изб1073г. Мин1097г. ПандАнтХІв. Догм

ὄо̄уд̄о̄ (8), τέρας (222б, 340а), τὸ θαυματούν (235б), θεοσημεία (24б), θαῦμα (25а, 290а)

онт. Явление, произтичащо не според обичайния ред в природата, дело, чието извършване превишава човешките способности и сили; събития, които предизвикват удивление сред очевидците и свидетелстват за особената намеса на Бога в живота на хората: ὄо̄уд̄а̄ т̄во̄р̄н̄т̄н̄ θαυματουργέω 295б

♦ ὄо̄уд̄о̄ л̄ъ̄же̄е̄ 340а] III л̄ъ̄ж̄но̄е̄ (срв. още 341б] III л̄о̄ж̄но̄е̄) – измамно чудо, извършвано от вълшебници и лъжеучители под влияние на бесовете по Божие допущение, които отвръщат хората от Бога.

Често

Срв. богоз̄на̄м̄ен̄н̄е̄ в Догм

ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄т̄н̄ (1), θαυματουργέω (302б] III н̄ ὄо̄уд̄е̄са̄ н̄ зна̄мен̄на̄ м̄ъ̄но̄го̄ съ̄т̄во̄р̄н̄)

св.-ист. Извършвам чудеса: по̄ н̄ст̄н̄н̄ъ̄ е̄ъ̄ н̄ ὕл̄ѳ̄к̄ъ̄ х̄о̄д̄н̄ же̄ по̄ з̄е̄м̄ан̄ н̄ с̄ ὕл̄ѳ̄к̄ы̄ по̄ж̄н̄в̄е̄, ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄... ρ̄ас̄п̄а̄ с̄а̄, в̄ъ̄ск̄р̄ъ̄се̄, в̄ъ̄з̄н̄д̄е̄ 302б Изб1073г. Мин1096г. ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Гам Догм

Срв. ὄо̄уд̄о̄д̄ѳ̄н̄ст̄во̄в̄ат̄н̄ в Догм

ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄ъ̄ (1), τῶν θαυμάτων (25а)

Който притежава или се отнася до харизматичния дар за извършване на чудеса в Божието име: ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄а̄ с̄н̄ла̄

ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄ст̄во̄ (1), θαυματουργία (92б] *rel.* ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄н̄е̄)

Харизматична способност за извършване на чудеса

≡ ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄н̄е̄

∅

Срв. ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄е̄ в Супр Догм; ὄо̄уд̄о̄д̄ѳ̄н̄н̄е̄ в Супр Мин1096г.; ὄо̄уд̄о̄д̄ѳ̄н̄н̄е̄ в Супр

ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄ен̄н̄е̄ (1), θαυματουργία (250б] II, V ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄н̄е̄)

Вж. ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄ст̄во̄: в̄с̄а̄ о̄ӯбо̄ д̄ѳ̄ан̄на̄ н̄ ὄо̄уд̄о̄т̄во̄р̄ен̄н̄а̄ х̄ѳ̄а̄ в̄е̄л̄н̄ка̄ н̄ б̄ж̄ъ̄ст̄в̄н̄а̄а̄ н̄ д̄н̄в̄ъ̄на̄ Супр Изб1073г. Мин1097г. Догм

ὄо̄ун̄т̄ел̄н̄ъ̄ (3), αἰσθητικός (189аб, 190б)

естеств. Снабден със сетивна способност: Ḇ̄ ὄо̄ӯн̄ст̄во̄ ӣе̄ст̄ъ̄ сл̄о̄ӯх̄ъ̄, г̄ла̄(с)м̄ъ̄ н̄ т̄ъ̄п̄ъ̄т̄ъ̄м̄ъ̄ с̄ы̄ ὄо̄ун̄т̄ел̄но̄ 189а

= ὄо̄ӯн̄ст̄в̄н̄ъ̄ /1/

∅

Срв. ὄо̄ӯн̄ст̄в̄н̄т̄ел̄н̄ъ̄ в Догм

ὄо̄ӯт̄н̄ (5), αἰσθάνομαι 188а, б, 192а

естеств. Чувствувам, усещам: ὄо̄ӯн̄ст̄ва̄ же̄ о̄уд̄ове̄, н̄м̄н̄же̄ ὄо̄ӣем̄ъ̄ 188а

♦ *PtcPraesPass.* ὄо̄ӣем̄ъ̄, αἰσθητός, (259б, 260а] III ὄо̄ӯн̄ст̄в̄н̄ъ̄) – сетивно възприемаем: ὄо̄ӣем̄ы̄н̄ м̄н̄р̄ъ̄ – сетивно възприемаемият, видимият, материалният свят;

♦ *субст.* *n sg* ὄо̄ӣем̄о̄е̄ – сетивно възприемаемото: Ḇ̄ ρ̄а̄з̄о̄ӯм̄ъ̄на̄а̄го̄ н̄ ὄо̄ӯе̄ма̄а̄го̄ ὕл̄ѳ̄а̄ съ̄т̄во̄р̄н̄ 260а

Зогр Мар Ас Сав Боян Син Клоц Супр Остр Изб1073г. Сб1076г. ПандАнтХІв.

ὄо̄ӯт̄н̄е̄ (6), αἴσθησις (124а] III сл̄о̄ӯх̄ъ̄, 177б, III г̄ло̄са̄ ὄо̄ӯн̄ст̄во̄, 190б); τὸ αἰσθητόν (193а)

Вж. ὄо̄ӯн̄ст̄во̄: 1. Сетиво: ӣε̄г̄д̄а̄ к̄ъ̄ н̄м̄м̄ъ̄ пр̄н̄ѳ̄ан̄ж̄ӣа̄т̄ъ̄ с̄а̄ с̄во̄н̄м̄н̄ ὄо̄ӯт̄н̄н̄ 193а = ὄо̄ӯн̄ст̄во̄

2. Възприятие: пр̄от̄н̄во̄ӯ на̄ше̄мо̄ӯ ὄо̄ӯт̄ъ̄ю̄ 124б ГрНазХІв. ПалХІв.

ὄо̄-д̄о̄ (6), τέκνον

сотир. ὄа̄д̄о̄ б̄ж̄н̄е̄ (251б, 291а, 327а) – Така се наричат изкупените по заслугите на Божия Син човеци, получили правото да бъдат чеда Божи и да наследят Небесното царство

ὄо̄-с̄т̄ъ̄ (12), μέρος (99б, 100б, 121б, 177б, 183а, 184а, 323а); μερίς (166с5, 330а)

1. *общоупотр.* Дял: ὄа̄ст̄н̄ сл̄о̄в̄ес̄н̄ 11б

2. *онт.* Част – философска категория, отразяваща отношението между различните обекти в действителността и съществуващите между тях връзки, а също така отношението и връзката между отделните страни на един обект,

форма на съществуване на партикулативните субстанции като сложни единства, в противовес на простотата на Божествената природа и целостността на битието ѝ: *бесловесна* част Δουση 184a

♦ *въ* частн своа, *μερικός* (100б] III особьнъ) *онт.* Частен, индивидуален, който се отнася до индивида

≠ *общь*

♦ *вещасті* (бес частн), *ἄμοιρος* (42б) *наше* слово *нѣсть* *вещасті* *дѣховьныа* 42б
≠ *прнчастьннхъ*

Υ- СТЬНЪ (1), ὁ ἐκ μέρους (328б)

онт. Частичен, непълен: *прншьдъшоу* бо *свъръшеноуоумоу* *частьное* *оупраздъннтъ* *са* 328б
≠ *свъръшенъ*

Ш

ШНРОСТЬ (2), πλάτος (178б, 252б)

онт. Ширина, широчина – пространствен параметър, характеристика на материалните обекти: *пльть* *нсть* на *трои* *растоащи* *са*, *рекъше* *аже* *нмать* *длъгость* *н* *шнрость* *н* *глоубость* 178б

≡ *шнрота*

∅

ШЬСТВЕНЕ (20), κίνησις (27a, 57a, 79a] V по дѣнженіе, 79б, 123б, 124a, 125a, 132с15 и 17, 137б, 146с10, 11, 181a б, 184б, 194б), κίνημα (82б, 100a, 101a), βάδισις (97a), ἀφιξις (97a)

1. *общоупотр.* Придвижване: *мы* *ногама* *гладуше* *коньуаваемъ* *шьствыи* 97a

2. *онт.* Движение, една от формите на съществуване:

а) *тринит.*: *едно* *н* *тожде* *шьствніе* *трнн* *оупостаснн* 79б;

б) *косм.*: *планъты* *же* *а* *зовоутъ*, *нмъже* *соупротнвъ* *нбѣн* *шьствне* *твориать* 123б

≡ *постѣпъ*, *теуенніе*

Зогр Ас Сав Евх Супр ГрНазХІв. Догм

Срв. *пошьствнѣ* в Изб1073г.; *пошьствнѣ*, *дѣнженнѣ* и *дѣнжаннѣ* в Догм

ШЬСТВОВАТИ (2) κινεομαι (84б)

онт. Движа се, в движение съм

≡ *постѣпатн*

Догм

Срв. *дѣнгниѣтн* /са/, *дѣнгниѣтн* /са/, *дѣнгниѣтн* /са/ в Догм

♦ *PtcPraesAct.*: *како* *аи* *своиство* *не* *прѣвоудѣтъ* *шьствоуѣ* *н* *прѣпаддаа* 84б

≡ *шьствнъ*, *постоупнмъ*; *нзмъннъ*, *нзвратнъ*, *прѣложнъ*

♦ *вѣднъ* *шьствоуѣн*, *δυσκίνητος* (111б) *ангел.* Трудно податлив на зло, диференциален признак на безплътните духове: *вѣднъ* *шьствоуѣще* *на* *зло*, *нъ* *н* *не* *нешьствнн* 111б

Срв. *неоудобъдѣнжнъ* в Догм

Ю

ЮНОТА (1) παρθένος 138б

косм. Дева, зодиакално съзвездие.

= *парфенъ*

Срв. *парфеносъ* *дѣвнца* Изб1073г.

ЮНЫЦЪ (1), ταῦρος 138б

косм. Телец, зодиакално съзвездие.

ЙоЕШ, ДПК

Срв. *тавросъ* *таоурнннъ*, *факеръ* ЙоЕШ; *таоуросъ*, *тельць* Изб1073г.

Я

ЯВЛЯТИ (44), **ЯВНТИ** (17), σημαίνω (95a), δηλώω (35a, 87бbis, 89aб, 90a, 102a, 125б, 132a, 150б, 156б, 166сб, 174a, 226a, 238б, 240б, 254a, 277a, 289a, 316a, 320б, 330a, 332б, 350a), φαнерώω (44a, 350б), δείκνυμι (42a), ἀνακηρύττω (16a) ἀποκαλύπτω (15б, 112a, 117б, 246б] III открытн, 339a] III открытн), φαίνω (108б, 132с10 R, 143бR, 207a, 255a), ἀναφαίνω (317б), ἐμφαίνω (24a), ὑπεμφαίνω (173a), ὑποφαίνω (66a), ἐκφαίνω (22б), ἐμφανίζω (226a 325a), διελέγχω (145a), ἀνάδεικνυμι (284б), ὁπτάνομαι (333a), ἀποδείκνυμι (339б), παριστάνω (130a), δοκιμάζω (244б), δημοσιεύω (168a), ὄφθην 150б

1. *общоупотр.* *деят.* Разкривам, показвам: *сьшьствнѣ* *паче* *являеть* *а* *не* *соушьство* 132a, срв. 173a || *Заявям:* *аще* *аи* *глемъ* *ѡца* *науаа* *соуша* *сноу* ... *то* *не* *являемъ* *его* *соуша* *преже* *ѣна* *лѣтъмъ* *наи* *нѣстьствъмъ* 66б || *Откривам* *тайна*, *явям* *нещо* *неизвѣстно:* *танна* ~ 112a, ~ *нѣмоу* *же* *нѣсть* *бытн* 117б; ~ *таньное* 246a, срв. 87б || *Предсказвам:* *въстанъ* *пльтн* 350a || *Означавам:* *растнѣ* *н* *множнѣ* *са* *не* *всако* *врауьнаго* *съвъкоупа* *оумноженнѣ* *являеть* 332б, срв. 156б, 166сб, 174a, 289a, 320б, 330a || *Изобличавам:* *безоумне* *нхъ* *являюще* 145a

вѣзвр. *Показвам* (*се*): *сѣбъ* *раша* *са* *води* *оубо* *въ* *сьнмы* *своа* *н* *авн* *са* *соуша* 150б, срв. *за* *небесните* *тела:* 132с10, 143б; *Тъгда* *са* *явнтѣ* *знаменнѣ* *ѣна* *ѣлвѣа* 255a || *Идвам* *някъде*, *появям* *се*, *съм:* *явнтѣ* *са* *члѣкъ* *безаконьнын* 339a, срв. 317б || *Показвам* *се* *на* *вид*, *представям* *се* *за:* *являющеу* *себѣ* *нако* *нѣсть* *бѣ* 339б || *Оказвам* *се:* *тако* *оубо* *ѣтостню* *жнветѣ* *н* *домъ* *ѣты* *н* *чоудьнын* *вышьнаго* *бѣ* *явнтѣ* *са* *достоннъ* 284б || *Изглеждам:* *требѣ* *оубо* *нѣсть* ... *прннматн* *промыслнаа* *дѣла*, *аще* *н* *являють* *са* *мъногынмъ* *не* *права* 207a || *За* *безплътните* *същества:* *явям* *се* *в* *зрим* *образ:* *въ* *чорнѣ* *себѣ* *явн* 325a, срв. 108б, 333a

2. *онт.* Явявам, откривам – функция на образа, който изявява първообраза: вса тварь ... явлаеть велнѹство естѣства бжїна 16а

3. *гнос.* Разкривам непознаваемото чрез умопостигаеми образи: келнокже глѣмъ при възъ в немъ, не естѣство нъ о естѣствѣ явлаеть 35а; въ насъ оусты н глѣннемъ явлѣють са срдѣчьныя мыслї 95а

4. *мист.* Възсъздавам, възпроизвеждам: кръщене бо съмъртъ гнѹ явлаеть 238б
Често

ЯВЛЕНЦА (1), ἐκφαντικός
тринит. Проявител - определение на Св. Дух
Срв. нзыавнтельнъ в Догм

ЯВЛЕННЕ (7), ἐμφάνεια (96abis), ἐνδεικτικόν (95а), δηλωτικά (90б) ἀποκάλυψις (313а), ἐπιφάνεια (340б), ἀπόδειξις (292б)

1. *онт.* Явление, онтологична категория, която наред с категорията същност отразява всеобщите необходими страни на всичко съществуващо*: съществуоу явлѣнне 90б; лице же дѣльмъ показанне н явлѣнне емоу (явлаеть, ск. Т. И.) 96а

*Християнската концепция за отношението между същност и явление е по характера си идеалистическа. Тя приписва на същността на нещата духовно, идеално съдържание, което смята за първично по отношение на материалните тела (светът съществува извечно като идея в Божията мисъл). Явления се наричат конкретните събития, свойства или процеси, които изразяват външните страни на действителността и представляват форма на проявление и разкриване на някоя същност. Те съдържат в себе си информация за същността. Явленията, за разлика от същността, която е сравнително по-устойчива, се характеризират с подвижност и променливост. Поради изменемостта на сътворените същности противоположността между същност и явление в обективната действителност е относителна. Самите сътворени същности се оказват явления спрямо Пресъщественя, същности от по-низш порядък спрямо Същността от висш порядък. Християнската концепция за отношението между Божията същност и Нейните явления в света се противопоставя на агностицизма, който разкъсва връзката между същност и явление, разглежда Божията същност като непознаваемо “нещо в себе си”, като уж неразкриваща се в явленията и недостъпна за познанието Същност

2. *гнос.* Разкриване вътрешните мисли посредством произносимото слово: явлѣнне мыслн 95а

3. *есх.* Пришествие: егоже (антнхрнста, ск. Т. И.) гѣ оупразннѣ прихѹдѣмъ явлѣннѣа своего 340б

4. *библ.* явлѣннѣ ноаново еврнглнста 313а
Откровение – пророческа книга, последната от Новозаветния канон, за чийто автор се счита св. ап. Йоан. Откровението е свръхсетивно непосредно постигане на истината, достъпно

само за избрани хора в момент на мистично просветление. явлѣнне ноаново.

Срв. обавленне Изб1073г.; отъкръвеннѣ ЕфрКрм Догм; апокаалпнснъ апокаалпнсн, опокаалпнснъ УстКрм

ЯРЬМЪ (1), ζυγός
косм. Везни, зодиакално съзвездие.
ЙоЕШ Изб1073г.

Срв. знгъ ЙоЕШ; зугосъ Изб1073г.; прѣвѣса ДПК

Ї

ЇДННЪ (176), μόνος (16б, 35а, 37а, 40а, 52а, 58б, 59а, 60б, 62бbis, 65ater, 73а, 80а, 101а, 105аб, 107а, 108б, 111б, 112а, 114б, 120а, 128а, 164б, 166с16, 168б, 170а, 172а, 176а, 185а, 185бbis, 189б, 206б, 207б, 217б, 226аб, 259б, 262а, 267б, 288а, 314а, 317а, 318б, 331а, 345бтер, 346а); εἷς (19бbis, 20а, 21а, 28а, 36abis, 38а, 38б, 39б, 47б, 48а, 50б octo, 51а, 51б, 69б, 73б, 74а, 79асех, 76abis, 80а, 81abis, 83бbis, 84а, 6, 85а, 91б, 101аб, 102аб, 103а, 123б, 130б, 132б, 132с20, 150а, 152б, 155бbis, 166б, 166с4, 170б, 192а, 231б, 235а, 236б, 238б, 239б, 274ater, 278ater, 255а, 305б, 311а quinque, 312аquarter, 312б, 313abis, 325а); ὁ αὐτός (313б)

1. *общоупотр.* Единствен, сам, единчък: єдннъ ѹловѣкъ вожню рѣкоу проплесканне 164б², тн єдннн ѿ запада на вѣстокъ шѣствѣе нмоутѣ 124а, 189б

— При отделяне на един обект от група еднородни обекти: землѣа єднннъ ѿ чѣтырь стѹхнн єсть 155б, 132с20, 164б

≡ ннокъ

— Като числително редно: тн высть вѣчеръ н высть зѹоутра днь єднннъ 132б

— В разпределителни конструкции: нмѣа єднннѹн фнсонъ, сн єсть гангнсъ нннъднчѹскаѣа, н нмѣа дрѹмъзѣн гоуонъ 152б;

...еже єднннѹ въ словесн н помыслѣ внднтѣ са 76б
— *InstrSg* єднннѹж, ἄπαξ (239abis, 239б, 279б, 309а)

єднннъ н тѣждѣ, εἷς καὶ ὁ αὐτός (67б, 79бbis, 271а), αὐτός (82б): єдннѣа тѣждѣ (власть, ск. Т.И.) не тн подѹбны 79б

2. *теол.* Един по същество – диференциален признак на Божествената природа*: єднннъ въ нстннннн 235а; въ трѣхъ свѣршѣнѣхъ оупостасѣхъ єднннѹ просто соѹщество 74а

*Бог е един преди всичко във външен, количествен или числов смисъл, т.е. Той е Същество единствено, изключително; няма друго същество нито равно Нему по съвършенства, нито по-висше от Него. Църковното учение за Единия Бог е, че Той превъзхожда всичко като Битие всесъвършено и абсолютно, ще рече обладаващо пълнотата на всички положителни признаци. Бог е един, следователно, не условно и относително, както, например, е един всеки предмет от група предмети от същия род или вид; Той е един безусловно и безотносително.

Освен числово единство, Бог обладава и най-пълно вътрешно единство. Вътрешното единство се изразява в простотата и несложността на Бога, ще рече в свършеното тъждество на всички Негови сили и свойства. Множествеността на свойствата Божии при простота на Неговото Същество произтича от нашето неумение да намерим таинствен единичен способ за разглеждане на Божественото. В Бога едно свойство се явява страна на друго.

И най-сегне Бог е един (цялостен) по природа, а троичен по лица. Той живее един живот в три неразделни Ипостаси. Следователно единството Божие е уникален феномен, несравним с каквото и да било единство, известно нам от опита.

онт. 3. Количествен признак на обективно съществуващото: да ѿ наугатъка дѣнн до дръгаго дѣнн ѿдннъ кестъ дѣнь 132б; ѿдннъ вѣкъ 101а; съкоупнтн сѧ водамъ въ съньмъ ѿдннъ 150а

4. Един, един и същ, еднакъв, единен – диференциален признак на обекти с обща качествена характеристика: Петръ с Павелъ ...вѣбще ѿдннѡ нматѣ кестъство 77а;

≡ тѣждѣ, тѣждѣнъ, ѿдннакын, равньнъ
Често

ѿДННАКЪИИ (7), ѡσαύτως ἔχων (56а] III
ѿдннъ, 59а, 194б, 196б)

онт. Тѣждествен: ѿдннакын сын 56а; нѡжда еже прнсно ѡдннако нмы шѣствѣе 194б, срв. 196б

= тѣждѣнъ, нѣнзвратънъ, нѣнзмѣньнъ, вѣз нзмѣна, вѣз нзмѣненна;

≠ нзвратънъ, свѣратънъ, нзмѣньнъ;

Изб1073г.

ѿДНННТИ pass. (2), ѿДННОВАТИ, (3) ἐνοῦμαι
(51а, 220а) ἡνωμένος

Пребивавам в единство:

а) *тринит.* Пребивавам в същностно единство: вѣсьмъса ѿдннены 51а;

б) *христол.* Пребивавам в ипостасно единство: плъть же ѿдннована къ бжѣствоу не ѿдннѡ ествѣство ествѣ ...274а

в) *мист.* Пребивавам в благодатно единение: ѿднннвъ сѧ къ бѡу 220а

≠ отѣстѣпнтн

∅

Срв. прнѿднннтн, прнѿднннатн в Догм

ѿДННОВАСТЪНЪ (1), ὁμοδόξως 83б

тринит. Коумто е присъща една власт – определение на Триединната Троица*.

*Против субстанциалния субординационизъм на Лицата на Св. Троица, водещ началото си от Ориген и възприет от партията на полуарианите, взела участие в Първия вселенски събор. Според това становище Син Божии, ако и да е Бог, не е равен на Отца, а е по-нискостоящ от Него.

∅

ѿДННОВАСТЪСТВО (1), μοναρχία (82б] III
ѿднновластѣлство)

тринит. Единоначалие, против субстанциалния субординационизъм на Лицата на Св. Троица. Този термин се противопоставя също и на учението за filioque в Западната Църква, което противоречи на догмата за единоначалието в Пресв. Троица.

∅

ѿДННОДОУШЪСТВО (2) σύμπνοια 79б

тринит. Единодушие: Тѣждѣство соущѣства н дѣтѣлѣства н хотѣннѧ н нравѡу ѿдннѡдоушѣство 79б

ѿДННОСЖЦЪНЪ (6), ὁμοούσιος (passim)

онт. Единосъщен, имащ едно същество с някого:

1. *тринит.* а) Определение на Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Отца и Дух Свети*: ѿдннѡчадѣнн сѣнъ н слово вѣннѣ н бѣ сы въ ѿдрѣхѣ бѡу н ѡцѡу, нже ѿднносѡущнъ... ѡцѡу н стѡчѡуѡу дѣхѡу...225б (срв. още 229а)

* Този термин бил официално утвърден на Първия вселенски събор в Никея през 325г. в противовес на възникналите тринитарни ереси – ариани, аномеи (ἀνόμοιος, неподобен), етерусиани (ἐξ ἑτέρας οὐσίας, от друга същност), които учили, че Логосът има начало на Своето битие, защото не бил произлязъл от същността на Отца, а бил създаден от нищо по волята на Отца като първо Божие творение. Бог Го сътворил, за да създаде чрез Него света. Следователно Логосът е посредник при сътворяването на света и същевременно част от сътворения свят. С историята за утвърждаването на този термин в Църквата са свързани и термините ὁμοοῦσιος 'подобосъщен', ὁμοιοουσία 'подобосъщие', които възникнали в IV век. Те били предложени от средната партия по време на борбата на православието с арианството за означаване отношението на Второто Лице на Пресв. Троица спрямо Отца вместо термините ὁμοούσιος, ὁμοουσία. Арианите се съгласили на този компромис, но православните считали, че признанието на Сина Божии за подобосъщен на Отца не го отличава от другите хора, които също притежават образ и подобие Божии.

б) Определение на Св. Дух по отношение на Отца и Сина*: вѣрѡуемъ въ ѿдннъ дѣхѣ стѣнн ...нже съ ѡцѣмъ н сѣмъ покланѧемъ н славнмъ, ѧкоже ѿднносѡущнъ н прнсно сы. 70а] V ѿдннъ сущнъ.

*Този термин съдържа официално приетия на Втория вселенски събор, проведен в Константинопол през 381г., църковен концепт относно въпроса за равнопоставеността на Св. Дух с другите две Лица на Пресв. Троица. Като повод за изясняването му послужили възникналите през IV в. духоборчески ереси, особено тези на Македоний и Евномий. Македоний учел, че Дух Св. стои несравнено по-ниско от Отца и Сина, че Той по отношение на тях е служебна твар, творение на Сина и не бива да бъде именуван Бог. Евномий проповядвал, че Дух Св. е първото от всички творения по същност и по природно

достоинство, възвеличено от Своя Творец и заело Своето владичество по силата на Височайшата воля.
2. *теол.* Определение на Троициния Бог*: тронца єднносоущьнаа 235а; стго бжства пребж(с)твьннн трн оупостасн, то тѣмь ѡбщствѣють єднносоущьнн бо н нєтворєнн соуть 64б

*Същността Божия и отличителните ѝ свойства – неначинаемост на битието и Божеско достойнство – принадлежат еднакво и на трите ипостаси. Като обладаваща цялата пълнота на Божествената същност и всички присъщи ней свойства, всяка ипостас е Бог.

Евх ПандАнтХІв. Догм

Срв. коупьносын в Супр; коупьносщцьнъ в Супр; коупьнъ сщцьнъ в Супр

ЄДННОСЩЦЬСТВО (1), ὁμοούσιον, τό (76а] єднносщциє)

тринит. Единосъщие. С този термин се означава една и същата основа на Божественото битие у трите Лица на Пресв. Троица, вж. єднносщцьнъ: а нмьже єднносоущьство н самы о себѣ соуть оупостасн н тождѣство нхъ хотѣнью же н дѣнствоу н снаѣ н властн н постѹпоу ...76а

ГрНазХІVв.

Срв. єднносщциє в Супр ПандАнтХІв.; коупьносщциє в Супр

ЄДННОУ– ДЪ (8), μονογενής (16а] I нноуадын, III єдннородьнын; 20а] I нноуадын, III єдннородьнын; 22а] II, IV нноуадын; III єдннородьнын; 62б] II, IV нноуадын, 68а] II, IV нноуадын; III єдннородьнын, 101б] II, IV нноуадын; III, V єдннородьнын, 225а, 289а] III єдннородьнын)

тринит. Единороден, наименование на Второто Лице на Пресв. Троица*: єдннотуадын же нмьже єдннъ ѡ єднного оца єдннъ сн родн 62б

≡ єдннотуадынъ, єдннородьнын, нноуадын

*С това наименование се показва, че само Исус Христос е Божи Син, роден от Бога Отца, и затова е един по същество с Него – Единствен от Единствения, роден по единствен и неповторим начин. Това значи, че Исус Христос несравнено надвишава всички свети ангели и свети люде, които в Св. Писание понякога също се наричат синове Божии, обаче не по същество, както е Исус Христос, а по благодат, сиреч по особена Божия милост.

Зогр Ас Сав Ен Евх Супр

Срв. єдннородєнъ в Супр

ЄДННОУ– ДЪНЪ (1), μονογενής (327а] III єдннород(д)ьнъ)

тринит. Единороден, вж. нноуадын: єгда же прндє коньунна лѣтоу посъла бѣ снѧ своего єднноту– дьнааго

∅

ЄДННЬСТВО (5), μονάς (39б, 119а); ἐνότης (45б] I єстѣствьнынмь єдннѣмь єстѣствомь 46а); ἐνωσις (287б)

1. *тринит.* Единство. С този термин се означава тѣждєството на Божествената природа у трите Лица на Пресв. Троица: єстѣствьное єдннѣство 46а сѣ бѣ нашѣ нже єдннѣствѣмь н тронцєю славословнмъ ...119а, срв. и 45б.

2. *христол.* Концепт на термина єдннѣство в христологията е църковното учение за единството на личността на Исуса Христа. Църквата изповядва, че Исус Христос има две естества – божеско и човешко, съединени в едно лице, в една ипостас: Бог Слово възприел човешка природа в личностно единство със Своята божествена природа. Човешкото естество няма отделна ипостас, не е самостоятелна личност, а е възприето от Божественото естество в единство с Неговата божествена ипостас: оупостасьное єдннѣство 287б

= єдннєннє, сѣвѣкоупѣ

ЕфрКрм

ЄДННЬСТВОВАТИ (3), єдннѣствѣти (1), ἐνώματι

мист. Чрез приобщаване със светите Христови тайни влизам в благодатно единение с Църквата: прнѧтѣє (μετάληψις) речетѣ снѧ бо плѣтью н крѣвью нїсво бжство прнемлемъ; общѣство (κοινωνία) глеть же снѧ н єстѣ(ство) по истннѣ, понеже н мы общѣствоуємъ (κοινωνεῖν) нмь хѧ н прнемлемъ (μετέχειν) его плѣть н бжство. Общѣствоуємъ же н єдннѣствоуємъ (ἐνώματι) н самн вѣ себѣ снмь; нмьже бо отѣ єднного хѧѣѣѣ възнмаємъ всн, то єднна плѣть хѧѣѣ н єднна крѣвь н дрочгѣ дрочгоу оудн боудємъ 277б-278а

ЄДННЬСТВЕНЪ (1), ἡνώμενος

христол. Единен, вж. єдннѣство: плѣть же єдннована кѣ бжствоу не єднно єстѣство єстѣ, нѣ єднно же плѣтьное, єдннѣствьноуоуемоу же бжствоу дрочгоє, ѧкоже обѣѣѣ не єднно єстѣство нѣ двѣ 274а

ЄДННЄННЄ (1), ἐνωσις (353а)

єсх. Възстановяване разрушеното при смъртта единство на тяло и душа във възкръсналия човек: тѣлоу н дѣша ~ 353а

= єдннѣство, сѣвѣкоупѣ

ЕфрКрм ГрНазХІв.

Срв. вѣєдннєннє в ЕфрКрм; прнєдннєннє Догм и сѣєдннєннє в Изб1073г. Догм

ЄСТѣСТВЕНЄ (1) *InstrSg* єстѣствнємь, φυσικῶς, (66б] *rel.* єстѣствомь)

Вж. єстѣство: оцѣ внннъ єстѣ снѧ єстѣствнємь 66б Супр

ЄСТѣСТВО (139), οὐσία (89б); φύσις (15а, 16аб, 20бbis, 23б, 28а, 35abis, 6бis, 40б, 41б, 42а, 43а, 44б, 54аб, 55а, 56б, 59б, 60а, 69б, 74а, 75аб, 77abis, б, 87б, 89б, 98бbis, 104а, 105аб, 106б, 107а, 108б, 109а, 111б, 115аб, 116б, 121а, 123а, 128а, 143б, 145а, 146с 7, 147б, 156б, 165а, 167б,

